

Četvrti deo

Formiranje Druge armije - dejstva u istočnoj Bosni do 20. februara 1945. godine

Formiranje armija

Krajem 1944. godine čitav prostor istočno od Drine bio je oslobođen, osim manjeg dela severozapadne Crne Gore i Sandžaka. Bilo je pitanje dana kada će i ti krajevi biti oslobođeni, jer su se jedinice nemačkog 21. brdskog i 34. i 91. armijskog korpusa užurbano povlačile prema Višegradu, gde je Komanda grupe armija »E« organizovala mostobran za njihov prihvata.

Jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, 1. proleterskog korpusa i Južne operativne grupe divizija NOVJ bile su popunjene do punog brojnog stanja. Skoro sve divizije imale su oko 10000 boraca u svojim redovima, a neke i više, pa je tako njihova jačina prelazila brojno stanje pojedinih korpusa koji su se nalazili zapadno od Drine, naročito onih u pozadini neprijatelja. Te divizije ne samo da su brojno ojačale, već su bile naoružane i tehnički moderno opremljene naoružanjem i tehnikom koju su primile od Crvene armije po sporazumu koji je maršal Tito postigao za vreme boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944.²⁴²

Uspostavljanje čvrstog i jedinstvenog jugoslovenskog fronta, posebno na reci Dravi, u Sremu i u dolini Drine, takođe je bio jedan od elemenata koji su uticali na to da vrhovni komandant donese odluku o stvaranju armija - najkrupnijih operativno-strategijskih formacija NOVJ.

Stvaranje armija u sastavu NOVJ bio je prirodan put njenog razvoja uopšte. Ideja o obrazovanju tih operativno-strategijskih formacija sazrela je u Vrhovnom štabu još u toku beogradske operacije.²⁴³ Međutim, armije se prvi put zvanično spominju u naređenjima vrhovnog komandanta NOV i POJ tek krajem decembra 1944. godine.²⁴⁴ Maršal Tito je, ipak odlučio da naređenja za formiranje 1, 2. i 3. armije izda 1. januara 1945. godine. Taj datum je, najverovatnije, uzet simbolično, jer se u Novoj, 1945. godini, očekivala konačna pobeda antifašističke koalicije nad hitlerovskom Nemačkom, pa je, i na taj način, hteo obeležiti tu svoju istorijsku odluku.

Naređenjem vrhovnog komandanta NOV i POJ, strogo pov. broj 1 od 1. januara 1945, formirane su 1, 2. i 3. armija NOVJ.

²⁴² J. B. Tito, n.d., tom 23, str. 204-205.

²⁴³ Grupa autora, *Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije* (članak general-pukovnika Rada Hamovića: Neka pitanja strategijskog rukovođenja), str. 69-78.

²⁴⁴ J. B. Tito, n.d., tom 25, str. 144-147 i 153-158.

Prva armija formirana je od jedinica 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ koje su u to vreme dejstvovale na sremskom frontu. U sastav 1. armije ušle su: 1. proleterska udarna, 5. udarna (krajiška), 6. proleterska (lička) »Nikola Tesla«, 11. udarna (krajiška) i 21. udarna (srpska) divizija. Za komandanta je postavljen general-lajtnant Peko Dapčević, dotadašnji komandant 1. proleterskog korpusa NOVJ, za političkog komesara pukovnik Mijalko Todorović, dotadašnji politički komesar istog korpusa i za načelnika štaba pukovnik Savo Drljević. Kada je formirana 1. armija, imala je u svom sastavu oko 55000 boraca i rukovodilaca.²⁴⁵

Evo kako je glasilo naređenje vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita za formiranje 2. armije:

»Prema ukazanoj potrebi,

NAREĐUJEM:

1. - Da se odmah formira Štab II armije na čelu sa komandantom general-lajtnantom *Kočom Popovićem*²⁴⁶ i komesarom *Blažom Lomparom*²⁴⁷

2. - U sastav Armije ulaze sledeće jedinice:

a) organske:

- XIV korpus²⁴⁸ sa 23. 25. i 45. divizijom;

- 17. udarna divizija i

- 28. udarna divizija.

b) u operativnom pogledu: III korpus.²⁴⁹

3. - O prednjem su već obavešteni radiogramom: Glavni štabovi Hrvatske, Makedonije i Slovenije, štabovi V i II korpusa i štabovi I i III armije.

Prednje se dostavlja radi znanja i upravljanja.

Prijem naređenja potvrditi

Smrt Fašizmu - sloboda narodu!

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
Maršal Jugoslavije

²⁴⁵) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 2.

²⁴⁶> General-lajtnant Koča Popović bio je tada komandant Glavnog štaba Srbije. U njegovoj odsutnosti dužnost komandanta vršio je general-major Branko Poljanac, sve do 4. aprila 1945, kada je za komandanta postavljen general-major Nikica Knežević, dotadašnji komandant Vojne oblasti Sandžaka. Bliže o tom vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 180.

²⁴⁷> Pukovnik Blažo Lompar je naknadnim naređenjem vrhovnog komandanta postavljen za vršioca dužnosti političkog komesara 2. armije. Više o tome govori se u *J. B. Tito*, n.d., tom 25, str. 207.

²⁴⁸> Komandant 14. korpusa bio je pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, a politički komesar pukovnik Đuro Lončarević.

²⁴⁹) Komandant 3. korpusa bio je pukovnik Pero Kosorić, a politički komesar pukovnik Blažo Djuričić.

²⁵⁰) Naredba o formiranju 2. armije izgleda da je primljena tek 11. januara 1945. Opširnije o tome se govori u *J. B. Tito*, n.d., tom 25, str. 207.

Dostavljeno:

- Načelnicima odeljenja VŠ:
- Personalnog,
- Obaveštajnog,
- Ekonomskog,
- Artiljerijskog,
- Sanitetskog,
- Inženjerijsko-tehničkog,
- Za vezu,
- Sudskog,
- Propagandnog,
- Štabu vazduhoplovstva.²⁵¹
- Štabu Korpusa Narodne odbrane,²⁵²
- Glavnom štabu za Srbiju,
- Vojnoj upravi za Vojvodinu,²⁵³
- Komandi grada Beograda,
- Nečelniku OZNE za Jugoslaviju«. ²⁵⁴

Kada je formirana 2. armija, u svom sastavu imala je i tri artiljerijske brigade: 1. 2. i 3. Prva artiljerijska brigada bila je pridata 14. korpusu NOVJ, 2. artiljerijska brigada nalazila se u Valjevu, a 3. artiljerijska brigada bila je u formiranju.²⁵³

Na dan formiranja brojno stanje 2. armije (bez 3. korpusa NOVJ) iznosilo je 62845 boraca i rukovodilaca. U isto vreme u 3. korpusu nalazilo se 7820 boraca i rukovodilaca. Sa svojim ukupnim brojnim stanjem od 70665 boraca i rukovodilaca 2. armija je bila brojno najjača formacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.²⁵⁶ (Prilozi br. 2, 3 i 4)

Treća armija formirana je od jedinica koje su bile pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i od, u operativnom pogledu, po-

²⁵¹ Štab Vazduhoplovstva obrazovan je odlukom vrhovnog komandanta, od 29. oktobra 1944. Tada je za komandanta Vazduhoplovstva postavljen general-major Franjo Pire, za zamenika pukovnik Božo Lazarević, a za načelnika Štaba pukovnik Miodrag Lozić (vid. J. B. Tito, n.d, tom 24, str. 143).

²⁵² Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) obrazovan je odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ i poverenika za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 15. avgusta 1944. Zadatak Korpusa bio je borba protiv antinarodnih elemenata, obezbeđenje centralnih organa vlasti, čišćenje oslobođene teritorije od zaostalih neprijateljevih grupa, obezbeđenje najvažnijih saobraćajnih komunikacija i izvršenje zadataka koje mu postavi Odeljenje zaštite naroda Jugoslavije (Ozna). Za komandanta Korpusa postavljen je general-major Jovan Vukotić, dotadašnji načelnik štaba 3. korpusa NOVJ, za političkog komesara pukovnik Vlado Janjić Capo, dotadašnji politički komesar 6. korpusa NOVJ, za zamenika komandanta potpukovnik Nikola Ljubičić, do tada na raspolaganju u Glavnom štabu Srbije, a za načelnika Štaba potpukovnik dr Marian Dermastija, dotadašnji prvi pomoćnik načelnika Glavnog štaba Slovenije (vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 13, dok. br. 394 i 426).

²⁵³ Misli se na Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju uspostavljenu naređenjem vrhovnog komandanta NOV i POJ od 17. oktobra 1944. Za komandanta je postavljen general-major Ivan Rukavina, dotadašnji načelnik Operativnog odeljenja Vrhovnog štaba; Vojna uprava je ukinuta odlukom vrhovnog komandanta od 27. januara 1945. godine (vid. J. B. Tito, n.d, tom 24, str. 96 i 97. i »*Borba*«, 3. februar 1945).

²⁵⁴ Odeljenje zaštite naroda (Ozna) obrazovano je odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ i poverenika za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 13. maja 1945. Za načelnika Ozne Jugoslavije postavljen je general-lajtnant Aleksandar Ranković Marko (vid. J. B. Tito, n.d, tom 20, str. 90-93).

²⁵⁵ AVII, k. 273, reg. br. 1-1.

²⁵⁶ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; knj. 32, dok. br. 2 i 67.

tčinjenih 6. i 10. udarnog korpusa NOVJ. U sastav 3. armije ušle su: 16, 36. i 51. udarna (vojvođanska) divizija Glavnog štaba Vojvodine (koji je formiranjem 3. armije prestao da postoji) - ukupno oko 29000 boraca i rukovodilaca, zatim 6. korpus (12. udarna [slavonska] i 40. udarna [slavonska] divizija, Artiljerijska brigada, 1. diverzantski bataljon, Istočna grupa NOP odreda i Posavski NOP odred) - ukupno 15189 boraca i rukovodilaca i 10. »zagrebački« korpus (32. udarna zagorska, 33. udarna hrvatska divizija, 1. i 2. haubički divizion i Istočna i Zapadna grupa NOP odreda - ukupno 12346 boraca i rukovodilaca). Ukupno brojno stanje 3. armije bilo je 56535 boraca i rukovodilaca, ne računajući ljudstvo korpusnih vojnih oblasti pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.²⁵⁷

*Operativna situacija u istočnoj Bosni krajem 1944.
i početkom 1945. godine*

a) Situacija kod neprijatelja

Posle teških borbi u dolini Drine u drugoj polovini decembra 1944. protiv nemačkih jedinica Grupe armija »E« koje su dolazile iz jugozapadne Srbije, i borbi protiv četnika Draže Mihailovića koji su pokušali da ovladaju tuzlanskim basenom, operativna situacija u severoistočnoj Bosni izmenjena je znatno u korist jedinica Južne operativne grupe divizija NOVJ, odnosno od 1. januara 1945. Druge armije NOVJ. Prestale su teške borbe u dolini Drine, dok je napad četnika u pravcu Tuzle doživeo potpun neuspeh. Jedinice NOVJ bile su okrenute frontom prema komunikaciji Bijeljina - Brčko i orijentisane prema planinama Trebavi i Ozrenu.

Od nemačkih snaga u severoistočnoj Bosni krajem decembra 1944. nalazila se 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, raspoređena na putu Bijeljina - Brčko i Brčko - Čelić, gde su se nalazili i delovi ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i belogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa.

Na planini Majevici nalazili su se delovi Majevičkog četničkog korpusa i grupa četnika iz sastava glavnih snaga Draže Mihailovića razbijenih pod Tuzlom, dok je glavnina četnika odstupila prema Ozrenu. To odstupanje četničke glavnine izvodilo se u neredu i samovoljno, bez obzira na naređenja četničke Vrhovne komande.²⁵⁸ Pored toga situacija se za četnike pogoršavala i njihovim povremenim stupanjem u borbu protiv ustaša, i pored izričite zabrane Draže Mihailovića da se angažuje u borbi protiv »hrvatskih« jedinica s obzirom na glavnog neprijatelja - komuniste.²⁵⁹

Pod pritiskom jedinica Južne operativne grupe divizija NOVJ, odnosno 2. armije, četničke glavne snage krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. prikupile su se delom snaga na prostoru istočno od

²⁵⁷> J. B. Tito, n.d., tom 25, str. 177.

²⁵⁸> Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 712, depeše br. 313 i 315 i str. 713, depeša br. 323.

²⁵⁹) Isto, str. 711, str. 718 (depeša br. 371) i str. 916 (depeša br. 227).

Zavidovića, u selima Hajderovićima, Svinjašnici, Lozni i Seoni i jugoistočno od Zavidovića u selu Vozući. Da bi se četničke jedinice reorganizovale i sredile posle teških gubitaka, Draža Mihailović je 2. januara naredio potčinjenim jedinicama da se do 7. januara, sa dotadašnjih prostorija, prebace u etapnim marševima u dve grupe i to:

- prva grupa - Vrhovna komanda s pridatim delovima - u selo Gornje i Donje Osječane, a Timočki, Javorski i Mlavski korpus — u selo Kožuhe;

- druga grupa - Grupa korpusa Gorske garde i Javorski korpus - na prostor sela Gornje i Donje Grapske i Kostajnice, Rasinsko-toplička grupa korpusa u selo Kožuhe, Avalski korpus - u selo Lukavicu, Južnomoravski korpus - u selo Čifčije i Srpski udarni korpus - na prostor sela Bušletića, Poturice i Sjenine.²⁶⁰

Na taj način Draža Mihailović koncentrisao je sve svoje snage (oko 7000 - 8000 četnika) na prostor severno od Doboja, naspram Gradačca i Gračanice, u nameri da tu provedu i božićne praznike.

Opšta rezerva četničke Vrhovne komande, pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića (oko 3000 četnika) nalazila se i dalje na širem prostoru Foča - Čajniče - Goražde, gde je početkom januara prispeo i oko 7000 četnika iz Crne Gore i Sandžaka pod komandom potpukovnika Pavla Đurišića.²⁶¹ S njima se nalazilo u zbegu i oko 1500 članova njihovih porodica (žena, dece i staraca).²⁶²

Zbog snažnog pritiska jedinica 2. korpusa NOVJ Opšta rezerva četničke Vrhovne komande bila je primorana da se s tog prostora (Foča - Čajniče - Goražde) u drugoj polovini januara povuče u severoistočnu Bosnu.

Obe grupe četnika i njihov zbeg kosili su glad i bolesti.²⁶³

Pokret četnika na sever bio je suprotan naređenjima Draže Mihailovića koji je više puta zahtevao da Opšta rezerva i četničke jedinice iz jugoistočne Bosne, Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore moraju ostati na prostoru jugoistočne Bosne. Međutim, i pored takvih naređenja, Đurišićevi i Račićevi četnici uputili su se u severoistočnu Bosnu dolinom Krivaje prema Vozući i Lozni, gde su stigli početkom februara, a odatle krenuli prema dolini reke Spreče.²⁶⁴

Nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« nalazile su se krajem decembra pred vrlo teškim problemima. Nezavidna situacija Grupe armija »Jug« na frontu severno od reke Drave i teška

²⁶⁰ Isto, dok. br. 131. Srpski udarni korpus nije se povinovao tom Mihailovićevom naređenju, pa je njegov štab odlučio da se poveže s nemačkom komandom u Zavidovićima, odakle je sav prebačen u Austriju.

²⁶¹ Isto, str. 737 i 907.

²⁶² Isto, str. 717 (depeša br. 361), str. 719 (depeša br. 384) i str. 722 i 723.

²⁶³ Isto, str. 726, 730, 733, 734, 735. i 738. U depeši pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Štaba četničke Vrhovne komande upućene 13. januara 1945. Vrhovnoj komandi je stajalo:

»Svi definitivno napuštaju desnu obalu Drine. Govore da će braniti levu obalu. Crveni vrše jak pritisak sa svih strana, te je Pavle [Đurišić] počeo svoje da prebacuje na levu obalu. Mobilizujemo sve što možemo, ali teško ide. Učinićemo sve napore da jedinice očuvamo. Odbrana Drine zavisi od broja 11 [Nemaca]. Kakva je situacija tamo? Iskoristićemo držanje Kraljevo [Petra II Karađorđevića] sa parolom Kralj je sa nama.« (vid. Isto, str. 732, depeša br. 525).

²⁶⁴ Isto, str. 732-751.

situacija u dolini Drave od Valpova do Virovitice, gde su dejstvovalе jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (od 1. januara 1945. godine 3. armije NOVJ), zatim na sremskom frontu i na odseku Bijeljina - Brčko, poremetili su planove navedenih nemačkih komandi. Pored toga Hitlerovo naređenje da se jedinice 1. brdske i 118. lovačke divizije upute hitno u Mađarsku primoralo je Komandu Jugoistoka da 29. decembra izvrši novo grupisanje snaga na jugoslovenskom ratištu. Radi toga je odlučeno da se na sremskom frontu i južno od Save angažuju nemačka 117. lovačka, 41. tvrđavska i 7. SS brdska divizija »Princ Eugen«.²⁶⁵

Za obezbeđenje južnog boka nemačkih jedinica na sremskom frontu bilo je od posebne važnosti držanje Bijeljine. Ona je pretvorena u vrlo branjeno uporište.²⁶⁶

Ponovo je aktuelizirano zauzimanje Zvornika i otvaranje komunikacije Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina, kao i poboljšanje linije fronta u Sremu, radi obezbeđenja vrlo važne železničke pruge Brčko - Vinkovci koju su ugrožavale jedinice 1. proleterskog korpusa, odnosno 1. armije NOVJ.²⁶⁷

Za otvaranje komunikacije Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik i držanje leve obale Drine na odseku Drinjača - Zvornik Komanda Grupe armija »E« naredila je 26. decembra Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa da angažuje 963. tvrđavsku brigadu »Kloc«.²⁶⁸

Radi obezbeđenja komunikacije Brčko - Vinkovci Komanda 34. armijskog korpusa, kojoj su bile potčinjene nemačke jedinice od Drave do Zvornika, uputila je 26. decembra avizo-naređenja Štabu 7. SS divizije »Princ Eugen« za protivnapad na pravcu selo Otok - selo Komletinci - selo Nijemci. Cilj je bio da se otkloni opasnost od železničke pruge Brčko - Vinkovci koja je južno od Otoka bila često u prekidu zbog dejstava 21. divizije NOVJ na sremskom frontu, kao i da se obezbedi uvođenje u borbu nemačke 41. tvrđavske divizije na južnom delu sremskog fronta. Konačna odluka Komande 34. armijskog korpusa usledila je 31. decembra, kada je odlučeno da protivnapad počne 3. januara

²⁶⁵ Isto, tom XII, knj. 4, str. 1131.

²⁶⁶ Komanda Grupe armija »E« uputila je 18. decembra 1944. dva naređenja Komandi 34. armijskog korpusa u kojima ističe značaj sremskog fronta i držanje Bijeljine radi njegove stabilnosti, pa se tako kaže: »Bijeljina držati sa ciljem da bi se sprečilo dalje napredovanje neprijateljskih snaga neposredno južno od Save prema zapadu« i dalje »Držanje sremskog fronta za uspeh u operacijama Grupe armija ima odlučujući značaj. Svako rasuđivanje potčinjenih starešina i jedinica koje se protive ovom treba sprečavati« (Isto, str. 1199).

²⁶⁷ Komanda Grupe armija »E« naredila je 18. decembra Komandi 34. armijskog korpusa da se posle dovođenja novih snaga mora ponovo zauzeti i držati Zvornik. Osim toga, Komanda Grupe armija »E« naredila je 20. decembra 1944. Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa da zapreči komunikaciju Sokolac - Vlasenica »i to tako da se obezbede uslovi za docniji napad. . . iz rejonu Sokolca preko Vlasenice u pravcu Drinjača - Zvornik« (Isto, str. 1199-1200).

²⁶⁸ u tom naređenju izdatom 26. decembra u 21.24 časa 5. SS brdskom armijskom korpusu stajalo je da će 963. tvrđavska brigada sa 5,21 i 22/999. tvrđavskim bataljonom, biti u svakom pogledu potčinjena 5. SS brdskom armijskom korpusu; da krene što pre u rejon Podromanije, gde će se u najkraćem roku osvežiti i popuniti hranom; da se potom uputi »preko Vlasenice i Drinjače u Zvornik, sa zadatkom da na odseku Drinjača - Zvornik posedne i drži zapadnu obalu Drine (...) uz korišćenje i saradnju četničkih odreda generala Miroslava Trifunovića« i da u prvo vreme bude potčinjena Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa, a kasnije Komandi 34. armijskog korpusa (Isto, str. 1203^u).

1945. godine. Radi toga je iz rejona Brčkog, u najvećoj tajnosti, prebačen 14. brdski puk divizije »Princ Eugen« u rejon sela Otoka, u Sremu, tako da su na širem prostoru Brčko - Čelić ostali 13. brdski puk, prištapski delovi i delovi 7. artiljerijskog puka, a u Bijeljini Pukovska grupa »Skenderbeg«.²⁶⁹

Tako su tekle promene i stvarani planovi neprijatelja krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. u severoistočnoj Bosni, s kojima je, na prvom mestu, obezbeđivano držanje Semberije i Posavine a time i osiguravan desni (južni) bok njegovog fronta u Sremu, a posredno osiguravana i dolina reke Bosne kojom je vodio glavni pravac izvlačenja snaga Grupe armija »E« s juga.

b) Situacija u jedinicama NOVJ

U drugoj polovini decembra 1944. jedinice Južne operativne grupe divizija postigle su značajne rezultate u severoistočnoj Bosni: ovladale su saobraćajnicom Vlasenica - Zvornik - Bijeljina, očistile istočnu polovinu Majevice od četnika, prebacile sve svoje jedinice na levu obalu Drine i teško porazile četničku grupaciju pod komandom Draže Mihailovića u njenoj nameri da ovlada tuzlanskim basenom.

U takvoj situaciji Štab Južne operativne grupe, odnosno 2. armije, odlučio je da u kraćem predahu odmori jedinice posle teških borbi, popuni ih municijom i snabde drugim potrebnim materijalom za predstojeća dejstva. Izvršena je i popuna jedinica 3. korpusa sa oko 3500 novih boraca iz Srbije. Tako je brojno stanje 3. korpusa u januaru naraslo na 11305 boraca i rukovodilaca,²⁷⁰ (Prilog br. 5).

Štab 2. armije imao je nameru da u januaru 1945. realizuje naređenje vrhovnog komandanta od 3. decembra 1944, kojim su predviđena ofanzivna dejstva prema zapadu opštim pravcem Tuzla - Doboj, uz sadejstvo jedinica 5. korpusa NOVJ.²⁷¹ Pre nego što se prišlo realizaciji tog naređenja, utvrđen je raspored jedinica 2. armije koji je početkom 1945. bio ovakav:

- 14. korpus: Štab se nalazio u Tuzli, gde je prešao iz Zvornika;²⁷² 23. divizija na prostoru između Gračanice i Tuzle (7. srpska brigada na prostoru selä Krtova, Stupara, Tumara, Gornje i Donje Brijesnice i Puračića, 9. srpska brigada južno od 7. brigade na prostoru selä Pravoslavne Babice, Poljica, Treštenice i Banovića, i 14. srpska brigada u selima Bistarcu, Lukavcu, Smoluću i Bukinji. Sedma i 9. brigada bile su orijentisane ka planini Ozrenu, a 14. brigada ka zapadnom delu Majevice);²⁷³ 25. divizija (16. 18. i 19. srpska brigada) oko Tuzle na prostoru selä Požarnica - Lisović - Bukinja - Dubrava;²⁷⁴ 45. divizija na širem prostoru Drinjača - Zvornik - Kozluk (20. srpska brigada na liniji selä

²⁶⁹> Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944 - 1945*, str. 154-155; Otto Kumm, n.d., str. 35.

²⁷⁰) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; knj. 32, dok. br. 67; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 389.

²⁷¹U J. B. Tito, n.d., tom 24, str. 72 i 78.

²⁷²> *AVII*, k. 271, reg. br. 5-41/4.

²⁷³) *Zbornik NOR*, tom IV knj. 32, dok. br. 70.

²⁷⁴> *AVII*, k. 273, reg. br. 1-3/1.

Drinjača - Zelinje - Nova Kasaba - Milići, 23. srpska brigada na liniji Zvornik - Capardi - Osmaci i 24. srpska brigada na liniji selâ Trnovica - Kozluk - Čolopek - Jordan);²⁷⁵

- 17. divizija bila je raspoređena sa 6. proleterskom (istočnobosanskom) brigadom na prostoru Maleševci (k. 562) - Bogutovo Selo - Ravni Gaj - Trešnik - Ugljevik, sa 2. krajiškom brigadom na prostoru selâ Brusnica - Vakuf - Mačkovac - Mirošavci - Brda - Smiljevac - Babetino Selo - Koraj (južno od Čelića), sa 15. majevičkom brigadom na prostoru selâ Magnojević - Gornja Bukovica - Piperei - Mrtvica (severoistočno od Koraja) i sa 1. artiljerijskom brigadom (1. protivtenkovski, 2. poljski, 3. teški i 4. minobacački divizion) na desnoj obali Drine na prostoru Lipnički Šor - Kozjak - Lađenci - Badovinci. Zadatak 17. divizije bio je da izviđa neprijateljeve snage u Bijeljini, Čeliću i Pukišu i, u slučaju povoljnog odnosa snaga, da pristupi likvidaciji neprijatelja u Bijeljini i Čeliću;²⁷⁶

- 28. divizija bila je razmeštena sa 21. slavonskom brigadom na liniji Glavičor - Kojčinovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Jabanuša odakle je zatvarala pravac Bijeljina - Janja, sa 25. brodskom brigadom na prostoru Suhopolje - Hase - Zagoni radi zatvaranja pravca Bijeljina - Suhopolje i sa 17. slavonskom brigadom na prostoru Donji Dragaljevac - Gornja Čađavica - Ljeljenča, radi zatvaranja pravca Bijeljina - Brčko.²⁷⁷

Dakle, 17. divizija bila je orijentisana ka Brčkom i Čeliću, a 28. divizija, s južne i zapadne strane, ka Bijeljini.

- 3. korpus: Štab i Komanda Vojne oblasti u Tuzli; 27. divizija; (16. muslimanska, 19. birčanska i 20. romanijska brigada) na širem prostoru selâ Zivinica i Stupara, gde je 1. januara 1945. dobila zadatak da se uputi prema Vlasenici;²⁷⁸ 38. divizija: 17. majevička brigada u selu Milankovićima (kod Olova), 18. hrvatska brigada u Tuzli i 21. istočnobosanska brigada na prostoru Simin Han - Gornja Tuzla - Površnica;²⁷⁹

Artiljerijske brigade 2. armije: 1. artiljerijska brigada u sastavu 17. divizije, 2. artiljerijska brigada u Valjevu spremna za pokret ka Drini i 3. artiljerijska brigada, takođe, u Valjevu, u procesu formiranja. Štab 2. armije nalazio se u Tuzli gde je prešao iz Valjeva 6. januara 1945.²⁸⁰

Pojava nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade »Kloc« u rejonu Vlasenice 1. januara 1945. poremetila je planove 2. armije NOVJ. O tome je u izveštaju Operativnog odeljenja 2. jugoslovenske armije od 10. juna 1945, pored ostalog, zabeleženo i ovo:

»Prvog januara 1945. godine oko 20 časova jedna jača kolona Nemaca, sa nešto motorizacije, tenkova i artiljerije upala je u Vlasenicu dolazeći sa pravca Han-Pijesak. Ovim upadom u Vlasenicu neprijatelj je ponovo aktivirao pomoćni pravac odstupanja sa juga i stvorio uslove za vezivanje glavnine naše II armije u cilju osiguranja doline reke Bosne. Držanjem Vlasenice i Bijeljine neprijatelj

²⁷⁵¹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 73.

²⁷⁶ Isto, dok. br. 69.

²⁷⁷ Isto, dok. br. 72.

²⁷⁸ AVII, k. 272, reg. br. 4-3/2.

²⁷⁹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 96.

²⁸⁰ AVII k. 273, reg. br. 1-4/1 i k. 271, reg. br. 5-4.

je neposredno ugrozio komunikacijski pravac II armije Tuzla - Zvornik - Loznica, jedinu vezu sa glavnom bazom - Srbijom. U isto vreme neprijatelj je držao sve polazne baze za koncentrično dejstvo prema glavnom centru istočne Bosne - Tuzli, koja je predstavljala vrlo važan naš subjekt naročito u političkom pogledu».²⁸¹

*Plan i pripreme 2. armije za operacije na pravcu
Sokolac - Vlasenica*

Nemačka 963. tvrđavska pešadijska brigada ušla je u Vlasenicu 1. januara 1945. u 20 časova pod neobičnim okolnostima. U toj maloj istočnobosanskoj varošici, prilično nastradaloj od neprijatelja u dotadašnjim borbama, nalazili su se Okružni komiteti KPJ za Birač i Romaniju, Srebrenički NOP odred sa 265 boraca, organi narodne vlasti, komanda mesta i druge ustanove. Obezbeđenje Vlasenice bilo je slabo organizovano a obaveštajna služba slaba ili neorganizovana na pravcu Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica. Obezbeđenje, koje se nalazilo na brdu Orlovači (k. 867), jugoistočno od Vlasenice, povukao je Štab Odreda zbog hladnoće u Vlasenicu, a na samom ulazu u varošicu ostao je samo jedan stražar, koga su prethodnički delovi nemačke 963. brigade zarobili. Tako je nemačka prethodnica ušla u Vlasenicu neprimećena sve do njenog centra, do zgrade Odeljenja zaštite naroda (Ozne) pred kojom se, takođe, nalazio stražar. Došlo je do objašnjavanja između Nemaca i stražara, a zatim - kad se videlo ko je ko - i do pucnjave. U početku prethodnica je bila potisnuta iz naselja. Međutim, kada su u borbu uvele ne jače nemačke snage, Vlasenica je zauzeta. O tome je odmah obavestio radio-vezom Štab 3. korpusa, koji je izvestio Štab 2. armije.²⁸²

U Štabu 2. armije, koji se tada zatekao u Loznici, procenjavana je situacija i došlo se do zaključka da su moguće dve mogućnosti dejstva neprijatelja: da nastupa opštim pravcem Vlasenica - Zvornik, uz sadejstvo svojih snaga sa severa pravcem Bijeljina - Kozluk - Zvornik i time ugrozi veze 2. armije sa Srbijom, ili, da napada pravcem Vlasenica - Tuzla, uz sadejstvo opet svojih snaga sa severa pravcem Čelić - Tuzla i pravcem Gračanica - Tuzla, da bi obezbedio dolinu reke Bosne kojom su se njegove glavne snage povlačile na sever preko Save. Štab 2. armije prihvatio je kao najverovatniju prvu varijantu, jer bi neprijatelj svojim ofanzivnim dejstvima u dolini Drine, u svakom slučaju, angažovao glavne snage 2. armije i, na taj način, posredno obezbedio dolinu reke Bosne.

Na osnovu takve procene situacije Štab 2. armije doneo je sledeću odluku:

»a) Da se tri divizije prebace na sektor Vlasenice radi uništenja neprijatelja u ovoj oblasti i ovlašivanja komunikacijom Vlasenica - Sokolac.

Do grupisanja ovih snaga zatvoriti pravce: Vlasenica - Zvornik i Srebrenica - Zvornik, izvršiti pripreme za rušenje komunikacija i zatvoriti pravac Vlasenica - Šekovići - Tuzla.

²⁸¹ Isto.

²⁸² > Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

b) Da se sa po jednom divizijom zatvore pravci: Bijeljina - Kozluk - Zvornik, Gračanica - Tuzla i Srnice - Tuzla.

c) Sa jednom divizijom pristupiti likvidaciji neprijateljskih uporišta na komunikaciji Brčko - Čelić, zatvarajući u isto vreme pravac od Brčkog preko Majevice planine za Tuzlu.

d) U prvom momentu zadržati jednu diviziju u armijskoj rezervi u rejonu Tuzle.

e) Oba divizion 1. artiljerijske brigade iz rejona sela Kozluka prebaciti na desnu obalu Drine u cilju potpomaganja jedinica 45. divizije pri zatvaranju komunikacije Drinjača - Zvornik²⁸³.

U vezi s ovom odlukom 2. januara 1945. u li časova, Štab 2. armije je naredio:

- Štabu 3. korpusa da uputi 27. diviziju najkraćim pravcem ka Vlasenici sa zadatkom da napadne i uništi neprijatelja na tom sektoru, uz sadejstvo jedinica 45. divizije, i da 38. diviziju zadrži do daljeg naređenja kao armijsku rezervu u rejonu Tuzle;

- Štabu 14. korpusa da 45. divizija zatvori pravac Vlasenica - Zvornik i Srebrenica - Zvornik (s tim da jednu brigadu prebaci na desnu obalu Drine da posedne položaj na liniji Mali Zvornik - selo Amajić), izvrši pripreme za rušenje komunikacije i stvori potrebno vreme za prebacivanje drugih jedinica na sektor Vlasenica - Zvornik na kome bi se pristupilo uništenju ili odbacivanju neprijatelja na jug ka Zvorniku; da 25. diviziju odmah prebaci na prostor sela Caparde - Svračić sa zadatkom da zatvara pravac ka Tuzli i obrazuje rezervu na sektoru Vlasenice i, da 23. divizija zatvori pravac Gračanica - Tuzla i Srnice - Tuzla;

- 1. artiljerijskoj brigadi da se prebaci iz rejona Kozluka na desnu obalu Drine u rejon sela Donje Borine, sa zadatkom da potpomaže jedinice 45. divizije i tuče neprijatelja na komunikaciji Drinjača - Zvornik, ako se za to ukaže potreba.

Radi podrške zatraženo je od Vrhovnog štaba da avijacija dejstvuje po neprijatelju u Vlasenici, i na njegove kolone na putu Han-Pijesak - Vlasenica.²⁸⁴

Borbe oko Vlasenice početkom januara 1945.

Posle ovladavanja Vlasenicom, Štab nemačke 963. tvrđavske pešačijske brigade isturio je potrebne obezbeđujuće delove na liniju selo Zalukovik - brdo Orlovača - Gradina (trig. 604) - Muslimanski Džemat i, na taj način, organizovao polukružno osiguranje prema Drinjači, gde su se u to vreme nalazili delovi 45. divizije NOVJ. Osim toga ostavljena su obezbeđenja u Kramu, Han-Pijesku i Kraljevom Polju (sada Partizan Polje).²⁸⁵

Na pojavu neprijatelja u Vlasenici prvi je reagovao, posle izveštaja, Štab 3. korpusa koji je istog dana (1. januara) oko ponoći naredio Štabu 27. divizije da uputi deo snaga ka Vlasenici sa zadatkom da odbace neprijateljeve prethodničke delove ka jugu, prema Han-Pijesku i Sokolcu.

²⁸³⁾ AVII, k. 273, reg. br. 1-4/1 i 1-5/1.

²⁸⁴⁾ Isto, reg. br. 1-6/1.

²⁸⁵⁾ Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

U vezi s tim na taj sektor upućena je 20. romanijska brigada, koja je pred zoru 2. januara izvršila ubrzani marš iz rejonu sela Đurđevika preko Bijelog Polja i Šekovića ka Cikotama, gde je stigla oko ponoći 2/3. januara i razmestila se u zaseocima Milovanovićima, Lukićima, Odžacima i Crkvinama. Njen štab je odmah prikupio podatke o neprijatelju i utvrdio da su to znatno jače snage nego što se pretpostavljalo, i da je napad na Vlasenicu izlišno preduzimati do pristizanja jačih snaga.²⁸⁶

Na odseku 45. divizije, prema ranijem planu, došlo je 1. januara do izvesnog rokiranja snaga: 20. srpska brigada razmestila se u selu Drinjači, 23. srpska brigada zaposela je prostor Caparde - Osmaci - Memići, a 24. srpska brigada prostor selâ Trnovice, Jasenice i Kozluka. U popodnevnom časovima 2. januara Štab 45. divizije primio je naređenje da zauzme nove položaje prema Vlasenici. S tim u vezi 20. brigada je tokom dana zaposela položaj na liniji od sela Milića, preko Vrtoča i Rajića do Nedjelišta, oko 10 km istočno od Vlasenice, sa zadatkom da sa tri bataljona zatvori pravac Vlasenica - Srebrenica a jednim bataljonom, razmeštenim u selu Zelinju, da zatvori pravac Bratunac - Zelinje. Tri bataljona 23. brigade razmešteno je na liniji sela Paprača - selo Kamenica, a jedan bataljon u selu Caparde. Istovremeno su dva bataljona 24. brigade prešla na desnu obalu Drine i zaposela položaj od Malog Zvornika do sela Čuline, sa zadatkom da drže pod jakom vatrom put Zvornik — Drinjača u slučaju neprijateljevog prodora ka Zvorniku, jedan bataljon je i dalje ostao na liniji Kozluk - Tršić - Čolopek, a jedan bataljon na položaju Jasenica - Trnovica.²⁸⁷

Štab 14. korpusa odlučio je 3. januara da 25. divizija izvrši pokret iz rejonu Tuzle i da se do noći uoči 6. januara razmesti na prostoru selo Miljanovci - selo Osmaci - selo Caparde - selo Podborogovo, s tim da se glavne snage razmeste na prostoru selâ Memići - Osmaci - Caparde - Podborogovo, na levom krilu divizijskog borbenog rasporeda. Divizija je dobila ulogu korpusne rezerve, ali je imala i zadatak da, po potrebi, sadejstvuje borbama 27. i 45. divizije i da spreči nadiranje neprijatelja od Zvornika ka Tuzli.

Istovremeno je 23. divizija dobila zadatak da jednu brigadu razmesti na prostoru Dobrnja - Podorašje - Lisovići - Tinja i organizuje položaje za odbranu od eventualnog neprijateljevog napada pravcem Gradačac - Tuzla i Doboje - Tuzla; jednu brigadu da razmesti u rejonu Puračić - Lukavac - Poljane radi osiguranja pravca od Ozrena i organizovanja odbrane u slučaju neprijateljevog napada iz pravca Doboja; jednu brigadu da rasporedi na pravcu Gračanica radi zaštite pravca Doboje - Gračanica - Tuzla i čišćenja terena od četnika u pravcu Ozrena i Majevice.²⁸⁸

U vezi s predstojećim napadom na Vlasenicu, Štab 45. divizije naredio je 23. srpskoj brigadi da prebaci svoj 1. i 2. bataljon na liniju selâ Vukovići - Bakići - Pijuke radi sadejstva 20. srpskoj brigadi u tom napadu.

Napad na Vlasenicu izvršen je 5. januara u 13 časova. Dva bataljona 20. srpske brigade prešla su u napad na liniji Gradina (trig. 604) - Slavić

²⁸⁶ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 71; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

²⁸⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 16 i 73.

²⁸⁸ Isto, dok. br. 16.

Polje, 1. bataljon 23. srpske brigade napadao je pravcem Kuljančici - Šahmanovići - Durakovići - Toplik, a 2. bataljon 23. brigade pravcem Muslimanski Džemat - Jarovlje - Nezirovići - Drum - Kula (trig. 657). Od samog početka napada razvile su se vrlo žestoke borbe, koje su, s kraćim prekidima, trajale do 9 časova 6. januara. Za vreme tih borbi neki položaji prelazili su po nekoliko puta iz ruke u ruku. Bataljoni 20. srpske brigade uspjeli su da ovladaju neprijateljevim položajima Gradi-na - selo Barice, a bataljoni 23. srpske brigade da zauzmu selo Toplik i dva puta da izvrše prodor u Vlasenicu, zajedno sa bataljonima 20. srpske brigade. U međuvremenu neprijatelj je uspeo da ojača odbranu i da, u protivnapadu, 6. januara oko 9 časova odbaci jedinice 20. i 23. srpske brigade na njihove polazne položaje. U tom napadu, prema podacima Štaba 45. divizije, obe brigade imale su 22 poginula i 72 ranjena borca, a neprijatelj oko 300 poginulih vojnika i starešina.²⁸⁹

Za vreme dok su se jedinice 45. divizije pripremale za napad na Vlasenicu, glavnina 27. divizije 3. korpusa izvršila je pokret iz šireg re-jona Tuzle prema Vlasenici i 5. januara imala sledeći razmeštaj: 16. muslimanska brigada na prostoru sela Selišta, Dobrića i Korjena, a 19. birčanska brigada na prostoru sela Strmica - selo Dopasci - selo Trnovo. Njena 20. romanijska brigada stigla je noću između 2/3. januara, na prostor Cikota. Međutim, ta brigada nije sadejstvovala jedinicama 45. divi-zije u napadu na Vlasenicu, navodno, jer »nije blagovremeno obavješ-tavana o napadu od strane štabova srpskih jedinica«.²⁹⁰

Izmene plana Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni

Štab 2. armije brižljivo je pratio razvoj događaja kod Vlasenice i preduzimao odgovarajuće mere. Tako je 5. januara odlučio da kod Vla-senice jedinice 25. divizije izvrše smenu jedinica 45. divizije. Pri tome se, najverovatnije, rukovodio neuspehom koji je 45. divizija pretrpela u drugoj polovini decembra 1944. u direktnom sudaru sa nemačkom 7. SS divizijom »Princ Eugen«, pa, pošto su se očekivale jače nemačke snage na pravcu Vlasenica - Drinjača - Zvornik, odlučio je da se smeni 45. divizija. Međutim, to je, u neku ruku, bila i greška, jer je neprijatelj dobio u vremenu za konsolidovanje svojih redova i bolju organizaciju odbrane Vlasenice.²⁹¹

O toj svojoj nameri Štab 2. armije upoznao je Štab 3. korpusa koji je, istog dana (5. januara) u 12.30 časova naredio 27. diviziji da sadejstvuje 25. diviziji u napadu na Vlasenicu i Han-Pijesak. Divizija je dobila zadatak da napada desno od drumu Šekovići - Vlasenica - Radava, od-nosno levo od 25. divizije. Istovremeno je 38. diviziji naređeno da os-tane u korpusnoj rezervi u širem rejonu Tuzle, s tim da dve brigade ras-poredi na prostoru Gornja Tuzla - Simin-Han - Požarnica - Vukovije,

²⁸⁹> Isto, dok. br. 73. U Ratnom dnevniku nemačkog majora Aksela Berna, načelnika veze 21. brdskog armijskog korpusa, zapisano je da su 5. 6. i 7. januara 1945. jedinice NOVJ sa istoka i severa napadale 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu kod Vlasenice i da je brigada imala 10 mrtvih i 25 ranjenih vojnika, među kojima i komandanta 22. bataljona 999. (vid. Isto, str. 322).

²⁹⁰> Isto, dok. br. 71.

²⁹¹> AVII, k. 273, reg. br. 1-7/1; J. B. Tito, n.d, tom 24, nap. 325.

jedan bataljon u Zvorniku, a jednu brigadu na prostoru Kladanj - Stupari radi kontrole pravca Kladanj - Vlasenica i Kladanj - Olovo. Pored toga 38. divizija dobila je zadatak da uspostavi telefonsku vezu Kladanj - Tuzla i da osigura telefonsku vezu Zvornik - Tuzla i Tuzla - Osmaci - Šekovići.²⁹²

Istog dana u 23 časa Štab 2. armije izdao je zapovest kojom je regulisao dejstva potčinjenih jedinica. Tom prilikom je konstatovano da su u Vlasenicu stigle izvesne nemačke snage, s manjom motorizacijom, čija jačina još nije bila utvrđena i da su te nemačke snage, verovatno, bile prethodnica neprijateljeve grupacije koja se povlačila iz Sandžaka. Takva procena Štaba 2. armije bila je, uglavnom, tačna. U vezi sa ranije procenjenim namerama neprijatelja i novostvorenom situacijom, Štab 2. armije postavio je osnovni zadatak potčinjenim jedinicama da spreče prodor neprijatelja na sever, bilo ka Tuzli bilo ka Bijeljini. Naređeno je:

- 28. diviziji da se rasporedi na prostoru Janja - Zabrdje - Koraj, sa zadatkom da spreči pokret neprijatelja pravcem Bijeljina - Čelić i da zatvori pravac eventualnog neprijateljevog prodora iz Bijeljine ka jugu; Divizija je trebalo da dejstvuje u zoni, desno, reka Drina i, levo, selo Smiljevac - kota 236 - selo Mirosavci - kota 532 (isključno) - Priboj - Stolice - kota 916;

- 17. divizija da se postavi na prostor selä Tetima - Lukavica - Gornja i Donja Jasenica - Piperi - Mačkovac - Pirkovci, sa zadatkom da zatvori pravac - Brčko - Čelić - Tuzla i da zauzme neprijateljeva uporišta u Čeliću i Pukišu; Divizija je trebalo da dejstvuje u zoni, desno, leva granica 28. divizije i, levo, selo Bijela - Okresanica - kota 815 - selo Lisovići - selo Dobrnja (isključno);

- 14. korpusu: da 23. divizija sa prostora selä Miričina - Porječina - Komari - Poljice - Bistarac - Srpski Lukavac zatvara pravac od Gradačca ka Tuzli i od Doboja prema granici zone, desno, leva granica 17. divizije, a levo, selo Ribnica - Radin (kota 727) - selo Mrdići - selo Šerići; da 25. divizija odmah izvrši pokret pravcem Tuzla - Capardi - Paparača - Vlasenica i na prostoru selä Simića, Priluga i Milića smeni jedinice 45. divizije, a zatim najpogodnijim pravcem da napada neprijatelja u Vlasenici, težeći da ga uništi ili odbaci ka jugu; posle ovladavanja Vlasenicom da zatvori pravac Han-Pijesak - Vlasenica - Tuzla, odnosno Vlasenica - Zvornik; granica zone, desno po potrebi obuhvata Vlasenicu sa zapada, a levo, Komić Grad - selo Krajčinovići - selo Hrnčić - Drinjak (kota 771) - selo Sopotnik na Drini; da 45. divizija sa dve brigade pređe na desnu obalu Drine, sa zadatkom da posedne i fortifikacijski organizuje odbranu uz vatreno dejstvo po komunikaciji Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo, a sa jednom brigadom da se postavi na levoj obali Drine sa zadatkom da onemogući prodor neprijatelju na pravcu Drinjača - Zvornik;

- 3. korpusu; da njegova 27. divizija sadejstvuje napadu na Vlasenicu i da najpogodnijim pravcem sa zapada vrši pritisak na komunikaciju Han-Pijesak - Vlasenica radi presecanja te komunikacije i ovladavanja Han-Pijeskom, odbacujući pri tome neprijatelja ka jugu; da 38. diviziju ostavi u opštoj rezervi u rejonu Tuzle;

²⁹²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 27.

- Artiljerijskom odeljenju Štaba 2. armije: da 1. i 2. artiljerijska brigada (bez protivtenkovskih divizionara) postavi oruđa sa konjskom vučom na vatreni položaj u rejonu selo Radalj - selo Donja Borina - Koviljača, a oruđa motornom vučom na vatreni položaj u rejonu Koviljača - Loznica - Lešnica sa zadatkom da pod komandom majora Vojislava Cerovića, načelnika Artiljerijskog odeljenja, dejstvuju na komunikaciju Drinjača - Zvornik - Branjevo - Janja, prilagođavajući dejstva zadatku 45. divizije,²⁹³ (Prilog br. 6)

U zapovesti se zapaža izvesna nepreciznost u određivanju granica zona dejstva, i to na najvažnijem sektoru kod Vlasenice. Tako, na primer, za granice zone dejstva 25. divizije doslovno piše: »Granica zone dejstva: desno po potrebi obuhvatajući Vlasenicu sa zapada«. Ta nepreciznost u određivanju tačne granice između 25. i 27. divizije u narednim danima biće uzrok slabe organizacije sadejstva prilikom napada na Vlasenicu. Zapaža se da zadaci jedinica nisu bili vremenski određeni, pa se tako desilo da se i pojedini delovi 45. divizije duže zadrže na prostoru Vlasenice nego što je bilo potrebno. Štab 2. armije je takođe, propustio da odredi i glavne pravce napada divizija. Uz to, bilo je neophodno da se odredi jedinstvo komandovanja na sektoru Vlasenice jer su u tom sektoru dejstvovala jedinice iz 3. i 14. korpusa. Bilo bi svakako bolje da je privremeno obrazovana jedna operativna grupa i stavljena pod komandu Štaba 14. korpusa. Sama, pak, zapovest, upućena je po kuririma i, izgleda, da je njeno dostavljanje išlo veoma sporo. Najverovatnije da su zapovest primile potčinjene jedinice u popodnevnim časovima 6. januara, što se može zaključiti po vremenu izdavanja zapovesti potčinjenih štabova.²⁹⁴

Posle izdavanja zapovesti Štab 2. armije uputio je, 7. januara, Vrhovnom štabu ovaj radiogram:

»Neprijatelj drži Brčko, Bijeljino i Vlasenicu. U Sremu je stabilizovao front. Na našem južnom boku u pokretu su jake neprijateljske snage. Obzirom na takav raspored neprijateljskih snaga, na mogućnost da će pokušati da, pored komunikacije u dolini Bosne, ponovo uspostavi vezu Vlasenica - Brčko, obzirom na zavisnost naših velikih jedinica od Srbije u pogledu snabdevanja hranom i municijom, mišljenja smo da se mora odložiti izbijanje glavnine u dolinu Bosne.

Na ovakvu procenu rešili smo: Prvo, da sa Sedamnaestom i Dvadeset osmom [divizijom] čvrsto zatvorimo pravce koji sa linije Brčko - Bijeljina izvode na komunikaciju Tuzla - Zvornik. Drugo, da sa Dvadeset petom i Dvadeset sedmom [divizijom] odbacimo neprijateljsku grupu iz Vlasenice ka Sokolcu ili u krajnjem slučaju sprečimo njeno dalje nadiranje ka severu. Treće, da sa Dvadeset trećom [divizijom] dejstvujemo prema dolini Bosne. Četrto, da Četrdeset peta [divizija] ostane u rezervi na prostoru Drinjača - Zvornik - Loznica za zatvaranje komunikacije na levoj obali Drine, i obezbeđenje prelaza kod Zvornika. Peto, da Trideset osma [divizija] ostane u opštoj rezervi u predelu Tuzle.

²⁹³) Isto, dok. br. 25.

²⁹⁴) Isto, dok. br. 25, 30, 33, 34 i 42; Ahmet Donlagić, n.d., str. 397: *AVII, k. 273, reg. br. 1-9/7.*

U vezi sa opštom 'situacijom i vašim planovima molimo javiti da li se slažete sa našom procenom i planom«.²⁹⁵

Na ovaj radiogram Štaba 2. armije, vrhovni komandant maršal Tito odgovorio je 9. januara.

»S vašim planom za operacije od 8. januara slažem se. Nastojte da razbijete neprijateljsku grupu prema vašem južnom boku i da je odbacite što dalje na jug kako biste dobili slobodu manevra za vaše daljnje operacije prema dolini Bosne«.²⁹⁶

Štab 14. korpusa primio je zapovest Štaba armije u Tuzli 6. januara. Istog dana, u odsutnosti komandanta korpusa pukovnika Radivoja Jovanovića Bradonje koji se nalazio na frontu 45. divizije kod Vlasenice, razradio je svoju zapovest i naredio:

- Štabu 23. divizije da 7. i 9. srpsku postavi na liniju Podorašje - Smoluća - Prline - Puračić - Milino Selo - Priluk - Omazići sa zadatkom da zatvaraju pravce Doboj - Tuzla i Srnice - Srebrenik - Tuzla, a 14. srpsku brigadu u slučaju da je zauzeto neprijateljevo uporište u Gračanici, da se zadrži na liniji Babići - Pašalići - Stjepan Polje, a u slučaju da Gračanica nije zauzeta, da se povuče bliže položajima 7. i 9. brigade:

- 25. diviziji da odmah krene na prostor Osmaci - Capardi - Markovac - Podborogovo - ^acetina i da se rasporedi na prostoru Jasen - Stupari - Rajevina - Pijuke - Solakovina, kako bi odatle, zorom 9. januara, preduzela napad na neprijateljev garnizon u Vlasenici, održavajući vezu sa 27. divizijom, koja je trebalo da napada Vlasenicu pravcem Turalići - Malo Polje - Kameniti Dolovi;

- Štabu 45. divizije da zadrži jednu brigadu na liniji Vukovići - Supač - Donje Vrsine sa zadatkom da zatvara pravac od Vlasenice ka Zvorniku i sadejstvuje 25. diviziji, napadajući Vlasenicu sa istočne strane; jedna brigada da organizuje položaj na liniji Kalabače - Kamenica i Drinjača, a jednu brigadu da prebaci na desnu obalu Drine, koja bi fortifikacijski organizovala odbranu desne obale radi »jakog vatrenog dejstva na komunikaciji Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo« i, eventualno, primila odbranu reke od Drinjače do ušća »obraćajući pri tome naročitu pažnju na odseku Drinjača - Kurijačica (uključno) i na rejon sela Badovinci«²⁹⁷ (Prilog br. 7).

Kao što se vidi Štab 14. korpusa je na svoju ruku izmenio zadatak 45. divizije. Umesto da se 45. divizija što pre izvuče iz borbe i da se dve brigade postave na desnoj obali Drine, a jedna na levoj, Štab 14. korpusa odredio je jednu brigadu da i dalje napada na Vlasenicu, a na desnu obalu Drine uputio samo jednu brigadu. To je, u svakom slučaju, bila nedisciplina potčinjenog štaba. Slično će postupiti i Štab 23. divizije u sprovođenju u život zapovesti Štaba 14. korpusa.

U duhu zapovesti Štaba 2. armije do 5. januara, Artiljerijsko odeljenje Armije izdalo je zapovest 6. januara u 22 časa, kojom je bilo naređeno:

²⁹⁵ AVII, k. 274, reg. br. 6-10 i 6-11/4.

²⁹⁶ j. B. Tito, n. d., tom 25, str. 205. Vrhovni komandant se poziva na plan operacija Štaba 2. armije od 8. januara 1945. U stvari, to je plan od 7. januara, ali je u Vrhovnom štabu primljen, ili dekriptovan, 8. januara 1945.

²⁹⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 33.

- 1. artiljerijskoj brigadi: da 2. pukovski divizion posedne vatreni položaj u rejonu Koviljače i da tuče neprijatelja zaprečnom vatrom na komunikaciji Zvornik - Janja; da 4. minobacački divizion posedne vatreni položaj u Lozničkom polju i da tuče neprijatelja na komunikaciji Zvornik - Janja; da 3. teški divizion posedne vatreni položaj u rejonu Lipnica - Žičko polje i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Zvornik - Janja - Bijeljina; divizionima su određene granice normalne i eventualne zone dejstva i utrošak municije, i

- 2. artiljerijskoj brigadi: da 2. pukovski divizion posedne vatreni položaj u rejonu Radalj - Žarkovići i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Prosjek - Zvornik - Karakaja; da 4. minobacački divizion posedne vatreni položaj u rejonu zaseoka Donje Borine i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Zvornik - Kozluk; divizionima su, takođe, određene normalne i eventualne zone dejstva i utrošak municije.

0 zadacima artiljerijskih jedinica obavešten je i Štab 45. divizije.²⁹⁸

Nove borbe oko Vlasenice

Oko ponoći uoči 7. januara 20. srpska brigada ponovo je prešla u napad na Vlasenicu nanoseći udar u dva pravca, jednom kolonom na pravcu Slavić Polje - Gradina (trig. 604), a drugom na pravcu Nezirovići - Duraković. U vrlo oštrim borbama bataljoni 20. brigade uspeali su da potisnu neprijatelja s njegovih prvih položaja i da izvrše prodor u selo Toplik. Međutim, neprijatelj je ubacio u borbu svoje rezerve i uspeo u protivnapadu da vrati 20. brigadu na njene polazne položaje za napad, na liniji Baćino Brdo - Bakići - Prodanovići - Zaklopača, istočno od Vlasenice. Za to vreme 23. srpska brigada pomerila se na prostor severozapadno od Vlasenice sa kojeg je zatvorila pravce Vlasenica - Šekovići i Vlasenica - Zvornik i uspostavila vezu sa delovima 20. srpske brigade, dok se 24. srpska brigada postavila na širi prostor Zvornika, s obe strane Drine. Na taj način jedinice 45. divizije ešelonirale su se po dubini u tri linije.²⁹⁹

Da bi lakše rukovodio operacijama na vlaseničkom frontu i objedinjavao dejstva 25. i 45. divizije, Štab 14. korpusa premestio se 7. januara iz Tuzle u selo Memiće, severozapadno od Zvornika, na drumu Zvornik - Tuzla. Istog dana u 20 časova Štab 45. divizije izdao je zapovest saglasno zapovesti Štaba 14. korpusa, za dalja dejstva na vlaseničko-zvorničkom sektoru. Dvadeseta srpska brigada dobila je zadatak da zauzme položaj sa tri bataljona na liniji Baćino Brdo - kota 591 - Bakići - Zaklopača - Milići, a sa jednim bataljonom na liniji Liješanj - Oštri breg i da spreči neprijateljevo prodiranje prema Zvorniku. Dvadeset treća srpska brigada trebalo je da se povuče ka severu i smesti na prostor sela Đevanje i Pravoslavne Kamenice, te da služi kao divizijska rezerva u slučaju neprijateljevog prodora prema Zvorniku, održavajući veze desno s jedinicama 25. divizije. Dvadeset četvrta srpska brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona orgahizuje odbranu na desnoj obali Drine

²⁹⁸ Isto, dok. br. 30.

²⁹⁹ Isto, dok. br. 73.

od Malog Zvornika do Čitluka, jedan bataljon i dalje da zadrži prema Janji i Priboju, a jedan bataljon, zajedno sa bataljonom 20. srpske brigade, koji se nalazio na položaju Liješanj - Oštri breg, da organizuje odbranu položaja na liniji Liješanj - Muslimansko i Pravoslavno Kostijerovo. Bataljon 23. srpske brigade, koji se nalazio u Capardima, stavljen je, takođe, pod komandu 24. srpske brigade.³⁰⁰

Do 7. januara u luku reke Drinjače (istočno od Šekovića) nalazile su se prikupljene 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije, a zapadno od Šekovića 19. birčanska brigada.³⁰¹

Dvadeset peta divizija 14. korpusa počela je marš iz rejona Tuzle 6. januara u 15 časova, sa zadatkom da 8. januara uveče napadne Vlasenicu, u sadejstvu sa brigadama 27. divizije. Međutim, pristizanje jedinica 25. divizije u rejon Vlasenice kasnilo je zbog jake zime i dubokog snega tako da su one stigle 8. januara u 24 časa neposredno pred napad snaga 27. divizije sa Vlasenice.

Tada se ispostavilo da jedinice 27. divizije napadaju istim pravcima koji su dodeljeni jedinicama 25. divizije što je, svakako, dovelo do pometnje.³⁰²

Posle pristizanja u Birač 7. januara, Štab 27. divizije, predložio je Štabu 3. korpusa da se odustane od učešća 27. divizije u napadu na neprijatelja u Vlasenici i da se njena 16. i 19. brigada orijentišu prema Srebrenici, a 20. brigada, iz šireg rejona Malog Polja, da napada neprijatelja na komunikaciji Han-Pijesak - Vlasenica. Štab je taj svoj predlog obrazložio time da se prema Vlasenici već nalaze dve divizije 14. korpusa (25. i 45. divizija) i da prostor na kome bi se našli i oni (27. divizija), uz pomenute divizije 14. korpusa, ne obezbeđuje ni minimalne uslove za smeštaj i prehranu svih tih jedinica. Predlog Štaba 27. divizije bio je opravdan i nastala bi, svakako povoljnija situacija da je on i usvojen. Međutim, Štab 3. korpusa nije prihvatio taj predlog, već je istog dana obavestio pismeno Štab 14. korpusa da će 27. divizija napasti Vlasenicu 8. januara u 24 časa, glavnim pravcem Kozija Ravan - Kik (trig. 904) - Luke, a pomoćnim Rajevina - Muslimanski Džemat - Drum (trig. 657). Takođe, obavestio ga je da Štab 27. divizije moli da jedinice 25. ili 45. divizije sadejstvuju u napadu pravcem Milići - Zaklopača - Vlasenica i da obavezno ovladaju brdom Orlovačom, preko puta sela Luke, jugoistočno od Vlasenice, kao najvažnijim položajem u odbrambenom sistemu neprijatelja. Uz to, zatraženo je da Štab 14. korpusa obavesti Štab 3. korpusa koje će njegove jedinice učestvovati u napadu na Vlasenicu i kojim pravcima, da bi se o tome upoznao i Štab 27. divizije radi organizacije sadejstva.

Prikupljanje jedinica 25. divizije išlo je sporo. Bilo je očigledno da od njihovog učešća u zajedničkom napadu sa jedinicama 27. divizije neće biti ništa, pa su se uveče 8. januara sastali pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, komandant 14. korpusa, i potpukovnik Miloš Zekić, komandant 27. divizije, radi dogovora o uvođenju u borbu delova 45. divizije.³⁰³

³⁰⁰ Isto, dok. br. 42; AVII, k. 273, reg. br. 1-9/1.

MD Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 71.

³⁰² Isto, dok. br. 60.

³⁰³ Ahmet Đonlagić, n. d., str. 399 i 400.

Treba reći da su borbe oko Vlasenice u to vreme, uz angažovanje tolikih snaga na tom području (tri divizije sa oko 30000 boraca), bile jedan od najvećih promašaja u narodnooslobodilačkom ratu i to najviše zbog krajnje slabe ili, bolje rečeno, nikakve obaveštajne službe. Sve do 10. januara kada su obaveštajni organi 27. divizije došli do prvih konkretnih podataka o neprijatelju, nije bilo poznato koje i kolike se neprijateljeve snage nalaze na tom području. U svim borbenim dokumentima koje je u to vreme izdao Štab 2. armije konstatovano je, uglavnom, da jačina neprijatelja nije utvrđena, da su to prethodničke snage nemačke grupacije koja se povlači iz Sandžaka i si. Tako je došlo do apsurdna da nemačka 963. tvrđavska pešadijska brigada s tri kažnjenička bataljona (5, 21. i 22/999. tvrđavski pešadijski bataljon), ukupno ne više od 2000 vojnika angažuje tri divizije 2. armije sa oko 30000 vojnika.³⁰⁴

Pošto je obaveštajna služba podbacila tako se nešto moglo i dogoditi. U proceni situacije, Štab 2. armije imao je u vidu teške borbe u drugoj polovini decembra 1944. kada su dolinom Drine prolazile jake neprijateljeve snage (oko tri divizije), gubitke i krajnji rezultat tih borbi. Zbog toga je i preduzeo takve mere na području Vlasenice, jer se očekivalo nešto slično i u januaru 1945. Ipak, sredinom januara biće upućena jedna nemačka divizija ka Vlasenici, pa će u tom slučaju i »svako zlo imati svoje dobro«, jer su na pravcu Vlasenica - Zvornik bile na vreme koncentrisane znatne snage 2. armije NOVJ koje su dočekale tu nemačku diviziju.

U ponoć uoči 9. januara napad je izvršio jedan ojačani bataljon 16. muslimanske brigade u zahvatu drumu Šekovići - Vlasenica, dok su ostale jedinice 27. divizije zakasnile što je, svakako, pružilo mogućnost neprijatelju da konsoliduje svoju odbranu na otpornim tačkama oko Vlasenice (Kik, Gradina i Orlovača). Bataljon 16. brigade počeo je borbu u centru borbenog rasporeda 27. divizije, a posle dva časa zakašnjenja prešla je u napad i 19. birčanska brigada sa tri bataljona opštim pravcem Grabovica - Kik - Vlasenica, na levom krilu borbenog poretka 27. divizije, i 20. romanjska brigada opštim pravcem Cikote - Vlasenica, na desnom krilu borbenog poretka Divizije. Od samog početka napada razvile su se žestoke borbe. Udarne grupe uspele su da izvrše prodor u prve blokove kuća u samoj varoši, koji su bili dobro organizovani za odbranu. Posebno vodile su se teške borbe na Kiku, Gradini i Topliku, gde su jedinice 27. divizije uspele da privremeno zauzmu deo neprijateljevih položaja. Oko 4 časa ujutro ubačen je iz pokreta u borbu i jedan bataljon 18. srpske brigade 25. divizije koji je u oštroj borbi, zauzeo selo Barice, severoistočno od Vlasenice.³⁰⁵

Dvadeseta srpska brigada 45. divizije sa položaja na liniji Baćino Brdo - Bakići - Zaklopača - Milići pružala je vatrenu podršku jedinicama 27. divizije i delovima 25. divizije. Međutim, oko 7 časova 9. januara neprijatelj je uspeo, uvođenjem u borbu svojih rezervi, da odbaci jedinice 27. divizije i bataljon 18. srpske brigade 25. divizije. To angažovanje glavnih snaga neprijatelja iskoristila je 20. srpska brigada i izvršila napad na Gradinu, kotu 629 i Orlovaču. Posle žestokih borbi u

³⁰⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 2, 25 i 67; tom XII, tom XII, knj. 4, str. 1203.

³⁰⁵> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 71 i 94.

kojima su se smenjivali juriši i protivjuriši, jedinice 20. srpske brigade uspele su da zauzmu neprijateljeve otporne tačke na Gradini, koti 629 i Orlovači i da zatim izbiju na drum Vlasenica - Han-Pijesak kod sela Tugovo, čime su presekli tu komunikaciju. Posle zauzimanja Gradine, kote 629 i Orlovače, 20. srpska brigada utvrdila se na liniji Baćino Brdo - Gradina - kota 629 - Orlovača, vršeći pripreme za ponovni napad na Vlasenicu.³⁰⁶

Uočavajući nepodesnost gomilanja više jedinica na prostoru Vlasenica - Zvornik - Caparde - Šekovići, Štab 3. korpusa, uz saglasnost Štaba 2. armije, doneo je odluku da 27. divizija prebaci svoju 19. birčansku i 20. romanijsku brigadu na prostor Ploča - Han-Pijesak - Kram sa zadatkom da ovladaju putem Sokolac - Vlasenica i izoluju nemačku 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu u Vlasenici, a 16. muslimansku brigadu da uputi u srebrenički kraj radi organizovanja prikupljanja hrane za glavninu 27. divizije, koja je trebalo da izvodi borbena dejstva na ratom potpuno opustošenom i ekonomski do krajnjih granica iscrpljenom terenu.

U vezi s tim zadatkom glavnina 27. divizije izvršila je pokret i već 10. januara stigla na Malo Polje. Tu je komandant Divizije, potpukovnik Miloš Zekić, odlučio da 20. romanijska brigada napadne neprijateljeva uporišta u Han-Pijesku i Kramu, a zatim da se razmesti u selima Gornjim Caporima, Mrkaljima i Džimrijama sa zadatkom da sprečava pokrete neprijatelja od Sokolca do Han-Pijeska i ka Vlasenici. Prostor na koji je stigla glavnina 27. divizije bio je pokriven dubokim snegom, a većina sela već ranije popaljena, tako da su uslovi za smeštaj jedinica bili vrlo teški. I način ishrane ljudstva bio je, takođe, kritičan. Dotur hrane od Tuzle do Šekovića nekako je i išao. Međutim, od Šekovića prema Han-Pijesku hrana se morala prebacivati na tovarnim konjima preko Javor-planine, koja je u te zimske dane bila skoro neprohodna.

Na saobraćajnici Vlasenica - Sokolac Nemci i ustaše organizovali su tri uporišta: jedno u Han-Pijesku, drugo u Kramu i treće u Kraljevom Polju. U tim uporištima neprijateljeve snage nisu bile velike, ali su se utvrdile i pred sobom su imale brisani prostor na snežnom pokrivaču. Štab 27. divizije i potčinjeni štabovi smatrali su da ta uporišta brani po oko 250 neprijateljevih vojnika. Međutim, u njima su se nalazili samo ojačani vodovi s teškim oružjem. Štab 20. romanijske brigade čim je primio zadatak od komandanta 27. divizije, organizovao je napad na uporišta u Han-Pijesku i u Kramu, koji je izvršen 11. januara u 4 časa. Han-Pijesak je zauzet posle kraće borbe, ali ne i Kram, iako je napadan u dva maha.

Posle pristizanja na prostor Malo Polje - Japaga - Berkovina, 19. birčanska brigada je, po zadatku komandanta Divizije, prešla u napad 13. januara na neprijateljevo uporište u Kraljevom Polju. Istovremeno je 20. romanijska brigada po treći put napala neprijatelja u Kramu. Međutim, obe brigade nisu imale uspeha, jer se neprijatelj u Kramu i Kraljevom Polju žilavo branio.

Istog dana neprijatelj je pokušao da povрати Han-Pijesak napadajući od pravaca Vlasenice i Krama ali mu to nije pošlo za rukom; kolona

³⁰⁶) Isto, dok. br. 73.

od oko 250 vojnika koja se probila od Vlasenice uspela je da se spoji s braniocima Kraljevog Polja i time znatno ojača svoje snage u tom mestu.

Sutradan, 14. januara, nemačka 22. pešadijska divizija prešla je u nastupanje od Sokolca ka Vlasenici i istog dana dostigla Kram sa zadatkom da se probije prema Han-Pijesku. To je označilo početak oštih borbi jedinica 2. armije NOVJ protiv te nemačke divizije, kojoj je 15. januara potčinjena i 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc«.

Za vreme dok su 19. birčanska i 20. romanijska brigada vodile borbe oko Kraljeva Polja, Han-Pijeska i Krama, 16. muslimanska brigada izbila je 14. januara na prostor Srebrenica - Skenderovići - Osmače. S njom se kretao i Štab 27. divizije, osim komandanta koji se nalazio u 19. i 20. brigadi. Srebrenički kraj bio je jedno od retkih područja istočne Bosne na kojem se relativno dugo zadržao neprijatelj. Na tom prostoru nalazilo se oko 1300 pripadnika ustaških jedinica, muslimanske milicije i zelenokadrovaca, uglavnom, dezertara iz 13. SS brdske dobrovoljačke divizije »Handžar«. Brojno slab Srebrenički NOP odred nije se mogao zadržati na tom prostoru, pa je veći deo vremena proveo u Birču. Zbog prisustva neprijatelja rad organa narodne vlasti na tom području skoro je bio zamro. Istog dana kada je 16. muslimanska brigada izbila na to područje, oslobođena je Srebrenica, a sutradan, 15. januara, i jako neprijateljevo uporište u Osmačama. Ustaše su noću 15/16. januara izvršile protivnapad na delove 16. brigade u Osmačama. Borba se vodila prsa u prsa. Bilo je slučajeva da su se jedinice izmešale u mrkloj noći, što je otežavalo komandovanje. Tom prilikom 1. bataljon 16. brigade uspeo je da protera ustaše iz sela uz znatne sopstvene gubitke: 21 borac je poginuo, 7 ih je nestalo, a 10 ranjeno. Posle borbe u Osmačama jedinice 16. brigade pristupile su prikupljanju hrane i čišćenju leve obale Drine od ustaša koje su se povukle ka Žepi. Pošto su se u pokretu od Višegrada ka Žepi nalazile i 1, 5. i 8. divizija crnogorskih četnika pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića, 16. brigada dobila je zadatak da izviđa neprijatelja na tom prostoru.

Štab 27. divizije u proceni situacije došao je do zaključka da snage 16. brigade same neće moći da razbiju četničko-ustašku grupaciju u Žepi, pa je odlučio da u izvršenju tog zadatka učestvuju i dva bataljona 20. romanijske brigade. Međutim, kada su jedinice 16. i 20. brigade izbile 23. januara u rejon Zepe, neprijatelj se s tog prostora već povukao - ustaše i muslimanska milicija ka Rogatici a četnici ka Han-Pijesku.³⁰⁷

U međuvremenu dok su jedinice 27. divizije vodile borbe južno od Vlasenice, na komunikaciji Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac, u rejon severno od Vlasenice, pristigla je 25. divizija 14. korpusa. Tu su se 9. i 10. januara jedinice malo odmorile i pripremile za napad na Vlasenicu, u sadejstvu 20. srpske brigade 45. divizije.

Planom je bilo predviđeno da u napadu na Vlasenicu učestvuju 16. i 18. srpska brigada 25. divizije, dok je njena 19. srpska brigada dobila zadatak da čisti teren od četnika, zajedno sa 23. i 24. srpskom brigadom 45. divizije. Međutim, i ovom prilikom nije došlo do potpune koordinacije između jedinica 25. divizije i 20. srpske brigade 45. divizije, jer se

³⁰⁷⁾ Isto, dok, br. 50, 71 i 106; Ahmet Donlagić, n. d., str. 403-406 i 410-413.

za učešće u napadu 20. brigade saznalo uoči samog napada. Zbog toga je i na brzinu došlo do izmena u planu dejstva 18. brigade.

Štab 25. divizije predvideo je da 16. srpska brigada s tri bataljona napada pravcem Han-Rudine - Pustoše - Vlasenica i pravcem Kozija Ravan - Kik (trig. 904) - kota 662, kao i prema Pločama, dok je 18. srpska brigada dobila zadatak samo sa jednim bataljonom da napada pravcem Nezirovići - Kula - Vlasenica. Napad druga dva bataljona 18. brigade otpao je kada su dobijeni podaci da se na Gradini i Orlovači nalaze snage 20. srpske brigade 45. divizije i da će i one učestvovati u napadu na Vlasenicu.

Napad je trebalo da otpočne 10. januara u 23 časa, jednovremeno na celom frontu i posle kraće vatrene pripreme. Međutim, nije izvršen tačno u to vreme, što je neprijatelj iskoristio da sredi svoje jedinice i da spremno dočeka napad na pojedine otporne tačke oko Vlasenice i u samoj varoši. Samo je bataljon 18. srpske brigade prešao na vreme u napad, dok je levokrilni bataljon 16. srpske brigade kasnio jedan čas, a bataljon koji je napadao u centru prema Kiku čitava 2 časa i 30 minuta. Naravno da tako nesinhronizovan napad nije mogao garantovati ozbiljniji uspeh, pa je, po odluci Štaba 25. divizije, obustavljen 11. januara u 5.45 časova, kada su jedinice otpočele povlačenje na polazne položaje da bi se izbegla neprijateljeva vatra na brisanom prostoru snežne beline.³⁰⁸

Napad 20. srpske brigade 45. divizije s polaznog položaja Baćino Brdo - Gradina (trig. 604) - kota 629 - Orlovača takođe se bezuspešno završio, pa su se i njene jedinice do zore povukle na polazni položaj. To je bio rezultat »slabog, gotovo nikakvog sadejstva jedinica«, zapisano je u izveštaju Štaba 45. divizije od 15. januara 1945.

Posle tih neuspeha napadi na Vlasenicu su obustavljeni.³⁰⁹

Čišćenje pozadine od zaostalih četničkih grupa

U međuvremenu dok su se vodile borbe za Vlasenicu štab 14. korpusa izdao je 10. januara naređenje štabovima 25. i 45. divizije za čišćenje terena između komunikacija Zvornik - Tuzla i Zvornik - Vlasenica. U stvari, trebalo je iskoristiti pokret 23. i 24. srpske brigade 45. divizije u duhu zapovesti Štaba 14. korpusa od 6. januara da se očisti pomenuti prostor od snaga četničke Grupe sprečanskih brigada Majevičkog četničkog korpusa. Za taj zadatak angažovana je i 19. srpska brigada 25. divizije koja nije učestvovala u napadu na Vlasenicu. Prema planu Štaba 14. korpusa akcija čišćenja terena trebalo je da počne 12. a da se završi 14. januara, s tim što bi se posle toga čišćenje prenelo na prostor severno od reke Spreče, ka Tuzli, a delom snaga ka planini Ozrenu. To je bila široko zamišljena operacija, da bi se pozadina jedinica 2. armije, koje su se borile na vlaseničkom i gračaničkom sektoru obezbedila od vršljanja četnika.³¹⁰

³⁰⁸ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 60 i 94.

³⁰⁹ Isto, dok. br. 73.

³¹⁰ Isto, dok. br. 51.

U duhu tog plana 23. srpska brigada izbila je 12. januara na položaj na liniji Novo Selo - Velja glava (k. 594) - Paprača i zatvorila pravce kojima bi četnici mogli proći ako pokušaju da odstupe na jug. Dvadeset četvrta srpska brigada pošto je prikupila svoja tri bataljona na prostoru Drinjače (jedan bataljon se nalazio na prostoru Čolopek - Tršić), izvršila je pokret i izbila na položaj na liniji Muslimanski Škugrići - Neđelište - Mršići - Lukići - Vrelo sa zadatkom da čisti teren ka položaju koji je bila posela 23. brigada. Pošto je i 19. srpska brigada 25. divizije bila zaposela liniju Paprača - Vrelo - Podcrkvina, to je veliki deo teritorije bio zatvoren sa svih strana i podvrgnut temeljitom pretresu i čišćenju od četnika koji su do tada na tom prostoru vršili danonoćna uznemiravanja, hvatali i ubijali kurire, napadali manja izviđačka odjeljenja i dr. Devetnaesta brigada završila je svoj deo akcije čišćenja 14. januara kada se postavila na prostor Šekovići - Dobrić - Supčane. Sutradan, 15. januara, ona je smenila 20. srpsku brigadu na njenim dotadašnjim položajima. U toj akciji 19. brigada zarobila je 8 četnika i uhvatila 13 dezertera.³¹¹

U toku 13. januara 24. brigada pročešljala je teren na svom pravcu i izbila na položaje 23. brigade, bez nekih posebnih rezultata. Tu su obe brigade primile zapovest Štaba 14. korpusa za čišćenje prostora između Osmaka, Priboja i Drine, u sauejstvu jedinica 28. divizije. Njima se 18. januara priključila i 20. srpska brigada pošto su je na položajima, istočno od Vlasenice, smenile jedinice 19. brigade 25. divizije. Zadatak sve tri brigade 45. divizije bio je da razbiju snage četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Ravne Njive - Kiseljak - Kostur - Pećine - Jasenice, kojih je, prema proceni Štaba 14. korpusa, bilo oko 1000. Ova operacija čišćenja počela je 16. januara sa linije Vrela strana - Sapna - Rastošnica - Priboj - Teočak - Banjica, a završena 23. januara, kada su četnici razbijeni, uz gubitke od 203 poginula i oko 100 ranjenih. Divizija je imala 28 poginulih, 70 nestalih i 49 ranjenih boraca.³¹²

Zadatak čišćenja teritorije od četnika dobila je i 38. divizija 3. korpusa. Raspored njenih jedinica 1. januara bio je ovakav: 17. majevička brigada nalazila se u Milankovićima, dok je jedan njen bataljon upućen u Očevlje da uhvati vezu sa Grupom bataljona 4. krajiške divizije 5. korpusa NOVJ, koja je krajem decembra 1944. forsirala reku Bosnu i 1. januara 1945. zauzela Vareš; 18. hrvatska brigada nalazila se na odmoru u Tuzli, a 21. istočnobosanska brigada na prostoru Simin-Han - Gornja Tuzla - Površnica. U narednih nekoliko dana izvršene su manje promene u dislokaciji 18. i 21. brigade na širem prostoru Tuzle, dok je 17. brigada zauzela Olovo 5. januara, i Kladanj 6. januara.³¹³

Prvi veći sukob sa četnicima imala je 18. brigada 10. januara kada je grupa jačine oko 400 četnika Majevičkog korpusa napala jedan njen bataljon na Požarnici. Protivnapad je izvršila cela 18. brigada, uz podršku jednog bataljona 21. brigade. Četnici su proterani uz gubitke od 13 poginulih i 3 zarobljena. Sutradan je Štab 3. korpusa naredio Štabu 38. divizije da njena 18. brigada ostane na širem prostoru Tuzle, a da

³¹¹ » Isto, dok. br. 73 i 94.

³¹² » Isto, dok. br. 61, 90 i 122; tom XIV, knj. 4, str. 741.

³¹³ » Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 96.

se 21. brigada rasporedi na prostoru Neđaš - Miljanovići - Kakmuž (tri bataljona) i u Zvorniku (jedan bataljon). Istog dana je Štabu 17. brigade izdao naređenje da očisti od četnika šire područje Kladnja i da sa dva bataljona i obaveštajnim oficirom 38. divizije prikuplja podatke o kretanju Draže Mihailovića, na sektoru Ponjerka - Olovo koji se, međutim, u to vreme nalazio na Trebavi.³¹⁴

Zbog situacije kod Vlasenice štab 2. armije naredio je 14. januara Štabu 3. korpusa da odmah uputi jednu brigadu 38. divizije na prostor Kakmuž - Petrovo Selo - Porječina - Krtova - Turija sa zadatkom da smeni 7. srpsku brigadu 23. divizije i zatvori pravac Doboj - Tuzla levom obalom Spreče, a jednu brigadu da zadrži na širem prostoru Tuzle kao garnizonsku jedinicu, s tim da i ona vrši potere protiv četnika na planini Majevici. Istog dana Štab 3. korpusa potčinio je Tuzlanski NOP odred 38. diviziji za upotrebu u dolini Spreče, i naredio da 17. brigada ostane na zadacima na prostoru Kladanj - Olovo.³¹⁵

U duhu tog naređenja Štab 38. divizije precizirao je zadatke za 18. brigadu u rejonu Tuzle, i za 21. brigadu na levoj obali Spreče i u dolini Turije, tj. prema Ozrenu. Posle dobijenog zadatka 21. brigada izvršila je pokret 15. januara.³¹⁶

U međuvremenu su se u Štab 2. armije slivali obaveštajni podaci o prikupljanju oko 4000 četnika na sektoru Ozrena. S tim u vezi Štab 2. armije postavio je zadatak Štabu 3. korpusa da preduzme mere i tu četničku grupaciju razbije. Štab 3. korpusa naredio je 17. januara 38. diviziji da pročisti teren između Spreče i Krivaje u pravcu Ozrena, i da sa svojim snagama izbije na reku Bosnu, s tim da tri bataljona 21. brigade i dalje ostanu na levoj obali Spreče a jedan bataljon u Zvorniku. Kladanjski NOP odred i jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda dobili su zadatak da obezbeđuju Kladanj, a glavnina Tuzlanskog odreda da obezbeđuje Tuzlu na Ilinčici.³¹⁷

Štab 38. divizije reagovao je odmah na naređenje Štaba 3. korpusa. Depešom je naredio 17. majevičkoj brigadi da izvrši pokret severozapadno od Olova i da se postavi u dolini Krivaje na liniju Vukovine - Osječani - Ribnica, a zatim u narednoj marš-ruti da izbije na položaje Brijesnica - Podsijelovo brdo, na levo krilo divizijskog rasporeda. Dvadeset prva brigada trebalo je da se rasporedi na liniji Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo - Porječina - Stupari, zapadno od Puračića, a 18. brigada dobila je zadatak da se sa železničke stanice Simin-Han prebaci vozom 17. januara u 15 časova i zauzme raspored u centru rasporeda divizije na liniji Ivkovina - Turija - Milino Šelo - Devetak.³¹⁸

Dvadeset prva brigada s Tuzlanskim NOP odredom vodila je manje borbe protiv četnika, čisteći prostor Rovine - Stupari - Katanići - Vasiljevići - Mićijevići.

Ujutro 18. januara 18. brigada sva je bila na dodeljenim položajima s kojih je 19. januara delom snaga, prešla u napad na četnike na pro-

³¹⁴) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 56 i 96.

³¹⁵) Isto, dok. br. 64 i 65.

³¹⁶) Isto, dok. br. 66 i 96.

³¹⁷) Isto, dok. br. 86 i 87.

³¹⁸) Isto, dok. br. 89.

storu Brijesnica - Tumare - Vasiljevići. Tu je bilo oko 500 četnika Ozrenskog korpusa. Posle kraće borbe oni su razbijeni. Borbe su se produžile do 23. januara ali neki naročiti uspeh nije bio postignut, jer 17. majevička brigada nije bila na vreme izbila na određeni pravac tako da je propuštena mogućnost da se neprijatelj manevrom opkoli i uništi. Dvadeset trećeg januara 21. brigada bila je raspoređena na liniji Porječina - Stupari - Milino Selo - Turija, 18. brigada na liniji Priluk - Šerići odakle je trebalo da se pomeri u rejon sela Stupara, a 17. brigada se nalazila u pokretu od Omazića za Živinice.³¹⁹

U međuvremenu je 20. januara Štab 3. korpusa naredio Majevičkom NOP odred i Brigadi narodne odbrane za istočnu Bosnu da razbiju 2. grupu brigada Majevičkog korpusa koja se nalazila na prostoru Tobut - Zloselo. Ove jedinice vodile su borbu protiv te četničke grupacije do 27. januara kada se Brigada narodne odbrane vratila u Tuzlu, dok je Majevički odred ostao na prostoru Lopare - Priboj.³²⁰

Tako su završene operacije 38. i 45. divizije i jedinica Narodne odbrane u drugoj polovini januara 1945. za čišćenje pozadine 2. armije od četnika. Međutim, neki naročiti rezultati tom prilikom nisu postignuti, jer su veliki sneg i hladnoća onemogućavali uspešnija dejstva pomenu-tih jedinica NOVJ.

Dejstva 23. divizije prema Ozrenu, Gračanici i Gradačcu

Dvadeset treća divizija 14. korpusa nalazila se sa 7. i 9. srpskom brigadom južno od reke Spreče, orijentisana ka Ozrenu, a sa 14. srpskom brigadom na prostoru Bukinje - Smoluća - Lukavac orijentisanom ka zapadnom delu planine Majevice. U vremenu od 1. do 3. januara 7. i 9. brigada vodile su manje borbe, uglavnom, protiv mesnih četnika dok su se glavne četničke snage iz Srbije bile povukle u pravcu Ozrena. Trećeg januara Štab 23. divizije primio je naređenje Štaba 14. korpusa da izvrši novi razmeštaj svojih brigada na prostoru zapadno od Tuzle i to: 14. brigade na prostor Dobrnja - Podorašje - Lisovići - Tinja sa zadatkom da organizuje odbranu od eventualnog neprijateljevog napada pravcem Gradačac - Tuzla i Doboj - Tuzla; 9. brigada na prostor Puračić - Lukavica - Poljane sa zadatkom da osigura pravac od Ozrena i organizuje odbranu u slučaju neprijateljevog napada iz pravca Doboja, i 7. brigade na pravcu Gračanica sa zadatkom da zatvori pravac Doboj - Gračanica - Tuzla i da izvodi akcije čišćenja prema Ozrenu i Majevići.³²¹

U vezi s korpusnim naređenjem 14. brigada je izvršila 4. januara pokret u pravcu Gračanice i razmestila se severno od reke Spreče ka

³¹⁵⁾ Isto, dok. br. 109 i 118.

³²⁰⁾ Isto, dok. br. 100 i 114. Brigada narodne odbrane za istočnu Bosnu (kasnije 2. brigada 3. divizije KNOJ-a) formirana je između 15. i 20. januara 1945. u Tuzli od jednog bataljona 17. majevičke brigade (1. bataljon), čete Ožne za područje Romanije, Birača i Majevice (2. bataljon) i 4. bataljona 20. romanijske brigade i čete Ožne iz Tuzle (3. bataljon) - ukupno oko 600 boraca. Njen komandant bio je major Vojo Ivanović Crnogorac, politički komesar major Abdulah Sarajlić i načelnik Štaba kapetan Alija Tančica.

³²⁾ Isto, dok. br. 16 i 70.

Gračanici, 7. brigada se rasporedila južno od Spreče na liniji Porječina - Tumare - Gornja i Donja Brijesnica, a 9. brigada, u divizijskoj rezervi, razmestila se u rejonu Puračić - Lukavac - Prokosovič, između reka Spreče i Turije. Artiljerijski divizion 23. divizije zauzeo je vatrene položaje u rejonu sela Bistarca, istočno od Lukavca, na desnoj obali Spreče.³²²

U toku 5. januara izvršeni su manji pokreti jedinica 7. brigade radi čišćenja terena od četnika prema Ozrenu i obezbeđenja napada 14. brigade na Gračanicu.

U 1 čas posle ponoći 6. januara počeo je obuhvatni napad 14. brigade na Gračanicu koju su branile dve bojne (bataljona) 12. ustaškog zdruga (brigade) i tri bojne 3. gorskog zdruga ukupne jačine oko 3000 ustaša i domobrana, a procena je bila da se u Gračanici nalazi svega oko 1200 neprijateljevih vojnika. To znači da je jačina neprijatelja bila skoro izjednačena sa brojnim stanjem 14. srpske brigade koje je iznosilo oko 4000 boraca. Treći bataljon na desnom krilu 14. brigade napao je u pravcu Stjepan Polja tj. u pozadinu Gračanice, i bio opkoljen. Probijajući se iz okruženja bataljon se zadržao na kosama iznad Stjepan Polja. Prvi bataljon koji je napadao levo od 3. bataljona, do sela Pašalića, zadržan je na svom polaznom položaju. Slično je bilo i sa 4. bataljonom koji je napadao istočno od Gračanice na uporište u selu Lohinji. U tom selu neprijatelj je bio dobro utvrđen u rovovima i bunkerima tako da je u tom napadu 4. bataljon postigao samo delimičan uspeh. Drugi bataljon forsirao je reku Spreču u rejonu Karanovca samo jednim čamcem, pa je prelaženje sa desne na levu obalu vrlo sporo. Ipak je uspeo da razbije četnike na prostoru Boljanić - Karanovac i da ih natera u bekstvo a zatim da deo svojih snaga orijentiše prema Karanovcu i Gračanici. U tim borbama gubici 14. brigade bili su veliki: 10 poginulih, 41 ranjen, 3 zarobljena i 74 nestala borca. Najveće gubitke imao je 3. bataljon prilikom probijanja iz okruženja. Ceni se da su gubici ustaša i domobrana iznosili 90 poginulih i 120 ranjenih, a četnika 60 poginulih i 40 ranjenih.³²³

Sedmog januara i skoro ceo u noć 7/8. januara nastavljene su žestoke borbe. Prvi bataljon koji je napadao od Pašalića ka Gračanici, uspeo je da potisne neprijatelja do same periferije tog istočnobosanskog gradića, koji su ustaše i domobrani pretvorili u vrlo jako uporište, opasano bunkerima i rovovima. Međutim, u daljem napadu 1. bataljon nije imao uspeha, jer 3. bataljon, koji je prethodnog dana pretrpeo teže gubitke, u napadu od Stjepan Polja prema Gračanici, nije ovog puta pokazivao značajniju aktivnost. Zbog toga je 4. bataljon, koji je zauzeo uporište u Lohinjama i prodro do prvih kuća u Gračanici, upao u unakrsnu vatru i morao da se povuče. Drugi bataljon koji je napadao od Karanovca prema Gračanici nije ispoljio jači pritisak, jer je bio primoran da zbog pojave oko 2500 četnika na njegovom sektoru, veže te snage ispred sebe. To su bili četnici, najverovatnije iz sastava Grupe korpusa Gorske garde, koji su po naređenju četničke Vrhovne komande, odnosno Draže Mihailovića, 7. januara bili upućeni ka Gračanici radi obezbe-

³²²⁾ Isto, dok. br. 70.

³²³⁾ Isto.

đenja glavnine razmeštene u dolini reke Bosne, severno od Doboja. Pošto napad na Gračanicu nije uspeo, Štab 14. brigade naredio je da se još u toku noći bataljoni povuku na prostor sela Dobošnice i Bistarca. Za vreme borbi za Gračanicu kod Štaba 14. brigade nalazio se i komandant divizije pukovnik Miladin Ivanović.³²⁴

Još u početku borbi za Gračanicu (6. januara) Štab 14. korpusa izdao je zapovest kojom je regulisao raspored 23. divizije i, pri tome, naredio da se njena 14. brigada u slučaju neuspešnog napada na Gračanicu povuče bliže jedinicama 7. i 9. brigade. To je učinjeno 8. januara, kada su se bataljoni 14. brigade rasporedili od Dobošnice do Bistarca. U toku tog povlačenja njen 4. bataljon je kod Karanovca bio napadnut od četnika Ozrenskog korpusa. Brojno jači, četnici su ga tom prilikom opkolili, pa je bio primoran da se probija iz obruča prema Dobošnici.³²⁵

Štab 23. divizije radi izvršenja zadataka postavljenih korpusnom zapovešću od 6. januara, izdao je naređenje potčinjenim jedinicama 9. januara u 12.30 časova. U tom naređenju, na neuobičajen način, kritikovana je korpusna zapovest u vezi s jačinom neprijatelja u Gračanici (navedeno je da se u tom mestu nalazi oko 1200 ustaša i zelenokadrovaca, a stvarna jačina bila je oko 3000), kao i to da dotadašnji raspored 23. divizije nije bio najpravičniji i da ga treba izmeniti. Zbog toga je Štab Divizije predvideo (ali prilično konfuzno) da se 9. brigada rasporedi na prostoru Srebrenik - Špionica i da likvidira četničku grupaciju na prostoru Donji Hrgovi - Srnice - Bijela; da se 14. brigada prebaci na prostor Donja Orahovica - Huskići - Miričina - Kruševica, bliže Gračanici, i da izviđa neprijatelja u rejonu Gračanice; da 7. brigada ostane u svom dotadašnjem rejonu rasporeda, s tim da jedan bataljon prebaci 10. januara u rejon Bosanskog Petrovog Sela radi pomoći delovima 14. brigade u rejonu Donje Orahovice. Protivtenkovski divizion 23. divizije, s jednom baterijom, trebalo je da podržava dejstva 9. brigade, a sa dve dejstva 14. brigade.³²⁶

Istog dana 9. januara u 14.30 časova 9. srpska brigada počela je pokret na prostor Srebrenik - Špionica, i odmah pristupila pripremama za napad na četnike. Sedma brigada je 11. januara vodila oštru borbu sa šest četničkih bataljona (oko 900 ljudi) koji su napadali na pravcu Sočkovac - Kakmuž, dok je 9. brigada istog dana u 6 časova napala četnike na prostoru Srnice - Bijela. Tom prilikom obe brigade uspele su da odbace protivnika, i to 7. brigada u pravcu Sočkovca i *Boljanića*, a 9. brigada preko reke Tinje ka komunikaciji Gračanica - Srnice i da očiste od neprijatelja prostor Špionica - Srnice - Gornji Hrgovi - Bijela - Cerik. Posle toga nastavljene su borbe protiv četnika na delu fronta 7. i 9. brigade, a takođe i borbe protiv manjih ustaških snaga koje su vršile ispade iz Gračanice ka položajima 14. brigade. Jedinice 9. brigade sa Štabom Brigade i komandantom 23. divizije forsirale su reku Tinju i zauzele selo Vučkovac 14. januara stvarajući time povoljne uslove za napad na Gradačac. Borbama jedinica 9. brigade sadejstvovao je Posavsko-trebavski NOP odred.

³²⁴ Isto, dok. br. 70; tom XIV, knj. 4, dok. br. 132.

³²⁵ Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 33 i 70.

³²⁶ Isto, dok. br. 33, 45 i 70.

Tako su završene borbe 23. divizije u prvoj polovini januara 1945, u kojima je ona oslobodila znatan deo teritorije istočno od linije Gračanica - Gradačac. Tom prilikom ubijeno je 613, ranjeno 974 i zarobljeno 65 četnika, ustaša, domobrana i zelenokadrovaca, dok su gubici jedinica 23. divizije iznosili 27 poginulih, 116 ranjenih, 3 zarobljena i 74 nestala borca.³²⁷

Dejstva 17. i 28. divizije ka Bijeljini, Brčkom i Čeliću

Na severnom krilu fronta 2. armije ka Bijeljini, Brčkom i Čeliću dejstvovale su jedinice 17. i 28. divizije. Pravac Bijeljina - Brčko - Orašje bila je, u stvari, semberijsko-posavska direktrisa koja je izvodila na desni bok i u pozadinu nemačkih snaga na sremskom frontu, pa su zbog toga i nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« poklanjale posebnu pažnju tom pravcu, a naročito svojim uporištima u Bijeljini i Brčkom.

Brčko je bilo najvažnije i najosetljivije neprijateljevo uporište u severoistočnoj Bosni. Preko tog grada su na desnoj obali Save vodile sve važnije veze između sremskog i bosanskog vojišta. Od posebne važnosti bila je železnička pruga Brčko - Vinkovci - Vukovar - Osijek. Zbog svega toga Brčko je bilo obezbeđeno od napada sistemom betonskih bunkera po frontu i dubini samoga grada, kao i dobro uređenim međuprostorima za odbranu. Odbrana Brčkog bila je ojačana i time što je neprijatelj čvrsto držao u svojim rukama putne veze Brčko - Bijeljina, Brčko - Čelić i Brčko - Srnice. U gradu su se početkom 1945. godine nalazile znatne snage nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, raspoređene od Brezovog Polja do Brčkog, kao i delovi ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije, a u uporištu u Čeliću delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i pomenutih divizija.

Drugo, jako, dobro branjeno i važno neprijateljevo uporište, nalazilo se u Semberiji. To je bila Bijeljina. Njena spoljna odbrana protezala se na liniji od Pučile Puhare, preko Patkovače, Petrovog Polja, Ciglane i Suljin-Hana do Fincovog salaša. Svuda oko grada bili su izgrađeni betonski bunkeri i iskopani rovovi, dok je topografski stvor zemljišta (ravničast i brisan prostor) omogućavao neprijatelju da na tom sektoru organizuje jaku zaprečnu vatru u granicama svih pešadijskih oružja, što je pružalo mogućnost da se Bijeljina brani s relativno malim snagama. Početkom januara 1945. u Bijeljini se nalazila Pukovska (nazivana i Borbena) grupa »Skenderbeg« sastava četiri pešadijska bataljona i jedan artiljerijski divizion, ukupne jačine oko 3000 vojnika.³²⁸

Dvadeset osma udarna divizija NOVJ dobila je zadatak od Štaba 2. armije da dejstvuje zapadno i južno od Bijeljine, zatvarajući pravce koji od Bijeljine izvođe ka Brčkom i Zvorniku. Raspored njenih jedinica početkom januara 1945. bio je ovakav:

³²⁷> Isto, dok. br. 70.

³²⁸> AVII, k. 41, reg. br. 2-69/1, k. 273, reg. br. 1-2 i 1-3/1 i k. 274, reg. br. 6-23/4; J. B. Tito, n. d., tom 25, str. 211.

- 21. slavonska brigada na desnom krilu 28. udarne divizije na liniji Glavičor (kota 101) - Kojčinovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Jabanuša (kota 134), sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Janja - Zvonik;

- 17. slavonska brigada na levom krilu, na prostoru Donji Dragaljevac - Gornja Čađavica - Ljeljenča, sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Brčko, i

- 25. brodska brigada na prostoru Suhopolje - Hase - Zagoni, sa zadatkom da zatvara put koji vodi od Bijeljine ka Suhopolju.

Posmatrajući front prema Bijeljini, 21. brigada nalazila se na desnom, a 17. brigada na levom krilu rasporeda 28. udarne divizije i, obrnuto, u odnosu na front prema neprijatelju. Na liniji Brčko - Čelić 17. brigada nalazila se na desnom, 25. brigada na levom krilu divizijskog rasporeda. Drugim rečima, 28. divizija nalazila se u međuprostoru neprijateljevog borbenog rasporeda, što je bio slučaj i sa susednom 17. divizijom.

Do 4. januara u zoni dejstva 28. divizije izvodila su se, uglavnom, obostrana izviđačka dejstva bez jačih borbi i bez promena u rasporedu. Međutim, pojava jedinica nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade u Vlasenici unela je izvesnu zabunu i na ovom delu fronta, pa je 28. divizija po naređenju Štaba 2. armije izvršila izvesne izmene u borbenom rasporedu. Tako je 17. slavonska brigada noću 5/6. januara smenila 25. brodsku brigadu na položaju Suhopolje - Hase - Zagoni, koja se prebacila u rejon sela Čengiće gde je zadržana u divizijskoj rezervi. Time je neprijatelju bila oslobođena komunikacija Bijeljina - Brezovo Polje - Brčko, što je on iskoristio za prebacivanje ranjenika u Brčko i snabdevanje jedinica u Bijeljini. Odmah posle smene jedinica došlo je do viščasovne borbe, jer je neprijatelj, pošto je osetio da se vrši promena u borbenom rasporedu 28. udarne divizije, izvršio napad ka Hasama, ali je otporom jedinica 17. brigade odbijen prema Bijeljini.

Pokret jače kolone neprijatelja od Čelića i Koraja u pravcu položaja jedinica 28. divizije, otkriven je 6. januara pa je s tim u vezi Štab 28. divizije naredio 17. brigadi da se pomeri sa prostora Suhopolje - Hase - Zagoni na prostor Koraj - Tutnjevaca - Zabrđe i da zatvori pravac od Čelića preko Koraja za Bijelinu, dok je 25. brigada noću 6/7. januara napustila Čengiće, gde se nalazila kao divizijska rezerva, da bi preuzela dotadašnje položaje 17. brigade. U toku smene jedinica neprijatelj je ponovo izvršio ispad iz Bijeljine, Hasa i Brijesnice, ali je posle viščasovne borbe, odbačen ka Bijeljini. Do tog rokiranja jedinica došlo je zbog toga što se u Štabu 28. divizije cenilo da neprijatelj upućuje svoje snage koje su imale zadatak da uz pomoć snaga bijeljinskog garnizona potpomognu izvlačenje nemačkih delova iz Vlasenice. Međutim, to nije bilo tačno, jer su, kao i kod Vlasenice, i ovde podbacili obaveštajni organi, i, prema tome, u svojim procenama i štabovi jedinica NOVJ na tom sektoru. Tako je 28. divizija praktički koncentrisala sve tri svoje brigade na relaciji Bijeljina - Koraj - Čelić.

Do 12. januara kod Bijeljine i Čelića vođene su manje borbe, uglavnom, izviđačkog karaktera. Tada su delovi 17. divizije smenili 17. slavonsku brigadu kod Koraja, nakon čega se ona rasporedila na prostoru

Zabrđe - Tutnjevaca - Petkovići - Gornji Obrijež. Već sutradan 17. brigada upućena je ka drumu Bijeljina - Brčko da ga preseče na delu Obradovo Brdo - Vršani, jugoistočno od Brezovog Polja. Do žestoke borbe jedino je došlo 15. januara kod Srednjeg Dragaljevca, kada je neprijatelj u jačini ojačanog bataljona krenuo od Bijeljine ka Brčkom. Jedinice 17. brigade propustile su mu kolonu da se što dublje uvuče u njen borbeni raspored, a onda su je napale od Glendjića, Krušika, Obradovog Brda i Srednjeg Dragaljevca, s obe strane komunikacije Bijeljina - Brezovo Polje. U borbi je učestvovala i 25. brodska brigada koja je delom snaga izbila kod Suljinog Hana, severno od komunikacije Bijeljina - Brezovo Polje, a delom snaga napala neprijateljevu kolonu bočno kod Ljeljenča i u leđa kod kote 119. Posle celodnevne borbe neprijatelju su naneti teški gubici: poginulo je 156, a zarobljeno 9 neprijateljevih vojnika, dok su gubici 17. i 25. brigade iznosili 13 mrtvih i 28 ranjenih boraca.

Tako su završena dejstva 28. divizije u prvoj polovini januara 1945. prema Bijeljini.³²⁹

U međuvremenu 17. divizija dejstvovala je levo od 28. divizije. Njena 15. majevička brigada nalazila se na desnom krilu borbenog rasporeda 17. divizije na prostoru Srednji Magnojević - Gornja Bukovica - Piperei - Mrtvica; 2. krajiška brigada u centru rasporeda Divizije na prostoru Brusnica - Vakuf - Mačkovac (dva bataljona) i na prostoru Mirosavci - Brda - Smiljevac - Babetino Brdo - Koraj (tri bataljona) i 6. proleterska (istočnobosanska) brigada na levom krilu divizijskog rasporeda na liniji Maleševci - Begutovo Selo - Ravni Gaj - Trešnik - Ugljevik.

Prvog januara borbu je vodila 15. majevička brigada koja je u tri kolone napala neprijatelja u pravcu Buzekara, Brezovog Polja i Ražljeva. Međutim, pošto je naišla na jak neprijateljev otpor, ona se zorom 2. januara povukla na polazni položaj. Noću 2/3. januara 2. krajiška brigada bezuspešno je napadala neprijatelja u Čeliću i Koraju. Borba je vođena sve do svanuća kada su se jedinice, zbog slabe međusobne veze, vratile na svoje polazne položaje. Delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa izveli su 3. januara dva ispada iz Pukiša u pravcu položaja 15. i 2. brigade, ali su odbijeni i ponovo odbačeni u Pukiš.

Sutradan, 4. januara, Štab 2. armije obavestio je Štab 17. divizije o prodoru nemačkih snaga u Vlasenicu. Štab 17. divizije doneo je odluku da izvrši izvesno pomeranje snaga na delu fronta Bijeljina - Brčko i Brčko - Čelić, kako bi jedinice 17. i 28. divizije što organizovanije dočekale neprijatelja u slučaju da prodre ka Zvorniku i, dalje, ka Bijeljini.³³⁰

U svojoj zapovesti od 4. januara Štab 17. divizije naredio je: da se 28. divizija (koja mu je bila potčinjena do 6. januara) postavi na prostor Zagoni - Suhopolje - Modran - Janja i da čvrsto zatvara pravac Bijeljina - Suhopolje - Koraj i Bijeljina - Janja, a jedan bataljon da locira u selo Batar, kod Koviljače, radi obezbeđenja mostobrana; da se 15. ma-

³²⁹> AVII, k.272-A, reg. br. 44-14; Zbornik NOR, knj. 32, dok. br. 72 i knj. 33, dok. br. 7. Dvadeset osma divizija nalazila se pod komandom Štaba 17. divizije s kojom je činila operativnu grupu za dejstva kod Bijeljine; od 5. januara 1945. je pod neposrednom komandom Štaba 2. armije NOVJ.

³³⁰ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 69.

jevička brigada orijentiše na prostor Magnojević - Srednji Dragaljevac - Donja Čađavica sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Brezovo Polje i, u sadejstvu jedinica 28. divizije, da zatvara pravac od Suljinog Hana ka Zabrđu; da se 2. krajiška brigada raspoređi na liniji Mirošavci - Smiljevac - Mrtvica - Piperei i zatvara pravac Čelić - Koraj i Čelić - Brezovo Polje, kao i da održava vezu s jedinicama 15. brigade; da 6. proleterska brigada zadrži najjači bataljon u rejonu sela Ugljevika, jedan bataljon da prebaci na desnu obalu Drine radi zaštite vatrenih položaja 1. artiljerijske brigade i divizijske bolnice u selu Badovincima, a ostale snage da raspoređi na širem prostoru sela Zabrđa kao divizijsku rezervu. Takođe, naređeno je da se pojača prikupljanje obaveštajnih podataka.³³¹

U toku premeštanja 15. majevička brigada naišla je na jak otpor četnika i belogardejaca. Borba je trajala od 5 časova ujutro do 17 časova, kada je neprijatelj, konačno, odbačen u pravcu Bijeljine.³³²

Štab 17. divizije primio je 5. januara zadatak od Štaba 2. armije da svim snagama zatvori pravac Brčko - Tuzla. Jedinice 28. divizije, prema naknadnoj depeši Štaba 2. armije, izašle su iz potčinjenosti Štaba 17. divizije i dobile zadatak da i dalje ostanu na zatvaranju pravca Janja - Zabrđe - Koraj. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak da se 7. januara prebaci na prostor Vakuf - Lukići - Tadići - Brđani - Mačkovac, sa zadatkom da s tog prostora ugrožava komunikaciju Čelić - Lopare i održava vezu levo s jedinicama 2. brigade. Prvi bataljon 6. brigade trebalo je da osigura prebacivanje divizijske bolnice preko Zvornika u Gornju Tuzlu, a zatim da se vrati u sastav svoje brigade. Druga krajiška brigada dobila je zadatak da 7. januara sa prostora Koraj - Mirošavci prebaci tri bataljona na prostor Pirkovci - Vukosavci - Lopare, a dva bataljona na liniju Mirošavci - Kamenita kosa - Zutavka, sa zadacima da zatvaraju pravac Čelić - Lopare u sadejstvu 6. proleterske brigade, i da kontrolišu put Čelić - Koraj. Petnaesta majevička brigada dobila je zadatak da iz rejona Begutovo Selo - Tobut izvrši pokret 8. januara ujutro i da se prebaci na sektor Kaštel - Brusnica - Begovići - Navioći, sa zadatkom da osigurava pravac Kaštel - Ciganluk - Pukiš i dejstvuje na komunikaciji Čelić - Lopare na delu od Belog kamena do kote 409, održavajući vezu desno sa 6. proleterskom brigadom. Delom snaga trebalo je da obezbeđuje Štab 17. divizije u selu Ugljeviku, a od 8. januara u Gornjoj Tuzli.³³³

Štab 17. divizije je posle dolaska u Gornju Tuzlu 8. januara, doneo novu odluku da, u skladu s osnovnim zadatkom koji je primio od Štaba 2. armije, zatvori komunikaciju Brčko - Čelić - Tuzla i poboljša borbeni raspored Divizije. Naredio je 6. proleterskoj brigadi da se prebaci na liniju Široko polje - Ledinjci - Grohot - Šipovača - Prosjeka - Pećine, tu da izbije 9. januara do 16 časova, da bi osloncem na tu liniju, narednog dana (10. januara) preduzela akciju čišćenja prostora Vražići - Zovik - Muslimanska Maoča. Petnaestoj brigadi naredio je da delom snaga posedne dotadašnji položaj 6. proleterske brigade.

³³¹ Isto, dok. br. 21.

³³² Isto, dok. br. 69.

³³³ Isto, dok. br. 34; Gligo Mandić, n. d., str. 298-299.

U toku 12. januara izviđački organi ustanovili su da se jedinice iz sastava nemačke 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« užurbano izvlače prema Savi, da napuštaju svoja uporišta na liniji Čelić - Pukiš i da ostavljaju deo svoje opreme na komunikaciji, kao i telefonsku liniju. Takođe, otkriveno je da je glavnina 7. SS divizije »Princ Eugen« napustila Brčko i prešla na levu obalu Save. To su bili, u stvari, pokreti 7. SS divizije prema sremskom frontu, gde su se nemačke jedinice pripremale da pređu u protivofanzivu. Međutim, ti podaci nisu bili dovoljno analizirani u štabovima NOVJ, pa ni u Vrhovnom štabu. Slaba, ili bolje rečeno nikakva, bila je i razmena obaveštajnih podataka između štabova 1. i 2. armije, što je dovelo da jedinice 1. armije dožive veliko iznenađenje koje ih je stajalo znatnih ljudskih i materijalnih gubitaka, i dovelo do gubitka već oslobođene teritorije do linije Sotin - Orolik - Komletinci.

Izvlačenje nemačkih jedinica s pravca Pukiš - Brčko iskoristile su brigade 17. divizije, pa je 6. proleterska brigada izvršila pokret da bi ovladala prostorom Gornja Brka - Vitanović - Ulice i preseklala komunikaciju Brčko - Srnice, dok je 15. majevička brigada sa tri bataljona izbila desno od 6. proleterske brigade na liniju Gornje Boderište - Palanka - Gornja Brka, i sa dva bataljona u brigadnoj rezervi na prostor Šotorovići - Repino Brdo. Levokrilna 2. krajiška brigada rasporedila se na položaju Grbeta - Buzekara - južni deo sela Potočari. Time su jedinice 17. divizije s juga izbile u neposrednu blizinu Brčkog, u kojem su se nalazile ustaše, domobrani i belogardejci.

Posle povlačenja neprijateljevih posada iz Čelića i Pukiša i izbijanja jedinica 17. divizije na pomenute položaje, vođene su narednih dana manje borbe oko isturenih uporišta u Dizdaruši, Potočarima, Šumarcima i Grčici, na samim prilazima gradu.

Raspored 17. divizije 15. januara bio je ovakav: 2. krajiška brigada s tri bataljona na desnom krilu 17. divizije na liniji Han Trešnjica - Stanovi - Buzekara a sa dva bataljona u brigadnoj rezervi na prostoru Katolička Dubravica - Čelić; 15. majevička brigada u centru divizijskog rasporeda na prostoru Donja Brka - Han Jabučik - Omerbegovača - Čađavac - Gornje Boderište - Donja Boča - Šotorovići - Vražići, i 6. proleterska (istočnobosanska) brigada na levom krilu divizijskog rasporeda na prostoru Brod - Lipovac - Grbavica - Rahić - Ulice - Vitanović - Bukvik.

Tako su završena dejstva jedinica 17. divizije u prvoj polovini januara 1945, u kojima je oslobođen veliki deo teritorije između Tuzle i Brčkog. U tim petnaestodnevnim borbama jedinice 17. divizije ubile su u borbi 179, ranile 290 i zarobile 9 neprijateljevih vojnika, dok su gubici njenih brigada iznosili 81 mrtav, 154 ranjena i 6 nestalih boraca.³³⁴

*Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca
do Vlasenice*
i

Vrhovni štab NOV i POJ budno je pratio razvoj situacije na frontu 2. armije, od čijeg je štaba redovno o tome obaveštavan. U vezi sa situacijom nastalom na tom području u prvoj polovini januara 1945.

³³⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 69; Gligo Mandić, n. d., str. 299.

godine, vrhovni komandant uputio je 13. januara radiogram Štabu 2. armije, u kojem se kaže:

»Neprijateljska ojačana grupacija na vašem desnom boku na sektoru Čelić - Bijeljina, vjerovatno ima namjeru da ugrozi vaš desni bok i pozadinu. Takođe vjerovatno je da neprijatelj iz rejona Bijeljine pokuša forsiranje Drine na sektoru Loznica - Crna Bara, gdje nema uopšte naših snaga. O svemu ovome povedite računa i izvijestite najhitnije kako mislite s vašim snagama parirati ovakav neprijateljski manevar«.³³⁵

Istog dana Štab 2. armije izvestio je vrhovnog komandanta da će se 28. divizija orijentisati na liniju Janja - Suhopolje - Zagoni - Ljeljenča, s bočnim obezbeđenjem na Tutnjevcu; da će se dve brigade 45. divizije postaviti na desnu obalu Drine sa zadatkom da brane Drinu od Drinjače do ušća; da će 25. divizija u sadejstvu sa 27. divizijom dejstvovati prema Vlasenici radi uništenja neprijateljeve grupe opkoljene u mestu; da će 17. divizija zatvoriti pravce koji od Čelića i Pukiša izvođe ka Tuzli; da će 23. divizija dejstvovati prema Gradačcu i Gračanici a da će se 38. divizija nalaziti u širem rejonu Tuzle kao opšta rezerva 2. armije. Kao prvenstveni zadatak 2. armije bilo je zauzimanje Bijeljine i Vlasenice, čišćenje Trebave i Ozrena od četnika i izbijanje širokim frontom na reku Bosnu.³³⁶

Taj plan je, naravno, vredeo samo za kraće vreme, jer su nastupanje nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca ka Vlasenici i nemačka protivofanziva u Sremu, uticali na to da dođe i do njegove izmene.

Nemačka 22. pešadijska divizija pod komandom general-lajtnanta Helmuta Fribea (Helmut Friebe) posle deblokiranja okruženog nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa 18. decembra 1944. kod Mojkovca, nalazila se u odstupnom maršu kao zaštitnica 91. armijskog korpusa prema Drini i nemačkom mostobranu kod Višegrada. Za vreme tog marša Komanda Grupe armije »E« zamolila je 31. decembra Komandu Jugoistoka da se 22. divizija prebaci na drinski front, pošto je procenila da se obuhvatanje jedinica 34. armijskog korpusa na sremskog frontu, južno od Save, »može sprečiti samo angažovanjem 22. divizije na drinskom frontu«. Sa tim zahtevom složila se Komanda Jugoistoka, pa su se njene jedinice (poslednji delovi prešli su Drinu 13. januara) prikupile na prostoru Sokolac - Podromanija, gde je primljeno naređenje Komande Grupe armije »E« da se deblokira opkoljena 963. tvrđavska pešadijska brigada u Vlasenici, a zatim da se produži nadiranje pravcem Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina.³³⁷

Štab 22. pešadijske divizije, zbog teške situacije nemačke posade u Kramu, uputio je 14. januara 16. grenadirski puk, ojačan potčinjenom Grupom »Hajn«,³³⁸ na pravac Sokolac - Vlasenica. U prethodnici 16. grenadirskog puka nalazio se njen 2. motorizovani bataljon, ojačan 5. baterijom 22. artiljerijskog puka.³³⁹

³³⁵> J. B. Tito, n. d., tom 25, str. 211.

³³⁶> AVII, k. 41, reg. br. 2-69/1 i k. 274, reg. br. 6-23 i 6-24/4.

³³⁷1 Friedrich-August von Metzsch, *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division*, str. 73-77.

³³< Isto, str. 73.

³³⁹> Isto, str. 77 i 78.

Toga dana 27. divizija 3. korpusa NOVJ bila je najisturenija jedinica 2. armije na njenom južnom boku, tj. na pravcu Han-Pijesak - Sokolac. Dvadeseta romanijska brigada te divizije, posle kraće borbe uspela je da odbaci nemačku prethodnicu ka Žljebovima. Zatim je noću 14/15. januara ponovo napala neprijateljevo uporište u Kramu, ali bezuspešno. U isto vreme 19. birčanska brigada napala je uporište u Kraljevom Polju i pri tome ga skoro celog zauzela, osim jedne velike zgrade okružene rovovima u kojoj su se zabarikadirani nemački vojnici uporno branili.³⁴⁰

Glavnina 16. grenadirskog puka nemačke 22. divizije, koja je 15. januara uveče uspela da odbaci 20. romanijsku brigadu preko linije Dunđić - Čapori, ubačena je u borbu istog dana. Dalji prodor neprijatelja zadržan je ispred Han-Pijeska. Pokušaj Nemaca da pomognu izolovanoj posadi u Kraljevom Polju, upućivanjem iz Vlasenice jedne kolone jačine oko 600 vojnika, nije uspeo. Nju je u Pločama, južno od Vlasenice, sačekao na bliskom odstojanju jedan bataljon 16. srpske brigade 25. divizije i primorao da se povuče ka Vlasenici.³⁴¹

Idućeg dana Štab nemačke 22. pešadijske divizije odlučio je da angažuje celu diviziju na pravcu Sokolac - Vlasenica. Iz zapovesti koju je tog dana izdao taj štab, vidi se da ni nemačko komandovanje nije imalo potpuno jasnu predstavu o stanju kod jedinica 2. armije u severoistočnoj Bosni. Tako je u zapovesti zapisano: »Na istočnoj strani Drine, na prostoriji oko Valjeva, nalazi se Titov XIV korpus koji je, od prilike od konca decembra, sa svojim delovima u pokretu prema prostoriji Tuzle«. Međutim, kao što je poznato sve jedinice 14. korpusa već su se bile prebacile na levu obalu Drine, a u Valjevu se nalazila samo korpusna bolnica, kao i neki pozadinski delovi koji su se brinuli o snabdevanju jedinica iz zapadne Srbije.³⁴²

Svojom zapovešću od 16. januara Štab 22. pešadijske divizije postavio je potčinjenim jedinicama ove zadatke:

- Grupa »Bruns« (16. grenadirski puk, grupa »Hajn« i 2. divizion) da produži ubrzani napad ka Vlasenici i tamo uspostavi vezu sa 963. tvrđavskom pešadijskom brigadom, a zatim da osigura prostor Vlasenice na severu do linije Lisina (kota 1338) - Ružina Voda - Odžaci;

- Grupa »Laval« (47. grenadirski puk i 3. divizion 22. artiljerijskog puka) da osigura komunikaciju Sokolac - Vlasenica od linije Lisina (kota 1338) - Ružina Voda - Odžaci na severu, do linije Kutu - kota 1109 - Gradina na jugu;³⁴³

- Grupa »Betman« (65. grenadirski puk, 22. dopunski bataljon i 4. divizion 22. artiljerijskog puka) da osigura drum Sokolac - Vlasenica do linije Kutu - kota 1109 - Gradina na severu, do Sokolca na jugu.³⁴⁴

³⁴⁰> Ahmet Donlagić, n. d., str. 405.

³⁴¹) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 71, 83 i 94; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴²> *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 198; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴³> Grupa »Bruns« nazvana je po prezimenu komandanta pukovnika Bruns, a Grupa »Laval« takođe, po prezimenu komandanta potpukovnika Lavala (Lawall).

³⁴⁴> Grupa »Betman« nazvana je po prezimenu komandanta 65. grenadirskog puka pukovnika Betmana (*Baethmann*).

Opšti zadatak svih grupa bio je da unutar svojih sektora osiguravaju put prema zapadu i istoku, da ga drže otvorenim i da »nadalje izviđaju 10 km u dubinu s obe strane puta« s težištem prema severozapadu. Štab 22. divizije posebno je naglasio »da se osiguranje i izviđanje vrši u pokretnoj formi« i »da se neprijatelj, po mogućnosti, što duže zavarava o namerama i našoj jačini«. Pored toga naređeno je da se »grupe unutar njihovih sektora tako rasporede da mogu u najkraće vreme po primljenoj zapovesti započeti dalje napredovanje prema severu«.

Dvadeset drugi artiljerijski puk dobio je zadatak da se razmesti na sektoru 47. grenadirskog puka, gde će dobiti nove zadatke po meri napredovanja prema severu.

Dvadeset drugi inženjerijski bataljon trebalo je da prikupi svoje čete koje su bile raspoređene po pukovima, i da osposobi komunikaciju Sokolac - Vlasenica za saobraćaj u oba pravca. Za čišćenje snega dodeljena mu je jedna motorizovana čistilica.

Dvadeset drugi protivavionski divizion dobio je zadatak da rasporedi svoje delove oko Žljebova, Krama i Han-Pijeska radi protivvazdušnog obezbeđenja komunikacije Sokolac - Vlasenica, a kasnije i Vlasenice.

Privremena grupa »Pflum« (1004. i 1005. tvrđavski pešadijski bataljon) trebalo je da se odmori na prostoru zapadno od raskršća puteva kod Podromanije, i da bude spremna da u roku od 2 časa posle prijema zapovesti krene na izvršenje borbenog zadatka.

Jedinice za snabdevanje trebalo je da se postave na delu komunikacije Sokolac - Podromanija. Za komoru i vozila koja nisu bila potrebna za borbu, bilo je predviđeno da ostanu u širem rejonu raskršća kod Podromanije, kako bi se sva ta motorna vozila naknadno uputila železnicom preko Sarajeva u rejon razmeštaja 22. divizije južno od Save u severoistočnoj Bosni.

Dvadeset drugi bataljon feldžandarmerije dobio je zadatak da obezbeđuje tačke za održavanje veze raspoređene u Podromaniji, Sokolcu, Zljebovima, Kramu, Han-Pijesku, Ružinim Vodama i južno od Vlasenice.

Štab 22. divizije posebno je naglasio da se zapovest, nakon uzimanja podataka, uništi. Međutim, zapovest je ipak pala u ruke jedinicama 2. armije, tako da je njen Štab 2. armije došao do potpunih podataka o namerama i jačini ove nemačke divizije.³⁴⁵

Ubacivanje u borbu glavnine Grupe »Bruns« 16. januara dovelo je u tešku situaciju 19. birčansku i 20. romanijsku brigadu 27. divizije. Dvadeseta romanijska brigada, ne upuštajući se u odsudniju borbu, razmakla je bataljone tako da je dejstvovala bočno i iz zaseda na neprijateljevu kolonu koja se probijala pod borbom kroz sneg, mestimično dubok i do jedan metar, i pri temperaturi koja se tih dana spuštala i do 30°C. Koristeći se brojnom i tehničkom nadmoćnošću, delovi nemačke Grupe »Bruns« uspeali su predveče 16. januara da zauzmu Han-Pijesak i da se spoje s posadom u Kraljevom Polju, a zatim da produže prodiranje ka

³⁴⁵> *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 198: zapovest Štaba nemačke 22. pešadijske divizije od 16. januara 1945. godine; zaplenila ju je 20. romanijska brigada 27. divizije NOVJ 19. januara 1945. godine (vid. Ahmet Đonlagić, n. d., str. 408).

Vlasenici, gde su kod Ploča dočekani snažnim otporom delova 16. srpske brigade 25. divizije.

Žestoke borbe vođene su i 17. januara. Jedinice 27. i 25. divizije na ovom sektoru trpele su mnogo od hladnoće. Tako je u jedinicama 19. birčanske i 20. romanijske brigade tih dana bilo promrzlo oko 50 boraca. Jaki mrazevi, dubok sneg i porušena sela zadavali su velike glavobolje nemačkim jedinicama. Samo iz 47. grenadirskog puka 22. pešadijske divizije upućen je, zbog bolesti u bolnicu 341 vojnik, a od 330 teglećih konja, 86 je zbog hladnoće uginulo. Prema kasnijim zapisima Nemci su se najudobnije smestili u kraljevskom lovačkom dvorcu u Han-Pijesku i to u njegovim štalama i podrumima. Savladavajući jak otpor 19. birčanske i 20. romanijske brigade duž komunikacije Sokolac - Vlasenica i delova 16. srpske brigade na Pločama južno od Vlasenice, prednji delovi nemačke 22. pešadijske divizije dostigli su 18. januara Vlasenicu, čime su razbili blokadu nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade.³⁴⁶

Za vreme dok su jedinice 27. divizije zadržavale prodor prednjih delova nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca ka Vlasenici, Vlasenicu su u blokadi držale jedinice 25. divizije 14. korpusa. Njena 16. srpska brigada nalazila se na položaju zapadno od Vlasenice, od Solakovine, preko Kozje ravni, do Ploča, i odatle je 15. januara odbila pokušaj proboja jedne nemačke kolone iz Vlasenice, preko Ploča, prema Han-Pijesku. Devetnaesta srpska brigada sa dva bataljona držala je položaj na liniji Šahmanovići - Baćino Brdo - Orlovača (kota 867), istočno od Vlasenice, a dva bataljona nalazila su se u rezervi u rejonu selä Raškovića, Dubnice, Rajića i Milića i, ujedno, zatvarali su komunikaciju Vlasenica - Drinjača. Osamnaesta srpska brigada, shodno divizijskoj zapovesti od 15. januara, izvršila je pokret na širi prostor Drinjača - Žvornik, s tim što je jedan bataljon na desnoj obali Drine obezbeđivao artiljerijske jedinice. Tog dana, 15. januara, nisu vođene neke veće borbe. Međutim, sutradan, 16. januara, rasplamsala se žestoka borba protiv kolone neprijatelja koja je nastojala da se preko Ploča probije u Vlasenicu.³⁴⁷

Štab 25. divizije predviđao je napad neprijatelja južno od Vlasenice i očekivao da će težište borbe biti na liniji Ploče - Ružina Voda - Orlovina - Strmac. Orlovina i Strmac su bili dva vrlo jaka topografska sklopa severno od Kraljevih Voda čije je držanje onemogućavalo pokret neprijatelju s juga ka Vlasenici. Zbog toga je Štab 25. divizije izdao ujutro 16. januara naređenje Štabu 19. brigade da bataljon, koji se nalazio u rezervi na prostoru Dubnica - Raškovići - Rajići, najhitnije uputi pravcem Lukavica - Mramorac - Han-Sikira - Savići - Babići - Sječina sa zadatkom da posedne delom snaga položaj na liniji Sječina - kota 670, a glavnina da zatvori pravac od Han-Pijeska, održavajući vezu desno s jedinicama 16. brigade, a levo s jedinicama 27. divizije.³⁴⁸

Bataljon 19. brigade koji je trebalo da izbije na liniju Sječina - kota 670 krenuo je iz dotadašnjeg rejona rasporeda tek u 15 časova, tako da su ga prethodnički delovi nemačkog 16. grenadirskog puka preduhitrili

³⁴⁶> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić n. d., str. 406 - 407; Milojica Pantelić, n. d., str. 148-149; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 83 i 94; Milojica Pantelić, n. d., str. 147-148.

³⁴⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 83.

i izbili pre njega na taj položaj. To je bilo znatno olakšanje za neprijatelja u njegovom daljem napredovanju prema Vlasenici, jer su mu, kao prepreka, stajale samo Ploče.

U zoru 17. januara delovi 19. brigade izvršili su napad na Barice i Gradinu, i zauzeli ih do 11 časova. Ipak oko 15.30 časova Nemci su izvršili protivnapad i povratili ta mesta. Pokušaj delova 19. brigade da zauzmu selo Tugovo (između Ploča i Vlasenice) nije uspeo, ali su severno od Vlasenice delovi 16. i 19. brigade uspeali da ovladaju Kulom (trig. 657) i da potisnu neprijatelja u samu Vlasenicu. Za to vreme kod Ploča su delovi 16. brigade vodili ogorčenu borbu s neprijateljem koji je napadao sa severa, od Vlasenice, i s juga, od Han-Pijeska. Pred samu noć obe nemačke napadne kolone uspele su da se spoje. Već sutradan, 18. januara, Grupa »Bruns« je svojom glavninom ušla u Vlasenicu i deblokirala nemačku 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu.³⁴⁹

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa kojoj je 22. pešadijska divizija potčinjena 19. januara, naredila je njenom štabu da ne žuri sa daljim probojem ka severu, jer je njen 65. grenadirski puk tek izbio od Višegrada u rejon Sokolca. Bilo je predviđeno da se jedinice 22. divizije, razvučene od Sokolca do Vlasenice, odmore i popune materijalnim potrebama, a zatim da 26. januara pređu u napad od Vlasenice prema Drinjači i Zvorniku, sa 65. grenadirskim pukom na čelu.³⁵⁰

Razbijanjem obruča oko Vlasenice stvorena je sasvim nova situacija na južnom delu fronta 2. armije. Obe brigade 27. divizije (19. birčanska i 20. romanijska) bile su odbačene od komunikacije i, vrlo jake neprijateljeve snage našle su se u Han-Pogledu, Kraljevom Polju, Han-Pijesku, Kramu i Žljebovima. Brigade su se potom postavile bočno od Mrkalja prema planini Javoru, odakle su postavljale zasede i vršile prepad na šumovitim delovima komunikacije. Međutim, za vreme tih akcija budnost u jedinicama tih brigada nije bila na visini. Zbog toga su nemački vojnici, maskirani u bele ogrtače, iznenadili 22. januara 1. bataljon 20. romanijske brigade u selu Mrkaljima i naneli mu ozbiljne gubitke: 18 poginulih i nestalih i 12 ranjenih.³⁵¹

Brigade 25. divizije, 16. i 19. srpska, i dalje su se zadržale oko Vlasenice, čiju su posadu sada činila skoro dva puka, koji su često pravili ispade da bi otklonili neposredno ugrožavanje uporišta od jedinica NOVJ i, na taj način, širili spoljnu odbranu Vlasenice, posebno zauzimanjem Gradine i Orlovače.³⁵²

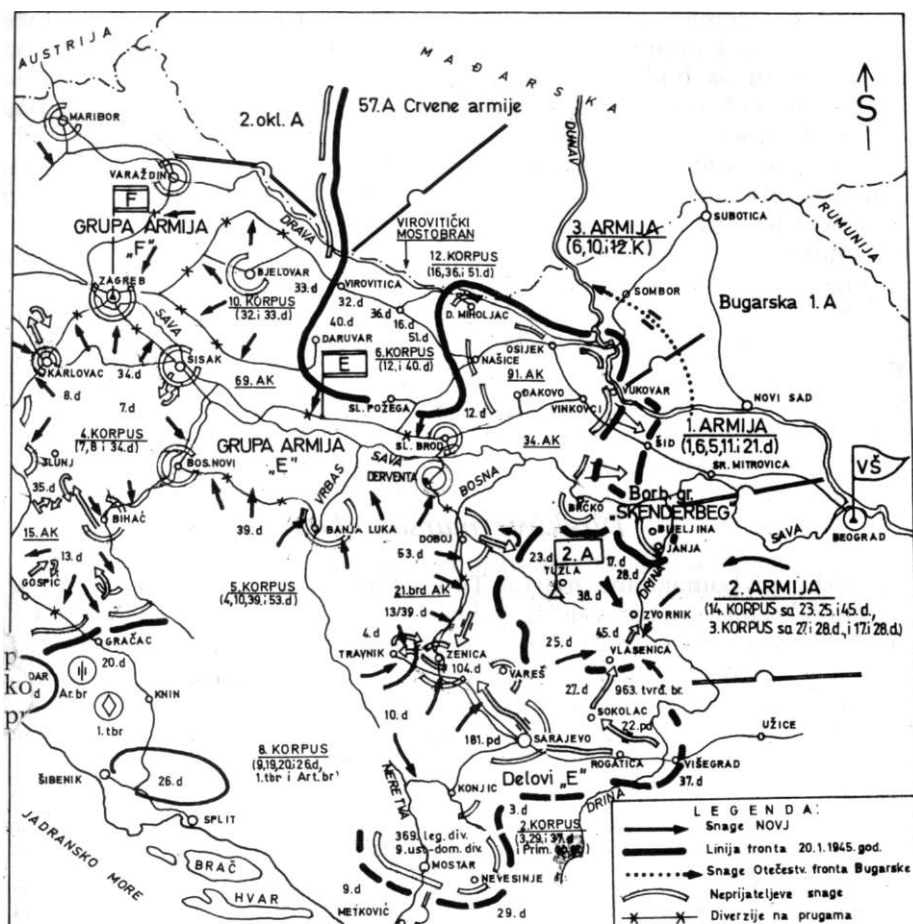
U međuvremenu Štab 2. armije procenio je da će neprijatelj uskoro produžiti nastupanje na sever ka Zvorniku. Tu procenu potvrdila je zaplenjena zapovest Štaba nemačke 22. pešadijske divizije od 16. januara 1945. Da bi ojačao odbranu na pravcu napada te nemačke divizije, Štab 2. armije naredio je 21. januara Štabu 14. korpusa da jedna brigada 45. divizije smeni brigadu 38. divizije na prostoru Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo, južno od reke Spreče, i da pripremi rušenje mosta na reci Drinjači između Vlasenice i Šekovića, kao i mostova na Jadru i Drinjači

³⁴⁹⁾ Isto, dok. br. 94.

³⁵⁰⁾ Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁵¹⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 407¹⁰⁸.

³⁵²⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 104; Milojica Pantelić, n. d., str. 150-151.

Situacija na jugoslovenskom ratištu 20. januara 1945.

prema ušću. U Štabu 2. armije u Tuzli, gde se nalazio i Štab 3. korpusa, usmeno je naređeno komandantu tog korpusa, pukovniku Peru Kosoriću, da 27. divizija odmah postavi jednu brigadu na drum Vlasenica - Kladanj i da potpuno zatvori taj pravac. Takođe naređeno mu je da se cela 38. divizija najhitnije prebaci u rejon Zivinica odakle bi, prema potrebi, mogla sadejstvovati jedinicama na pravcu Vlasenica - Kladanj ili Vlasenica - Šekovići - Caparde.³⁵³

Postupajući po tom naređenju, Štab 14. korpusa izdao je potrebno naređenje Štabu 45. divizije, a Štab 45. divizije svojom zapovješću od 22. januara naredio je 23. srpskoj brigadi da 22. januara u 15 časova produži marš pravcem Tuzla - Puračić - Dobošnica - Bosansko Petrovo Selo, sa zadatkom da izviđa i zatvara pravac od Doboja. Na prostoru Kakmuž - Bosanski Petrovac 23. srpska brigada trebalo je da se stavi pod komandu Štaba 23. divizije; 16. srpskoj brigadi da se posle dolaska

353) Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 103.

na prostor Memići - Caparde 23. januara, najkasnije do 16 časova razmesti na delu komunikacije Zvornik - Tuzla od Glumina do Bulatovića, sa zadatkom da bude spremna da dejstvuje »gde bude potrebno«; 24. srpskoj brigadi da tri bataljona razmesti na prostoru Zidonje - Velika Njiva - Paprača - Kalabače, s tim da organizuju i utvrde položaj na liniji Višegrad (kota 665) - Kalabače - Jovičići na kojem je trebalo stalno držati u pripravnosti jedan bataljon, uz aktivno izviđanje južno od reke Drinjače; Konjičkom eskadronu 23. divizije da se smesti u selu Gaju i da obezbeđuje medicinsko-sanitetski bataljon i intendanturu Divizije, razmeštene u selu Memićima.³⁵⁴

Štab 3. korpusa izvestio je 22. januara Štab 2. armije da je izdao naređenje Štabu 27. divizije da jedna brigada zatvori pravac Vlasenica - Kladanj i da se 38. divizija sa dve brigade 23. januara postavi na prostoru Zivinice - Stupari, dok će njena jedna brigada stići na taj prostor kad bude smanjena od brigade 45. divizije na prostoru Bosansko Petrovo Selo - Kakmuž.³⁵⁵

Direktive maršala Tita

Vrhovni komandant, maršal Tito, smatrao je da nemačke snage u rejonu Vlasenice ugrožavaju levo krilo i glavninu 2. armije na komunikaciji Zvornik - Tuzla, što bi je moglo dovesti u tešku situaciju. Zbog toga je 22. januara naredio štabu 2. armije da pregrupiše svoje jedinice tako da se prema Vlasenici angažuju glavne snage, i da se spreči prođe neprijatelja u dolinu Spreče i na komunikaciju Zvornik - Tuzla, a da se prema Brčkom i Bijeljini zadrže manje snage.³⁵⁶

Postupajući po naređenju vrhovnog komandanta, Štab 2. armije izdao je istog dana (22. januara) naređenje potčinjenim štabovima za pregrupisanje snaga s težištem prema Vlasenici. Štabu 14. korpusa naredio je da dve brigade 23. divizije smene 17. diviziju u rejonu Brčkog, i da po jedna brigada 23. i 45. divizije zatvore pravac koji od Doboja izvodi dolinom Spreče, a Štabu 17. divizije da sve svoje jedinice, posle izvršene smene, uputi pravcem Gornja Tuzla - Caparde - Šekovići, s tim da jednu brigadu s 1. artiljerijskom brigadom uputi tim pravcem već 23. januara izjutra, ne čekajući smenu. Posle dolaska 17. divizije u rejon Šekovića, Štabu 14. korpusa naređeno je da svoju 25. diviziju rasporedi po dubini na pravcu Vlasenica - Nova Kasaba - Drinjača - Zvornik, sa zadatkom da potpuno zatvori taj pravac, a 45. diviziju (bez jedne brigade) da prebaci u rejon jugozapadno od Tuzle, u opštu armijsku rezervu. Štabu 28. divizije naređeno je da i dalje ostane na dotadašnjem sektoru i »da po svaku cenu zatvori pravac Bijeljina - Janja«, zadržavajući u isto vreme manje snage na komunikaciji Bijeljina - Brčko.

Komandantu 3. korpusa usmeno je naređeno da 38. diviziju odmah prebaci na sektor Vlasenice, sa zadatkom da po svaku cenu zatvori pravac Vlasenica - Kladanj. Brigadu 38. divizije koja se nalazila u dolini Spreče trebalo je, takođe, uputiti na taj pravac, ali tek pošto bude sma-

³⁵⁴> Isto, dok. br. 110.

³⁵⁵> Isto, dok. br. 109.

³⁵⁶> AVII, k. 41, reg. br. 1-3/2, k. 274, reg. br. 6-50/4.

njena od brigade 45. divizije. Dvadeset sedma divizija trebalo je i dalje da djeluje na komunikaciju Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac, s tim da se jedna brigada zadrži na komunikaciji Vlasenica - Kladanj do dolaska jedinica 38. divizije.

Štab 2. armije posebno je skrenuo pažnju na to da se sve komunikacije koje vode iz Vlasenice ruše uz gusto postavljanje minskih polja, kao i da se pripreme za rušenje svi mostovi.³⁵⁷

Odmah pošto je izdao zapovest, Štab 2. armije izvestio je Vrhovni štab radiogramom o preduzetim merama:

»U vezi vašeg radio-naređenja br. 65, a smatrajući da će napredovanje Prve armije pasivizirati garnizone Brčko i Bijeljino, odlučili smo da na sektoru Vlasenica bacimo i Sedamnaestu diviziju. Sektor Brčko preuzimaju dve brigade Dvadeset treće [divizije].

Po izvršenom pregrupisanju imaćemo prema Vlasenici tri divizije: Dvadeset petu na zborničkom pravcu, Sedamnaestu na pravcu Capardi, Trideset osmu na pravcu Kladanj. U međuvremenu ćemo koncentrisati jaku artiljeriju i preduzeti odlučan napad. Koča [Popović]«. ³⁵⁸

I potčinjeni štabovi čim su primili naređenje Štaba 2. armije preduzeli su hitne mere da postavljene zadatke što pre i bolje izvrše. Međutim, pošto se situacija na sremskom frontu već stabilizovala posle protivudara jedinica 1. armije i odbacivanja nemačkog 34. armijskog korpusa prema ranijim Nibelunškim položajima, u Vrhovnom štabu procenili su da je, radi osiguranja južnog boka 1. armije na sremskom frontu, važnije zauzeti Bijeljino nego Vlasenicu. S tim u vezi vrhovni komandant je 23. januara uputio direktivu Štabu 2. armije za dalja dejstva u severoistočnoj Bosni, čime je opovrgao svoje naređenje od 22. januara. U direktivi je stajalo:

»Vaši bokovi i pozadina neprekidno su ugroženi aktivnim neprijateljskim garnizonima u Bijeljini i Vlasenici, koji vam stalno sputavaju aktivnost i slobodu rada.

Jedan vaš bok se mora osloboditi od ovog ugrožavanja. Po našem mišljenju treba likvidirati Bijeljino. Odmah pripremite operaciju za likvidaciju Bijeljine.

Po našem mišljenju treba za ovo upotrebiti celu 17. diviziju, dok bi 23. upotrebili za zatvaranje pravca prema Brčkom i Doboju.

Za blokiranje Vlasenice i za onemogućavanje njenoj posadi prodora na sever, upotrebite i 27. diviziju da zajedno sa 25. divizijom djeluje na Vlasenicu sa severa.

Trideset osmu diviziju rasporedite gde je najpotrebnije za obezbeđenje ove operacije.

Celu 45. diviziju upotrebite za osiguranje prelaza na Drini na sektoru od Koviljače do Drinjače.

Za operaciju i likvidaciju Bijeljine, računajte na jače dejstvo naše avijacije i na dejstvo našeg Teškog divizionara, koji već sada treba vratiti na prostoriju kod sela Badovinaca za dejstvo na Bijeljino sa desne obale Drine.

Kao naša rezerva, 22. divizija stići će za tri do četiri dana na prostoriju Lešnica - Bogatić.

³⁵⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108.
UTI, k. 274, reg. br. 1-51/4.

Situacija u Sremu zahteva da se ova operacija izvede i da se likvidira klin između vas i 1. armije koji koči ofanzivno dejstvo obe armije.

Javite kada možete ovu operaciju preduzeti. Ovim se stavlja van snage naša poslednja direktiva».³⁵⁹

Čim je primio ovu direktivu Štab 2. armije odmah je izvestio Vrhovni štab: da je obustavljeno pregrupisavanje u vezi s prethodnom direktivom; da je 17. divizija umesto ka Vlasenici orijentisana s celokupnom artiljerijom ka Bijeljini; da su bokovi 2. armije ugroženi jer se 2. armija po primljenom opštem zadatku »našla isturena u odnosu na susedne frontove«; da su u zadnje vreme smatrali svojim glavnim zadatkom rasterećenje sremskog fronta; da napadi na Bijeljinu i Vlasenicu nisu uspeali »sigurno i zbog toga što se za to nisu mogle odvojiti dovoljne snage sa drugih pravaca« i da je to »sada moguće s obzirom na popravljenu situaciju u Sremu i na proterivanje neprijatelja iz Čelića i Pukiša«; da i dalje ostaje kao najosetljiviji pravac Vlasenica i da će tamo imati »Dvadeset petu, Trideset osmu i glavninu Dvadeset sedme [divizije] sa dve brigade, Četrdeset petu [diviziju] u rezervi« i 3. nepotpunu artiljerijsku brigadu, s tim da je njihov »zadatak najupornije blokiranje tog pravca sa težnjom likvidiranja Vlasenice«; da će u međuvremenu preduzeti likvidaciju Bijeljine sa 17. i 28. divizijom, nepotpunom 1. artiljerijskom brigadom i delovima 2. artiljerijske brigade »ako budu mogli stići«.³⁶⁰

Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Vlasenice ka Zvorniku

Dok su se tako izmenjivale direktive i izveštaji između Vrhovnog štaba i Štaba 2. armije, komanda nemačke Grupe armija »E« neposredno je sebi potčinila 22. pešadijsku diviziju nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa i izdala zapovest kojom je ubrzala nastupanje te svoje divizije od Vlasenice ka Zvorniku. Diviziji je naređeno da otvori i komunikaciju Zvornik - Tuzla kao put za dotur materijalnih potreba, uz moguće potčinjavanje delova za obezbeđenje rejona Doboja. U zapovesti je naglašeno da je »važno sadejstvo sa četničkim snagama koje operišu na Majevici«. U duhu te zapovesti Štab nemačke 22. pešadijske divizije, čim je završio prikupljanje snaga na komunikaciji Sokolac - Vlasenica, naredio je 65. grenadirskom puku da 23. januara pređe u nastupanje iz Vlasenice ka Zvorniku.³⁶¹

Istog dana (23. januara) Štab 2. armije NOVJ, kad je saznao da su nemačke jedinice prešle u napad, uputio je izveštaj Vrhovnom štabu depešom u kojoj je stajalo:

»Jutros, dvadeset trećeg ov. m. u osam časova neprijatelj iz Vlasenice preduzeo napad jačim snagama u pravcu Šekovića i

³⁵⁹) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 58.

³⁶⁰) AVII, k. 274, reg. br. 6-54 i 6-55/4.

³⁶¹) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 76-8.

Milića. Na pravcu Šekovići potisnuo delove Dvadeset pete iz s. Nezirovići. Borbe su u toku».³⁶²

Tako su otpočele teške borbe protiv nemačke 22. pešadijske divizije, daleko žešće od onih koje su se ranije vodile na pravcu Sokolac - Vlasenica i oko Vlasenice.

Dvadeset peta divizija NOVJ jedina se nalazila na položaju prema nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji kada je ona otpočela prodor. Njena 16. srpska brigada zatvarala je pravac Vlasenica - Šekovići, a 19. srpska brigada nalazila se istočno od Vlasenice, prema Milićima, zatvarajući pravac Vlasenica - Drinjača. Na levoj obali Drinjače i dalje prema Zvorniku, nalazila se njena 18. srpska brigada. Napad delova nemačkog 65. grenadirskog puka koji je istovremeno vršen od Vlasenice ka Šekovićima, imao je ograničen cilj: zaštititi severni bok Grupe »Betman« (ojačani 65. grenadirski puk), koja je svojom glavninom napadala na pravcu Vlasenica - Milići - Nova Kasaba - Drinjača.³⁶³

Čim je obavešten o početku napada nemačkih jedinica iz Vlasenice, Štab 2. armije naredio je Štabu 3. korpusa da 38. diviziju najhitnije prebaci na prostor Drinjača - Liješanj - Pravoslavna Kamenica, a Štabu 14. korpusa da jednu brigadu 45. divizije prebaci u rejon Ozrena prema četmcima.³⁶⁴

Štab 3. korpusa, pre nego što je primio to naređenje, već je počeo da realizuje naređenje koje je dan ranije, 22. januara, komandant 3. korpusa usmeno primio u Štabu 2. armije u Tuzli. U tom smislu on je 23. januara naredio 38. diviziji da se rasporedi na prostoru Betanj - Šekovići - Paprača. Međutim, zbog novonastale situacije, istog dana u 19 časova promenio je to naređenje i naredio 38. diviziji da 18. hrvatsku brigadu uputi usiljenim maršem u rejon Šekovića da zatvori pravac Vlasenica - Capardi, a 17. majevičku i 21. istočnobosansku brigadu da rasporedi na prostoru Živinice - Đurđevik - Svojat kao opštu rezervu, u gotovosti da u svakom trenutku intervenišu ukoliko bi neprijatelj pokušao da se probije od Vlasenice ka Šekovićima. Istog dana Štab 3. korpusa naredio je Štabu 27. divizije da 19. birčanska i 20. romanijska brigada zatvore pravac Vlasenica - Kladanj, a 16. muslimanska brigada da se postavi na plato Malo Polje - Berkovina i s tog pravca bočno dejstvuje na komunikaciju Vlasenica - Sokolac. Na taj način Štab 3. korpusa preuzeo je odbranu vlaseničko-šekovičkog, a Štab 14. korpusa vlaseničko-zvorničkog pravca.³⁶⁵

U toku borbe 23. januara borbena grupa »Betman« na pomoćnom pravcu potisnula je 16. srpsku brigadu 25. divizije sa položaja kod Vlasenice prema Šekovićima do linije Betanj (trig. 799) - Lukići, a na glavnom pravcu napada uspela je da odbaci 19. srpsku brigadu 25. divizije i da sa dva bataljona izbije na liniju Milići - Gradina (trig. 497) - Vrtoče. Iste noći 65. grenadirski puk dostigao je liniju Bišina - Glušac - Rajići i primorao 19. brigadu da organizuje odbranu sa tri bataljona na položaju Tikvarići - Raškovići - Dubnica, a sa jednim bataljonom na liniji

³⁶²) AVII k 274, reg. br. 6-55/4.

³⁶³) Milojica Pantelić, n. d, str. 150; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-9.

³⁶⁴) AVII, k. 273, reg. br. 1-9/1.

³⁶⁵) Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108, 113, 115 i 119.

Nova Kasaba - Urkovići kako bi sprečio eventualni obuhvat levog krila brigade. Na vlaseničko-šekovičkom pravcu 16. srpska brigada bezuspešno je vršila protivnapade da bi povratila izgubljene položaje na liniji Rača - Pustoše - Nežirovići i tako neprijatelja ponovo odbacila ka Vlasenici. U međuvremenu je 19. birčanska brigada 27. divizije izbila na prostor Grabovica - Klješteni, dok se 20. romanijska brigada ove divizije pripremala za pokret na prostor Jasen - Betanj - Debelo brdo (kota 613).³⁶⁶

Idućeg dana, 24. januara, rasplamsale su se još žešće borbe. Zbog stalnih protivnapada jedinica NOVJ i loših vremenskih prilika, pokret nemačkih komora duž komunikacije praktično je bio nemoguć, pa su starešine i vojnici morali sa sobom da nose hranu i municiju. To probijanje prema Zvorniku i dalje ka Bijeljini, bilo je najteže za nemačku 22. pešadijsku diviziju, koja je u tome uspela, kako je pisao jedan nemački istoričar, samo zahvaljujući borbenoj obučenosti i borbenom duhu nemačkog vojnika.³⁶⁷

Na desnom krilu 25. divizije 18. hrvatska brigada 38. divizije, posle 50 km usiljenog marša, izbila je u 12 časova u rejon Šekovića, gde je dobila zadatak da posedne levu i desnu obalu Drinjače na liniji Bačkovac (trig. 972) - Tupanari - Strmica, dok su druge dve brigade 38. divizije (17. majevička i 21. istočnobosanska) pristigle u rejon Zivinica i Đurđevika, gde su zadržane u korpusnoj rezervi.³⁶⁸

Na vlaseničko-zvorničkom pravcu neprijatelj je nastavio sa žestokim napadima u pravcu Nove Kasabe i položaja koje je držala 19. srpska brigada. Oko 13 časova napadne kolone 65. grenadirskog puka uspele su da pređu rečicu Dubnicu, zauzmu selo Dubnicu, a zatim, napredujući levom stranom komunikacije Vlasenica - Drinjača, da se preko kote 516, kod sela Pribinića, probiju u Novu Kasabu, i zauzmu je. Time je celokupan sistem odbrane 19. srpske brigade bio razbijen. Brigada je bila odbačena na severozapad, a u susret neprijatelju hitala je 18. srpska brigada koja se s njim sukobila u Novoj Kasabi.³⁶⁹

Za to vreme 45. divizija 14. korpusa nalazila se sa 23. srpskom brigadom prema Ozrenu, sa 20. srpskom brigadom na prostoru Osmaci - Memići - Capardi - Glumine, a sa 24. srpskom brigadom na položaju Jovičići - Selište - Bašići - Bjela Zemlja - Kalabače - Višegrad (kota 665) - Lemino Brdo koji je utvrđivala i, na taj način, zatvarala pravac Šekovići - Capardi.³⁷⁰

Štab 14. korpusa prateći razvoj situacije kod jedinica 25. divizije na vlaseničko-zvorničkom pravcu, istog dana (24. januara) u 17 časova izdao je naređenje štabovima 25. i 45. divizije za dalja dejstva na tom pravcu. Štabu 45. divizije naređeno je da svoju 24. srpsku brigadu odmah prebaci na liniju Čerska - Tunadžići, a tri bataljona 20. srpske brigade da uputi u Drinjaču, gde će se staviti na raspolaganje Štabu 14. korpusa od koga će primati zadatke. Štabu 25. divizije naređeno je da

³⁶⁶> Isto, dok. br. 119 i 120.

³⁶⁷) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-81.

³⁶⁸> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 119.

³⁶⁹> Isto, dok. br. 141.

³⁷⁰> Isto, dok. br. 120 i knj. 33, dok. br. 9.

16. srpsku brigadu, posle smenjivanja od 18. hrvatske brigade, uputi s vlaseničko-šekovičkog pravca udesno od borbenog rasporeda 24. srpske brigade i postavi je na liniju Šadići - Nedelište - Korkutovići - severni deo Muslimanskih Škugrića, sa zadatkom da te dve brigade, pod komandom Štaba 45. divizije, dejstvuju bočno s te linije na komunikaciju Vlasenica - Drinjača. Štabu 25. divizije postavljen je zadatak da svoju 19. srpsku brigadu, koja se povukla na prostor Tikvarići - Nedelište - Raškovići (s njom jedno vreme nije bilo nikakve veze i ona je bila bez uticaja na ishod borbe 18. srpske brigade kod Nove Kasabe), uputi odmah na položaje 18. srpske brigade »ili, u krajnjem slučaju na položaje na liniji Sejmanovići - Bačići - Hrnčići - Konjevići - kota 891, tako da se zatvore obe strane komunikacije od Nove Kasabe prema Drinjači. Kao što se vidi, Štab 14. korpusa za odbranu vlaseničko-zvorničkog pravca angažovao je 45. diviziju (bez 23. srpske brigade koja se nalazila prema Ozrenu) i celu 25. diviziju.³⁷¹

Zatišje kod Nove Kasabe trajalo je samo kraće vreme. Već, oko 22 časa 24. januara nemački 65. grenadirski puk iznenada je napao položaje 18. srpske brigade odbacujući njene jedinice preko Cerskog potoka i rečice Kravice. Borbe su se nastavile celu noć. Međutim, jedinicama 18. brigade nije pošlo za rukom da ponovo ovladaju selom Pobuđem na levoj obali Kravice. Nakon toga, a i zbog nemanja veze sa 19. srpskom brigadom, naređeno je da 18. srpska brigada posedne nove položaje na liniji Sejmanovići - Mačesi - Dolovi - Tumače - Tekija - Hrnčići - Urkovići, severno od Cerskog potoka i rečice Kravice.³⁷²

U međuvremenu je u Drinjaču pristigla i 20. srpska brigada 45. divizije i odmah dobila zadatak od Štaba 14. korpusa da se rasporedi na liniji Đevanje - Liješanj - Kostijerevo - Drinjača i, da, u sadejstvu s 18. srpskom brigadom 25. divizije pređe u protivnapad i odbaci neprijatelja ka jugu. Međutim, ta zamisao Štaba 14. korpusa je propala jer 19. srpska brigada nije došla ni u kakav dodir s neprijateljem, a 18. srpska brigada bila je razvučena na pomenutim položajima. To je neprijatelj iskoristio i 25. januara u 7.30 časova prešao je u napad na njene položaje. Prvi napad neprijatelja bio je odbijen i jedinice 18. brigade vratile su nemačke napadne kolone na polazne položaje. U 15 časova Štab 65. grenadirskog puka uveo je u borbu i svoju glavninu. Potpomognut jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom neprijatelj je uspeo da izvrši prodor prema reci Drinjači i da izbiže na Humac (kota 475), stavljajući pod vatru svojih automatskih oružja i samu obalu Drinjače. U borbu je uvedena i 20. srpska brigada 45. divizije. Uz podršku 3. pukovskog divizionu 3. artiljerijske brigade,³⁷³ izvršen je protivnapad i neprijatelj je odbačen od Drinjače.

Da bi podstakao borbenost jedinica u istočnoj Bosni Štab 2. armije izdao je 25. januara naredbu svim vojnicima, podoficirima, oficirima i političkim komesarima, pozivajući ih da spreče izvlačenje nemačkih jedinica preko teritorije istočne Bosne, da očuvaju oslobođenu teritoriju, da »pod rukovodstvom narodnog heroja, maršala Jugoslavije Josipa

371) Isto, knj. 32, dok. br. 121.

372) isto, dok. br. 134 i 141.

373) Isto, dok. br. 134 i 141 i knj. 33, dok. br. 9.

Broza Tita, ispunjavajući zavet palih drugova«, oslobode celu Jugoslaviju i da učestvuju u »zadavanju smrtnog udarca fašističkoj nemani«, ukazujući pri tome da je i Crvena armija otpočela »džinovske operacije« od Baltičkog mora do Karpata. Podvukao je da se svako naređenje pretpostavljenih starešina »ima smatrati neprikosnovenim«, da se u napadu napada dok se neprijatelj ne uništi, a u odbrani da se ukopava, da se vrše stalni protivnapadi, i da se bez naređenja pretpostavljenog starešine ne odstupa.³⁷⁴

Vrhovni komandant maršal Tito, čim je obavešten da je neprijatelj zauzeo Novu Kasabu, naredio je 25. januara Štabu 2. armije da odbaci neprijatelja ka Vlasenici kako bi se obezbedile operacije 2. armije u skladu sa direktivom od 23. januara 1945. godine.³⁷⁵

U vezi s naređenjem vrhovnog komandanta u toku 25/26. januara privučeni su na sektor Drinjače Minobacački divizion 3. artiljerijske brigade i tri protivtenkovska topa koji su upućeni na vatreni položaj kod sela Čitluka, a 19. srpska brigada postavljena je na liniju Cerska - Čehajići - Raševo - Jezdići radi bočnog dejstva na neprijatelja pri njegovom prodiranju ka Drinjači. Takođe, na prostor Pravoslavna Kamenica - Devanje - Novo Selo, severozapadno od Drinjače počele su da pristižu 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije, čime je realizovano naređenje Štaba 2. armije od 23. januara.³⁷⁶

Nemački 65. grenadirski puk ponovo je prešao u napad 26. januara u 9 časova na položaje 20. srpske brigade 45. divizije kod Liješnja i na položaje 18. srpske brigade 25. divizije na liniji Kostijerevo - Drinjača. Naročito teška borba vođena je oko Oštrog brega (kota 375), na levoj obali Drinjače, gde je neprijatelj pokušao da forsira reku, kao i nizvodno, prema selu Drinjači. Kod Kušlata na desnoj obali Drinjače neprijatelj je privukao i dva samohodna oruđa 22. protivtenkovskog divizona. Smenjivali su se napadi i protivnapadi, jer je neprijatelj ubacivao u borbu novoprivučene snage i poslednje rezerve, pošto je i krajnji cilj 65. grenadirskog puka bio zauzimanje Drinjače, a njegove jedinice su se nalazile na domaku cilja. Oko podne neprijatelju je pošlo za rukom da zauzme Oštri breg i pređe Drinjaču, jugozapadno od istoimenog sela. Istog dana oko ponoći neprijatelj je potisnuo 18. i 20. srpsku brigadu i na širokom frontu izbio na levu obalu Drinjače na liniju Kostijerevo - Liješanj - Miljanovići, a zatim pokušao da zauzme Mijatoviće, Jasenić (trig. 689), kotu 527 i više zaselaka sela Miljanovića, ali mu to nije pošlo za rukom. Za to vreme 16. srpska brigada 25. divizije i 24. srpska brigada 45. divizije napadale su nemačke snage na komunikaciji Vlasenica - Kasaba radi presecanja te komunikacije i, na taj način, nastojale da odvoje neprijateljeve jedinice prema Drinjači. Obe brigade četiri puta su jurišale na neprijateljeve položaje na liniji Visoka glavica (trig. 575) - Raškovići (prvi položaj) i Vukšići - Dubnica (drugi položaj po dubini) zapadno od Nove Kasabe. Međutim, svi ti juriši slomljeni su o snažnu odbranu bočnih osiguranja nemačkog 16. grenadirskog puka 22. peša-dijske divizije.³⁷⁷

³⁷⁴> Zbornik NOR; tom IV, knj. 32, dok. br. 123.

³⁷⁵) AVII, k. 41, reg. br. 1-3/2.

³⁷⁶> Isto, dok. br. 123 i 141 i kni. 33, dok. br. 9.

³⁷⁷) Isto.

U zoru 27. januara neprijatelj je zauzeo Drinjaču. Drugi bataljon 65. grenadirskog puka ovladao je tim mestom, a glavnina istog puka prešla je u napad na pravcu Liješanj - Kamenica. Neprijatelj je usmerio težište napada prema koti 722 koju je držao 4. bataljon 20. srpske brigade i uspeo posle oštred borbe i njome da ovlada. Međutim, svi njegovi pokušaji da izvrši dalji prodor na sever propali su.³⁷⁸

Noću 27/28. januara u borbu su ubačene 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije 3. korpusa. One su izvršile protivnapad na neprijatelja na liniji Liješanj kota 722 - Drinjača, gde se neprijatelj bio dobro učvrstio. Najžešće borbe vodile su se oko kote 722 koja je u toku noći prelazila dva puta iz ruke u ruku. Posle neuspelog protivnapada jedinice 38. divizije su se u zoru 28. januara povukle na polazne položaje na liniji Sokolna - Jasenić - Muslimansko Kostijerovo - severni deo Drinjače. Tom prilikom gubici obe brigade bili su teški: 48 mrtvih i 103 ranjena borca; poginuo je ili ranjen veći broj četnih rukovodilaca i jedan komandant bataljona. Po oceni Štaba 38. divizije razlog je greška Štaba 21. istočnobosanske brigade čije su jedinice u protivnapadu napale na desno krilo borbenog poretka divizije. On je u borbu za kotu 722 ubacio sve svoje snage ne ostavljajući bilo kakve rezerve, što je neprijatelj iskoristio i svaki put, kad bi brigada zauzela kotu 722 ubacivao je svoje rezerve i ponovo je odbacivao na njen polazni položaj. Za vreme tih napada jedinice 20. srpske brigade 45. divizije i 18. srpske brigade 25. divizije, preko čijeg su borbenog poretka napadale brigade 38. divizije, nisu ispoljavale veću aktivnost ni sadejstvo. Tako se desilo da brigade 38. divizije ne ovladaju neprijateljevim položajima na liniji Mijatovići - Pravoslavno Kostijerevo - Drinjača i ne likvidiraju otpor Nemaca na Liješnju, koti 722, Oštrom bregu i Kušlatu.³⁷⁹

U toku 28. januara 20. srpska brigada 45. divizije i 18. srpska brigada 25. divizije, pod pritiskom neprijatelja, povukle su se na prostor Đevanje - Kamenica - Šamani - Novo Selo, pozadi položaja jedinica 38. divizije, gde su pristupile sređivanju i odmoru zbog premorenosti i velikih gubitaka posle višednevnih borbi.³⁸⁰

Jak napad ka severu nastavio je neprijatelj 29. januara i u popodnevrim časovima izbio preko Liješnja do Jasenića (trig. 689). Tad su u borbu stupile 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije koje su držale položaje na liniji Kamenica - Đevanje - Jasenići - Muslimansko Kostijerevo.³⁸¹

Pozadi borbenog poretka 38. divizije nalazila se 18. srpska brigada 25. divizije čiji se položaj protezao linijom Novo Selo - Kamenica. U međuvremenu u rejon severno od reke Drinjače pristigla je i 19. srpska brigada 25. divizije, koja je odmah posela položaj na liniji Kamenica - Obojnik (jak topografski sklop u okuci reke Drinjače severozapadno od Liješnja) - Sokolna, sa zadatkom da spreči prodor neprijatelja sa linije Mijatovići - kota 722 - Studenci - Oštri breg u pravcu Đevanjske škole. Borba na sektoru 19. srpske brigade trajala je od 7 do 14 časova, i za

³⁷⁸ Isto, knj. 32, dok. br. 141 i 147, i knj. 33, dok. br. 9.

³⁷⁹ Isto, dok. br. 139, 147 i 149.

³⁸⁰ Isto, dok. br. 147, i knj. 33, dok. br. 9.

³⁸¹ Isto, dok. br. 153.

to vreme došlo je na pojedinim mestima do borbe prsa u prsa. Delovima nemačkog 65. grenadirskog puka pošlo je za rukom da ovladaju Sokolnom, ali su je jedinice 19. srpske brigade, pošto se neprijatelj pred ponoć povukao na polazne položaje, odmah ponovo zaposele.

Istog dana 20. srpska brigada 45. divizije izvučena je iz borbe i raspoređena pozadi borbenog poretka 18. srpske brigade radi odmora i sređivanja posle teških i iscrpljujućih borbi, i velikih gubitaka, naročito u starešinskom sastavu.³⁸²

Sutradan, 30. januara, neprijatelj je pojačao napad na svom desnom krilu, uspeo da pređe rečicu Kamenicu i da izbije pred položaje 18. srpske brigade na liniji Novo Selo - Velika njiva (trig. 437) - Kamenica. Na desnom krilu 25. divizije njena 19. srpska brigada vodila je odbrambenu borbu protiv nemačkih delova koji su prešli u napad levom obalom Drinjače i ponovo zauzeli Sokolnu. U međuvremenu povukle su se i obe brigade 38. divizije (18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada) na širi prostor Snagova, gde su pristupile sređivanju. U stvari, 38. divizija zadržana je na prostoru Snagova kao opšta rezerva zvrničko-drinjačkog sektora.³⁸³

U vezi s pogoršanom situacijom prema Zvorniku, Štab 2. armije obavestio je Vrhovni štab da se iz dotadašnjeg toka operacija »može pretpostaviti da će neprijatelj ipak uspeti da prodre do Zvornika«, da bi »time za izvesno vreme bila prekinuta naša veza sa Srbijom«, i da bi zauzimanjem Zvornika od strane neprijatelja bilo sprečeno snabdevanje iz Srbije pa će se morati, »ako nastupi takva situacija«, prebaciti bar dve divizije u Posavinu, pre svega, radi ishrane.³⁸⁴

Vrhovni komandant, maršal Tito, odmah je reagovao na taj izveštaj Štaba 2. armije, smatrajući da unapred ne treba izgubiti Zvornik, već da bi neprijatelja trebalo zadržati, pošto za to Armija ima dovoljno snage i sredstava. Uz to sugerisao je da se prebace teška artiljerija i protivtenkovski topovi na desnu obalu Drine »na sektoru od Drinjače do Malog Zvornika«, sa zadatkom da tuku put Drinjača - Zvornik i da se neprijatelj »zadrži i odbaci nazad«. ³⁸⁵

Na te primedbe i naređenje maršala Tita, Štab 2. armije odgovorio je 31. januara ističući da je bilo dovoljno snaga i sredstava da se neprijatelj zadrži i odbaci od Zvornika naročito u trenutku kada je, izbijanjem na Drinu potpuno otkrio svoj desni bok da je takve zadatke i postavio pred 14. korpus ali da su, »pored odlučnih položaja i nadmoćnosti, ipak, jedinice 14. korpusa odstupale«, pa je zbog toga morao da izvesti Vrhovni štab o mogućnosti pada Zvornika u ruke neprijatelja. Pored toga Štab 2. armije izvestio je da je led na Drini kod Zvornika razbio most i da se prebacivanje vrši skelom.³⁸⁶

Štab 45. divizije uveo je 31. januara u borbu i 20. srpsku brigadu. Istog dana, po naređenju štaba 14. korpusa potčinjena mu je i 19. srpska brigada 25. divizije. Oko 8 časova neprijatelj je nastavio napad u

³⁸² » Isto.

³⁸³ > Isto, dok. br. 166 i 172.

³⁸⁴ AVII, k. 274, reg. br. 6-83/4.

³⁸⁵ > Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 76.

³⁸⁶ AVII, k. 274, reg. br. 6-91/4.

dve kolone: desna 47. grenadirski puk i leva, 65. grenadirski puk 22. pešadijske divizije. U toku dana protivnik je uspeo da ovlada kotom 377 u borbenom rasporedu 18. srpske brigade, a zatim da ovlada Đevanjima i izbije u rejon Velike njive (trig. 437), koju je branila 20. srpska brigada 45. divizije. U 17 časova Štab 45. divizije odlučio je da 1. februara u 5 časova pređe u protivnapad 20. srpska brigada na neprijatelja koji se nalazio na liniji Velika njiva (trig. 437) - Pravoslavna Kamenica, održavajući vezu levo s jedinicama 38. divizije koje će napadati na pravcu Samari - Sejfići i desno s jedinicama 19. srpske brigade 25. divizije, koje bi napadale na pravcima Glodi - Dugi deo - Seoce - Gornje Đevanje i Glodi - Seoce - Jasenić (trig. 689).³⁸⁷

Po odobrenju Štaba 14. korpusa Štab 25. divizije privukao je svoju 16. srpsku brigadu koja je do tada dejstvovala bočno na neprijateljeve kolone koje su se kretale od Vlasenice, preko Nove Kasabe za Drinjaču. Brigada je 1. februara došla u Osmake i odmah odatle produžila pokret ka Zvorniku. Rasporedila je tri bataljona na liniji Kula-Grad - Marčići - Ahmetovo brdo (kota 459), jedan bataljon u selu Pandurima kao brigadnu rezervu, a dva dopunska bataljona na prostoru Capardi - Šarci. Pošto je neprijatelj odbacio 18. srpsku brigadu sa Velike njive i iz Sejfića, ona se povukla na prostor Zvornik - Kula-Grad. Kad je neprijatelj zaposeo Jasenić, Veliku njivu (trig. 437) i Novo Selo i 19. srpska brigada povukla se na liniju Đafin kamen (trig. 534) - Glodansko brdo (kota 452) - Dugi deo - Obojnik - Sokolna i delom snaga na brdo Kozjak (kota 654). Na taj način glavne snage 25. divizije (dve brigade) koncentrisale su se na položaj od leve obale rečice Jošanice do Zvornika iz kojeg je trebalo da se brane.³⁸⁸

Štab 38. divizije, posle jednodnevnog predaha, rasporedio je svoju 17. majevičku brigadu na položaj Đafin kamen - Dobra Voda - Sultanovići, sa zadatkom da vrši bočne napade na neprijatelja u Vlasinju i na Mladevcu (trig. 527) dok je 21. istočnobosansku brigadu postavio na liniju Bajramovići - Jelika (kota 523) - Velja glava - Triguvno (kota 584) - Đafin kamen, sa zadatkom da napada neprijatelja na Velikoj njivi.³⁸⁹

Štab 45. divizije privukao je sa vlaseničko-šekovičkog sektora svoju 24. srpsku brigadu i, na taj način angažovao na drinjačko - zvorničkom sektoru dve brigade (20. i 24. srpsku brigadu), dok je njegova 23. srpska brigada i dalje ostala u dolini Špreče, prema Ozrenu, pod komandom Štaba 23. divizije 14. korpusa. Dvadeseta srpska brigada postavila se između 18. hrvatske i 21. istočnobosanske brigade 38. divizije sa zadatkom da i ona napada u pravcu Velike njive, a 24. srpska brigada rasporedila se desno od 21. istočnobosanske brigade, na liniji Sokolna - Dugi deo, sa zadatkom da u sadejstvu sa 19. srpskom brigadom 25. divizije (koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 45. divizije) napada neprijatelja u pravcu Liješnja.³⁹⁰

Na taj način orijentisano je prema nadirućim kolonama nemačke 22. pešadijske divizije sedam brigada 2. armije.

387) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 166, 169 i 172 i knj. 33, dok. br. 9.

388) Isto, knj. 33, dok. br. 84.

389) Isto, dok. br. 105.

390) Isto, knj. 32, dok. br. 103, i knj. 33, dok. br. 87.

Vrlo žestoke borbe 1. februara zametnule su se na svim sektorima u dolini Drine, jer je neprijatelj pokušavao na svaki način, da što pre ovlada Zvornikom. Šesnaesta i 18. srpska brigada 25. divizije bile su posebno na udaru jer su na Mlađevcu i Kula-Gradu branile neposredne prilaze Zvorniku. Oko 14 časova neprijatelj je zbacio delove 16. srpske brigade s Kule-Grada. U protivnapadu jedinice te brigade uspele su da ponovo ovladaju Kula-Gradom, uz osetne sopstvene gubitke: 26 poginulih i 58 ranjenih boraca. Na odseku fronta 18. srpske brigade neprijatelju je pošlo za rukom da ovlada Vlasinjom i južnim delom Mlađevca oko kojeg su se nastavile teške borbe. Brigada je tog dana vršila više protivjuriša uz podršku artiljerije da bi povratila izgubljene položaje na južnom delu Mlađevca, ali u tome nije uspeła osim što je blokirala dalje napredovanje neprijatelja u pravcu Zvornika.³⁹¹

Toga dana jedinice 38. divizije na drinjačko-zvorničkom sektoru deystvovala su s promenljivim uspehom. U borbama kod Vlasinje i Sultanovića 17. majevička brigada nije imala uspeha, dok je 21. istočnobosanska brigada u noćnom napadu uspeła privremeno da zauzme Veliku njivu. Ipak, pred zoru njene jedinice odbačene su na polazni položaj, uz gubitke od 19 mrtvih, 29 ranjenih i 3 nestala.³⁹²

I brigade 45. divizije vodile su borbe s promenljivim uspehom. Dva-deseta srpska brigada napala je u 13 časova na Veliku njivu i u 16 časova uspeła da je zauzme. Međutim, taj položaj nije mogla da zadrži, jer je ostala bez ikakvog sadejstva desnokrilne 21. istočnobosanske brigade 38. divizije. Na levom krilu rasporeda 20. srpske brigade neprijatelj je pred zoru prešao u napad u pravcu Šabići - Šamani i u borbi, koja je trajala sve do noći, potisnuo je bataljon 20. srpske brigade na naredni položaj. Sasvim na jugu, prema reci Drinjači, 19. srpska brigada 25. divizije i 24. srpska brigada 45. divizije, pod komandom Štaba 45. divizije, napadale su u pravcu Đevanja i u početku uspele da proteraju neprijatelja do pred samo selo. Međutim, u daljoj borbi, od 16 do 23 časa, nisu mogle da prošire uspeh zbog uporne neprijateljeve odbrane.³⁹³

Narednog dana, 2. februara, neprijatelj je ubacio sve svoje raspoložive rezerve kako bi što pre ovladao Zvornikom.

Da bi izbegao direktan napad na Mlađevac, jak topografski objekat južno od Zvornika, neprijatelj je uputio svoje snage u obuhvatni manevar pravcem Sultanovići - Liplje - Marčići. Potiskivanjem delova 17. majevičke brigade 38. divizije i izbijanjem u selo Marčići, neprijatelj je uspeo da zaobiđe 16. i 18. srpsku brigadu 25. divizije koje su se nalazile na položaju od Zvornika ka Mlađevcu. U toku dana neprijatelj je preduzeo snažan napad ka Mlađevcu, Gaju i Kuli-Gradu, vršeći ujedno jak frontalni pritisak na Mlađevac s južne strane. Delovi 16. brigade štitili su odstupnicu snaga 18. brigade s Mlađevca. Povlačenje jedinica 16. i 18. srpske brigade bilo je neorganizovano. Pošto je zbacio jedinice 16. i 18. brigade s Mlađevca, neprijatelj je uspeo noću da zauzme Gaj (kota 444) i Kulu-Grad. Komandant 14. korpusa, pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja doneo je sa Štabom 25. divizije odluku da se napusti Zvornik.

³⁹¹> Isto, knj. 33, dok. br. 84.

³⁹²> Isto, dok. br. 105.

³⁹³> Isto, dok. br. 84 i 87.

Noću 2/3. februara počelo je izvlačenje jedinica 16. i 18. brigade na prostor severno od komunikacije Zvornik - Tuzla: 16. srpska brigada na širi prostor sela Colopeka, a 18. srpska brigada s tri bataljona, na liniju Stan - Zmajevac - Vratolomac (trig. 379), a s jednim bataljonom na drugom položaju Lipovac (kota 347) - Karakaja, zatvarajući pravac prema Colopeku. Pred zoru 3. februara neprijatelj je ušao u napušteni Zvornik.³⁹⁴

Istog dana, 2. februara, i na ostalim delovima drinjačko-zvorničkog fronta vodile su se teške borbe naročito za Dobru Vodu, Đevanje, Velike njive i Sokolnu, koju su uspele da zauzmu na juriš jedinice 24. srpske brigade 45. divizije. U naizmeničnim napadima i kontranapadima 16. srpske brigade za Đevanje, koji su trajali od 8.30 do 22 časa, njene jedinice uspele su da izbiju do položaja na severnoj strani sela gde ih je neprijatelj zadržao. U tim borbama jedinice 16. srpske brigade imale su 30 poginulih i 56 ranjenih.³⁹⁵

Direktive vrhovnog komandanta i plan Štaba 2. armije za dejstva na zvorničkom sektoru

U toku borbi za Zvornik jedinice 17. i 28. divizije napadale su Bijeljину. Vrhovni štab redovno je obaveštavan o tim borbama posebno kod Bijeljine, gde su pomenute jedinice trpele teške gubitke. U Vrhovnom štabu zaključeno je da bi dalji napadi na Bijeljину, koju je neprijatelj pretvorio u vrlo jako uporište, bili uzaludni pa je odlučeno da se ti napadi obustave, a da Štab 2. armije koncentriše sve svoje snage za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije. S tim u vezi maršal Tito izdao je 2. februara direktivu Štabu 2. armije. U njoj je stajalo:

»1. Hitno nas izvestite o situaciji.

2. Od napada na Bijeljину odustati i tamo ostaviti toliko snaga koje mogu sprečiti svaki ispad tamošnje neprijateljske posade.

3. Odmah ispitajte uslove za koncentričan napad na neprijateljsku grupaciju južno od Zvornika u cilju njenog potpunog uništenja i likvidacije, odsecajući je prethodno na sektoru Drinjača - Nova Kasaba - Vlasenica, kuda se snabdeva hranom i municijom.

Ovakav vaš protivnapad zahteva grupisanje vaših jačih snaga.

Istovremeno morate obratiti naročitu pažnju na zaštitu tuzlanskog basena od zapada i severa, tj. od pravca Doboja i Brčkog, pošto je taj prostor, naročito u ovoj situaciji od životne važnosti za vašu armiju. Po našem mišljenju treba takođe biti ofanzivan zapadno i severozapadno od Tuzle kako bi na taj način preduhitrili neprijatelja u preduzimanju eventualnih njegovih ofanzivnih pokušaja prema Tuzli.

4. Za dalje borbe sa neprijateljskom grupom južno od Zvornika iskoristite artiljeriju na desnoj obali Drine. Ako neprijatelj i uspe da uđe u Zvornik treba ga prikovati koncentričnim udarcima sa obe strane Drine, odvajajući ga prvenstveno od Drinjače, koju bi trebalo, po našem mišljenju, što pre zauzeti.

Isto, dok. br. 84.

isto, dok. br. 87 i 105.

5. Odmah nam javite vaše namere i plan šta ćete preduzeti.
Tito«. ³⁹⁶

Istog dana uputio je još jedno naređenje Štabu 2. armije koje je glasilo:

»Trebate učiniti krajnje napore sa grupisanjem snaga za uništenje neprijateljske grupacije južno od Zvornika. Imajte u vidu da je situacija neprijatelja teža nego vaša. Sada se radi ko će više izdržati u takvoj teškoj borbi. Po našem mišljenju vi imate uslova da izdržite duže od neprijatelja i da ga zaista nabacite na Drinu i izložite potpunom uništenju«. ³⁹⁷

Štab 2. armije odmah je izvestio depešom Vrhovni štab NOV i POJ 0 planu daljeg dejstva jedinica Armije u severoistočnoj Bosni. Prema tom planu Bijeljinu je trebalo da napada i drži u blokadi 28. divizija, dok bi na pravcu Vlasenica - Drinjača - Zvornik i za udar glavnim snagama između Kasabe i Drinjače bile angažovane 17, 25, 27. i 38. divizija 1 jedna brigada 45. divizije, a dve brigade 45. divizije trebalo je prebaciti u Posavinu radi ojačanja fronta Brčko - Gračanica gde su se nalazile jedinice 23. divizije. ³⁹⁸

Vrhovni komandant čim se upoznao sa planom dejstva 2. armije, odgovorio je 3. februara:

»S vašim planom za operacije se slažemo. Nastojte da ga što pre provedete u delo. ³⁹⁹

U vezi s direktivom vrhovnog komandanta da se obustave napadi na Bijeljinu, Štab 2. armije obavestio je Vrhovni štab 3. februara da nije stigao da odloži noćni napad na Bijeljinu 2. februara, u kome su jedinice 17. i 28. divizije upale u severni deo grada, ali da se nisu mogle tu održati. ⁴⁰⁰

U skladu sa procenjenom situacijom i najnovijim naređenjem Vrhovnog štaba, Štab 2. armije uputio je noću 2/3. februara radiogramska naređenja potčinjenim štabovima za prikupljanje i pregrupisavanje jedinica u rejonima koncentracije za dejstva prema nemačkoj 2. pešadijskoj diviziji, koja se posle zauzimanja Zvornika zaustavila na liniji Zvornik - Marčići - Dobra Voda - Šabići - Pravoslavna Kamenica - Veoče - Miljanovići - Oštri breg i duž ceste Zvornik - Drinjača - Vlasenica. To je tada bio odbrambeni položaj između Zvornika i Drinjače organizovan u obliku ježa dubine oko 10 km a širine oko 4 km. Zauzimanjem Zvornika nastao je obostrani predah, kako za jedinice 2. armije, tako i za ojačanu nemačku 22. pešadijsku diviziju. Štab 2. armije kasnio je s donošenjem konačne odluke za razbijanje i uništenje nemačke 22. pešadijske divizije, što je Štab te divizije iskoristio i ponovo preuzeo inicijativu. Umesto da nemačke jedinice budu prve napadnute, desilo se obrnuto: 7. februara prva je prešla u napad 22. pešadijska divizija radi probijanja iz Zvornika ka Bijeljini. ⁴⁰¹

³⁹⁶ > Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 79.

³⁹⁷ > Isto, dok. br. 80.

³⁹⁸) AVII, k. 274, reg. br. 6-96/4.

³⁹⁹ > Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 82.

⁴⁰⁰) AVII, k. 274, reg. br. 6-97/4.

"O" Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 19, 26, 39 i 43; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79.

Za vreme dok su se vodile borbe protiv glavnine nemačke 22. pešadijske divizije na putu od Vlasenice preko Drinjače, do Zvornika, komunikacija Sokolac - Vlasenica - Drinjača, kojom se vršio dotur materijalnih potreba za njene jedinice i kojom su se kretali njeni zaštitnički delovi, bila je stalno pod udarom delova 2. armije.

Radi toga je Štab 3. korpusa zadržao svoju 27. diviziju sa 20. romanijskom brigadom na prostoru Trnovo - Betanj, a sa 19. birčanskom brigadom u rejonu Grabovica - Mišari, dok je 16. muslimanskoj brigadi, koja se nalazila u srebreničkom kraju, naredio da se postavi na prostor Berkovina - Malo Polje, sa zadatkom da ugrožava saobraćaj nemačkih jedinica komunikacijom Sokolac - Vlasenica na delu od Debele međe do Kraljevog Polja. Posle trodnevnog marša 16. muslimanska brigada stigla je na taj prostor 26. januara. Prilikom prebacivanja preko komunikacije kod Han-Kramića, uništila je 6 kamiona, 1 luksuzni automobil i 1 top. Do kraja meseca vršila je manje akcije i suzbijala neprijateljeve ispade iz Japage ka Malom Polju. Devetnaesta birčanska brigada u sadejstvu s jedinicama 18. hrvatske brigade napadala je 27. i 28. januara Vlasenicu pravcem Grahovica - Kozja ravan - Cvijetanj. U oba napada uspela je, koristeći se noći, da ovlada položajem od Cvijetnja do Pustoše severozapadno od Vlasenice, ali ga je oba puta morala do svanuća da napusti zbog jake artiljerijske i minobacačke vatre praćene pritiskom neprijatelja u pravcu tih položaja.⁴⁰²

Osamnaesta hrvatska brigada 38. divizije, posle smenjivanja 16. srpske brigade 25. divizije 24. januara, narednih dana primakla se Vlasenici sa severne strane, vršeći na nju pritisak s prostora Simići - Kum - Maleševina - Stupari - Ripa (trig. 749), i hvatajući pri tome vezu levo sa 24. srpskom brigadom 45. divizije, a desno, kod Debelog brda (kota 613), sa 19. birčanskom brigadom 27. divizije. Noću 27/28. januara 18. brigada uspela je da likvidira neprijateljeva uporišta u Kuljačićima, Šahmanovićima i Jarovlju i da na taj način ugrozi Vlasenicu sa severoistočne strane.⁴⁰³

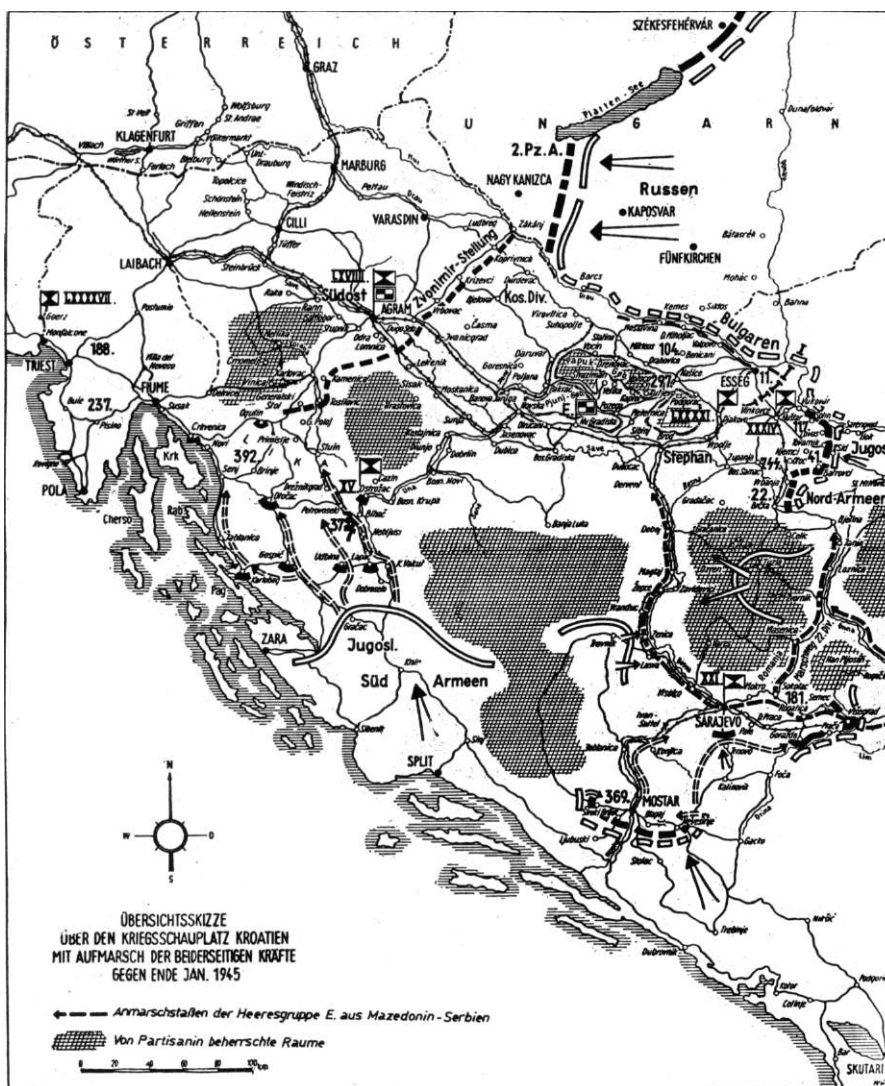
Štab 45. divizije objedinjavao je dejstva 16. srpske brigade 25. divizije i svoje 24. srpske brigade koji su sa linije Cerska - Turnadžići - Šabići - Nađelište - Korkutovići - severni deo Muslimanski Škugrići napadale neprijatelja na komunikaciji Vlasenica - Drinjača, ometale saobraćaj i dotur i time otežavale dejstva glavnine nemačke 22. pešadijske brigade ka severu, o čemu je već ranije bilo reči.⁴⁰⁴

Svi ti napadi na linije dotura i baze nemačke 22. pešadijske divizije činili su velike teškoće i zadavali glavobolju njenom štabu, jer je vrlo često dolazilo do prekida i paralisanja saobraćaja na toj komunikaciji, što je opet jedinice 22. pešadijske divizije dovodilo u vrlo tešku situaciju. Zbog toga je početkom februara komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa general-lajtnanta Ernsta fon Lejzera (*Emst von Leysen*) uputila na komunikaciju Sokolac - Vlasenica 359. grenadirski puk

⁴⁰²> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 139 i 147 i knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 413-5.

⁴⁰³> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 119 i 149.

⁴⁰⁴> Isto, dok. br. 111, 120, 134 i 141 i knj. 33, dok. br. 9.

Raspored nemačkih snaga na jugo slovenskom ratištu krajem januara 1945
 (iz knjige Erich Schmidt-Richberg, »Das Endkampf auf dem Balkan«)

181. pešadijske divizije, čije su jedinice zaposlele uporišta u Žljebovima, Kramu, Han-Pijesku, Kraljevom Polju i Han-Pogledu, kao i Vlasenicu. Obezbeđenje komunikacije Vlasenice (isključno) - Drinjača - Zvornik ostalo je u nadležnosti nemačke 22. pešadijske divizije.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 43.

*Obostrano pregrupisavanje snaga
na zvorničko-drinjačkom sektoru*

Pregrupisavanje jedinica 2. armije zbog predstojećeg napada na već, u priličnoj meri iznurenu i rovitu nemačku 22. pešadijsku diviziju, teklo je relativno sporo. Konačnu odluku o napadu doneo je Štab 2. armije tek 8. februara, dakle dan kasnije nego što su nemačke jedinice prešle u napad da bi se probile na sever ka Bijeljini. Do tada je Štab 2. armije radiogramskim naređenjima samo usmeravao pokrete potčinjenih jedinica ka rejonima prikupljanja odakle je trebalo da napadnu nemačku 22. pešadijsku diviziju. U stvari, bio je stvoren orijentacioni plan prema kojem je trebalo nemačku 22. pešadijsku diviziju da sa čela blokiraju 25. divizija 14. korpusa i 38. divizija 3. korpusa, dok je bočno, sa zapadne strane, trebalo da napadaju 17. i 27. divizija 3. korpusa.

Štab 14. korpusa naredio je 3. februara Štabu 25. divizije da do dolaska 17. divizije obavezno drži liniju Vjenačac (trig. 495) - Čolopek i vezu sa 22. udarnom (srpskom) divizijom na desnoj obali Drine.⁴⁰⁶

Dvadeset peta divizija nalazila se 3. februara u ovom rasporedu: 18. srpska brigada s tri bataljona na liniji Stan - Zmajevac - Vratolomac (trig. 379), a s jednim bataljonom na položaju Karakaja - Lipovac (kota 347); 16. srpska brigada pozadi 18. srpske brigade na prostoru Čolopek - Tršić, i 19. srpska brigada, posle izvršenog pokreta, na prostoru Kukolji - Čitluk - Vinograd (kota 468) - Ređići. Na tom prostoru su se sređivale i pripremale za pokret.⁴⁰⁷

Štab 14. korpusa izdao je 4. februara još jedno naređenje 25. diviziji. U njemu je tražio da se preduzmu mere za utvrđivanje glavnog odbrambenog položaja na liniji Stan - Zmajevac - Vratolomac, kao i položaja po dubini Grbavci - Vjenačac - Pećina - Kučić Kula radi čega su 25. diviziji pridati i delovi Inženjerijske brigade 14. korpusa. Takođe, naređeno je da se jedna brigada razmesti na prostoru sela Tabanci kao divizijska rezerva, sa zadatkom da utvrđuje odbrambeni položaj na liniji Kozluk - Visoka glava (trig. 466).⁴⁰⁸

Do 7. februara jedinice 25. divizije uglavnom su ostale u tom rasporedu. Jedino je 19. srpska brigada izvršila 4. februara pokret s dotadašnjih položaja i razmestila se na prostoru Potočani - Baljkovica - Muslimanski Nežuk - Međeđa. S takvim rasporedom mogla je, po potrebi, da dejstvuje na jug prema komunikaciji Zvornik - Tuzla i na sever prema komunikaciji Zvornik - Karakaja - Sapna.⁴⁰⁹

Dva divizijska dopunska bataljona bila su raspoređena u rejonu sela Kozluka gde su utvrđivali položaj Kozluk - Visoka glava.

Trideset osma divizija 3. korpusa bila je 3. februara raspoređena: 17. majevička brigada na liniji Lisina (trig. 508) - Spasojevica (kota 443) - Krš (kota 388) - Klek, desno od 18. srpske brigade, 21. istočnobosanska brigada na položaju Đafin kamen - Triguvno (kota 584), a 18. hr-

406) Isto, dok. br. 19.

407) Isto, dok. br. 84.

408) Isto, dok. br. 26.

409) Isto, dok. br. 84.

vatska brigada između Caparda i Paprače, zatvarajući komunikaciju Vlasenica - Paprača - Capardi. Sutradan, 4. februara, Štab 38. divizije izdao je zapovest za sprečavanje prodora neprijateljevih snaga od Zvornika prema Tuzli. Radi toga je 17. majevička brigada zadržana na dotadašnjim položajima, a 21. istočnobosanska brigada dobila je zadatak da čvrsto zatvara desnu stranu drumu Tuzla - Zvornik, raspoređujući se na liniji Ahmetovo brdo (kota 459) - Rudine - Cerik (tri bataljona) i na prostoru Planina - Đafin kamen (jedan bataljon) radi obezbeđenja desnog krila 21. brigade. Osamnaesta hrvatska brigada trebalo je da se, kao divizijska rezerva, rasporedi na liniji Matkovac - Capardi - Kulina - Hajvazi i da, po potrebi, sadejstvuje 17. majevičkoj i 21. istočnobosanskoj brigadi.⁴¹⁰

Štab 17. divizije izdao je oko podne 3. februara usmena i telefonska naređenja potčinjenim jedinicama za napuštanje bijeljinskog sektora i izvršenje pokreta na prostor južno od puta Tuzla - Zvornik radi bočnog napada na nemačku 22. pešadijsku diviziju na odseku Drinjača - Zvornik. Prikupljanje jedinica 17. divizije završeno je, uglavnom do ponoći 3/4. februara kada su brigade počele marš prema postavljenim ciljevima. U toku 6. februara 2. krajiška, 6. proleTERSka (istočnobosanska), 15. majevička i 1. artiljerijska brigada produžile su usiljeni marš po vrlo teškom terenu i dubokom snegu ka polaznim položajima za napad. Druga krajiška brigada krenula je 6. februara u 12 časova na širi prostor Glumine - Pravoslavno Snagovo, sa zadatkom da zatvori pravac od Zvornika prema Tuzli, ali je u 19 časova prekinula marš zbog guste pomrčine i zanoćila na prostoru Jusići - Mahmutovići - Boškovići - Malešići - Androvići. Šesta proleTERSka (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak u 14 časova da sa prostora Jasenica - Vidović - Kiselj - Krčine krene sa tri bataljona na prostor Pravoslavno Snagovo - Cerik - Lišina (trig. 508), a s jednim bataljonom i komorom preko sela Donja Krčina za Caparde. Petnaesta majevička brigada i dalje je ostala na položajima od prethodnog dana (u Kozjaku, Radojevićima, Loparima, Ramićima, Marnićima i Vukosavcima). Prva artiljerijska brigada stigla je obilaznim putem preko Tutnjevca, Celića i Lopara 5. februara u 18 časova u Gornju Tuzlu gde je zanoćila, da bi se sutradan, (6. februara), prebacila u Caparde, gde je stigla u 18 časova i tu zanoćila. Prištapske jedinice (inženjerski bataljon, medicinsko-sanitetski bataljon i intendantura) provele su noć 6/7. februara na prostoru Donje Krčine - Bare. Jedinice 17. divizije bile su još udaljene od predviđenih polaznih položaja za napad. Nemačka 22. pešadijska divizija preduhitрила ih je i krenula u napad prema položajima 25. i 38. divizije pre nego što su one stigle da ih u tome spreče.⁴¹¹

Dvadeset sedma divizija 3. korpusa nalazila se od 1. do 4. februara sa 16. muslimanskom brigadom na širem prostoru Betanj - Trnovo - Strmica, sa 19. birčanskom brigadom na prostoru Solakovina - Grabovica, i sa 20. romanijskom brigadom na liniji Simići - Maleševina. Iz tih rejonu 16. i 20. brigada prebacile su se na prostor Osmaci - Podboro-

⁴¹⁰ Isti, dok. br. 30 i 105.

⁴¹¹ Isti, dok. br. 90.

govo - Paprača i tu ostale do 8. februara dok je 19. birčanska brigada s pomenutih položaja dejstvovala prema Vlasenici.⁴¹²

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da se sve tri brigade 45. divizije angažuju u dolini Spreče, prema Ozrenu i Gračanici, jer je 23. divizija bila razvučena na širokom frontu prema Ozrenu, Gračanici, Gradačcu i Brčkom. Njena 23. brigada već od ranije nalazila se na tom prostoru pridata 23. diviziji. Dvadeset četvrta srpska brigada krenula je na marš već 4. februara, a 20. srpska brigada 7. februara.⁴¹³

U toku pregrupisavanja jedinica na zvrničko-drinjačkom sektoru, Štab 2. armije radi što potpunijeg i efikasnijeg komandovanja odlučio je da na nekim pravcima objedini komandovanje, stavivši 5. februara 25. diviziju 14. korpusa pod svoju neposrednu komandu. Time je, Štab 2. armije glavne snage na zvrničko-drinjačkom sektoru stavio pod svoju neposrednu komandu i preuzeo neposredno rukovođenje operacijama u dolini Drine. Štab 14. korpusa naredio je Štabu 25. divizije da uhvati vezu sa 22. srpskom divizijom na desnoj obali Drine i sa 3. bataljonom 24. srpske brigade 45. divizije koji se nalazio na desnoj obali Drine u zaštiti Teškog divizion 2. artiljerijske brigade. Taj bataljon trebalo je da se odmah prebaci na levu obalu i da se rasporedi na osiguranje puta Kozluk - Priboj za evakuaciju ranjenika u korpusnu bolnicu.⁴¹⁴

Štab 2. armije je takođe, izdao naređenje 6. februara Štabu 25. divizije o njenom stavljanju pod njegovu komandu, s tim da zatvori pravac Zvornik - Kozluk i da obrati naročitu pažnju na pravac Zvornik - Grbavica i međuprostor između Zmajevca i Vratolomca. Uz to, upozorio je Štab 25. divizije na mogućnost da neprijatelj krene u napad već 7. februara i, u vezi s tim, naredio mu da preduzme odgovarajuće mere, a posebno da se pojača »opreznost svih jedinica«.⁴¹⁵

U međuvremenu je u Vrhovnom Štabu NOV i POJ razmatrana mogućnost da se posle stabilizacije sremskog fronta i prelaska u obostranu odbranu jedinica 1. armije i nemačkog 34. armijskog korpusa, ojača 2. armija snagama koje nisu bile potrebne na drugim frontovima. Vrhovni komandant NOV i POJ odlučio je da se na desnu obalu Drine na prostor Lešnica - Bogatić, uputi 22. udarna (srpska) divizija koja se do tada nalazila pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a da se sa sremskog fronta izvuče 2. proleTERSka divizija i uputi na drinski front. Maršal Tito je još 23. januara naredio Glavnom štabu NOV i PO Srbije da 22. udarnu diviziju uputi u Šabac gde će se zadržati do daljeg naređenja kao rezerva pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba. Takođe, naredio je da se 6. srpska brigada 2. proleTERSke divizije razmesti na prostor Noćaj - Radenković - Banovo Polje jugoistočno od Sremske Mitrovice, sa zadatkom da »osmatra i brani sektor Save od ušća Bosuta do Sremske Mitrovice i da obezbeđuje artiljeriju raspoređenu na vatereni položaj između Zasavice i Save«.⁴¹⁶

⁴¹² Isto, dok. br. 94.

⁴¹³ Isto, knj. 32, dok. br. 103 i knj. 33, dok. br. 87.

⁴¹⁴ Isto, knj. 33, dok. br. 36 i 39.

⁴¹⁵ Isto, dok. br. 39.

⁴¹⁶ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 55 i tom IV, knj. 33, dok. br. 39.

Dvadeset druga divizija NOVJ (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković), sastava: 8, 10. i 12. srpska brigada primila je prvo naređenje još 19. januara. Tog dana je vrhovni komandant naredio Glavnom štabu Srbije da »odmah bez ikakvog odlaganja« uputi 22. diviziju u Beograd. Takvu odluku maršal Tito doneo je zbog vrlo teške situacije u kojoj se tih dana nalazila 1. armija i nameravao je da i tu diviziju upotrebi na sremskom frontu. Divizija se tada nalazila u jugozapadnoj Srbiji na prostoru Rogačica - Bajina Baša - Vardište - Čajetina. Glavni štab Srbije, čim je primio Titovo naređenje, naredio je Štabu 22. divizije da hitno počne da prebacuje svoje jedinice u Beograd. Prvi transport 22. divizije (Štab 8. srpske brigade sa dva bataljona) krenuo je 22. januara iz Čačka za Beograd železnicom. U Beogradu je tu jedinicu zateklo naređenje vrhovnog komandanta od 23. januara, po kojem je trebalo da se cela divizija prebaci na prostor Lešnica - Bogatić i, da posedne desnu obalu Drine od njenog ušća do Ljubovije. U vezi s tim bataljoni koji su prispeli u Obrenovac upućeni su za Šabac, a odatle, po zapovesti Štaba 22. divizije od 28. januara, na prostor Banja Koviljača - Ribari - Prnjavor. Istog dana, 28. januara, i 10. srpska brigada krenula je iz Obrenovca za selo Debrč, dok su bataljoni 12. srpske brigade pristizali u Obrenovac tokom 28/29. januara. Narednih dana jedinice 22. divizije vršile su pokrete radi konačnog zauzimanja položaja na desnoj obali Drine. Tako je 10. srpska brigada 6. februara zaposela položaje od Malog Zvornika do Budišića, a 8. srpska brigada od Budišića do Čuline, preko puta Drinjače. Istog dana 12. srpska brigada krenula je usiljenim maršem iz sela Majura na prostor jugoistočno od Loznice gde je primila zapovest Štaba 22. divizije za posedanje položaja na širem prostoru Drinjače.⁴¹⁷

U međuvremenu je u Vrhovnom štabu, posle procene situacije na sremskom frontu, zaključeno da na tom delu fronta neće biti do proleća 1945. većih neprijateljevih operacija. Odlučeno je da se i 2. proleterska divizija uputi na drinski front. Vrhovni štab NOV i POJ je 5. februara naredio Štabu 6. srpske brigade da se postavi u rejonu Loznice sa zadatkom da čuva desnu obalu Drine severno od Malog Zvornika. U isto vreme Štab 1. armije preuzeo je mere da se i ostale brigade 2. proleterske divizije (2. i 4. proleterska i 3. srpska brigada) što pre prebace iz Srema na desnu obalu Drine. Prema planu Vrhovnog štaba 22. divizija je trebalo da obezbeđuje desnu obalu Drine od Ljubovije do Zvornika, a 2. proleterska divizija od Zvornika do ušća Drine.⁴¹⁸

O tim svojim namerama Vrhovni štab je obavestio Štab 2. armije 6. februara.⁴¹⁹ Istovremeno je 6. srpska brigada 2. proleterske divizije privremeno stavljena pod komandu Štaba 22. divizije.⁴²⁰

Za vreme pregrupisanja sve jedinice 2. armije u dolini Drine vršile su čišćenje terena od četničkih grupica, i radi toga obrazovale udarne grupe jačine do 25 boraca.⁴²¹

⁴¹⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 42 i tom IV, knj. 33, dok. br. 104.

⁴¹⁸> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 94; A VII, k. 41, reg. br. 3-3/1.

⁴¹⁹> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 89. Na desnoj obali Drine od jedinica 2. armije nalazila se 2. artiljerijska brigada (vid. *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dk. br. 37).

⁴²⁰) A VIII, k. 54, reg. br. 4-1/4.

«» *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 84.

*Borbe protiv jedinica Istaknutog dela četničke
Vrhovne komande*

Pošto su glavne snage četničke Vrhovne komande napustile jugoistočnu Bosnu početkom decembra 1944. i krenule da ovladaju tuzlanskim basenom, ostala je na prostoru Foča - Goražde samo opšta rezerva koju su sačinjavali Posavsko-kolubarska i Šumadijska grupa korpusa i Cerski korpus. Stanje u tim četničkim jedinicama bilo je više nego očajno. Kosio ih je trbušni i pegavi tifus, a oko 20% ljudstva bilo je izbačeno iz stroja zbog epidemije gripa. I rezerve municije bile su nedovoljne. U jedinicama je bilo svega po 5 metaka na svakog četnika, a ono što su dobijali od Nemaca, nije moglo da podmiri njihove potrebe. Vládala je i glad, pa su učestale pojave ubijanja i nasilja nad stanovništvom tog područja, bilo da se radi o Srbima ili Muslimanima. Zato je dolazilo do pojava razmimoilaženja i oštarih svađa između četničkih komandanta - vladala je netrpeljivost i nepoverenje što se nepovoljno odražavalo na moral i borbenu sposobnost njihovih jedinica. U takvoj situaciji stalno su upućivani zahtevi da i ove jedinice napuste područje Foče, Goražda i Priboja i da se upute prema Ozrenu i Trebavi. U isto vreme neki četnički komandanti tražili su da se vrate u Srbiju, gajeći i dalje iluzije da ih narod u Srbiji željno očekuje. Međutim Draža Mihailović nije odobravao da opšta rezerva krene prema njima jer se još uvek nadao da će doći do iskrcavanja zapadnih saveznika na Jadranu što bi, po njegovoj proceni, bilo povoljno za četnike kao što je to bio slučaj u Grčkoj gde se britanski Ekspedicioni korpus, pod komandom generala Ronalda Skobija, stavio na stranu desničarskih snaga u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta Grčke (EAM-a), a o čemu je Mihailović bio obavешtavan. Da bi, kako-tako sredio situaciju, Mihailović je 18. decembra stavio sve snage na tom prostoru pod jedinstvenu komandu pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande. Jedan deo tih snaga, kao i četnici iz jugoistočne Bosne i istočne Hercegovine, vodili su u to vreme borbe na širem prostoru Kalinovika protiv 29. hercegovačke divizije koja im je nanosila teške gubitke.⁴²²

⁴²² Isto, tom XIV, knj. 4, str. 538, 539, 681-739, 758, 897, 898 i 921. Depeše Orfeja (pukovnika Petra Bačovića), Parzia (potpukovnika Pavia Đurišića), Mikija (potpukovnika Dragoslava Račića) i Ageja (pukovnika Dušana Smiljanića). Radi celovitijeg sagledavanja opšte situacije kod četnika, navodimo, kao primer, iz *Orfejevih* depeša od 8. januara 1945. Draži Mihailoviću:

»Sa Ostojićem se ne mogu nikako složiti iz poznatih Vam razloga, ponavljam razloga. Ja nikakve blokove ne mogu i neću da primim. Sa ovim sam Vam sve rekao. Račić i Smiljanić komanduju svojim jedinicama, a ja Bosancima i Hercegovcima. U suštini ne postoji nikako objedinjeno komandovanje«.

Iz Agejevih depeša od 9. februara 1945. Draži Mihailoviću:

»Nalazimo se u vrlo teškom položaju ugroženi neshvatanjem plemenski zaslepljenih bosanskih i crnogorskih starešina. Usled opšte iznurenosti, usled gladi i epidemičnog obolenja više od polovine ljudstva [izbačena iz stroja]. Pored toga naš svaki dalji zalogaj prisiljeni smo da plaćamo krvlju bez obzira od koga ga i kako uzimamo. Pored ovoga stalno na položajima izloženi elementarnim nepogodama, neiskrenom sadejstvu ovdašnjih četnika pokušara koji se bore samo za svoj mal bez ikakvih ideala. Iz navedenih razloga svaki dalji opstanak na ovoj teritoriji mi je nemoguć te molim da odmah bez daljeg odlaganja krenem ka vama ili na podnesnu prostoriju niz Drinu, kako bih mogao iznurene odmoriti i okrepiti a bolesne izlečiti i zatim dalje služiti opštoj stvari«.

Iz Mikijevih depeša od 10. januara 1945. Draži Mihailoviću:

Dok su se u takvom stanju nalazile četničke snage u jugoistočnoj Bosni, četnička grupacija (oko 7000 četnika sa oko 1500 članova njihovih porodica) pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića četničkog komandanta za Crnu Goru, Boku i Stari Ras pod udarcima jedinica 2. korpusa povlačila se na sever ni sama ne znajući u kojem pravcu bi trebalo da nastavi svoj pokret. Kada je zajedno s nemačkim jedinicama izbila 20. decembra na Cer, severno od Mojkovca, Đurišić je odlučio da i dalje ide s nemačkim jedinicama. U Prijepolje su stigli 26. decembra, a potom produžili ka Priboju. Đurišić je svoje jedinice razmestio na prostoru Priboj - Čajniče i tu pristupio formiranju 1, 5. i 8. divizije sa po tri puka u svakom puku po tri bataljona.⁴²³

Pavle Đurišić je 12. januara izvestio radiogramom četničku Vrhovnu komandu da nemačke jedinice za dva dana napuštaju Priboj i sva mesta na desnoj obali Drine, i da mu je nemoguće da se održi u Sandžaku i Čajniču jer će se naći između Lima i Tare, napadnut s leđa od jedinica NOVJ iz Srbije.⁴²⁴ Ne čekajući nikakvo odobrenje četničke Vrhovne komande, odnosno Draže Mihailovića, Đurišić je odlučio da se, sa svojom grupacijom koja je tada već bila po nekim izveštajima jačine oko 8500 četnika (posle nasilne mobilizacije oko 2000 mladića od 16 do 20 godina u zapadnom delu Sandžaka), zbegom od oko 1500 staraca, žena i dece i članova četničkog Nacionalnog komiteta za Crnu Goru, Boku i Stari Ras - probije preko istočne Bosne ka Majeveci.

U skladu sa Đurišićevom odlukom ta grupacija je 13. januara krenula prema Višegradu, prebacila se preko Drine i izbila u Žepu, severoistočno od Višegrada, odakle je nastavila pokret ka Han-Pijesku dolinom reke. Odatle je produžila prema Kladnju izbegavajući susrete s jedinicama 27. divizije 3. korpusa. Iznenada je upala u Kladanj 27. januara i zauzela ga posle kraće borbe s Kladanjskim NOP odredom i jednim bataljonom Tuzlanskog NOP odreda.⁴²⁵

Štab 3. korpusa, čim je obavešten o upadu četnika u Kladanj, izvestio je o tome Štab 2. armije, kao i o merama koje je preduzeo: da se prema Kladnju upute ostali delovi Tuzlanskog NOP odreda; da se angažuju dva bataljona 27. divizije za ponovno zauzimanje Kladnja i da komandu nad jedinicama koje će učestvovati u napadu na Kladanj preuzme major Vojo Ilić, načelnik Štaba 27. divizije.⁴²⁶

»Broj 11 (Nemci - prim. M. Dž.) želi što jaču vezu sa nama. Traže oficira za vezu iz Vašeg štaba i radio-telegrafsku vezu. U tom slučaju obećavaju municiju, odelo, hranu, lekove i sve druge potrebe. Prema nama i našim ljudima su veoma raspoloženi i ljubazni i predusretljivi«.

Opširnije o tome: *Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 725-728.*

⁴²³> *Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, str. 782; tom XIV, knj. 4, str. 538-541, 591, 594, 688 i 690.*

⁴²⁴> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 734 (dep. br. 532) i str. 739 (dep. br. 610).

⁴²⁵> Isto, str. 734, 739 i 749. U depeši pukovnika Zaharija Ostojića od 5. januara 1945. Draži Mihailoviću stoji:

»Baletić [Luka] i ja sastali smo se sa Pavlom (Đurišićem) i Račićem [Dragoslavom] i dogovorili se za zajednički rad. Pavle ima oko 1.500 izbeslica i 7.500 odličnih boraca, ali to vreme sa Pljevaljskom, Čajničkom i Letećom [origadom] Bosnom ja zatvaram pravac Pljevlje - Čajniče, jer crveni grupišu jače snage u Pljevljima i pripremaju napad ka Goraždu«.

(Vid. *Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 722, dep. br. 429.*)

⁴²⁶> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 139.

Kad je primio naređenje Štaba 3. korpusa za napad na Kladanj, Štab 27. divizije je odredio za taj zadatak 20. romanijsku brigadu. Brigada je sa svoja tri bataljona i Tuzlanskim i Kladanjskim NOP odredom napala četnike noću 27/28. januara i do zore ih proterala iz Kladnja prema Olovu.⁴²⁷

O oslobođenju Kladnja Štab 3. korpusa izvestio je 28. januara Štab 2. armije i upoznao ga da je naredio da se Dopunski bataljon 27. divizije uputi u Kladanj. Štab 3. korpusa predložio je 30. januara Štabu 2. armije da brigada narodne odbrane i Tuzlanski NOP odred napadnu Đurišićeve četnike na prostoru Muslimanske Orahovice, istočno od Zavidovića, dokle su bili stigli ne zadržavajući se na prostoru Olova. S tim predlogom Štaba 3. korpusa, složio se Štab 2. armije.⁴²⁸

U to vreme Brigada narodne odbrane sa svoja dva bataljona nalazila se u rejonu Tuzle, pa je Štab 3. korpusa odlučio da se ti bataljoni prebace vozom iz Tuzle za Puračić 31. januara u 12 časova, gde je trebalo da im se priključi Ozrenski bataljon Tuzlanskog NOP odreda i stavi pod komandu Štaba Brigade. Ove snage dobile su zadatak da 31. januara u 23 časa izvrše napad na četnike u Orahovici sa zapadne strane. Posle izvršenja zadatka bataljoni Brigade narodne odbrane trebalo je da se vrate u Tuzlu, a Ozrenski bataljon da ostane na prostoru Krtovo - Stupari, gde se i do tada nalazio. Istovremeno je Tuzlanski NOP odred dobio zadatak da sa preostala dva bataljona izvrši marš iz Đurđevika pravcem Omazići - Treštenica - Orahovica i sadejstvuje napadu Brigade narodne odbrane, a potom da se vrati sa ta dva bataljona u Đurđevik. Napad tih jedinica 3. korpusa bio je uspešan i četnici su odbačeni ka Vozući i Seoni.⁴²⁹

U vreme kad su četnici Pavia Đurišića izbijali dolinom reke Krivaje na liniju Vozuća - Zavidovići, opštu rezervu četničke Vrhovne komande zahvatila je panika. Pukovnik Zaharije Ostojić, komandant Istaknutog dela Vrhovne komande samo je formalno objedinjavao komandu nad svim četničkim snagama koncentrisanim na prostoru Priboj - Goražde - Foča, jer je svaki komandant vukao na svoju stranu, pa su se njegova naređenja ili delimično izvršavala, ili se nisu uopšte sprovodila u život. Naročito su bili zaoštreni odnosi između pukovnika Ostojića i pukovnika Petra Baćovića, komandanta Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Takvo stanje dovelo je do toga da su se i jedinice četničke opšte rezerve, pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića, uputile bez izričitih naređenja pretpostavljenih ka reci Spreči.⁴³⁰

Na taj korak prvo se odlučio pukovnik Dušan Smiljanić, komandant Šumadijske grupe četničkih korpusa i o tome obavestio 9. januara četničku Vrhovnu komandu.⁴³¹

Šumadijska grupa korpusa (1. i 2. šumadijski korpus i Požeški korpus) otpočeli su marš 13. januara iz rejona Goražda prema Soćicama kod Sokoca, gde su stigli 15. januara.⁴³²

⁴²⁷> Isto, dok. br. 139, 147, 161 i 162.

«« Isto, dok. br. 147 i 161.

⁴²⁹> Isto, dok. br. 162.

⁴³⁰> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 717 (dep. br. 361) 722 (dep. br. 429), 724 (dep. br. 441), 725 (dep. br. 443 i 444).

⁴³¹> Isto, str. 726 (dep. br. 456 i 457 - vid. u nap. 425).

⁴³²> Isto, dok. br. 177.

Komandant opšte rezerve četničke Vrhovne komande izvestio je 14. januara Štab Vrhovne komande da su u oblasti Goražda ostali Cerski korpus i Posavsko-kolubarska grupa korpusa (Valjevski, Kolubarski i Rudnički korpus - komandant potpukovnik Vladimir Komarčević); da Ostojićevo objedinjavanje komande nije uspjelo, »jer ljudi ne izvršavaju naređenje«; da više nema hrane i da bolest kosi; da o nekom pokretu ka jugu s ovim snagama nema ni reči. Istovremeno je zamolio da se odobri pokret u krajeve gde ima hrane i da dođe u dodir s majorom Stevanom Damjanovićem Lekom, komandantom Majevičkog četničkog korpusa.⁴³³

Odmah posle tog izveštaja ne čekajući nikakvo odobrenje od Vrhovne komande, Posavsko-kolubarska grupa korpusa uputila se za Šumadijskom grupom korpusa s kojom se sjedinila u večernjim časovima 15. januara u selu Soćicama.⁴³⁴

Neposredno posle toga krenuli su i poslednji delovi opšte rezerve Vrhovne komande: Cerski (komandant major Vojislav Tufegdžić) i 1. kosovski četnički korpus (komandant major Blažo Brajević) u pravcu Soćice.⁴³⁵

Posle dolaska u Soćicu potpukovnik Račić ponovo je objedinio četničke jedinice na tom prostoru u okviru opšte rezerve Vrhovne komande, o čemu je 22. januara obavestio Vrhovnu komandu, navodeći u isto vreme da rezerva broji oko 3000 ljudi i da kreće iz Soćica, preko Olova, dolinom Krivaje za Spreču.⁴³⁶

Štab opšte rezerve Vrhovne komande planirao je da se marš od Soćica do linije Vozuća - Stog, jugoistočno od Zavidovića, izvede u tri etape i sa tri kolone. Desna kolona (Šumadijska grupa korpusa i Požeški korpus) maršovala je u pravcu sela Rakove Noge, srednja kolona (Cerski korpus) išla je ulevo na selo Hadžiće jugozapadno od Olova, a leva kolona ka selu Srednjem. Do 29. januara sve tri kolone izbile su po dubokom snegu i bespuću na planinu Zvijezdu i tu primile zadatke za produženje marša. Tada su formirane dve kolone. U desnoj koloni nalazila se Šumadijska grupa korpusa sa Požeškim korpusom u prvom ešelonu, i delovi Vrhovne komande sa Rudničkim korpusom u drugom ešelonu. Zadatak te kolone bio je da se spusti prema reci Krivaji, pređe je iznad sela Vijake i produži marš desnom obalom do linije Lozna - Seona koju je trebalo da dostigne 3. februara. Levu kolonu obrazovao je Cerski korpus, kao prvi ešelon, sa zadatkom da se spusti prema Krivaji i produži marš uzvodno njenom levom obalom i izbije do 3. februara u rejon sela Vozuće, a zatim 4. februara da se razmesti na prostoru Hajderovići - Hrge - Krivaja, istočno od Zavidovića, i Posavsko-kolubarska grupa

«3) Isto, str. 735 (dep. br. 558).

434) Isto, dok. br. 177 i str. 734 (dep. br. 535).

435) Isto, str. 734 (dep. br. 535) i 737 (dep. br. 600).

436) isto, str. 737, (dep. br. 594 i 600). U Račićevoj depeši od 21. januara 1945. upućenoj Draži Mihailoviću ie stajalo:

»Dragi moj Čiča [pseudonim D. Mihailovića - prim. M. Dž.]. Molim Vas kao Boga da sa Pavlom Đurišićem idem kod Leke (potpukovnik Stevan Damjanović, komandant Majevičkog četničkog korpusa - prim M. Dž. na Majevicu. Garantujem da ćemo Vam nas tri tamo stvoriti pravu vojsku i napraviti takve uspehe, koji će biti od velike koristi po našu stvar i koji će sve zadiviti. Primite ovaj moj predlog preklinje vas uvek odani Račić«.

korpusa i 1. kosovski korpus kao drugi ešelon, sa zadatkom da maršuje pozadi prvog ešelona i da izbije 4. februara na prostor Vozuća - Vukovine - Gare. U toku marša desna kolona sustigla je Đurišićeve četnike koji su na svom putu sve pljačkali. Tako su se 4. februara sve četničke snage pod Ostojićevom komandom (oko 11000 četnika) prikupile istočno od Zavidovića, sa zadatkom da pređu u napad na jedinice 2. armije u dolini Spreče.⁴³⁷

U toku marša te grupacije četnika, Draža Mihailović se često nalazio u situaciji da zbog različitih obaveštenja, nije znao ko, gde i s kim ide, pa je više puta intervenisao. Kada je obavešten da se marš izvodi pod Ostojićevom komandom, nastojao je na svaki način da obesnaži njegove odluke.⁴³⁸

U toku marša pukovnik Ostojić odlučio je da sa svim raspoloživim snagama pređe u napad na jedinice Narodnooslobodilačke vojske orijentišući ih prema Tuzli.⁴³⁹

Međutim, ta Ostojićeva odluka nije se uklapala u plan Vrhovne komande, pa je Draža Mihailović intervenisao. Pošto je 3. februara zaključio da svaka »samostalna akcija prema Tuzli predstavlja pravu avanturu i upropašćivanje snaga«, Mihailović je naredio da se Đurišićeve i Račićeve snage upute preko Gračanice za Gradačac, gde su već bile prikupljene glavne četničke snage iz Srbije (7000 do 8000 ljudi). Draža Mihailović procenio je da bi se dolaskom Račićevih i Đurišićevih četnika u rejon Gradačca mobilisala Trebava i Ozren, i da bi se tek posle toga sa svim snagama moglo preći u napad ka Tuzli. Mihailović je uputio radiograme Račiću i Đurišiću, nastojeći da ih odvрати od prevremenog napada na Tuzlu i izvršenja odluke pukovnika Ostojića.⁴⁴⁰

Komandant Istaknutog dela Vrhovne komande na to naređenje Draže Mihailovića uopšte se nije osvrtao, već je 3. februara doneo konačnu odluku za napad na jedinice NOVJ južno od reke Spreče. Na osnovu te odluke Ostojić je istog dana (3. februara) formirao dve napadne kolone: desnu i levu.

U desnu kolonu odredio je 1, 5. i 8. četničku diviziju (bez 1. puka) i sandžačke četničke jedinice, sa zadatkom da sa osloncem na polazni položaj Vrane (kota 756) - Crnjevo (kota 806) - Pribitkovići - Oštrić, pređe u napad opštim pravcem Pribitkovići - Treštenica - Mramor (kota 414) - Prokosovići - Puračić.

U levu kolonu odredio je Cerski korpus, Šumadijsku grupu korpusa i delove 3. brigade Ozrenskog četničkog korpusa, sa zadatkom da s osloncem na polazni položaj Rasodište (kota 444) - Borik (kota 480) - Vukadinovo brdo - Gornja Brijesnica napada glavnim pravcem Vuka-

«7) Isto, dok. br. 147 i 177.

«») Isto, str. 925 (dep. br. 355, 357, 369), 930 (dep. br. 434) i 931 (dep. br. 366). Draža Mihailović je, na primer, za svog zamenika pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Štaba Vrhovne komande, javio 23. januara 1945. pukovniku Dušanu Smiljaniću sledeće:

»Dao sam Vam pravac za pokret. Interesuje me od kuda i Ostojić da se kreće sa Vama i Račić [Dragoslav]. Za Vas lično ovo važi: Čuvajte se Ostojića. To je komandant bez vojske koji gleda na svaki način da dođe do vojske. Prema Ravnogorskom pokretu istupio je vrlo rdavo i separatistički rušeći ga. Na pogodan način o ovome obavestite i Račića«.

««) Isto, str. 750 (dep. br. 736).

«««) Isto, str. 930 (dep. br. 434) i 931 (dep. br. 438-441).

dinovo brdo - Komari - Krtova i pomoćnim pravcem Seona - Orahovica - Klupe (kota 381) - Pejići - Milino Selo - Veliko brdo (kota 325).

U opštu rezervu stavljeni su deo Drinskog četničkog korpusa i četnička Leteća brigada »Bosna«.

Početak napada određen je za 5. februar u 5 časova ujutro.⁴⁴¹

Komandant desne kolone Pavle Đurišić odlučio je da napada u dve potkolone: desna (sandžačke četničke jedinice) pravcem Viševac (kota 745) - Selamići - Srmica (kota 576) - Nukići - ušće reke Turije - Modrac i leva (1. četnička divizija) pravcem Pribitkovići - Kota 615 - Mramor - Prokosovići - Puračić. U opštu rezervu stavljeni su 5. i 8. četnička divizija (bez 12. puka) i Štapski bataljon, sa zadatkom da nastupa za desnom potkolonom. Posebnu kolonu činili su 12. puk 8. divizije, Omladinski puk, četnički odred iz Goražda, izbeglice, glavna bolnica, pukovske komore i članovi Nacionalnog komiteta Crne Gore, Boke i Starog Rasa.⁴⁴²

Komandant leve kolone Dragoslav Račić odlučio je da napada u tri potkolone i to: srednja potkolona (Cerski četnički korpus) na glavnom pravcu Vukadinovo brdo - Kravlji breg - Donja Brijesnica - Vukovo brdo - Cerovo brdo (kota 306) - Komari - Krtovo; desna potkolona (Posavsko-kolubarska grupa korpusa, Rudnički i 1. kosovski korpus) na pomoćnom pravcu Seona - Orahovica - Klupe (kota 381) - Pejići - Pravoslavno Milino Selo - Veliko brdo (kota 385), i leva potkolona (3. brigada Ozrenskog korpusa) pravcem Vasiljevci - Rovine - Gornji Stupari - Ravno brdo (trig. 386) - Porječina - Kojići.⁴⁴³

Od jedinica 2. armije na prostoru južno od reke Spreče, na pravcu napada četničkih jedinica, nalazile su se 23. srpska brigada pod komandom Štaba 23. divizije, Brigada narodne odbrane i Tuzlanski NOP odred pod komandom 3. korpusa.

Štab 3. korpusa primio je obaveštajne podatke koji su ukazivali na izvesnu koncentraciju četnika u dolini Krivaje i na planini Ozrenu. Na osnovu toga došao je do zaključka da bi moglo doći do povezivanja četničkih grupacija na Trebavi i u Posavini i do ispoljavanja ofanzivne aktivnosti prema Tuzli. U vezi s tim Štab 3. korpusa naredio je 4. februara Brigadi narodne odbrane (s jednim bataljonom) i Tuzlanskom NOP odred (s tri bataljona) da se postave na prostor Puračić - Milino Selo - Muslimanske Babice, sa zadatkom da vrše duboke akcije u pravcu Ozrena i doline Krivaje radi zarobljavanja četnika, uništavanja njihovih štabova i napada na njihove prednje delove koji su utvrđeni na liniji Vasiljevci - Tumare - Brijesnica - Posijelovo.⁴⁴⁴

Dvadeset treća srpska brigada nalazila se na prostoru Sižje - Porječina - Stupari - Milino Selo - Turija, a Štab 23. brigade u Puračiću. Do 5. februara 23. brigada nije imala dodira s neprijateljem sem što je 3. februara došlo je do kraće borbe sa izviđačkim četničkim delovima kod Donje Brijesnice i Pašinog Brda.

Isto, dok. br. 149.

^{442>} AVII, k. 138, reg. br. 5-4.

^{443>} Isto, k. 77, reg. br. 7-5.

^{444>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 24, 43 i 87.

Četničke jedinice prešle su 5. februara u koncentričan napad. Na pojedinim sektorima došlo je do jačih i žešćih borbi. Tog dana četnici su odbačeni na svoje polazne položaje u rejonu Gradišnika, Donje i Gornje Brijesnice i ispred Stupara i Pašinog Brda. Naročito teške borbe vođene su na pravcu Gradišnik - selo Porječine na položajima 23. srpske brigade.

Četnici su ponovo krenuli u napad 6. februara i pokušali da probiju položaje 23. srpske brigade kod Donje Brijesnice, Rosulja i Babica, ali su odbijeni i primorani da se povuku na svoje polazne položaje.

Tri bataljona Tuzlanskog NOP odreda i jedan bataljon Brigade narodne odbrane nalazili su se levo od 23. srpske brigade. U toku 6. februara oni su vodili vrlo tešku borbu protiv tri četnička puka koji su pokušavali da napadom preko Muslimanskih Babica i Prkosovića ovladaju Puračićem i Lukavcom, ali su zaustavljeni pred linijom Prkosovići - Poljice.⁴⁴⁵

Za vreme tih borbi dve brigade 45. divizije (20. i 24. srpska brigada) nalazile su se na sređivanju i odmoru u rejonu Osmaci - Kalesija - Dubnica, na komunikaciji Tuzla - Zvornik. Kad je primio obaveštenje o četničkom napadu južno od Spreče, Štab 2. armije odlučio je da celu 45. diviziju upotrebi za suzbijanje četničkog napada, a 23. diviziju sa prostora između Save i Spreče da orijentiše prema Brčkom, Gradačcu i Gračanicima. S tim u vezi, Štab 14. korpusa prema naređenju Štaba 2. armije naredio je 6. februara 45. diviziji da se usiljenim maršem prebaci na prostor jugozapadno od Tuzle, i da preduzme energične mere za razbijanje i odbacivanje četnika s leve obale Spreče i Ozrena.⁴⁴⁶

Pošto je primio to naređenje Štab 45. divizije izdao je zapovest kojom je naređeno: 20. srpskoj brigadi da se odmah prebaci na širi prostor Živinica i 8. februara u 6 časova, kao leva napadna kolona, izvrši napad pravcem Živinice - Omazići - Pravoslavna Treštenica - Muslimanska Treštenica, izbije širokim frontom na desnu obalu rečice Turije, te ugrozi bok i leđa četničkih snaga koje su se nalazile na pravcu kretanja 24. srpske brigade, koja je trebalo da posedne Brezovu glavu (trig. 484) i liniju selo Selomići - kota 464 i, na taj način, obezbedi svoj levi bok; 24. srpskoj brigadi da se 7. februara prikupi na prostoru Ljubače - Donje Petrovice, a 8. februara u 6 časova da pređe u nastupanje (kao srednja kolona) pravcem Priluk - Poljice - Jaruške - Muslimanska i Pravoslavna Orahovica, isturajući jača obezbeđenja na liniji Orahovičko brdo (trig. 404) - Plavetno brdo (kota 509) - Bornačica (kota 494) i kota 422; 23. srpskoj brigadi da se 7. februara prikupi na prostoru Milino Selo - Turija, a sutradan 8. februara da zauzme donju Brijesnicu i Tumare, zadržavajući jedan bataljon u Stuparima, a jedan u Porječini.⁴⁴⁷

Dok su se 20. i 24. srpska brigada prikupljale u polaznim rejonima za napad, jedinice 23. srpske brigade vodile su 7. februara vrlo teške borbe protiv četnika koji su ojačali svoje napadne kolone, nastojeći da po svaku cenu izbiju na reku Spreču. U toku dana oni su uspeli da zauzmu selo Sižje i posle izbijanja na Spreču da se uklone u desni bok

⁴⁴⁵> Isto, dok. br. 87.

⁴⁴⁶> Isto; A VII, k. 1330, reg. br. 8-2.

⁴⁴⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 46.

23. srpske brigade. Međutim, 23. srpska brigada je u 20 časova izvršila protivnapad u kojem je uspela da povрати Sižje.⁴⁴⁸

U toku tih borbi Šumadijska grupa korpusa, koja se nalazila u opštoj rezervi četničke leve kolone, napustila je položaje držeći se Mihailovićevih naređenja i 8. februara sa 1. šumadijskim korpusom pristigla u selu Brezice, a s 2. šumadijskim korpusom u selo Boljaniće, odakle je 12. februara produžila pokret ka selima Kostajnici i Grabskoj, severno od Doboja. Račić je o zauzimanju Sižja i napuštanju položaja od Šumadijske grupe korpusa obavestio Dražu Mihailovića, kvalifikujući to kao bekstvo, i zatražio da se sudi njenom komandantu.⁴⁴⁹

Osmog februara u 6 časova 20. i 24. srpska brigada prešle su u nastupanje. Time je otpočela protivofanzivna operacija 45. divizije koja je imala za cilj razbijanje četničkih snaga Istaknutog dela Vrhovne komande.

Na desnom krilu borbenog poretka 45. divizije Račićevi četnici još su imali inicijativu, pokušavajući da razbiju 23. srpsku brigadu. Ali, i pored toga što je Račić ubacivao u borbu svoje poslednje rezerve, 23. srpska brigada uspela je da odbije napad i zadrži svoje položaje. Srednja kolona (24. srpska brigada) na svom pravcu napada razbila je četnike kod Priluka i Poljica i potisnula ih sve do Gradine (trig. 478). Levokrilna kolona (20. srpska brigada) na svom pravcu udara u toku dana izbila je na liniju Obojkovina - Treštenica.⁴⁵⁰

Sutradan 9. februara, jedinice 23. srpske brigade odbacile su četnike prema Vasiljevcima, dok se 24. srpska brigada zadržala na liniji Donja Brijesnica - Pravoslavna Orahovica - Turija čisteći zauzeti prostor od zaostalih četničkih grupa razbijenih prethodnog dana. Na levom krilu borbenog poretka 45. divizije 20. srpska brigada nastavila je gonjenje četnika. Ona je u prvom naletu prešla rečicu Seonu, zauzela Deliče i jak topografski objekat Previju (trig. 648), a zatim i selo Gornju Brijesnicu. Na taj način četničke snage južno od reke Spreče bile su razbijene i primorane da se povlače prema Doboju i severno od reke Spreče.⁴⁵¹

Štab 14. korpusa koji je redovno obaveštavan o situaciji na frontu 45. divizije, došao je do zaključka da više nisu potrebne sve tri brigade 45. divizije u borbama protiv četnika južno od reke Spreče. Na osnovu takve procene on je naredio da se levokrilna 20. srpska brigada izvuče s tog prostora i prebaci na desnu obalu Spreče, kako bi ojačala front 23. divizije koju su kod Gračanice napadale jake nemačke i ustaško-domobranske snage. Dvadeseta brigada se 10. februara usiljenim maršem

⁴⁴⁸ Isto, dok. br. 87.

⁴⁴⁹ Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 177 i str. 754 (dep. br. 772-5). Pukovnik Dušan Smiljanić, komandant četničke Šumadijske grupe korpusa, ovako je obavestio 10. februara 1945. Dražu Mihailovića o stanju četničkih jedinica:

»Sa grupom stigao sam u Boljaniće, usled svega što se preživelo, ljudstvo mi je iznemoglo i sasvim oslabilo. 106 vojnika uputio sam u Sarajevsku bolnicu, a ostali oboleli leče se po jedinicama, 67 je operisano posle primljene vakcine, koja je bila zatrovana. Dvojici je otsečena ruka. Neophodno mi je potrebno da mi se da prostorija za najnužniji boravak, a posle ovoga imaću fanatične borce. Čuo sam da je pala Tuzla i tom prilikom dosta zarobljeno mobilisanih sa moje teritorije, koji hoće da dođu kod mene. Molim da im se želji izade u susret«.

Vid. *Zbornik NOR*, tom, XIV, str. 759 (dep. br. 801).

⁴⁵⁰ Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 87.

⁴⁵¹ Isto, XIV, knj. 4, str. 760 (dep. br. 86).

iz šireg rejonu Gornje Brijesnice uputila preko reke Spreče i, istog dana u 24 časa, zauzela položaj na liniji Miričina - Orahovica.⁴⁵²

Četrdeset peta divizija sa svojom 23. i 24. srpskom brigadom na prostoru južno od reke Spreče narednih dana (od 10. do 15. februara) vodila je jače borbe samo na delu fronta koji su držale jedinice 23. srpske brigade. Te jedinice nalazile su se 10. februara na liniji Ilijino brdo (trig. 294) - Lužani - Gradina (kota 285) - Porječina - Relje - Krtova - Sižje. One su u neku ruku držale mostobran na levoj obali Spreče zajedno s Brigadom narodne odbrane, obezbeđujući tako 20. srpsku brigadu na desnoj obali Spreče u rejonu Miričine i Orahovice, orijentisanu ka Gračanici. Dvadeset treća srpska brigada je 11. februara izvršila dobro organizovan protivnapad prema Krstaču i Bjeljevini (kota 556), kod Bosanskog Petrovog Sela, i u toku dana zauzela Krstac. U produžetku protivnapada pred svanuće 12. februara, Brigada je zauzela Kik (trig. 490) i Stražicu (kotu 379), a zatim s tih položaja nastavila dejstvo ka neprijateljevim položajima na liniji Sočkovac - Kakmuž. Međutim, situacija se uskoro izmenila. Naime Štab nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije, čije su jedinice od Gračanice napadale delove 23. divizije, uputio je jednu nemačko-domobransku jedinicu jačine bataljona na levu obalu Spreče da, zajedno s ostalim ustaško-domobranskim jedinicama na tom prostoru, izbije u Bosansko Petrovo Selo i obezbedi desni bok nemačke napadne kolone kod Gračanice. Tako je došlo do borbi delova 23. srpske brigade protiv tih nastupajućih nemačko-ustaško-domobranskih snaga. I pored ubacivanja poslednjih rezervi, 23. brigada nije uspeła da stabilizuje položaje. Čak, u jednom trenutku, zapretila joj je opasnost da bude opkoljena. Zato se morala povući na položaj Ilijino brdo (trig. 294) - Gradina (kota 275) - Međaš (kota 321) - Gradišnik (kota 510), i tu ostala narednih dana.⁴⁵³

Za to vreme 24. srpska brigada gonila je četničke jedinice ili. februara izbila na liniju Brezici - Bukovica - Rudina i tu se zadržala do 16. februara.

*Dejstva 23. divizije prema Brčkom i Gradačcu
(druga polovina januara i početak februara 1945)*

Dvadeset treća divizija 14. korpusa držala je 15. januara 1945. širok front prema neprijatelju u Gradačcu, Gračanici i prema Ozrenu. To je, u stvari, bio zapadni front 2. armije na liniji Skakava - Srnice - Huskići - Donja Orahovica (severno od Spreče) - Bosansko Petrovo Selo - Brijesnica (južno od Spreče). Njen zadatak je bio da zatvara pravce Gradačac - Tuzla, Gračanica - Tuzla, i pravce koji od planine Ozrena i iz doline Spreče izvode ka Tuzli. Na desnom krilu njenog borbenog poretka nalazila se 9. srpska brigada koja je održavala vezu sa delovima 17. divizije u rejonu sela Skakave i Gornje Brke, dok na levom krilu divizijskog rasporeda, gde se nalazila njena 7. srpska brigada, nije bilo

⁴⁵²> Isto, tom, IV, knj. 33, dok. br. 83 i 87.
Isto, dok. br. 87.

susednih jedinica. U centru borbenog poretka prema Gračanici djelovala je 14. srpska brigada.

Raspored jedinica 23. divizije 15. januara bio je ovakav:

- 9. srpska brigada nalazila se na prostoru selâ Skakava, Dubrava, Vukovca, Kerepa, Srnica, Biberovog Polja, Špionice i Hrgova u pripremi za napad na Gradačac;

- 14. srpska brigada bila je raspoređena na prostoru Huskići - Donja Orahovica - Dobošnica - Miričina, zatvarajući pravac Gračanica - Tuzla;

- 7. srpska brigada bila je razmeštena na prostoru Bosansko Petrovo Selo - Katanići - Tumare - Milino Selo - Turija - Brijesnica, sa zadatkom da zatvara dolinu reke Spreče i obezbeđuje pravac od Ozrena;

- protivtenkovski divizion (bez baterije koja je bila pridata 9. srpskoj brigadi) nalazio se na prostoru Šikulje - Prline, pozadi levog krila divizijskog rasporeda.⁴⁵⁴

Noću između 15. i 16. januara 21. istočnobosanska brigada 38. divizije smenila je na položaju 7. srpsku brigadu, jer je 38. divizija dobila zadatak da čisti planinu Ozren od četnika.⁴⁵⁵

Sutradan, 16. januara, 9. srpska brigada sa Posavsko-trebavskim NOP odredom izvršila je iznenadan napad na Gradačac. Već posle kraće borbe glavnina ustaša, četnika i domobrana (zelenokadrovaca) iz 3. gorskog zdruga »bosanskih planinaca« pobegla je ka Bosanskom Samcu i Modriči. U Gradačcu je ostala nezauzeta jedino kula, utvrđenje iz vremena Turaka. Njena posada (zelenokadrovci i delovi 4. trebavske četničke brigade) iako opkoljena, uspela je pred zoru 19. januara, koristeći se maglom, da se neopaženo izvuče i pobegne. Zauzimanjem Gradačca zaboden je dubok klin u neprijateljev raspored i stvoreni su uslovi za likvidaciju njegovih uporišta u Posavini i Trebavi. U međuvremenu je 7. srpska brigada izvršila pokret, prešla na desnu obalu Spreče i smenila delove 9. srpske brigade, ubacujući se u međuprostor između 9. i 14. srpske brigade. Tako se 17. januara 7. srpska brigada nalazila na prostoru Gušte - Špionica - Doborovci - Srnice - Biberovo Polje - Međeda, orijentisana ka Trebavi i Gračanici, a 9. srpska brigada se pomerila udesno, i posle zauzimanja Gradačca, organizovala odbranu u obliku ježa na liniji Krčevine - Vida - trig. 139 - Gornja Mionica (severozapadno od Gradačca), zadržavajući manje delove na pravcu od Lukavca prema Kerepu (južno od Gradačca).⁴⁵⁶

U toku napada na Gradačac Draža Mihailović nalazio se u selu Tarevcu na Trebavi, gde je informisan o 9. srpskoj brigadi koja je zauzela Gradačac, i o ostalim jedinicama 23. divizije severno od Spreče. Ceneći situaciju, on je došao do zaključka da je nastao povoljan trenutak za napad na 9. srpsku brigadu. Zbog toga je odlučio da se 18. januara napadne Gradačac i angažuju jedinice četničkog Trebavskog, Mlavskog i Avalskog korpusa, kao i pripadnici muslimanske i katoličke milicije tj. kvislinških teritorijalnih formacija obrazovanim na verskim osnovama za

«4) Isto, dok. br. 28.

455) Isto, knj. 32, dok. br. 81 i nap. 316-318 u ovoj knjizi.

456) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 28.

odbranu svojih sela. Za komandanta operacije određen je pukovnik Đuro Popović iz Trebavskog četničkog korpusa, dok su za obezbeđenje operacije određeni četnički korpus Gorske garde i Rasinsko-toplička grupa korpusa.⁴⁵⁷

Napad je počeo 18. januara ali bez Avalskog korpusa koji je obezbeđivao transport ranjenih i bolesnih četnika u nemačku bolnicu u Dobruju i vršio prijem municije od nemačkog okupatora. Dobro organizovanim otporom jedinice 9. srpske brigade odbile su napad i tom prilikom četnici su imali 18. poginulih, 35 ranjenih i jednog zarobljenog, a gubici 9. brigade bili su: jedan poginuo i 3 ranjena.⁴⁵⁸

Draž Mihailović nije bio zadovoljan tim napadom, posebno aktivnošću Trebavskog korpusa. Zbog toga je odlučio da se napad na Gradačac obnovi 20. januara u 6 časova ujutro. Planom je predvideo da u napadu učestvuju 1, 2, 3. i 4. trebavska i 5, 6. i 7. posavska brigada Trebavskog četničkog korpusa, Avalski korpus i Korpus Gorske garde. Prikupljanje četničkih jedinica jačine 6000 do 8000 ljudi prema položajima 9. srpske brigade uočeno je dan ranije, 19. januara, tako da su i taj četnički napad jedinice 9. srpske brigade spremno dočekale. Napad je odbijen, iako su ga podržavale ustaške jedinice iz Gračanice i Sokola. Na poprištu borbe ostalo je 89 poginulih, a ranjeno 95 četnika. Tako je i drugi četnički napad na Gradačac propao.⁴⁵⁹

U vreme borbi za Gradačac četničke komande vodile su intenzivne razgovore s predstavnicima ustaško-domobranskih jedinica i katoličke milicije o zajedničkoj borbi protiv jedinica NOVJ. Tako je 21. februara postignut sporazum o saradnji četnika, ustaša, domobrana i pripadnika katoličke milicije na širem prostoru Modriče. Prema tom sporazumu trebalo je: da se prekinu međusobni pokolji; da se garantuje lična imovina svakome; da se vodi »zajednička borba protivu crvenih«; da se svako bori pod svojom zastavom; da se »obostrane izbeglice vrate svojim kućama«; da bude »svako u svom selu« i da se prolaz kroz sela vrši po odobrenju; da se obezbedi zajedničko patroliranje; da se zajednički raspravljaju krivice i da obe strane »sude krivicu«.⁴⁶⁰

U Vrhovnom štabu NOV i POJ situacija na frontu 2. armije pratila se s velikom pažnjom. Zaključeno je da je prema nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji koja se nalazila u Vlasenici u pripremi za nastupanje pravcem Vlasenica - Drinjača - Zvornik, potrebno angažovati glavne snage i da bi trebalo zauzeti Bijeljину. U vezi s izdatim direktivama vrhovnog komandanta NOV i POJ od 22. i 23. januara i naređenjem Štaba 2. armije, Štab 14. korpusa naredio je Štabu 23. divizije da sa dve svoje brigade smeni 17. diviziju na njenim položajima ispred Brčkog, jer je ona trebalo sa 28. divizijom da učestvuje u zauzimanju Bijeljine.⁴⁶¹

Do pregrupisanja jedinica na frontu 23. divizije došlo je 23. januara. Gradačac se morao napustiti da bi se skratio i onako preširok front 23. divizije. Na širi prostor Srnica doveden je Beogradski bataljon na-

⁴⁵⁷) Isto, knj. 32, dok. br. 81; tom XIV, knj. 4, dok. br. 140.

⁴⁵⁸) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 28; tom XIV, knj. 4, dok. br. 140.

⁴⁵⁹) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 28, 104 i 120; tom XIV, knj. 4, dok. br. 142.

⁴⁶⁰) Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 143 i 144.

⁴⁶¹) Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 109 i 120, i knj. 33, dok. br. 28.

rodne odbrane, a ulevo od njega, u visini sela Doborovaca, postavio se Posavsko-trebavski NOP odred. Četrnaesta srpska brigada ostala je na svojim dotadašnjim položajima. Levo od nje, na levoj obali Spreče 23. srpska brigada 45. divizije preuzela je položaje 38. divizije raspoređujući se na prostoru Stara Turija - Milino Selo - Stupari - Porječina - Sižje i osiguravajući se prema Ozrenu. Ova brigada, Posavsko-trebavski NOP odred i Beogradski bataljon narodne odbrane stavljeni su u operativnom pogledu pod komandu Štaba 23. divizije.

Istog dana jedinice 7. i 9. srpske brigade izvršile su smenu jedinica 17. divizije na položajima ispred Brčkog: Sedma srpska brigada, neomešana od neprijatelja, zauzela je položaje prema Brčkom sa jugozapadne strane. Međutim, 9. srpska brigada u toku dana nije mogla da se odvoji od neprijatelja koji je napadao od Modriče i Krečane. To joj je pošlo za rukom tek u sumrak 23. januara, kada se rasporedila s jugoistočne strane na prostoru Koraj - Čelić - Pukiš - Boderište - Rakovci. Ova brigada ojačana je jednom protivtenkovskom baterijom Protivtenkovskog divizion 23. divizije, a jedna protivtenkovska baterija istog divizion pridata je 7. srpskoj brigadi.

Za podršku 7. i 9. srpske brigade pridate su im i dve baterije teških minobacača 120 mm Minobacačkog divizion 2. artiljerijske brigade, dok je na levom krilu borbenog rasporeda 23. divizije razmeštena treća baterija minobacača istog divizion, koja je zauzela vatreni položaj u rejonu Šikulje - Prline.

Na prostoru Gornja Brka - Palanka - Rabić - Bukvik razmeštena je 24. januara 7. srpska brigada i došla u borbeni dodir s neprijateljem koji je vršio izviđanje u pravcu Brke, ali je posle kraćeg puškanja odstupio prema Brčkom.⁴⁶²

Istog dana u Gradačac su, po naređenju četničke Vrhovne komande, ušli Korpus Gorske garde i 1. i 3. trebavska brigada, dok su ostale

⁴⁶²) Isto, knj. 32, dok. br. 153 i knj. 33, dok. br. 28 i 35. Beogradski bataljon narodne odbrane formiran je u prvoj polovini januara 1945. na zahtev Ozne za Jugoslaviju. U stvari, to je bio 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a ojačan izvesnim brojem boraca iz ostalih bataljona Brigade, tako da je imao oko 800 boraca. Svi borci dobili su novu odeću i obuću, a bili su naoružani sovjetskim automatima i puškomitraljezima. Štab Beogradske divizije KNOJ-a odredio je majora Viktora Kučana, političkog komesara 1. beogradske brigade KNOJ-a, da neposredno rukovodi bataljonom, dok je Ozna za Jugoslaviju odredila kao svog oficira za vezu majora Veljka Dragovića. Bataljon je imao specijalan zadatak. Trebalo je da pronade i uništi Štab Draže Mihailovića, koji se prema tadašnjim procenama nalazio na planini Trebavi. Bataljon je imao svoju radio-stanicu i šifre za održavanje veze direktno sa Beogradom. Iz Beograda je bataljon krenuo 14. januara 1945, da bi stigao u Tuzlu 18. januara, gde su se Kučan i Dragović javili komandantu 2. armije NOVJ, general-lajtnantu Koči Popoviću, i upoznali ga sa svojim zadacima, a ovaj njih s rejonom boravka četničke Vrhovne komande.

Bataljon je iz Tuzle krenuo 21. januara za Srebrenik, a odatle sutradan u rejon sela Vučkovca gde je 23. januara 1945. stupio u prve borbe protiv četnika.

Na prostoru Srebrenik - Bijela - Srnice ovaj bataljon samostalno je deštovao do 8. marta 1945. boreći se zajedno s Posavsko-trebavskim NOP odredom i 14. srpskom brigadom 23. divizije, pa je tako jedno vreme bio u operativnom pogledu potčinjen Štabu 14. korpusa. Posle toga je povučen za Beograd.

Kada je Štab 2. armije NOVJ obavestio Vrhovni štab o upotrebi bataljona, vrhovni komandant uputio je naređenje 4. februara 1945. Štabu 2. armije NOVJ ovakve sadržine:

»Kako ste uopšte mogli da nam zadržite i upotrebite Beogradski bataljon Ozne, koji ima specijalan zadatak. Bataljon odmah oslobodite, jer nije pod vašom komandom ni komandom 3. korpusa i mora raditi potpuno samostalno« (Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 83).

četničke jedinice raspoređene: Smederevski korpus s istočne strane Modriče, Avalski korpus u Škugriću kao rezerva, Timočki korpus i 2. i 4. trebavska brigada u Srpskoj Zelinji, Rasinsko-toplička grupa korpusa u Modriču, Štab Vrhovne komane u Koprivni, Mlavski korpus u Kožuhami, i Južnomoravski korpus u rejonu Sjenine, kao opšta rezerva celokupnih četničkih snaga.⁴⁶³

Ostali četnici iz Srbije (opšta rezerva Vrhovne komande pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića) i Crne Gore, Boke i Starog Rasa (pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića) nalazili su se u pokretu između reka Krivaje i Bosne, i dolinom Krivaje prema dolini reke Spreče.⁴⁶⁴

Štab 23. divizije nije imao potpunih podataka o namerama neprijatelja na sektoru Brčkog. Osnovni zadatak 23. divizije bio je da zatvori pravac Brčko - Srnice i Brčko - Tuzla pa su tako snage i bile raspoređene. Da bi se došlo do konkretnijih podataka o namerama neprijatelja na tim pravcima, Štab 23. divizije naredio je 25. januara da jedinice 7. i 9. srpske brigade pristupe prikupljanju podataka o neprijatelju u Brčkom, da organizuju duboko izviđanje i obaveštajnu službu i angažuju terenske radnike i seljake, simpatizere NOP-a. Prva akcija nasilnog izviđanja izvedena je 27. januara u 3 časa ujutro s obe brigade i tom prilikom vođene su borbe na neposrednim prilazima gradu kod Stanova, Dizdaruše i Broda, a narednih dana manje borbe.⁴⁶⁵

Beogradski bataljon narodne odbrane, Posavsko-trebavski NOP odred i jedan bataljon 14. srpske brigade izvršili su 30. januara napad na prostor Špionica - Gušte - Vučkovac - Srnice - Biberovo Polje - Doborovci, proterali neprijatelja i ovladali linijom Vučkovac - Biberovo Polje - Doborovci, ali su te položaje četnici ponovo zauzeli. Tako je došlo do novih jačih borbi protiv četnika na tom sektoru. Pod pritiskom navedenih jedinica 23. divizije, četnički Timočki i Valjevski korpus i 2. i 4. trebavska brigada povukli su se 1. februara iz Kerepa, zapadno od Međeđe. Sutradan, 2. februara u 22 časa iste jedinice 23. divizije iznenada su napale Gradačac koji su branili Korpus Gorske garde i 1. i 3. trebavska brigada. Posle jednočasovne borbe četnici su uspeali da odbiju napad. Međutim, pri ponovljenom napadu 3. februara u 1.30 čas posle ponoći, četnici su pobjegli iz Gradačca i ostavili svojih 60 ranjenika. Ali, ubrzo su organizovali protivnapad u kojem su angažovani Avalski i Korpus Gorske garde. Protivnapad je počeo 3. februara u 10 časova i posle borbe koja je trajala do 13.30 časova, neprijatelj je ponovo ovladao Gradačcem i primorao delove 23. divizije da odstupe na liniju Zuberovo Brdo - Mustafići - Čehaje - Avdići.⁴⁶⁶

Istovremeno sa protivnapadom četnika kod Gradačca, počeo je napad Valjevskog i Južnomoravskog četničkog korpusa kod Srnica. U prvih četnici su uspeali da zauzmu Srnice ali ih je, u odlučnom protivnapadu, potisnuo 3. bataljon 14. srpske brigade i zadržao selo u svojim

⁴⁶³ Isti, tom XIV, knj. 4, dok. br. 145.

⁴⁶⁴ Isti, tom IV, knj. 32, dok. br. 153, 155, i 176, i knj. 33, dok. br. 28.

⁴⁶⁵ Isti, knj. 32, dok. br. 129 i knj. 33, dok. br. 28 i 35.

⁴⁶⁶ Isti, knj. 33, dok. br. 28, 35, 83 i 103; tom XIV, knj. 4, str. 750 i 751 (dep. br. 732, 740 i 748).

rukama. Do 9. februara na delu fronta 14. srpske brigade nije bilo većih i značajnih akcija.⁴⁶⁷

Za to vreme na delu fronta 9. srpske brigade istočno i jugoistočno od Brčkog i 7. srpske brigade jugozapadno od Brčkog, nije bilo jačih borbi. Jedino su desnokrilne jedinice 9. srpske brigade imale jaču borbu 2/3. februara kada ih je napalo šest brigada Majevičkog četničkog korpusa. Četnici su u protivnapadu odbijeni i brigada se zadržala na prostoru Sandići - Trnjaci - Slijepčevići - Brezik, na istočnim prilazima Brčkog. Delovi 7. srpske brigade uspeali su 2. februara da zauzmu Omerbegovaču, Lipovac i manji deo Grbavice. U napad u pravcu Žabara, jedno od glavnih uporišta posavskih brigada Trebavskog četničkog korpusa prešli su 6. februara. Kako napad nije bio dobro sinhronizovan i jednovremen, neprijatelj je iskoristio i potisnuo 2. bataljon 7. srpske brigade koji se zadržao na polaznom položaju gde je istog dana oko 16 časova slomio protivnapad četnika. Posle tih akcija na sektoru Brčkog zavladao je relativno zatišje.⁴⁶⁸

*Dejstva 17. i 28. divizije prema Brčkom i Bijeljini
(druga polovina januara i početak februara 1945.)*

U drugoj polovini januara i početkom februara 1945. na sektoru Bijeljina - Brčko, na severnom delu fronta 2. armije, dejstvovale su jedinice 17. i 28. divizije. Kod 28. divizije, posle velikih gubitaka koje je nanela neprijateljevim kolonama 15. januara na prostoru Glendić - Krušik - Obradovo Brdo - Srednji Dragaljevac, kao i kod Suljinog Hana vladalo je relativno zatišje do početka novog napada nemačkih snaga na jedinice 1. armije na sremskom frontu.⁴⁶⁹ Već prvog dana protivofanzive nemačkih jedinica na sremskom frontu probijen je 17. januara front 1. armije. U takvoj situaciji vrhovni komandant NOV i POJ da bi olakšao položaj jedinica 1. armije naredio je Štabu 3. armije da sa 16. i 51. divizijom dejstvuje ofanzivno prema Našicama i Donjem Miholjcu, a Štabu 2. armije da pojača pritisak na sektoru Brčko - Bijeljina i da zauzme Bijeljinu.⁴⁷⁰

Štab 2. armije na to naređenje odgovorio je 18. januara da će Bijeljinu napasti 28. divizija, a Brčko 17. divizija posle pristizanja artiljerijskih jedinica na taj sektor.⁴⁷¹

U duhu toga Štab 2. armije doneo je 18. januara odluku o dejstvima prema Bijeljini i Brčkom: 28. divizija da odmah izvrši sve pripreme kako bi napala Bijeljinu uveče 19. januara, a 17. divizija da izvrši pripreme za napad na Brčko, nakon pristizanja 1. artiljerijske brigade na taj sektor.⁴⁷²

Posle prijema naređenja od Štaba 2. armije, Štab 28. divizije odlučio je da Bijeljinu napadnu dve brigade. Sa istočne i južne strane trebalo

⁴⁶⁷> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 88 i 103; tom XIV, knj. 4, str. 750, 751, 753 i 754 (dep. br. 740, 746, 763 i 766).

⁴⁶⁸< Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 83 i 103.

⁴⁶⁹> Isto, dok. br. 7.

⁴⁷⁰> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 35; AVII k. 44, reg. br. 1-2.

⁴⁷¹> AVII, k. 274, reg. br. 6-32, i 6-33/4.

⁴⁷²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 92.

je da napada 21. slavonska brigada na položaje Kovanluk - Golo Brdo - Patkovača - Fineov salaš, osiguravajući se od sela Popova. Sa zapadne strane zadatak je imala 25. brodska brigada da u dve kolone napada desnom kolonom pravcem Obrijež - Pašine bašče - železničku stanicu, a levom kolonom pravcem Crna bara - Humke. U divizijskoj rezervi zadržana je 17. slavonska brigada, s tim da jedan bataljon sa prostora Donjeg Dragaljevca zatvara pravac Bijeljina - Brezovo Polje, bataljon razmešten na prostoru Srednjeg Dragaljevca da sprečava eventualnu intervenciju četničkih snaga bilo s koje strane, i da dva bataljona rasporedi u rejonu sela Ljeljenča. Napad je trebalo da počne 29. januara u 21 v 47) cas.

Obe brigade 28. divizije prešle su u napad na Bijeljinu s manjim za-kašnjenjem. Odbranu grada organizovala je nemačka pukovska grupa »Skenderbeg«. Ona se vrlo žilavo branila na dobro fortifikacijski uređenim položajima na prilazima Bijeljine i u samom gradu. Pošto napad i pored uložених napora nije uspeo, obe brigade povukle su se pred zor 20. januara na svoje polazne položaje uz gubitke od 30 poginulih i 146 ranjenih boraca. Neprijatelj je, prema proceni, imao oko 90 poginulih. Do 27. januara, kada su napadi na Bijeljinu obnovljeni, na delu fronta 28. divizije nije bilo ozbiljnih borbi osim 25. januara kada je jedna neprijateljeva kolona pokušala da izvrši proboj kroz položaje 17. slavonske brigade prema Brezovom Polju. U toj borbi vođenoj ceo dan, neprijatelj je odbačen ka cesti Bijeljina - Crnjelovo uz gubitke od 52 vojnika izbačena iz stroja, dok su gubici 17. brigade bili veliki: 32 mrtva i 53 ranjena borca. Zaplenjena su 3 protivavionska topa, 4 puškomitraljeza i 3 laka minobacača.⁴⁷⁴

U to vreme 17. divizija sa svoje tri brigade: 2. krajiškom, 6. proleterskom i 15. majevičkom čvrsto je držala obruč oko Brčkog u kojem se nalazio garnizon jačine od oko 3000 vojnika nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa.⁴⁷⁵

Prva artiljerijska brigada 2. armije bila je pridatа 17. diviziji i prebacila se početkom druge polovine januara 1945. preko Drine kod Zvornika i dalje preko Gornje Tuzle na položaj prema Brčkom.⁴⁷⁶

Borbe na sektoru Brčkog, slabijeg ili jačeg intenziteta, vodile su se, manje-više, svakodnevno. U isto vreme pozadinu jedinica 17. divizije orijentisane prema nemačko-ustaškim snagama u Brčkom neprekidno su ugrožavali delovi četničkog Majevičkog korpusa. Radi toga je 17. divizija morala neprekidno da odvaja manje delove za čišćenje terena. U jednoj od tih akcija jedinice njene 2. krajiške brigade uništile su i Štab Brčanske brigade četničkog Majevičkog korpusa.⁴⁷⁷

Borbe od 16. do 23. januara koje su se vodile na sektoru Brčkog, imale su, uglavnom karakter nasilnog izviđanja. Međutim, neke su borbe vođene i protiv jačih neprijateljevih snaga jer je nemački 34. armijski

⁴⁷³ Isto, dok. br. 95.

⁴⁷⁴ Isto, knj. 33, dok. br. 7; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14.

⁴⁷⁵ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108 i 155. knj. 33, dok. br. 5.

⁴⁷⁶ Isto, knj. 33, dok. br. 5 i 10.

⁴⁷⁷ Isto, dok. br. 5; tom XIV, knj. 4, str. 741 (depeša br. 642).

korpus, posle izvedene protivofanzive u Sremu, ponovo privukao deo svojih jedinica u Brčko. Neprijatelj je bio naročito aktivan prema položajima koje je držala 15. majevička brigada na prostoru Donja Brka - Han-Jabučik - Omerbegovača - Čađavac - Gornje Boderište - Donje Boće - Šatorovići - Vražići. Tako je 17. januara jedna neprijateljeva kolona jačine od oko 1200 vojnika napala položaj 15. brigade na liniji Čađavac - Omerbegovača. Napad je slomljen u sadejstvu sa delovima 2. krajiške brigade, i narednog dana 15. brigada je uspela da povрати Omerbegovaču i Čađavac. Neprijatelj je ponovo napao položaje 15. majevičke brigade 21. januara i tom prilikom ovladao Donjom Brkom i Han-Jabučikom. Ali, istog dana uveče ti položaji su, u protivnapadu, ponovo povraćeni. Jake neprijateljeve snage napale su 21. januara i položaje 6. proleterske brigade. Oko 1300 vojnika izvršilo je napad u dve kolone od Brčkog prema Gornjoj Brki. U borbi prsa u prsa neprijatelju je pošlo za rukom da privremeno ovlada Gornjom Brkom, ali je u noćnom protivnapadu (u 19.30 časova) ponovo odbačen ka Brčkom uz gubitke oko 70 poginulih i 100 ranjenih, dok su gubici 6. brigade iznosili 32 poginula i 62 ranjena borca.⁴⁷⁸

U međuvremenu je neprijatelj na sremskom frontu još uvek imao inicijativu. A kada je u borbu uvedena 2. proleterska divizija, koju je Vrhovni štab iz Beograda uputio na sremski front, došlo je do stabilizacije tog fronta. U takvoj situaciji vrhovni komandant odustao je od napada na Brčko i odlučio da se glavne snage orijentišu za napad na neprijatelja koji se nalazio kod Vlasenice, a da se samo manji deo zadrži prema Brčkom i Bijeljini. Postupajući po toj odluci, Štab 2. armije izdao je 22. januara naređenje Štabu 17. divizije da se odmah posle smenjivanja od jedinica 23. divizije na položajima kod Brčkog, uputi pravcem Gornja Tuzla - Capardi - Šekovići, sa zadatkom da zatvori pravac Vlasenica - Šekovići - Capardi. Štabu 28. divizije naređeno je da i dalje ostane na položaju prema Bijeljini i zatvori pravac Bijeljina - Janja - Kozluk a manjim delom snaga da zatvori komunikaciju Bijeljina - Brčko. Međutim, vrhovni komandant ponovo je povukao svoje naređenje u vezi s dejstvima na sektoru Brčko - Bijeljina i 23. januara naredio da se zauzme Bijeljina.⁴⁷⁹

Štab 17. divizije čim je primio zapovest Štaba 2. armije od 22. januara, doneo je istog dana odluku o izvršenju postavljenih zadataka, pa je naredio 6. proleterskoj i 15. majevičkoj brigadi da izvrše izvesna pomeranja na sektoru Brčkog, a 2. krajiškoj i 1. artiljerijskoj brigadi da se prikupe u Čeliću i ujutro 23. januara u 7 časova upute se pravcem Gornja Tuzla - Lopare, gde je trebalo da sačekaju novo naređenje. Međutim, Štab 2. armije primio je 23. januara pre podne novu direktivu vrhovnog komandanta u kojoj se tražilo zauzimanje Bijeljine. Istog dana u 12.30 časova Štab 2. armije uputio je radiogramsko naređenje Štabu 17. divizije da obustavi sve dalje pokrete, a jedinice, koje su se već nalazile u Loparima da vrati u Čelić gde je trebalo da prime novo naređenje.

⁴⁷⁸ Isto, tom IV, knj. 33. dok. br. 5 i 10.

⁴⁷⁹ Vid. nap. 357-361.

Štab 2. armije naredio je 23. januara u 20.30 časova Štabu 17. divizije da uputi haubičku bateriju 3. teškog divizionu pravcem Čelić - Lopare - Gornja Tuzla - Simin-Han - Capardi - Zvornik - Koviljača - Badovinci, gde je trebalo da primi nove zadatke. Istog dana Štab 17. divizije regulisao je zadatke potčinjenih jedinica u predstojećem napadu na Bijeljinu i naredio da se pokret izvrši ujutro 24. januara posle smene od jedinica 23. divizije. Sutradan, 24. januara, sve brigade 17. divizije nalazile su se na maršu: 2. krajiška brigada, izvršila je marš u 7 časova pravcem Čelić - Koraj Tutnjevaca - Dubrava i, u 16 časova, stigla na prostor Srednji Dragaljevac - Obradovo Brdo gde je smenila 17. slavonsku brigadu 28. divizije; 15. majevička brigada, pošto su je oko 16 časova smenile jedinice 23. divizije, izvršila je marš preko Čelića i stigla u Koraj, gde je zanoćila; 6. proleTERSka brigada krenula je u 7 časova i stigla uveče na prostor Zabrđe - Obrijež, gde je, takođe, zanoćila.⁴⁸⁰

Zapovest za napad na Bijeljinu uputio je štabovima 17. i 28. divizije Štab 2. armije 25. januara u 16.35 časova. Štabu 17. divizije naredio je da svoju glavninu u toku 25. i 26. januara postavi na prostor Suho Polje - Zagoni - Hase - Brijesnica, jednu brigadu na prostoru Srednji Dragaljevac - Vršani, a dve brigade da izvrše napad na neprijateljeve položaje zapadno od Bijeljine na liniji Pašine bašče - Glavica i zauzmu željezničku stanicu i zapadni deo grada. Dvadeset osma divizija trebalo je da se postavi na prostor Janja - Kojčinovac - Giogovac - Čipervine - Agine pučile, i da glavnim snagama (dve brigade) izvrši napad na neprijateljeve položaje na liniji Golo Brdo - Patkovača - Agine Pučile te prodre u grad s južne strane. Prva artiljerijska brigada trebalo je da posedne vatreni položaj na prostoru Konak - Donja Mahala - Hase - Obrijež - Leskovac - Puhare Pučile, sa zadatkom da 27. januara od 6.30 do 7 časova izvrši artiljerijsku pripremu napada na Bijeljinu, a potom da podržava napad pešadije. Za neposrednu podršku pešadije stavljeni su Štabu 28. divizije na raspolaganje jedna baterija topova 76 mm i jedna baterija teških minobacača 120 mm. U artiljerijskoj pripremi i artiljerijskoj podršci napada predviđeno je i učešće teškog divizionu 2. artiljerijske brigade kome je Štab 2. armije izdao posebno naređenje. Takođe učestvovala je avijacija NOVJ.

U opštu rezervu određene su jedna brigada 17. divizije (na prostoru Hase - Brijesnica) i jedna brigada 28. divizije (na prostoru Puhare Pučile - Čipervine), sa zadatkom da se upotrebe na onom pravcu, gde bude postignut uspeh, odnosno tamo gde neprijateljev položaj bude probijen.⁴⁸¹

Za neposredno rukovođenje operacijom zadužen je general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba 2. armije.⁴⁸²

Istog dana u 20.40 časova pošto je primio armijsku zapovest, Štab 17. divizije doneo je odluku da Bijeljinu direktno napada 15. majevička brigada i to u dve napadne kolone: desna da ovlada neprijateljevim položajem na Pašinim baščama a leva da zauzme Glavice. Posle zauzimanja tih objekata trebalo je da ovlada željezničkom stanicom i nastavi

⁴⁸⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 5.

⁴⁸¹> Isto, knj. 32, dok. br. 124, 125 i 145.

⁴⁸²> AVII, k. 274, reg. br. 6-59/4.

prodiranje ka centru grada, druga krajiška brigada imala je zadatak da spreči dovođenje neprijateljevih ojačanja iz Brčkog preko Brezovog Polja, i da obezbeđuje jedinice 17. divizije od eventualnog napada četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Popovo Polje - Slijepčevići, raspoređujući bataljone na položajima kod Obradovog Brda, Ljeljenče, na pravcu Donji Dragaljevac - Vrašani i Donjoj Bukovici. Šesta proleterska brigada trebalo je da se postavi na prostor Donja Mahala - Kovačić - Brijesnica kao divizijska rezerva. Prva artiljerijska brigada dobila je zadatak da minobacački divizion (bez jedne baterije pridate 28. diviziji) postavi na prostor Brijesnica - kota 121, gde bi izabrao vatreni položaj i uzeo elemente za tučenje neprijateljeve linije Pašine bašče - Glavica; da pukovski divizion (bez jedne baterije pridate 28. diviziji) zauzme vatreni položaj u rejonu Donje Mahale i tuče spoljnu odbranu Bijeljine, i da teški divizion (bez haubičke baterije), posedne vatreni položaj u rejonu Srednje Mahale i tuče neprijateljeve ciljeve u Bijeljini i na spoljnom odbrambenom položaju. Divizijskom zapovješću bila je predviđena upotreba vodova teških mitraljeza i lakih minobacača, utrošak artiljerijske municije (polovina baterijske šarže, odnosno borbenog kompleta), ukopavanje, održavanje veze, mesta hirurške ekipe, trijažnog i evakuacionog voda, transport ranjenika, održavanje veze s avijacijom, upotreba inženjerskih jedinica i uklanjanje minsko-eksplozivnih prepreka, ukopavanje boraca na dostignutim linijama, kao i održavanje veze sa susednim jedinicama.⁴⁸³

Sa svoje strane Štab 28. divizije izdao je 26. januara u 8.50 časova, zapovest kojom je predvideo da napad na Bijeljinu vrši s jugoistočne strane 25. brodska brigada, i to što bi u pravcu Golog Brda napadao samo jedan ojačani bataljon, dok bi ostala dva bataljona ostala u divizijskoj rezervi na prostoru Čardačine i Glogovca. Južno od Bijeljine u pravcu Aginih Pučila po zadatku napadala je 21. slavonska brigada s jednim ojačanim bataljonom, a posle ovladavanja Aginih pučila jedan bataljon trebalo je da napadne Fincov salaš, a jedan Patkovaču. Sedamnaesta slavonska brigada imala je zadatak da se rasporedi na prostoru Čengiće - Modran kao divizijska rezerva.⁴⁸⁴

Pripreme za napad na Bijeljinu izvršene su temeljito i sa puno odgovornosti. Pre početka napada delovi 25. brodske brigade izvršili su demonstrativni napad na Amajliju da bi privukli pažnju neprijatelja, ovladali Amajlijom i produžili napred ka Petrovom Selu i Kovanluku, ali su tu zadržani.

Tačno po utvrđenom planu 27. januara u 7.00 časova posle artiljerijske pripreme je prešlo u napad pet ojačanih bataljona: dva na pravcu napada 28. divizije i tri na pravcu napada 17. divizije. Bataljoni 28. divizije, korišćenjem udarnih grupa i artiljerijske podrške, uspeali su da postignu samo manje uspehe. Snage desnokrilne 25. brodske brigade zadržane su na liniji Kovanluk - Golo Brdo jer, i pored svih napora, nisu uspele da izvrše prodor kroz te neprijateljeve položaje u istočni deo grada. Na levom krilu borbenog rasporeda 28. divizije ojačani bataljon 21. slavonske brigade uspeo je da pređe kanal kod Puhara Pučila

⁴⁸³⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 128.

⁴⁸⁴⁾ Isto, dok. br. 135.

i da se probije od Fincovog salaša, ali je tu zaustavljen. Na tom delu fronta borbe su se vodile sve do zore 28. januara. Njihov ishod bio je: 20 poginulih neprijateljevih vojnika. Međutim, 21. slavonska brigada imala je znatno više gubitaka: 77 mrtvih i 265 ranjenih boraca, koji su odmah prebačeni u bolnicu u Loznici.

U zoni napada 17. divizije vodile su se takođe, vrlo teške borbe. Umesto sa dva bataljona kako je bilo predviđeno 15. majevička brigada izvršila je napad s tri bataljona. Međutim, zbog uporne i organizovane odbrane jedinice 15. brigade, posle dvočasovne borbe, morale su da se vrate na polazni položaj. U 14 časova bataljoni 15. majevičke brigade ponovili su napad na Glavicu, a jedan bataljon 6. proleTERSke brigade krenuo je u napad na Fincov salaš i Agina pučila, sadejstvjući 21. slavonskoj brigadi 28. divizije. Međutim ni taj napad nije uspeo. U obnovljenom napadu koji je počeo u 19 časova, jedan bataljon 15. majevičke brigade uspeo je da zauzme Pašine bašče i da se probije do same željezničke stanice. Ali, neprijatelj je izvršio protivnapad i povratio je bataljon 15. majevičke brigade na polazni položaj. I noćni napad u 22 časa završio se bez uspeha jer se neprijatelj žilavo borio za svaki metar zemljišta koristeći se dobro uređenim rovovima, bunkerima i preprekama, kao i utvrđenim zgradama. U tim borbama 15. majevička brigada imala je 63 mrtva, 125 ranjenih i 15 nestalih a 6. proleTERSka brigada 31 poginulog i 90 ranjenih boraca, dok gubici neprijatelja nisu ustanovljeni. Ukupno kod obe divizije pri napadu na Bijeljini bilo je: 171 poginuo, 483 ranjena i 15 nestalih boraca.

U isto vreme jedinice 2. krajiške brigade vodile su teške borbe protiv tri nemačke kolone koje su napadale od Bijeljine, Glendića i kote 111, i uspele da se probiju ka Brezovom Polju. Tom prilikom 2. krajiška brigada imala je 18 poginulih i 32 ranjena borca.

Novi napad jedinica 15. majevičke i 6. proleTERSke (istočnobosanske) brigade, izvršen je 28. januara u 0.30 časova. Noć je bila puna mesečine, pa su se siluete boraca ocrtavale na snežnom pokrivaču i ravnoj površini kao pokretne mete, za razliku od prethodnog dana kada je povremeno padao gust sneg ili je bilo maglovito. U prvim naletima ove jedinice uspele su da zauzmu Pašine bašče i prve kuće u Ciganluku. Međutim, pred zoru oko 5 časova, neprijatelju je pošlo za rukom da u protivnapadu iz Bijeljine i sa Patkovače potisne jedinice tih brigada na polazne položaje. Istog dana između 20 i 24 časa 15. majevička brigada je još dva puta prelazila u napad, ali bezuspešno.

U tim borbama 15. brigada imala je 39 poginulih, 105 ranjenih i 9 nestalih, a 6 proleTERSka brigada 58 poginulih i 114 ranjenih boraca. Gubici neprijatelja, prema nepotpunim podacima, iznosili su 52 poginula i 110 ranjenih.

Za to vreme jedinice 2. krajiške brigade vodile su borbe protiv neprijatelja koji se nalazio u selu Obradovom Brdu. Tek oko 19 časova, kada su se Nemci povukli prema Brezovom Polju, 2- krajiška brigada zaposela je položaj na liniji kota 130 - Obradovo Brdo - kota 117.

Istog dana su 25. brodska i 21. slavonska brigada 28. divizije napadale neprijatelja na liniji Kovanluk - Golo Brdo i prema Aginim Pučima i Fincovom salašu, ali i ovoga puta bez uspeha.

U Štabu 17. divizije u kojem se nalazio general-major Ljubo Vučković, koji je rukovodio operacijom, procenjena je situacija na sektoru Bijeljine i zaključeno da je neprijatelj oslabio svoju odbranu izvlačeći deo snaga preko Brezovog Polja za Brčko i da u granizonu Bijeljina nema više od 1200 neprijateljevih vojnika. Na osnovu takve procene odlučeno je da se noću 28/29. januara obnovi napad s jedinicama obe divizije, ali ni taj napad nije uspeo. Sve četiri brigade (25. brodska i 21. slavonska 28. divizije i 6. proleTERSka i 15. majeVička 17. divizije) morale su do zore 29. januara da se povuku na polazne položaje. Dalji napadi privremeno su obustavljeni, tako da su se oko Bijeljine 30. i 31. januara odvijala uglavnom, obostrana izviđačka aktivnost.⁴⁸⁵

I, pored toga što su i borci i starešine ulagali velike napore, razloga za neuspeh napada na Bijeljinu bilo je više. Duboki sneg, ravnica, dobro utvrđen neprijatelj rešen da se bori do kraja, slaba odeća i obuća, nedovoljna artiljerijska podrška zbog slabih vremenskih uslova, naročito prvog dana napada 27. januara i mala količina municije koja je stajala na raspolaganju 1. artiljerijskoj brigadi na izuzetno širokom frontu, negativno su se odrazili na postizanje konačnog uspeha. U toku pripreme novog napada zaključeno je da bi 17. diviziju trebalo u najvećoj tajnosti prebaciti na prostor severno od Bijeljine i izvesti novi napad sa severa i juga. Na odluku o prebacivanju 17. divizije na prostor severno od Bijeljine verovatno je uticalo i saslušanje jednog četnika koji je pre novog napada prebegao iz Bijeljine i izjavio da oko 1000 četnika MajeVičkog korpusa drži položaj severno od grada, pa će zbog toga biti lakše da se na Bijeljinu napada sa severa i juga, nego kao ranije s istoka, juga i zapada.

U vezi s takvom procenom situacije rukovodilac operacije general Vučković doneo je 30. januara u 17 časova odluku da se Bijeljina ponovo napadne 31. januara pred ponoć. Sedamnaestoj diviziji naređeno je da prikupi dve brigade na prostoru Brijesnica - Ljeljenča - Obarska, koje bi odatle krenule 31. januara u 17 časova pravcem Budžak - Obarska i izvršile napad na Bijeljinu, a jednu brigadu da zadrži na komunikaciji Bijeljina - Brezovo Polje radi zatvaranja pravca od Brčkog i Bijeljine. Prva artiljerijska brigada dobila je zadatak da podržava napad ujutro 1. februara ukoliko ne bude drugih zahteva za dejstvo noću. Štabu 28. divizije naređeno je da 30. januara do 10 časova prebaci jednu brigadu na liniju kanal - Obrijež - Krušik - Brijesnica i na njoj smeni jedinice 17. divizije, a ostale dve brigade da postavi na prostor Puhare Pučile - Čipervine, s manjim delovima prema Amajlijama, i odatle da napadaju Bijeljinu. Početak napada za jedinice 28. divizije određen je za 31. januara u 22 časa, a za jedinice 17. divizije istog dana u 23 časa.⁴⁸⁶

Postupajući po naređenju rukovodioca operacije, Štab- 17. divizije uputio je 6. proleTERSku brigadu na prostor Mala Obarska - Krnjuša - Karavlas, severno od Bijeljine, a 2. krajišku brigadu u Veliku Obarsku, dok je 15. majeVičku brigadu rasporedio duž komunikacije Brezovo Polje - Vršani - Donji Drageljevac, a jedan bataljon na prostor Suljin-Han

⁴⁸⁵ Isto, dok. br. 142 i 145, knj. 33, dok. br. 5, 7, 44 i 148; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-14; Gligo Mandić, n. d. str. 302-4.

⁴⁸⁶ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 160.

- Ljeljenče da sprečava dovođenje pojačanja bijeljinskom garnizonu iz Brezovog Polja i Brčkog.⁴⁸⁷

Štab 28. divizije na osnovu primljenog naređenja odlučio je da 17. slavonska brigada s jednim ojačanim bataljonom, osloncem na polazni položaj između Fincovog salaša i Aginih Pučila, izvrši prodor u neprijateljeve položaje i omogućiti ubacivanje u napad 21. slavonske brigade kako bi se što pre zauzeli Fincov salaš i Patkovača i obezbedilo prodiranje u Bijeljinu i njeno zauzimanje. Deo snaga 25. brodske brigade trebalo je da napada neprijatelja u Petrovom Selu, veže za sebe deo protivnikovih snaga i, na taj način, pomogne napad jedinica 17. divizije na čijem se pravcu nalazilo i težište napada.⁴⁸⁸

Novi napad na Bijeljinu nije počeo kako je bilo predviđeno. Šesta proleterska brigada zakasnila je i stigla na polazni položaj za napad tek u 23 časa 31. januara u vreme kada je napad trebalo već da počne. Na drugoj strani 2. krajiška brigada stigla je u polazni rejon u 16 časova i napad izvršila u 20 časova, dakle tri časa ranije od predviđenog vremena. Ni ovog puta napad jedinica 17. i 28. divizije nije doneo željene rezultate. Čete i vodovi u nekim brigadama bili su prepolovljeni a broj izbačenih iz stroja veoma veliki. Tako je u borbama od 27. januara od 1. februara u jedinicama 17. divizije poginuo 281, a ranjen 601 borac i rukovodilac dok je u jedinicama 28. divizije poginulo 176 a ranjeno 476 boraca i rukovodilaca. Ukupni gubici u borbama od 16. januara do 1. februara bili su: u 17. diviziji 401 poginuo i 958 ranjenih a u 28. diviziji 259 poginulih i 748 ranjenih boraca i rukovodilaca, što znači da je bilo izbačeno iz stroja 12%/15% ljudstva pomenutih jedinica.⁴⁸⁹

U toku tih borbi oko Bijeljine podrška Vazduhoplovstva NOVJ nije mogla u potpunosti doći do izražaja. Za vreme prvog napada 27. januara, avijacija nije mogla da se upotrebi zbog snežnih padavina i magle. Međutim, kasnije je intervenisala ali s ograničenim mogućnostima. Na zahtev Štaba 2. armije da avijacija bombarduje spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja, vrhovni komandant je 31. januara odgovorio:

»Avijacija ne može tući spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja u gradu Bijeljini iz razloga što su slabo uočljivi ciljevi i iz bojazni da ne tuče naše dijelove koji su blizu.

Dovoljna je za vas pomoć da avijacija tuče rezerve, artiljeriju i uporišta u samom gradu.«⁴⁹⁰

Štab 2. armije o toku borbi redovno je izveštavao Vrhovni štab. Pošto je u Vrhovnom štabu zaključeno da bi svaki dalji napad bio neceľishodan, vrhovni komandant naredio je 2. februara da se napadi na Bijeljinu obustave. Štab 2. armije primio je to naređenje u vreme kada je bio počeo i treći napad na Bijeljinu (2. februara u 18.30 časova) pa je, u vezi s tim, komandant armije, general-lajtnant Koća Popović, izvestio vrhovnog komandanta ovako: »Nismo stigli da obustavimo sinoćni napad na Bijeljinu. Borba je bila vrlo oštra. Naši delovi uspeľi su sa severa da upadnu u grad, ali se nisu mogli održati.«⁴⁹¹

⁴⁸⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 5; Gligo Mandić, n. d., str. 304-306.

⁴⁸⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 170 i knj. 33, dok. br. 7.

⁴⁸⁹> Isto, knj. 33, dok. br. 5, 7, 44, 45 i 90; Gligo Mandić, n. d., str. 304-306.

⁴⁹⁰> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 76.

⁴⁹¹> Vidi izvore u nap. 397 i 401 i AVII, k. 274, 6-86 i 6-93/4.

Naime, rukovodilac operacije general Ljubo Vučković odlučio je da se još jednom napadne neprijatelj u Bijeljini sa severne i južne strane. Napad je izveden 2. februara s početkom u 18.30 časova. Ovog puta sa severne strane, posle polučasovne minobacačke pripreme, prešla je u napad 6. proleterska brigada. Njene jedinice uspele su da zauzmu prve blokove kuća i da se povežu s jedinicama 2. krajiške brigade koje su prešle u napad u 21 čas, takođe zauzele prve blokove kuća i uspele da prodru do silosa i parnog mlina. Šesta proleterska brigada pretrpela je osetne gubitke (28 poginulih i 88 ranjenih) i bila primorana da se u 5 časova 3. februara povuče na polazni položaj. Druga krajiška brigada uspešno se borila do 3 časa ujutro kada je neprijatelj privukao poslednje raspoložive rezerve i prešao u protivnapad, tako da se i ona do 6 časova ujutro morala povući na polazni položaj uz gubitke od 27 mrtvih i 97 ranjenih boraca i rukovodilaca.⁴⁹²

Jedinice 28. divizije pokušale su, takođe, da izvrše prodor u Bijeljinu napadajući u sumrak 2. februara neprijatelja na Aginim Pučilima, Fincijskom salašu, Patkovači i u Golom Brdu. Međutim, ni ovoga puta nisu imale uspeha pa su se povukle na polazni položaj uz gubitke od oko 10 mrtvih i 61 ranjenog borca i rukovodioca.

Napadi na Bijeljину obustavljeni su 3. februara. Tada je Štab 2. armije, zbog situacije kod Zvornika, naredio Štabu 28. divizije da jednu svoju brigadu prebaci na prostor Rojčević - Šepak. Međutim, u vreme pokreta 17. slavonske brigade na taj prostor došlo je novo naređenje da se jedinice vrte i zauzmu položaj na prostoru Brijesnica - Ljeljenča - Gornja i Donja Čađavica. Istog dana 21. slavonska brigada rasporedila se na prostoru između Hase, Muhadžera, Puhare Pučile, Leskovca i Čardačine radi odmora i sređivanja posle napada na Bijeljину, a 25. brodska brigada na prostoru između Janje, Čardačine i Amajlije. Na taj način su se dve brigade (21. i 25. brigada) orijentisale na prostor južno od Bijeljine, a jedna (17. brigada) na prostor zapadno od grada. Do 7. februara izvođene su samo manje izviđačke akcije. Jedino se 17. slavonska brigada rokirala nešto zapadnije na prostor Gornja Bukovica - Korenita - Gornja Čađavica - Obradovo Brdo da bi lakše kontrolisala pravac ka Novom Brezovom Polju.⁴⁹³

Štab 17. divizije je 3. februara naredio pregrupisanje svojih jedinica orijentišući ih, uglavnom, na zatvaranje pravca Zvornik - Bijeljina. Sutradan je 6. proleterska brigada raspoređena na prostor između Jasenice, Vidovića, Kiseljaka i Krčevine, u zahvatu Jaseničke reke (pozadi nje) a u zahvatu Piličke reke raspored je zauzela 2. krajiška brigada, prema Loparama se uputila 15. majevička brigada, a u Čelić 1. artiljerijska brigada. Na taj način jedinice 17. divizije postepeno su se približavale polaznim položajima za napad na nemačku 22. pešadijsku diviziju.⁴⁹⁴

Proboj nemačke 22. pešadijske divizije u rejon Bijeljine

Za vreme dok su se 17, 25, 27. i 38. divizija 2. armije pripremala za odlučan protivnapad na nemačku 22. pešadijsku diviziju radi njenog razbijanja i uništenja, komandant 2. armije general Koča Popović pre-

⁴⁹² Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁴⁹³ Isto, dok. br. 44, 45 i 90.

⁴⁹⁴ Isto, dok. br. 90.

šao je u rejon bliže Zvorniku da bi na licu mesta, s potčinjenim štabovima, razradio plan protivnapada. O tom planu je obavešten 6. februara Vrhovni štab radiogramom, u kojem stoji:

»Napad na neprijateljsku zborničku grupu preduzećemo najranije sedmog februara u zoru. I to dve div(izije) Trećeg korpusa preko Jasenice i sela Liješnja na Kostijerevo - Drinjača. Sedamnaesta div(izija) preko sela Pravoslavne Kamenice, a 25. div(izija) s linije Zmajevac - Ahmetovo brdo.⁴⁹⁵

Namera Štaba 2. armije da napadne neprijatelja 7. februara ipak nije mogla biti realizovana pošto je 17. divizija kasnila s pristizanjem u polazne rejone za napad zbog jake zime, dubokog snega, velike udaljenosti i iscrpljenosti ljudstva u dotadašnjim borbama za Bijeljину.

Neprijatelj je, pak, iskoristio trodnevni predah, sredio svoje jedinice i 7. februara u 7.15 časova prešao u napad od Zvornika prema severu. Prvo je napao položaje 18. srpske brigade 25. divizije na njenom desnom krilu. U iznenadnom udaru delovi 65. grenadirskog puka zauzeli su Stan, a zatim produžili napad u Zmajevac u sadejstvu sa 16. grenadirskim pukom. Zmajevac su jedinice 18. srpske brigade napustile posle kraće borbe i povukle se na Legino i Ćirilovo Brdo. Pošto je ovladao Stanom i Zmajevcom, neprijatelj je stvorio povoljne uslove da zauzme i Vratolomac (trig. 379), jak topografski objekat koji dominira Zvornikom sa severa. Iako su postojali uslovi da se na Vratolomcu pruži snažan otpor delovima 16. i 47. grenadirskog puka koji su napadali na taj objekat, ipak ni njega nisu uspele da zadrže jedinice 18. srpske brigade već su se povukle ka Lipovcu (kota 347) gde je nastavljena žestoka borba.⁴⁹⁶

Trideset osma divizija je zatvarala pravac Zvornik - Tuzla s položaja udesno od 18. srpske brigade 25. divizije. Njena 17. majevička brigada nalazila se na položaju Lisina (trig. 508) - Špasojevica - Krš - Klek i bila postavljena bočno u odnosu na raspored 18. brigade; pozadi 17. majevičke brigade nalazila se 18. hrvatska brigada raspoređena na prostoru Capardi - Hajvazi - Kulina, a na desnom krilu divizijskog rasporeda - 21. istočnobosanska brigada na položaju od Đafin kamena (trig. 534), preko Samara do Planine, južno od drumu Zvornik - Tuzla. Jednovremeno s napadom na položaje 18. srpske brigade delovi nemačkog 65. grenadirskog puka izvršili su demonstrativni napad na Špasojevicu ali su odbijeni. Napadajući istovremeno i na Lišinu, primorali su delove 17. majevičke brigade na povlačenje. U toku dana i noći jedinice 17. majevičke i 18. hrvatske brigade izvršile su dva protivnapada i pokušale da povrate Lišinu. Međutim, u tome nisu uspele jer je neprijatelj čvrsto držao brdo u svojim rukama i tako obezbeđivao levi bok glavnih snaga 22. pešadijske divizije koje su prodirale u pravcu Karakaje, severno od Zvornika. U međuvremenu je 21. istočnobosanska brigada napadala Dobre Vode ali nije uspela da ih zauzme i tako oslabi pritisak neprijatelja severno od komunikacije Zvornik - Tuzla.⁴⁹⁷

Cim je otpočeo napad neprijatelja na položaj Zmajevac - Stan - Lisina, Štab 2. armije odmah je o tome izvestio Vrhovni štab. Istog dana,

⁴⁹⁵ AVII, k. 274, reg. br. 6-102/4.

⁴⁹⁶ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 84.

⁴⁹⁷ Isto, dok. br. 52 i 105.

7. februara u 19 časova, maršal Tito intervenisao je radiogramskim naređenjem ove sadržine: »Trebate preduhitriti Nemce sa vašim opštim protivnapadom. U protivnom oni će vam preoteti inicijativu i poremetiti vaš plan operacija«. ⁴⁹⁸

Međutim, to naređenje vrhovnog komandanta Štab 2. armije nije mogao da realizuje kako je planom bilo predviđeno iz više razloga. Iako su jedinice 38. divizije ulagale poslednje snage da na vreme stignu u polazne rejone za napad, one u tome nisu u potpunosti uspele. Njena 6. brigada pristigla je 7. februara u 4 časa južno od komunikacije Tuzla - Zvornik i razmestila se na prostoru Pravoslavno Snagovo - Ahmetovo brdo (kota 459) - južne padine Lišine - Kulići, gde je njene delove zatekao napad neprijatelja izveden u 10 časova na Lišinu. Druga krajiška brigada je 7. februara tek u 18 časova prispela na položaj Križevici - Grahovica - Perunika (kota 528) - Gušteri, na kojem su se nalazile jedinice 38. divizije, pa se brigada razmestila pozadi njihovog borbenog poretka i tu zanoćila. Istovremeno, 15. majevička brigada i divizijski delovi maršovali su prema komunikaciji Tuzla - Zvornik i razmestili se na prostoru od Šapne ka Memićima, a 1. artiljerijska brigada se već 6. februara od 21 čas nalazila u Capardima. ⁴⁹⁹

Tog dana 27. divizija se još uvek nalazila sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom na prostoru Osmaci - Podborovo - Paprača na odmoru i sređivanju, a sa 19. birčanskom na liniji Solakovina - Grabovica, na položaju prema Vlasenici. ⁵⁰⁰

Dvadeset druga divizija pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nalazila se 7. februara u ovom rasporedu: 10. srpska brigada na desnom krilu, od Malog Zvornika do Drinjače, 12. srpska brigada u centru od Drinjače do sela Crnča i 8. srpska brigada na levom krilu od sela Crnča do Donje Bukovice. Zadatak 22. divizije bio je da spreči prebacivanje neprijatelja na desnu obalu Drine i da vatrom iz teškog oružja drži pod kontrolom put između Drinjače i Zvornika. ⁵⁰¹

Vrhovni komandant maršal Tito uviđajući mogućnost da deo snaga nemačke 22. pešadijske divizije forsira Drinu na odseku između Drinjače i Zvornika i tako obezbedi povoljnije uslove za prolaz svojih jedinica komunikacijom Drinjača - Zvornik, nizvodno desnom obalom reke, naredio je 7. februara Štabu 22. divizije da ne dozvoli neprijatelju »da upotrebi cestu Drinjača - Zvornik« i da ta komunikacija mora biti pod najjačom vatrom. Takođe, upozorio je Štab 22. divizije na mogućnost neprijateljevog prelaska preko Drine između Drinjače i Zvornika »u cilju obrazovanja mostobrana na desnoj obali«, i zbog toga naredio da se tom sektoru pokloni posebna pažnja uz krajnju opreznost da ne bi bilo iznenađenja. ⁵⁰²

S obzirom na to da je neredovno obaveštavan o događajima kod 25. divizije Štab 2. armije je upozorio Štab 25. divizije 7. februara u 22. časa. Istovremeno je zatražio da uzme radio-stanicu od neke svoje bri-

⁴⁹⁸ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 92.

⁴⁹⁹ Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵⁰⁰ Isto, dok. br. 94.

⁵⁰¹ Isto, dok. br. 104.

⁵⁰² Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 94.

gade ukoliko je divizijska radio-stanica neispravna. Nepoznajući pravu situaciju na delu fronta te divizije, Štab 2. armije naredio je da se ukoliko je neprijatelj ovladao Karakajom dve njene brigade oslone na levo krilo 38. divizije i postave na liniji Krš (kota 388) - Grbavci, a da se jedna brigada rasporedi na prostor Čolopek - Kučickula - Tršić, sa zadatkom da sadejstvuju jedinicama 38. divizije prema Zvorniku i Suljin-Hanu. Time bi trebalo da zatvaraju komunikaciju Jordan - Sapna i ometaju saobraćaj neprijatelja duž drumova Zvornik - Kozluk uz sadejstvo artiljerijskih jedinica sa desne obale Drine.⁵⁰³

Žestoke borbe na pravcu prodora nemačke 22. pešadijske divizije nastavljene su 7. februara. Noću je neprijatelj uspeo da ovlada Lipovcem pa su jedinice 18. srpske brigade posle neuspešnih protivnapada i pokušaja da povrate Lipovac, bile primorane da se povuku na naredni položaj na liniji Pećina - Ćirilovo Brdo - Kučickula - Đulići u zahvatu reke Šapne. Neprijatelj je bez otpora ovladao Karakajom i Jordanom i izbio na desnu obalu Šapne u njenom donjem toku od ušća u Drinu. Levo od 18. srpske brigade nalazila se raspoređena po dubini 16. srpska brigada, na prvom položaju na liniji Čolopek - Cer - Kučickula, na drugom položaju u selu Tršiću i na trećem položaju kod sela Kozluka. Desno od 16. srpske brigade nalazila se 19. srpska brigada raspoređena na položaju Grbavci - Ćirilovo Brdo - Vjenčac (trig. 495) - Kitovnica (tri bataljona) i po dubini na potezu Kučickula - Mrakodo (jedan bataljon). U stvari, 25. divizija nalazila se sa 16. i 19. srpskom brigadom u prvoj liniji, a sa 18. srpskom brigadom na spoju između 16. i 19. srpske brigade, odnosno u drugom ešelonu.

U toku 7. februara 16. srpska brigada uspešno je odolevala žestokim napadima nemačkog 16. grenadirskog puka. Međutim, u 19 časova nemačke jedinice prešle su u opšti napad koji je trajao celu noć između 7/8. februara, kada su uspele da zauzmu Čolopek i da izbiju na kotu 347, ugrožavajući desno krilo 16. brigade zbog čega su se desnokrilne jedinice morale povući na Jankovinu, predeo iza Mrakodola.

I 19. srpska brigada bila je izložena žestokim napadima neprijatelja, koji su počeli u 8 časova ujutro i završili se bezuspešno. Neprijatelj je ponovo prešao u napad u 17 časova na liniju Vjenčac (trig. 495) - Ćirilovo Brdo ali i ovoga puta bez znatnijih rezultata. Treći napad bio je u 23 časa. Tom prilikom razvile su se borbe prsa u prsa. Pod snažnim pritiskom neprijatelja 16. brigada morala je da odstupi na naredni položaj na liniji Kitovnica - Kučickula.

U 8 časova nemačke snage izvršile su napad i na delove 18. srpske brigade koji su se nalazili u Ćirilovom Brdu ali su odbijene. Međutim, delovi nemačkog 16. grenadirskog puka obnovili su u 13 časova napad i uspeali da zauzmu Pećinu i deo Ćirilovog Brda. A kako protivnapad jedinica 18. srpske brigade zbog slabog snalaženja rukovodilaca nije uspeo, Štab 25. divizije naredio je da se jedinice 18. brigade povuku delom snaga pozadi 19. srpske brigade u Kraljevićima, a delom snaga na desno krilo 38. divizije na liniju Orahovac - Stražbenica (kota 399) - Križevići.⁵⁰⁴

⁵⁰³) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 42.

⁵⁰⁴) Isto, dok. br. 84.

Sedamnaesta majevička i 18. hrvatska brigada 38. divizije napale su posle ponoći 7/8. februara delove nemačkog 65. grenadirskog puka i 963. tvrđavske pešadijske brigade »Kloc« na Lišini. Pose duge i žilave borbe Lišina je zauzeta ali je neprijatelj, uvodeći rezerve, izvršio ujutro protivnapad i ponovo zauzeo taj jaki topografski objekat. Deo snaga 38. divizije napao je i selo Kordunu ali ga nije zauzeo. Tako je neprijatelj uspeo da održi položaje zapadno od Zvornika. Da bi ojačao dejstva 17. majevičke i 18. hrvatske brigade, Štab 38. divizije naredio je 21. istočnobosanskoj brigadi da se pomeri u rejon Glumine, kao opšta divizijska rezerva. Na dotadašnje brigadne položaje pristigle su jedinice 27. divizije.⁵⁰⁵

U međuvremenu dok su se vodile borbe 1. i 2. bataljon 47. grenadirskog puka forsirali su Drinu ujutro 8. februara kod sela Budišića na sektoru 10. srpske brigade 22. divizije i posle kraće borbe uspeali da ovladaju dominantnim visovima i da se zabace iza leđa jedinica 10. srpske brigade koje su se u neredu povlačile ka Donjoj Trešnjici. U toku dana neprijatelj je produžio nadiranje na sever prema Malom Zvorniku, ali je zadržan ispred Vlaških njiva. Tom prilikom jedan vod 1. bataljona 10. brigade nije uspeo da se pravovremeno povuče pa je to neprijatelj iskoristio da ga uništi. U neravnopravnoj borbi hrabro je poginuo 21 borac.⁵⁰⁶

Za to vreme 17. divizija još uvek je vršila pomeranja prema polaznim rejonima za napad u koje je došla 8. februara do 14 časova. Druga krajiška brigada razmestila se na prostoru Pravoslavnog Snagova, 6. proleterska brigada desno od nje prema Đafinom kamenu (trig. 534), a 15. majevička brigada delom snaga osiguravala je pozadinske jedinice i prihvatala ranjenike u rejonu Kusonja i Memića, a delom snaga rasporedila se kao divizijska rezerva u Stanišićima.⁵⁰⁷

U takvoj situaciji Štab 2. armije doneo je konačnu odluku za koncentrični napad na neprijatelja na sektoru Zvornik - Drinjača. U 12.30 časova 8. februara odlučeno je da se nemačka 22. pešadijska divizija prethodno razdvoji na dve grupe a potom da se počasno uništi. Za proboj u borbeni poredak nemačke 22. divizije izabran je odsek između reka Kamenice i Jošanice. Za izvršenje zadatka obrazovana je grupa za proboj (tri brigade 17. divizije i dve brigade 27. divizije pod komandom Štaba 17. divizije), i grupa za napad i sadejstvo grupi za proboj (tri brigade 25. divizije i tri brigade 38. divizije pod komandom Štaba 3. korpusa). Planom je predviđeno da napad počne 9. februara u 3 časa ujutro.⁵⁰⁸ (Prilog br. 8)

Za podršku napada Štab 2. armije zatražio je od Vrhovnog štaba dejstvo avijacije na ciljeve u Maričićima, Stanu, Liplju i na Gaju (kota 444), zatim bombardovanje neprijateljevih rezervi u Divićima, Šamani- ma i Drinjači, i bombardovanje njegove kolone na komunikaciji Drinjača - Nova Kasaba. Zatražio je i sadejstvo jedinica 22. divizije s kojim nije bila uspostavljena radio-veza.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵) isto, dok. br. 105.

⁵⁰⁶) Isto, dok. br. 104; Friedrich-August von Metzsch n. d., str. 79.

⁵⁰⁷) Zbornik NOR, tom IV knj. 33, dok. br. 90.

⁵⁰⁸) Isto, dok. br. 50; AVII, k. 273, reg. br. 1-13/1.

⁵⁰⁹) AVII, k. 274, reg. br. 6-104 i 6-105/4.

Posle donošenja odluke Štaba 2. armije obavestio je Vrhovni štab da će se napad na neprijatelja izvršiti noću između 8. i 9. februara i to na liniji Pravoslavna Kamenica - Novo Selo, da su preduzete mere za sprečavanje eventualnog nadiranja neprijatelja ka Capardima i Tuzli, i da je potrebno sadejstvo avijacija na ciljeve neprijatelja.⁵¹⁰

U to vreme u Vrhovnom Štabu vladala je izvesna nervoza jer je 2. armija kasnila u protivnapadu a šturi i neredovni izveštaji stizali su sa zakašnjenjem. U vezi s tim vrhovni komandant je 8. februara tri puta intervenisao radiogramskim naređenjima Štabu 2. armije.⁵¹¹ Međutim, Štab 2. armije primio je ta naređenja tek posle ponoći 9. februara, u vreme kada je napad njenih jedinica već počeo. Iako je radio-veza između Vrhovnog štaba i Štaba 2. armije održavana bez smetnji predaja depeša iz radio-centra Vrhovnog štaba uglavnom je kasnila po nekoliko časova jer se gubilo dosta vremena u šifrovanju depeša, kao i zbog preopterećenosti samog radio-centra. Stotine depeša Vrhovni štab upućivao je dnevno potčinjenim štabovima ali i pored krajnjeg zalaganja šifranata i radio-telegrafista kasnilo se u predaji. Tako su i pomenuta tri naređenja maršala Tita primljena sa zakašnjenjem. Komandant 2. armije general-lajtnant Koča Popović odgovorio je jednom neuobičajeno opširnom depešom od 686 radio-grupa. U njoj je stajalo:

»Primili smo vaše depeše br. 80-80 i 82-82. Mislimo da njihova sadržina ne odgovara našim realnim mogućnostima. Naša stvarna snaga ne predstavlja ni desetinu našeg broja i naoružanja iz sledećih razloga:

Naša vojska, uračunavajući i kadrove, u odnosu na Nemce, nema gotovo nikakvog iskustva i znanja. Ma kolike bile naše snage, mi nismo u stanju ni da sprečimo prodiranje jedne nemačke div[izije], ma i današnje. Pokazalo se da većina naših jedinica nije u stanju da održi i jedan položaj pred malo jačim neprijateljskim] napadom.

Ni artiljerija ni ostalo oružje ne mogu doći do izražaja bez pravilnog opšteg sadejstva, kog nema, i bez sigurnog snabdevanja municijom. Napominjemo da je sva artiljerija prebačena na konjsku i volovsku vuču i da je ishrana stoke sasvim nedovoljna.

Od 27. januara sve jedinice su u gotovo neprekidnoj borbi, većinom na potpuno pustom terenu, dakle, stalno napolju, prvih dana na vrlo velikoj hladnoći. Samo u 19. brigadi, za prvih pet dana, bilo je oko 200 smrzanja. Snabdevanje dugačko, sporo, neredovno.

Imali smo vrlo velike gubitke, ne računajući Treći korpus, preko pet hiljada izbačenih iz stroja od 27. januara.

Izveštavanje je zaista slabo, jer malo saznajemo i sporo. Štabovi nemaju brz uvid. Tehnička sredstva veze su potpuno nedovoljna. Tako ni sa 25. ni sa 22. [divizijom] tri dana nemamo veze zbog neispravnosti [radio-]stanica. Telef[onskog] materijala, naročito stručnog osoblja, nedostaje nam mnogo.

⁵¹⁰) Isto, dep. br. 6.

⁵¹¹> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 95.

Sanitet, zbog neiskustva kadrova, velikog broja ranjenika, udaljenosti baza, stalne ugroženosti rejonu Tuzle, ne uspeva da pravilno prihvati, obradi i evakuise ranjenike.

Sada su sve naše jedinice u borbi, a gotovo od početka je stalno bilo tako, zbog mnogobrojnih pravaca, mnogobrojnih raznih neprijatelja.

Protivnapad nismo mogli preduzeti ranije, jer 17. [divizija] nije sa sektora Bijeljine mogla da se izvuče iz borbe i stigne ranije.

U protivnapadu dejstvuju sve četiri predviđene div[izije], a četiri brigade 17. i 27. [divizije] učestvuju samo na glavnom pravcu. Jedna brigada Dvadeset sedme je u Vlasenici. Jedna brigada 17. stigla je kasnije od ostalih, jer je bila kod Brezovog Polja. I ona sad ulazi u borbu.

Trideset osma [divizija], koja je malobrojna, i Dvadeset peta koja je najviše načeta u neprekidnim borbama, nalaze se na sektoru Ahmetovo brdo - Perunika - Spasojevica - Krš - Grbavci - Čolopek. One nisu uspele da pred nepr[ijateljem], koji jako nadire, pređu u efikasan protivnapad, naročito 25. koja se na pravcu glavnog neprijateljskog udara povlači.

Uzevši u obzir sve navedene važne momente, složenost opšte vojničke situacije u ist[očnoj] Bosni, mislimo da onako oštru kritiku nikako nismo zaslužili.⁵¹²

To je bila ocena komandanta 2. armije, general-lajtnanta Koče Popovića. Ipak, mora se shvatiti da su borci i rukovodioci u tim teškim trenucima i danima neprekidnih borbi ulagali natčovečanske napore i krajnje požrtvovano borili protiv iskusnog neprijatelja i protiv svih teškoća i tegoba koje su ih mučile tih dana: glad, smrzavanje, slaba odevenost i dr. Međutim, ni vojnicima nemačke 22. pešadijske divizije u to vreme nije bilo lako. U jednom trenutku cela nemačka divizija nalazila se na ivici nervnog sloma. Ta divizija, koja se borila u severnoj Francuskoj, Belgiji i na istočnom frontu, kroz južnu Ukrajinu i na Krimu, kao i u opsadi Sevastopolja, doživljavala je u borbi protiv jedinica 2. armije najteže trenutke od svog formiranja.⁵¹³

Vrhovni komandant uputio je 8. februara naređenje Štabu 22. divizije da po svaku cenu odbaci neprijateljeve delove koji su bili prešli na desnu obalu Drine i zamerio Štabu 22. divizije što je dozvolio nemačkim snagama da forsiraju Drinu, iako su se pod njegovom komandom nalazile četiri brigade. Istim naređenjem vrhovni komandant stavio je svu artiljeriju na desnoj obali Drine pod komandu Štaba 22. divizije.⁵¹⁴

Istog dana, 8. februara, vrhovni komandant naredio je Štabu 1. armije da odmah uputi 2. proletersku diviziju u Mačvu na prostor Šabac - Bogatić gde je trebalo da primi zadatke za dejstva u dolini Drine. Na taj način je vrhovni komandant ojačao 2. armiju u nastojanju da se elitna nemačka 22. pešadijska divizija što pre uništi na drinjačko-zvorničkom sektoru.⁵¹⁵

⁵¹²> AVII, k. 274, reg. br. 6-106 i 6-107/4.

⁵¹³) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79.

⁵¹⁴> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 95.

⁵¹⁵> Isto, dok. br. 94 i 104.

Štabovi 17, 25, 27. i 38. divizije, kao i Štab 3. korpusa primili su u popodnevnom časovima 8. februara zapovest Štaba 2. armije za napad na nemačku 22. pešadijsku diviziju. Odmah su doneli svoje odluke i razradili zapovesti potčinjenim jedinicama.

Štab 25. divizije je u 21 čas naredio levokrilnoj 16. srpskoj brigadi da napada pravcem Jordan - Karakaja - Lipovac; srednjoj, 19. srpskoj brigadi, da napada pravcem Vjenčac (trig. 495 - Glumine i, desnokrilnoj, 18. srpskoj brigadi, da napada pravcem Sahanići - Glumine.⁵¹⁶

Štab 38. divizije naredio je 17. majevičkoj i 18. hrvatskoj brigadi da zatvaraju pravac Zvornik - Tuzla i da spreče eventualni prodor neprijatelja u pravcu Caparda, a 21. istočnobosanskoj brigadi da napada neprijatelja u Marčićima.⁵¹⁷

Sa svoje strane Štab 17. divizije je zapovešću od 8. februara u 22 časa detaljno razradio zadatke za svoje matične brigade i potčinjenu 27. diviziju koje su dejsstvovala na težištu napada 2. armije. Dvadeset sedma divizija dobila je zadatak da sa dve brigade napada neprijatelja (65. grenadirski puk i 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc«) na odseku od reke Kamenice od Novog Sela i preseče komunikaciju Drinjača - Zvornik kod kote 150 i sela Šamana, hvatajući vezu levo s brigadom 17. divizije koja je, takođe, učestvovala u zauzimanju Šamana, sela u okuci Drine preko puta Budišića, gde su se nalazili iskrcani delovi nemačkog 47. grenadirskog puka. Šesta proleterska brigada 17. divizije dobila je zadatak da u sadejstvu sa levokrilnom brigadom 27. divizije napada pravcem Đafin kamen - Velika njiva - Šamani i preseče cestu Drinjača - Zvornik; jedan bataljon trebalo je da sadejstvuje levokrilnoj 2. krajiškoj brigadi, koja je imala da napada pravcem Samarići - Dobra Voda - Sabići - Sejfići i preseče put između Drinjače i Zvornika. Petnaesta majevička brigada trebalo je da se zadrži na dotadašnjem prostoru, s tim što bi dva bataljona na pravcu Kusunje - Memići vršila prihvatanje ranjenika i obezbeđivala pozadinske delove 17. divizije, a dva bataljona u Stanišićima obrazovala divizijsku rezervu. Međutim, u toku borbe Štab 2. armije narediće 9. februara u 14.35 časova da se 15. majevička brigada uputi u selo Snagovo (zaselak Jasikovići),⁵¹⁸ (Prilog br. 9).

Tačno u određeno vreme 9. februara u 3 časa jedinice 2. armije prešle su u koncentričan napad na celom zvorničko-drinjačkom sektoru. Dvadeseta romanijska brigada 27. divizije na desnom krilu divizijskog borbenog poretka zauzela je na juriš Strnine (kota 342) u dolini reke Kamenice, a zatim delom snaga sadejstvovala 16. muslimanskoj brigadi u napadu na Veliku njivu (trig. 437), a delom snaga vršila pritisak preko dugog dela u pravcu Liješnja i Đevanja radi obezbeđenja desnog boka divizijskog rasporeda. Levokrilna, 16. muslimanska brigada, napala je neprijatelja na Velikoj njivi ali nije uspela da ga likvidira. Međutim, zauzela je kotu 399 oko koje su se vodile žestoke borbe, kao i oko Velike njive koja je bila ključni neprijateljev položaj između reka Kamenice i Jošanice. U borbi za to brdo koje dominira nad Novim Selom i prema Šamanima smenjivali su se juriši i protivjuriši u kojima

⁵¹⁶ Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 55.

Isto, dok. br. 105.

⁵¹⁷ Isto, dok. br. 54; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 419 i 420.

su učestvovala i jedinice desnokrilne 6. proleterske brigade 17. divizije. Oko 15 časova delovi 6. proleterske i 16. muslimanske brigade uspeli su zajedničkim naporom da ovladaju Velikom njivom i njenim visom (trig. 437). Zadržavajući deo snaga na Velikim njivama 16. brigada produžila je napad u pravcu Šamana. Nemci su je dočekali jakom artiljerijskom vatrom i zaustavili u Novom Selu. Neprijatelj je ubacio u borbu poslednje rezerve i pred mrak preduzeo snažan protivnapad u kome je uspeo da povрати Strnine i veći deo Velike njive kao i trig. 437. U 20 časova 16. muslimanska i 20. romanijska brigada ponovo su prešle u napad da bi ovladale izgubljenim ključnim položajima, pa se borba produžila celu noć i naredni dan.⁵¹⁹

Desnokrilna 6. proleterska i levokrilna 2. krajiška brigada 17. divizije prešle su u napad, takođe, u predviđeno vreme - 9. februara u 3 časa ujutro. Šesta proleterska brigada je u prvom naletu uspela da blokira neprijatelja na Velikoj njivi a zatim da nastavi napredovanje ka Novom Selu i Šamanima uz grčevit otpor neprijatelja. Oko ponoći 6. proleterska brigada u sadejstvu sa 16. muslimanskom brigadom delovima 20. romanijske brigade 27. divizije uspela da u frontalnom napadu zauzme veći deo te ključne neprijateljeve pozicije u odbrani komunikacije Drinjača - Zvornik. Za to vreme 2. krajiška brigada ovladala je Samarićima i zapadnim delom neprijateljevog položaja u Dobrim Vodama a 15. majevička brigada, posle pregrupisavanja u skladu sa zapovешću Štaba 17. divizije od 8. februara, napadala je neprijatelja na liniji Liplje (kota 356) - kota 459, iznad sela Marčića, i posle dvočasovne borbe, do 14 časova, zauzela te neprijateljeve položaje.⁵²⁰

Jedinice 38. divizije blokirale su neprijateljeva dejstva na pravcu Zvornik - Tuzla. Njena 21. istočnobosanska brigada uspela je u sadejstvu sa 15. majevičkom brigadom, 17. divizije da ovlada Marčićima. Međutim, neprijatelj je izvršio protivnapad i ponovo zauzeo to selo, nakon čega se 15. majevička brigada povukla na liniju Ahmetovo brdo (kota 459) - Mehmedići - Rudine.⁵²¹

U jedinicama 25. divizije događaji su se ovako odvijali: 16. srpska brigada koja se nalazila prema čelu napadnog klina nemačke 22. pešačijske divizije uspela je da ovlada Karaulom (trig. 322), Čolopečkim grobljem i kotom 347, i tako neposredno ugrozi neprijatelja u Čolopeku. Međutim, delovi nemačkog 16. i 47. grenadirskog puka ponovo su u protivnapadu ovladali pomenutim objektima, pa se 16. brigada povukla na polazni položaj kod sela Tršića. Desno od 16. srpske brigade na neprijateljev položaj Vjenčac (trig. 496) - Ćirilovo Brdo - Grbavci napadala je 19. srpska brigada. Borba je trajala do 13 časova. Neprijatelj u protivnapadu odbacio jedinice 19. brigade na polazni položaj. Osam-naesta srpska brigada zadržala se na svom položaju bez dodira s neprijateljem.⁵²²

Istog dana, 9. februara, jedinice 22. divizije NOVJ nalazile su se u složenoj situaciji. Razvučene na širokom frontu, one su morale da vode

⁵¹⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 421-423.

⁵²⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵²¹> Isto, dok. br. 105.

⁵²²> Isto, dok. br. 58 i 84.

žestoke borbe protiv iskrvanih nemačkih snaga na desnoj obali Drine koje su se utvrdile na dostignutim položajima ispred Sakara i Vlačkih njiva. Štab 22. divizije naredio je 12. srpskoj brigadi da sa dva bataljona ojača 10. srpsku brigadu na čijem je sektoru neprijatelj forsirao Drinu. Ipak, sva nastojanja ojačane 10. brigade da odbaci dva bataljona nemačkog 47. grenadirskog puka na levu obalu Drine nisu dovela do uspeha. Nemci su čvrsto držali mostobran i tako obezbeđivali njihove motorizovane kolone da se prebacuju od Drinjače, preko rečice Kamenice, ka Zvorniku. Čvrstim držanjem mostobrana obezbeđivao se najotvoreniji deo komunikacije od Drinjače do Zvornika. Inače, na rečici Kamenici most su porušili inženjerci 2. armije, pa je pionirima nemačke 22. pešadijske divizije bilo potrebno dva dana da izgrade novi improvizovani most preko kojeg je trebalo proći oko 200 motornih vozila blokiranih južno od Kamenice. Izradu mosta Nemci su završili 8. februara baš u vreme kada su otpočeli forsiranje Drine kod Budišića. Ostale brigade 22. divizije nastavile su utvrđivanje svojih položaja na desnoj obali Drine.⁵²³

Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 22. divizije obezbeđivala je desnu obalu Drine od Koviljače, preko Simića i Donje Borine do Kamenog šanca, jugoistočno od Zvornika. Nameru neprijatelja da ovlada Kamenim šancem, jednim od dominantnih visova između sela Sakara i Velikih njiva, u žestokoj borbi sprečili su delovi 6. srpske brigade.⁵²⁴

Avijacija NOVJ u dolini Drine bila je vrlo aktivna naročito na zvoničko-drinjačkom sektoru. Deseta jurišna vazduhoplovna divizija Vazduhoplovne grupe »Vitruk« koja se nalazila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nije dejstvovala od 6. do 8. februara zbog vrlo loših meteoroloških prilika, ali je zato 9. februara 38 aviona izvršilo 50 avio-poletanja dejstvujući na ciljeve u rejonima Nove Kasabe, Drinjače i Zvornika i na putu Drinjača - Zvornik. Napadi jurišnih aviona IL-2 zvanih »šturmovici«, ili kako su ih Nemci nazivali »crna smrt« s jugoslovensko-sovjetskim posadama vršeni su u trojkama i parovima sa visine od 1000 metara do neposredno iznad zemlje pod uglom od 30 do 35 stepeni. Sve te borbene akcije aviona vršene su pod jakom vatrom neprijateljeve protivavionske i poljske artiljerije i mitraljeza. Napadima avijacije naročito je bila izložena drumska saobraćajnica u dolini Drine i od Drinjače ka Vlasenici. Prilikom avio-izviđanja uočeno je na delu komunikacije od Divića prema Drinjači oko 30 motornih vozila, a između Drinjače i Nove Kasabe oko 100 motornih vozila u pokretu u oba pravca.⁵²⁵

Prva artiljerijska brigada imala je ovakav raspored: 1. protivtenkovski divizion u Capardima sa zadatkom da odbije eventualni napad neprijateljevih oklopnih delova iz pravca Zvornika; 2. poljski (pukovski) divizion - jedna baterija u rejonu Glumina, jedna baterija u Capardima i jedna baterija u rejonu Mahale; 3. teški divizion (bez haubičke baterije) na vatrenom položaju kod Perunike; 4. minobacački divizion - dve baterije kod sela Capardi na desnoj strani komunikacije Zvornik - Tuzla

⁵²³> Isto, dok. br. 104.

⁵²⁴> *AVII*, k. 735, reg. br. 4-2.

⁵²⁵> *Zbornik NOR*, tom X, knj. 1, dok. br. 248; *AVII*, k. 274, reg. br. 6-105 i 6-106/4.

a jedna baterija u rejonu sela Snagova; protivavionska mitraljeska četa na obezbeđenju položaja artiljerijskih jedinica. Pre početka napada (9. februara) artiljerijske jedinice su od 2.45 do 3 časa izvele uspešnu artiljerijsku pripremu napada naročito na neprijateljeve položaje na Lišini i Zmajevcu i kod sela Marčića.⁵²⁶

Štab 2. armije tražio je od Vrhovnog štaba da podržava napad jedinica 2. armije i celokupna artiljerija koja se nalazila na desnoj obali Drine. U vezi s tim vrhovni komandant naredio je 9. februara Štabu 22. divizije da sve artiljerijske jedinice na desnoj obali Drine, koje su se nalazile pod komandom tog štaba, sprečavaju saobraćaj neprijatelja na komunikaciji Drinjača - Zvornik. Međutim, 2. artiljerijska brigada, koja je bila razmeštena delom na širem prostoru sela Zarkovića, istočno od Zvornika, nije mogla da ispuni taj zadatak jer joj je nedostajala municija.⁵²⁷

Štab 2. armije uputio je 9. februara više desetina depeša (izveštaja) o razvoju situacije na zvorničko-drinjačkom sektoru, tako da je Vrhovni štab bio u potpunosti u toku događaja za razliku od prethodnih dana kada su te informacije nedostajale. Jedino veza sa Štabom 22. divizije nije bila još uvek uspostavljena, te je usklađivanje borbenih dejstava bilo gotovo nemoguće. Štab 2. armije se u vezi s tim obraćao i Vrhovnom štabu.⁵²⁸

U vreme žestokih borbi na zvorničko-drinjačkom sektoru neprijatelj je 9. februara u 5.30 časova na frontu 23. i 45. divizije 14. korpusa prešao u žestok napad od Gračanice i Gradačca ka Tuzli. Time je stvorena vrlo ozbiljna situacija koja će se odraziti na konačan uspeh u borbama za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije jer je Štab 2. armije morao da izvlači sa drinskog fronta izvesne snage radi obezbeđenja Tuzle.⁵²⁹

Borbe na zvorničko-drinjačkom sektoru dostigle su kulminaciju 10. februara naročito na frontu proboja gde su 27. i 17. divizija uložile sve snage da ovladaju Velikom njivom koju je neprijatelj noću između 9. i 10. februara uspeo delimično da povрати i posebno čvrsto da drži njen vrh (trig. 437) oko kojeg će se produžiti teške borbe, tako da će položaji prelaziti po nekoliko puta iz ruke u ruku.

Dvadeset sedma divizija sa svojom 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom vodila je ceo dan žestoke borbe protiv ojačanog nemačkog 65. grenadirskog puka koji je branio put Drinjača - Zvornik s isturenih položaja. Nastavljajući noćni napad započet prethodnog dana u 20 časova glavnina 20. romanijske brigade uspela je da ponovo zauzme Strnine. Vodeći celu noć borbu za Veliku njivu 16. muslimanska brigada na levom krilu divizijskog rasporeda uspela je do zore 10. februara u sadejstvu sa 6. proleterskom brigadom 17. divizije i delovima 20. romanijske brigade koji su nanosili udar iz pozadine, da ovlada tim ključnim položajem neprijatelja i da produži napad prema Novom Selu i Šamanima. Delovi ojačanog nemačkog 65. grenadirskog puka bili su pri-

⁵²⁶>) Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵²⁷) AVII, k. 54, reg. br. 4-1/4 i k. 274, reg. br. 6-105/4.

⁵²⁸« Isto, k. 274, reg. br. 6-105, 6-111/4.

⁵²⁹« Isto, reg. br. 6-107/4 (dep. br. 39).

bijeni na uskom prostoru uz levu obalu Drine, i odatle su se branili po svaku cenu. Uporne napade jedinica 27. i 17. divizije podržavala je avijacija NOVJ. Nepun kilometar je nedostajao da bi proboj kroz borbeni poredak neprijatelja bio izvršen u potpunosti i time nemačka 22. pešadijska divizija razdvojena na dva dela. Međutim, Štab 27. divizije nije imao na raspolaganju više nikakvih rezervi. Njegova treća brigada, 19. birčanska, nalazila se južno od Šekovića orijentisana prema Vlasenici, u koju su njene jedinice, posle kraće borbe protiv delova 359. puka nemačke 181. pešadijske divizije, ušle 10. februara. Štab 17. divizije imao je na raspolaganju glavninu svoje 15. majevičke brigade, ali je nije upotrebio. To je iskoristio Štab nemačke 22. pešadijske divizije da prikupi poslednje rezerve. S njima je prešao u protivnapad u 17 časova posle podne nastojeći da ponovo zauzme Strnine i Veliku njivu (trig. 437) što mu je i pošlo za rukom. Ipak, jedinice 27. divizije nisu prestale s napadima koji će se produžiti celu noć 10/11. februara.⁵³⁰

Sedamnaesta divizija na levom krilu zone napada sa svojom 6. proleterskom i 2. krajiškom brigadom vodila je 10. februara takođe, žestoke borbe. Svi pokušaji 6. proleterske brigade da zajedno sa 16. muslimanskom brigadom u potpunosti ovlada Velikom njivom, ostali su bez uspeha. Druga krajiška brigada koja je napadala levo od 6. proleterske brigade u centru divizijskog rasporeda sa dva bataljona, zauzela je selo Šabiće osim jedne tvrde kuće iz čijeg je podruma neprijatelj pružao žestok otpor. Borci su tu kuću zapalili tako da je u podrumu izgorelo preko 30 nemačkih vojnika. Međutim, u 6.30 časova bataljoni su bili potisnuti iz Šabića. U podne je 2. krajiška brigada izvršila novi snažan napad koji je, takođe, ostao bez očekivanih rezultata kao i ponovljeni napad u 22 časa. Za to vreme 15. majevička brigada napadala je manjim snagama neprijatelja koji se nalazio zapadno od Šabića i Sultanovića prema levom krilu divizijskog rasporeda, ali u tim napadima nije imala uspeha jer je neprijatelj pružao dobro organizovan i snažan otpor.⁵³¹

Toga dana 38. divizija nije ispoljavala veću aktivnost. Njene dve brigade iz prve borbene linije (21. istočnobosanska i 18. hrvatska) zadovoljile su se samo demonstrativnim napadima na Marčiće, odnosno Lišinu, dok je 17. majevička brigada držala ranije položaje bez pritiska prema neprijatelju.⁵³² Dvadeset peta divizija vodila je, uglavnom, borbe na svom levom krilu gde je 16. srpska brigada s pravca Tršića napadala prema Čolopeku, ali bez većih rezultata. Na odsecima 18. i 19. brigade nije bilo nikakvih borbi.⁵³³

Istog dana na desnoj obali Drine došlo je do pogoršanja situacije jer je neprijatelj uspostavio novi mostobran kod Malog Zvornika na liniji Kamenjaci - Rujeva glava (kota 521) - Batin - Klek (kota 293). Nameru neprijatelja da proširi taj mostobran sprečila je 6. srpska brigada 2. proleterske divizije koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 22. divizije. Istovremeno je 10. srpska brigada odbila pokušaj neprijatelja da ovlada linijom Sakar - Vlaške njive i, na taj način, blokirala

⁵³⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 423-5.

⁵³¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵³²> Isto, dok. br. 105.

⁵³³> Isto, dok. br. 84.

je širenje mostobrana kod Budišića, kao i spajanje tih neprijateljevih snaga sa iskrcanim delovima kod Malog Zvornika. Dva bataljona 12. srpske brigade koji su ojačavali odbranu 10. brigade vodila su 10. februara borbe s promenljivim uspehom u rejonu sela Erića, gde je neprijatelj u protivnapadu zauzeo kotu 482. Osmu srpsku brigadu prebacila je, prema naređenju Štaba 22. divizije, svoja dva bataljona i Šrebrenički NOP odred na levu obalu Drine u nameri da proteraju neprijatelja iz Bratunca i da se potom orijentišu ka liniji Nova Kasaba - Drinjača. Poljska baterija 22. divizije tukla je preko celog dana i noći neprijatelja u Čolopeku i na Karauli (trig. 322).⁵³⁴

Avijacija NOVJ 10. februara nije vršila borbene letove zbog vrlo jake magle u dolini Drine.⁵³⁵

Ceneći situaciju na frontu, posebno postignute rezultate 27. i 17. divizije, Štab 3. korpusa došao je do zaključka da su stvoreni uslovi za likvidiranje neprijateljevih položaja na liniji od Vjenčaca (trig. 495) prema Grbavcima i za presecanje neprijateljeve napadne kolone kod Karakaje. U vezi s tim a po naređenju Štaba 2. armije, doneo je odluku da 25. i 38. divizija napadnu 11. februara u 3 časa ujutro neprijatelja na položaju od Vjenčaca do Čolovnika (kota 262), preseku njegovu kolonu kod Karakaje i pristupe uništenju njegovih snaga severno od Zvornika. Na osnovu te odluke Štab 3. korpusa je 10. februara u 12.30 časova naredio 25. diviziji da razbije otpor neprijatelja na liniji Vjenčac - Ćirilovo Brdo - Kučickula i da nastavi napad duž komunikacije Kučickula - Jordan i ovlada Jordanom i Pašinih brdom a zatim da se orijentiše na sever radi uništenja neprijatelja u Čolopeku. Trideset osma divizija dobila je zadatak da likvidira sa dve brigade neprijatelja na liniji Grbavci - Hodžići - Čolovnik, a zatim da usmeri glavni napad na položaj Lipovac (kota 347) - Karakaja radi uništenja neprijateljevih snaga severno od Zvornika u sadejstvu sa jedinicama 25. divizije. Jednu brigadu 38. divizije trebalo je rasporediti na liniji Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika (kota 528) radi zatvaranja pravca Zvornik - Capardi. Delovi 1. artiljerijske brigade dobili su zadatak da podržavaju napad jedinica 25. i 38. divizije.⁵³⁶

Manjem pregrupisavanju snaga za predstojeći napad severno od drumu Zvornik - Tuzla Štab 38. divizije pristupio je 11. februara u 3 časa ujutro. Naredio je da 17. majevička brigada i jedan ojačani bataljon 21. istočnobosanske brigade napadnu uporište neprijatelja u Hodžićima, da produže nadiranje prema Čolovniku, Lipovcu i Pašinom brdu i da izbiju na komunikaciju Zvornik - Kozluk. Osamnaestoj hrvatskoj brigadi naredio je da se razmesti na prostoru Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika, da demonstrativno napada na Liplje i Marčiče i da zatvori pravac Zvornik - Capardi, a 21. istočnobosanskoj brigadi da se postavi na Spasojevici (kota 443) i Kršu (kota 388) povezujući se desno sa 17. majevičkom brigadom.⁵³⁷

Štab 2. armije primio je od Štaba 5. korpusa radiogram sa obaveštenjem da su 7. februara iz Doboja pošle vrlo jake snage u pravcu Gra-

⁵³⁴> Isto, dok. br. 104; *AVII*, k. 735, reg. br. 4-2.

⁵³⁵> *Zbornik NOR*, tom X, knj. 1, dok. br. 251.

⁵³⁶> Isto, dok. br. 59.

⁵³⁷) Isto, dok. br. 63.

čanice. U vezi s tim Štab 2. armije izvestio je 10. februara Vrhovni štab i pritom mu izneo svoj plan daljih dejstava na tom pravcu: da će 23. i 45. diviziju orijentisane prema Trebavi, Gračanici i Ozrenu, upotrebiti za zaustavljanje neprijateljevog prodora prema Tuzli i da će dve brigade 28. divizije držati u blokadi Bijeljini a jedna njena brigada zatvarati pravac Brčko - Čelić.⁵³⁸

Jedinice 27. divizije nastavile su napade na neprijatelja 11. februara da bi što pre izbile na Drinu. Štab 16. muslimanske brigade i Štab 6. proleterske brigade 17. divizije dogovorili su se da po jedan bataljon upotrebe za blokiranje Velike njive, a s glavnim snagama da nadiru ka Drini: 16. muslimanska ka Šamanima, a 6. proleterska ka Sejfićima. Na desnom krilu divizijskog borbenog poretka 20. romanijska brigada napadala je celu noć 10/11. februara Strninu i, tek 11. februara u 6 časova ujutro, uspjela da slomi otpor neprijatelja i da njome ovlada. U daljem prodiranju ka Drini, ona je dva puta izbijala na samu reku ali je oba puta odbijena na Strninu. Neprijatelj je u više navrata preko celog dana pokušavao da povрати Strninu, ali u tome nije uspeo jer je 20. romanijska brigada čvrsto držala taj položaj u svojim rukama. Brigada je, takođe, napadom dela svojih snaga iz pozadine ka Velikoj njivi, Šamanima i Sejfićima sadejstvovala napadu 16. muslimanske i 6. proleterske brigade. Prodirući preko Novog Sela 16. muslimanska brigada je u 17 časova izbila na kose iznad sela Šamana. Neprijatelj je iz rejonu okuke Drine (kota 377) tri puta izvršio protivnapad i pokušao da zbaci 16. brigadu s tih položaja, ali mu to nije pošlo za rukom. Postignut uspeh nije mogao u potpunosti biti iskorišćen. Već u popodnevним časovima 11. februara po naređenju Štaba 2. armije, 17. divizija počela je izvlačenje svojih jedinica iz borbe zbog nastale situacije kod Gračanice. To je bilo spasonosno za nemačku 22. pešadijsku diviziju čiji su se delovi, južno od Šamana, našli pred uništenjem. Bio je potreban, možda, još samo neki čas, i njihova bi sudbina bila zapečaćena. Ali, zbog izvlačenja jedinica 17. divizije iz borbe, snage 27. divizije preuzele su na sebe široki front koji su do tada držale dve divizije između rečica Kamenice i Jošanice, pa se time i odnos snaga promenio u korist neprijatelja.⁵³⁹

Pre izvlačenja 17. divizija je sa 6. proleterskom brigadom prešla u napad (11. februara u 5 časova) da u sadejstvu sa 16. muslimanskom brigadom 27. divizije, zauzme Velike njive i da prođire kroz udoline prema Šabićima, Sejfićima i Šamanima, tj. ka Drini. Ali, taj napad nije završila. U 14 časova Štab 6. proleterske brigade primio je radiogram od Štaba 17. divizije da svoj položaj odmah preda 16. muslimanskoj brigadi, i da se jedinice posle izvlačenja iz borbe prikupe u rejonu Caparda. Druga krajiška brigada, koja se nalazila dobro ukopana na položajima iz prethodnog dana, primila je u 13 časova telefonsko naređenje da se odmah uputi pravcem Kusunje - Capardi - Memići i smesti u Kalesiji do daljeg naređenja. Slično naređenje dobile su i ostale jedinice 17. divizije. Po divizijskoj zapovesti 15. majevička brigada uputila se prema Miljanovićima i tu se smestila radi prenočišta, a 1. artiljerijska brigada krenula je za Simin-Han i tu pristigla 12. februara u 4 časa ujutro.

⁵³⁸ AVII, k. 274, reg. br. 6-112 i 6-113.

⁵³⁹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagiš, n. d. str. 425^27.

Time su dejstva jedinica 17. divizije na zvorničko-drinjačkom sektoru za kraće vreme prestala.⁵⁴⁰

Ojačana 17. majevička brigada 38. divizije napala je neprijatelja u Hodžićima i Čolovniku, kako je to regulisano naređenjem Štaba 3. korpusa od 10. februara. Brigada je uspela da zauzme Hodžiće i Čolovnik bez sadejstva 25. divizije. Međutim, zbog razvoja situacije na pravcu Doboj - Gračanica Štab 3. korpusa naredio je da se ona povuče na polazni položaj. Dvadeset prva istočnobosanska brigada iste divizije preuzela je položaje na Spasojevici i Kršu, koje je do tada držala 17. majevička brigada, dok je 18. hrvatska brigada vršila demonstrativni napad na Li-sinu.⁵⁴¹

Dvadeset peta divizija, shodno naređenju 3. korpusa, umesto da pređe u napad 11. februara u 3 časa, napala je neprijatelja već 10. februara u 21 čas. Izuzev 18. srpske brigade ostale jedinice (16. i 19. srpska brigada) nisu se angažovale u napadu. Tom prilikom jedinice 18. srpske brigade zauzele su Glumine, zalutale u mraku, i umesto da napadnu Lipovac, (kota 347) napale su Vratolomac (trig. 379). Tu se jedna četa našla u obručiu iz kojeg se probila pred zoru 11. februara. Pošto se nisu mogle održati na dostignutim položajima, u svitanje su se vratile na polazni položaj čime je uskraćeno sadejstvo jedinicama 38. divizije.⁵⁴²

Istog dana, 11. februara, 6. srpska brigada 2. proleterske divizije vodila je manje borbe protiv neprijatelja koji se nalazio na mostobranu kod Malog Zvornika. Ti delovi nemačke 22. pešadijske divizije nisu ispoljavali nikakve ofanzivne namere, jer im je na mostobranu bio jedini cilj da obezbede nesmetano dovođenje motorizovanih kolona od Drinjače prema Zvorniku.⁵⁴³

Dvadeset druga divizija vodila je, takođe, manje borbe na desnoj obali Drine. Njena 10. srpska brigada držala je dalje položaje na liniji Sakar - Vlaške njive bez veće borbene aktivnosti. Na njenom odbrambenom sektoru neprijatelj je ujutro prešao u napad, ali je odbijen. U toku borbe nadleteli su avioni NOVJ i u brišućem letu mitraljirali i bombardovali neprijateljev borbeni poredak. Nemci su bili primorani da odustanu od daljih napada. Pokušaj delova 10. brigade u 15 časova da ovladaju visom Lađa (732), iznad sela Maksimovića, samo je delimično uspeo, pa je napad posle toga obustavljen. Bataljoni 8. srpske brigade i Srebrenički NOP odred, koji su se bili prebacili na levu obalu Drine, zauzeli su Bratunac i proterali neprijatelja prema Srebrenici.⁵⁴⁴

Avijacija NOVJ je 11. februara bila vrlo aktivna, jer su se vremenski uslovi poboljšali, za razliku od prethodnog dana kada zbog magle nije izvršeno nijedno avio-poletanje. U toku dana 29 »iljušina« u grupama od 2 do 4 aviona izvršilo je 45 borbenih letova mitraljirajući i bombardujući neprijateljeve kolone i položaje kod Zvornika, Divića, Drinjače i na komunikaciji Drinjača - Zvornik. Napadima sa visine od 800 metara do neposredno iznad zemlje, pod uglom od 30 do 35 stepeni razarana je

⁵⁴⁰) *zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵⁴¹) Isto, dok. br. 65 i 105.

⁵⁴²) Isto, dok. br. 65 i 84.

⁵⁴³) *AVIL*, k. 735, reg. br. 4-2.

⁵⁴⁴) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 104, i tom X, knj. 1, dok. br. 251.

neprijateljeva živa sila i tehnika. Tom prilikom uništeno je 19 kamiona i 15 kola s opremom i ljudstvom, u kolonama je izazvano 8 požara i 5 eksplozija i neutralisana 3 protivavionska topa. Izviđanjem su osmotreni pokreti neprijateljevih motorizovanih kolona od Drinjače ka Zvorniku, i otkrivena dva tenka i vatreni položaj tri baterije protivavionske artiljerije.⁵⁴⁵

Istog dana Vrhovni Štab obavešten je o situaciji na frontu 2. armije, o dejstvima na zvorničko-drinjačkom sektoru i kod Gračanice, o prikupljanju ustaša u rejonu Brčkog i pokretima neprijatelja kod Bijeljine. Vrhovni štab je procenio da je Tuzla ugrožena. Zato je maršal Tito 11. februara uputio Štabu 2. armije ovu depešu:

»Po našoj oceni situacije nemačko-četničke snage sa zapada i ustaše sa severozapada imaju kao glavni cilj ugroziti vas. sa leđa i zauzeti Tuzlu, svakako, u sadejstvu sa onim snagama iz Brčkog.

S obzirom na ovakav obrt u situaciji, vi trebate odmah pregrupisati svoje snage po sledećem:

1. Jednu diviziju odmah prebaciti sa sektora Zvornik - Drinjača prema Gračanici.

2. Snage sa sektora Drinjača - Zvornik izdići više na sever, na pravac Zvornik - Capardi, za zaštitu tuzlanskog basena od istoka.

3. Jednu brigadu 28. divizije, koja je zatvarala pravac od Bijeljine, prebaciti kod Janje na desnu obalu Drine, na sektor Lešnice da pojača tamošnju odbranu Drine, a ostatak divizije da ostane i dalje na dosadašnjem zadatku.

4. Potom glavne snage orijentisati zapadno i severozapadno od Tuzle za razbijanje neprijateljske grupe koja je u pokretu sa tih pravaca prema Tuzli. Ovo možete odmah uraditi ukoliko smatrate da su nemačke glavne snage već prošle severno od Zvornika prema Bijeljini, te vas ne mogu ugroziti prema Capardima. Vi to ocenite.

5. Ne postavljati ovoj nemačkoj grupi koja ide ka Bijeljini jače snage sa čela, već na bokove kako bi brže otišle iz rejona Zvornika. Ovo svakako - ukoliko dozvoljava situacija kod Bijeljine i na drugim vašim sektorima.

6. Naredili smo Popivodi [Peru] da grupiše jače snage na sektor Drinjača - Zvornik.

Ovo je naša direktiva s obzirom na novu situaciju kod vas. Javite šta ste preduzeli i vaš plan u duhu prednjeg.⁵⁴⁶

Posle upućivanja ove depeše Štabu 2. armije, vrhovni komandant je izdao i drugo naređenje Štabu 1. armije da usiljenim maršem uputi 2. proletersku diviziju prema Lešnici. Na taj način ojačao je odbranu desne obale Drine.⁵⁴⁷

U svom naređenju od 11. februara Štabu 22. divizije, vrhovni komandant naredio je sledeće:

»Vaše snage trebate pomeriti više na sever na sektor Drinjača - Mali Zvornik gde treba da budu 4 vaše brigade, a svega jednu

⁵⁴⁵> Isto, tom X, dok. br. 251.

⁵⁴⁶> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 106; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-14/1.

⁵⁴⁷> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 104; *AVII*, k. 735, reg. br. 4-2.

brigadu ostavite na sektor Ljubovija - Drinjača i to da njena glavnina bude kod Ljubovije. Primate pod svoju komandu i (16.) makedonsku brigadu koja je na sektoru Loznica - Lješnica».⁵⁴⁸

Štab 2. armije čim je primio to naređenje vrhovnog komandanta, pristupio je kraćoj proceni situacije, a zatim razradio plan dejstva u duhu tog naređenja, o čemu je obavestio Vrhovni štab. Komandant armije smatrao je da nema opasnosti od neprijatelja na desnoj obali Drine i da nemački mostobrani služe samo za zaštitu izvlačenja njihovih jedinica od Drinjače prema Zvorniku i dalje na sever, te da, prema tome, 28. divizija može i dalje ostati sa dve brigade prema Bijeljini, a s jednom prema Brčkom. Komandant je dalje smatrao da bi i celu 2. proletersku diviziju, posle njenog pristizanja na desnu obalu Drine, trebalo prebaciti na levu obalu kako bi blokirala nemačke čelne jedinice u njihovom probijanju prema Bijeljini. Komandant 2. armije obavestio je Vrhovni štab da je izvukao 17. diviziju prema Tuzli i da će 23. i 45. divizija 12. februara izvršiti protivnapad na neprijatelja koji nadire od Gračanice, a ostale jedinice 2. armije dejstvovati bočno na neprijatelja na zvorničko-drinjačkom sektoru.⁵⁴⁹

Štab 2. armije je 11. februara u 12.30 časova preneo svoju odluku potčinjenim štabovima:

- da se jedinice 17. divizije i 1. artiljerijska brigada (bez jedne topovske i jedne minobacačke baterije koje se stavljaju na raspolaganje Štabu 3. korpusa) odmah izvuku iz borbe, prikupe na prostoru Capardi - Kalesija - Miljanovići, i posle potrebnog odmora krenu za Tuzlu gde će dobiti dalje naređenje;

- da 27. divizija 3. korpusa preuzme ceo odsek fronta od rečice Kamenica do Jošanice;

- da se 25. divizija 14. korpusa privremeno stavi pod komandu 3. korpusa radi ojačanja 14. korpusa za predstojeća dejstva na sektoru Drinjača - Zvornik;

- da 3. korpus sa svojim jedinicama (27. i 38. divizijom) i pridatom 25. divizijom potpuno zatvori pravac Zvornik - Tuzla, držeći čvrsto i dalje dotadašnje položaje i da mu aktivnim deljstvima na bok i pozadinu nanosi što veće gubitke, u težnji da što pre ovlada Zvornikom;

- da 25. divizija, pod komandom 3. korpusa, usporava jednom brigadom probijanje neprijatelja ka severu i zatvara pravac Jordan - Kalesija a sa dve brigade da se prikupi na prostoru Baljkovica - Capardi - Memići u opštoj rezervi;

- da Štab 3. korpusa angažuje deo svojih snaga na pravcu Vlasenica - Sokolac;

- da 27. divizija, pošto se ponovo vrati pod komandu Štaba 3. korpusa (do tada se nalazila pod komandom Štaba 17. divizije) obuhvati začelje neprijateljeve glavnine u dolini Drine i što »aktivnije dejstvuje iz pozadine i na levi bok neprijatelja sa ciljem proterivanja istog ka Zvorniku i dalje na sever».⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 108.

⁵⁴⁹ AVII, k. 274, reg. br. 6-114, 6-116/4.

⁵⁵⁰ Zbornik NOR, tom IV knj. 33, dok. br. 64; AVII, k. 273, reg. br. 1-14/1.

U vezi s tom odlukom obustavljeni su dalji napadi jedinica 38. divizije s linije Hodžići - Colovnik i naređeno im je da se povuku na svoje polazne položaje.⁵⁵¹

Već sutradan 12. februara, na drinjačko-zvorničkom sektoru nisu se više vodile tako žestoke borbe kao prethodnih dana. Toga dana nemačka 22. pešadijska divizija uspjela je da prikupi sve svoje jedinice u širem zahvatu komunikacije Šamani - Zvornik - Čolopek. Štab te nemačke divizije predložio je Komandi Grupe armija »E« da divizija napusti odsek južno od Zvornika prema Drinjači, i da nastavi s probijanjem prema Bijeljini. Pošto se Komanda Grupe armija »E« složila s tim predlogom Štab nemačke 22. divizije je kao prednji odred ubacio 47. grenadirski puk ojačan sa 4. divizionom 22. artiljerijskog puka i stavio mu u zadatak da se što pre probije ka Muslimanskom Sepku.⁵⁵²

Istog dana je 27. divizija orijentisala svoju 19. birčansku brigadu prema komunikaciji Rogatica - Sokolac radi bočnog dejstva na neprijatelja dok je jedan njen bataljon ostao u Vlasenici. Na drinjačko-zvorničkom sektoru nemački zaštitnički delovi napustili su Drinjaču i predveće su već bili kod Mladevca (trig. 527) južno od Zvornika. Jedinice 16. muslimanske i 20. romanijske brigade kasno su uočile neprijateljevo izvlačenje, pa su kasno i organizovale gonjenje. Neprijatelja su sustigle tek na liniji Mladevac - Sultanovići - Liplje i tu, nedovoljno angažovano, stupile u borbu bez nekih rezultata. Premorene jedinice te dve brigade povukle su se potom u obližnja sela na odmor i sređivanje.⁵⁵³

Štab 38. divizije povukao je 11/12. februara svoju 17. majevičku brigadu na položaj Perunika (kota 528) - Spasojevica - Krš (kota 388) i postavio je prema levom boku neprijatelja. Dvadeset prva istočnobosanska brigada držala je položaje na liniji Stanišići - Mehmedići - Ahmetovo brdo južno od komunikacije Zvornik - Tuzla i bočno prema neprijatelju u Zvorniku, a 18. hrvatska brigada nalazila se u Ceriku na spoju između levokrilne 17. majevičke i desnokrilne 21. istočnobosanske brigade.⁵⁵⁴

Dvadeset peta divizija prema naređenju Štaba 3. korpusa izvršila je pregrupisanje svojih jedinica: 16. srpska brigada razmestila se na liniji Zaseok - Jevin-Han - Klisa (kota 410) - Kaludrani - Grudina (kota 381) - Visoka glava (tig. 466) radi bočnog dejstva na nemački 47. grenadirski puk koji je delom snaga bio ušao u Kozluk; 19. srpska brigada razmestila se na prostoru Nezuk - Baljkovica, a desno od nje na prostoru Memići - Bulatovci - Osmaci razmestila se 18. srpska brigada.⁵⁵⁵

Jedinice 17. divizije izvršila su pomeranje noću 11/12. februara: 6. proleterska brigada na prostor Simin-Han - Cerik - Kreka i 15. majevička brigada na prostor Hudeč - Bukinje - Plane dok se 1. artiljerijska brigada zadržala na očekujućim položajima u Simin-Hanu.⁵⁵⁶

Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije napala je istog dana u 17 časova mostobran kod Malog Zvornika za vreme izvlačenja neprija-

551) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 65; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-14/1.

552) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 80.

553) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Donlagić, str. 428 - 430.

554) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 105.

555) Isto, dok. br. 70 i 84.

556) Isto, dok. br. 90.

telja na levu obalu Drine i uspela da ovlada mostobranom i izbije na desnu obalu Drine naspram Zvornika.⁵⁵⁷

Na frontu 22. divizije vođene su manje borbe protiv odstupajućih delova nemačkog 47. grenadirskog puka sa mostobrana kod sela Budišić i jedinice 12. brigade izbile su na reku Drinu. Na odbrambenom odseku 10. srpske brigade nije bilo borbi. Osmu srpsku brigadu, posle zauzimanja Bratunca, dobila je zadatak da sa Srebreničkim NOP odredom napada nemačke zaštitničke delove koji su se izvlačili pravcem Nova Kasaba - Drinjača. U popodnevnim časovima njene jedinice i Srebreničkog NOP odreda ušle su, posle manjih borbi, u Drinjaču, uz podršku avijacije NOVJ koja je greškom bombardovala položaje jednog bataljona 8. srpske brigade, ali na sreću bez žrtava.⁵⁵⁸

U međuvremenu su na desnu obalu Drine počele da pristižu i ostale jedinice 2. proleterske divizije: 2. proleterska brigada u Prnjavor, 3. srpska brigada na liniju Lešnica - Loznica - Kobiljača, dok se 4. proleterska (crnogorska) brigada nalazila u pokretu prema Drini.⁵⁵⁹

Avijacija NOVJ u toku dana sa 29 jurišnih aviona *IL-2* izvršila je u dolini Drine i na sremskom frontu 30 letova u grupama od 2 do 4 aviona, koji su sa visine od 800 do 600 metara i u brišućem letu do 25 metara iznad zemlje mitraljirali i bombardovali neprijateljeve ciljeve dok su 6 lovačkih aviona *JAK-3* izvršili šest izviđačkih letova i utvrdili pokrete nemačkih kolona od Zvornika prema severu.⁵⁶⁰

I u Vrhovnom štabu je 20. februara bilo dosta posla. Brižljivo je razmatrana situacija na dravskom frontu gde su nemačko-ustaške jedinice potisnule 12. korpus 3. armije na levu obalu Drave i time ponovo ovladale Podravinom. Sasvim na južnom delu jedinstvenog jugoslovenskog strategijskog fronta jedinice 2. i 8. korpusa vodile su uspešno borbe za oslobođenje Mostara i drugih mesta u dolini Neretve. U vezi snagom situacijom na frontu 2. armije kod Gračanice i na zvorničkom sektoru, posle brižljivo proučenih izveštaja i predloga njenog štaba, vrhovni komandant je usvojio predlog komandanta armije da se i jedinice 2. proleterske divizije prebace na levu obalu Drine. Maršal Tito je 13. februara obavestio Štab 2. armije da je naredio Štabu 2. divizije da svoje dve brigade prebaci na levu obalu Drine radi sadejstva 25. diviziji prema Kozluk, i da te dve brigade Štab 2. armije uzme pod svoju komandu. Pored toga naredio je da se produži pritisak na neprijatelja u rejonu Zvornika i upoznao ga s tim da će na njegov zahtev 10 aviona napadati neprijateljeve ciljeve na širem prostoru Zvornika.⁵⁶¹

Štab 2. armije neposredno pre prijema tog naređenja vrhovnog komandanta upoznao je Vrhovni štab da će na sektoru Kozluk - Zvornik objединiti komandu general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba 2. armije.⁵⁶²

Vrhovni komandant uputio je naređenje i Štabu 2. proleterske divizije da se jedna brigada prebaci na levu obalu Drine i stavi pod

557) Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 75 i 89.

558) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 104.

559) Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89.

560) Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 253.

561) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 72, 102 i 107; *AVII*, k. 41. reg. br. 41, reg. br. 1-7/2.

562) *AVII*, k. 274, reg. br. 6-120/4.

komandu generala Vučkovića a da vezu s Vrhovnim štabom održava preko radio-centra 22. divizije. Naknadno je naređeno da se prebaci još jedna brigada.⁵⁶³

Ubacivanjem u borbu jedinica 2. proleterske divizije ponovo su stvoreni povoljni uslovi za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije. U vezi s tim Štab 2. armije naredio je da se pristupi pregrupisanju snaga i uništenju nemačke 22. pešadijske divizije na prostoru Kozluk - Zvornik. Dvadeset druga (srpska) divizija dobila je zadatak da jedna njena brigada preuzme položaje na liniji Mlađevac (trig. 527) - Marčići koje su do tada držali snage 27. i 38. divizije 3. korpusa. Dvadeset sedmoj diviziji naređeno je da dve brigade postavi na prostor Jankovina - Čolopek odakle je trebalo da prodiru pravcem Tršić - Han i izbiju na komunikaciju radi odsecanja glavnine nemačke 22. pešadijske divizije od zvorničke grupe (ojačanog 65. grenadirskog puka). Zadatak 38. divizije bio je da napada neprijatelja s prostora Kiseljak - Jasenice u pravcu Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića, izbije na komunikaciju Zvornik - Bijeljina i razdvoji nemački 47. grenadirski puk na širem prostoru Muslimanskog Šepka od 16. grenadirskog puka koji se nalazio duž komunikacije od Skočića prema Hanu. Dvadeset petoj diviziji, koja se do tada stalno nalazila prema čelu napadnih neprijateljevih kolona naređeno je da se povuče na front prema Zvorniku i postavi tako da jedna brigada zatvara komunikaciju Zvornik - Capardi i vrši istovremeno pritisak na Zvornik sa položaja na liniji Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika - Spasojevica, a dve brigade da prodru pravcem Krš - Jordan. Druga proleterska divizija trebalo je da sa dve brigade, posle forsiranja Drine, blokira čelni nemački 47. grenadirski puk u Muslimanskom Šepku.⁵⁶⁴

U vezi s tim naređenjem Štab 3. korpusa i Štab 2. proleterske divizije preduzeli su odgovarajuće mere: izdali su svoja naređenja i zapoverti kojima su regulisali osnovna pitanja zauzimanja borbenog rasporeda, organizacije, sadejstva, zbrinjavanja ranjenika, održavanja veze, podrške i dr.⁵⁶⁵

Posle povlačenja nemačkih jedinica na levu obalu Drine 22. divizija je 13. februara zaposela svoje ranije položaje na desnoj obali reke, s tim što su se dva bataljona 8. srpske brigade nalazila na levoj obali reke na liniji Zeljine - Banjević - Sopotnik - Drinjača bez dodira s neprijateljem.⁵⁶⁶

Dvadeset sedma divizija nalazila se severnije od 8. srpske brigade na prostoru Velika njiva - Novo Selo - Šabići - Dobra Voda, održavajući borbeni dodir s nemačkim zaštitnicama koje su se zadržale južnije od Zvornika na liniji Mlađevac - Liplje - Marčići. U popodnevnim časovima jedinice 16. muslimanske i 20. romanijske brigade otpočele su marš u nove rejone razmeštaja (Križevići - Kitovnica) severozapadno od Zvornika, gde su stigle noću 13/14. februara. Za to vreme njena 19. birčanska brigada nalazila se na komunikaciji između Vlasenice i Sokol-

563) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 112.

564) *AVII*, k. 273, reg. br. 1-15/1; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79 i 80.

565) *Zbornik NOR*, tom I, knj. 18, dok. br. 75 i 78; tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i knj. 34, dok. br. 45.

566) Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

ca i delom snaga napadala je neprijatelja na komunikaciji Rogatica - Podromanija.⁵⁶⁷

Dvadeset peta divizija nalazila se samo sa 16. srpskom brigadom na položajima od prethodnog dana i, u borbenom dodiru s neprijateljem. Oko 1 čas posle ponoći Nemci su radi uznemiravanja napali delove te brigade na položajima prema Kozluku i na Gredini (kota 381). Napad je slomljen. Iste noći u 0.30 časova četnici Majevičkog korpusa napali su Štab 16. srpske brigade u Malešićima, ali su, posle jednočasovne borbe, i oni odbijeni. Posle tih borbi 18. srpska brigada smenila je delove 38. divizije (21. istočnobosansku brigadu) na položaju Mehmedići - Ahmetovo brdo - Glumina - Cerik - Perunika; oba dopunska bataljona razmeštena su u Memićima, a Štab 18. srpske brigade u Muslimanskom Snagovu.⁵⁶⁸

Toga dana 38. divizija, po naređenju Štaba 3. korpusa, radi bočnog dejstva na komunikaciju Zvornik - Bijeljina od Kozluka do Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića (u daljem tekstu Skočića) izvršila je pomeranje sa dotadašnjih položaja: 17. majevička brigada rasporedila se u polaznom rejonu za napad na prostoru Gaj - Jasenica - Gradac, a 18. hrvatska brigada u polaznom rejonu za napad na prostoru Kovačevići - Brđani - Mahmutovići. Njena 21. istočnobosanska brigada predala je svoje položaje 18. srpskoj brigadi 25. divizije.⁵⁶⁹

Druga proleterska divizija (komandant pukovnik Sredoje Urošević, politički komesar potpukovnik Milija Stanišić) da bi sprečila pokušaj čelnog 47. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije da se probije prema Bijeljini, prešla je Drinu sa 3. srpskom i 4. proleterskom (crnogorskom) brigadom noću 13/14. februara pod borbom. Prvo je forsirala reku 3. srpska brigada kod sela Branjeva i zauzela položaj na liniji trig. 140 (jugoistočno od Branjeva) - severni deo kose Crkvina - kota 386. Za 3. srpskom brigadom Drinu je prešla 4. proleterska brigada i odmah zauzela položaj desno od 3. brigade na liniji Osoj (kota 386) - kota 344 - kota 185 (ispred sela Vrela) - kota 386 - Gradac (trig. 425), oslanjajući se na levokrilnu 17. majevičku brigadu 38. divizije.⁵⁷⁰

Istog dana, 13. februara, na desnoj obali Drine nalazilo se šest brigada: 16. makedonska brigada 42. udarne (makedonske) divizije pod komandom Štaba 2. proleterske divizije, 2. proleterska i 6. srpska brigada 2. proleterske divizije i 8, 10. i 12. srpska brigada 22. divizije. Na tom prostoru nalazila si i 3. artiljerijska brigada i 3. teški divizion 1. artiljerijske brigade pod komandom Štaba 22. divizije.

Šesnaesta makedonska brigada prebačena je iz Zemuna preko Šapca na desnu obalu Drine, gde je 10. februara zaposela položaj od Straže do Novog Sela (prema Janji) sa zadatkom da spreči prelaz neprijatelja od Bijeljine i Janje na desnu obalu Drine. Brigada je, po naređenju Štaba 2. proleterske divizije 12. februara organizovala položaj od Krivića do u visinu Šipulja zadržavši u selu Badovincima jedan bataljon sa zadatkom da kontroliše teren od Šipulja do ušća Drine. Posle prelaženja

⁵⁶⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 76 i knj. 34, dok. br. 20; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 432-3.

⁵⁶⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i 84; Milojica Pantelić, n. d., str. 167.

⁵⁶⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i 105.

⁵⁷⁰> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 75, 77, 78 i 89.

3. srpske i 4. proleterske brigade na levu obalu Drine, odbrambeni odsek 16. makedonska.brigade proširenje ulevo do Krndije (kota 118). Na tim položajima 16. makedonska brigada je ostala do 22. februara kada su je smenile jedinice 22. divizije.⁵⁷¹

Druga proleterska brigada 2. divizije zauzela je 13. februara uveče položaj levo od 16. makedonske brigade - od Krndije preko Gornje Koviljače, do Zejtin vode (kota 134), sa zadatkom da vatrom teških oruđa ometa pokret neprijatelja komunikacijom Zvornik - Bijeljina na delu preko puta Šišnjariće do na sever naspram Krndije.⁵⁷²

Šesta srpska brigada 2. divizije, pošto su je u toku dana (13. februara) smenili delovi 22. divizije, izvršila je pokret ka Loznici i razmes-tila se na prostoru Loznica - Voćnjak - Klupci - Runjani kao divizijska rezerva.⁵⁷³

Tako je 13. februar protekao, uglavnom, bez većih borbi i u pre-grupisanju snaga na drinskom frontu. To je iskoristila nemačka 22. pešadijska divizija za dalje izvlačenje od Mladevca (trig. 527) do južno od Branjeva.

I tog dana avijacija NOVJ bila je aktivna jer je vidljivost bila i do 10 km. Međutim, zbog raskvašenih aerodroma poletanje je bilo otežano. Ali, i pored toga, 26 jurišnih bombardera *IL-2* u parovima od dva avio-na izvršilo je 36 borbenih letova. Napadi avijacije vršeni su sa visine od 900 do 700 metara, pa i neposredno iznad zemlje, a svaki nalet bio je izvršen sa 4 do 6 kružnih napada. Bombardovani su rejon Zvornika i komunikacija Zvornik - Bijeljina do 4 km prema severu, komunikacija Zvornik - Tuzla do 2 km prema zapadu i Zvornik - Drinjača do 2 km prema jugu. Pored toga 8 lovačkih aviona *JAK-1* izvidalo je u rejonu Zvornika i Bijeljine. Uočene su kolone neprijateljeve motorizacije u po-kretu od Zvornika ka severu i oko 20 oklopnih kola ukopanih oko Zvornika.⁵⁷⁴

Nove borbe ponovo su se rasplamsale 14. februara na pravcu Zvor-nik - Bijeljina. Naročito teške borbe vođene su od Muslimanskog Šepka (današnjeg Gornjeg Šepka) prema Branjevu. Čelne jedinice ojačanog 47. grenadirskog puka žestoko su napadale položaj 3. srpske brigade duž komunikacije Zvornik - Bijeljina na delu od Šepka prema Branjevu, uz istovremene napade i na položaj 4. proleterske brigade. Međutim, svi pokušaji neprijatelja da se probije preko položaja tih brigada propali su.⁵⁷⁵

Istog dana 38. divizija prešla je u napad sa svojom 17. majevičkom i 18. hrvatskom brigadom. Sedamnaesta brigada napala je između Mus-limanskog Rojčevića i Trnovice u pravcu Kokoča (kota 322) i Trnovič-kog brda i, u prvom naletu, uspela da zauzme Kokoče. U protivnapadu neprijatelj je ponovo ovladao tom kotom. Osamnaesta brigada napadala je na Ravni gaj, južno od Muslimanskog Skočića, ali bez rezultata tako da nije dospela da preseče komunikaciju i izbije na Drinu.⁵⁷⁶

⁵⁷¹) Isto, dok. br. 75, 77 i 78; Boro Mitrovski, n. d., str. 321 i 322.

⁵⁷²> Zbornik NOR, tom I, knj. 18, dok. br. 78 i 89.

⁵⁷³) Isto.

⁵⁷⁴> Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 257.

⁵⁷⁵> Isto, tom I, 18, dok. br. 89; Jovo Vukotić, *Druga proleterska divizija*, str. 492 - 493.

⁵⁷⁶> Zbornik NOR, tom knj. 33, dok. br. 105.

Jedinice 16. muslimanske i 21. istočnobosanske brigade 28. divizije, pošto su stigle na prostor Križevci - Kitovnica, primile su naređenje Štaba 3. korpusa da noću 14/15. februara napadnu neprijatelja pravcem Kitovnica - Tučićev-Han, ovladaju linijom Pobrđe - Jankovina i izbiju na komunikaciju Zvornik - Bijeljina na pravcu Tršić - Han. Njena 19. birčanska brigada i dalje je dejstvovala na komunikaciju između Rogatice i Sokolca zadržavajući deo snaga u Vlasenici.⁵⁷⁷

Južno od 38. divizije na položajima od prethodnih dana nalazile su se jedinice 25. divizije koje su, uglavnom, zatvarale pravac od Zvornika ka Tuzli. Manje borbe vodila je jedino njena 16. srpska brigada. U stvari, ona je samo držala borbeni dodir s neprijateljem.⁵⁷⁸

Manje borbe vođene su i protiv zaštitničkih delova nemačke 22. pešadijske divizije na liniji Mlađevac - Liplje - Marčići. Pokušaji dva bataljona 8. srpske brigade 22. divizije da ovladaju tim položajima koje su uporno branili delovi 65. grenadirskog puka nisu dali očekivane rezultate.⁵⁷⁹

Na desnoj obali Drine stanje je uglavnom ostalo nepromenjeno na odbrambenom odseku 2. proleterske divizije, dok je na odseku 22. divizije došlo do manjih promeranja jedinica. Tako je 10. srpska brigada po naređenju Štaba 22. divizije zauzela novi položaj od Zejtinove vode (izvora) kod Gornje Koviljače, do Malog Zvornika, gde je smenila 6. srpsku brigadu. Dvanaesta srpska brigada držala je položaj južno od 10. brigade na liniji Rujeva glava (kota 521) - ušće rečice Trešnjice u Drinu, jedan bataljon 8. srpske brigade nalazio se u Ljuboviji, a jedan njen bataljon popravljao je most na reci Drinjači.⁵⁸⁰

Štab 2. armije primio je 14. februara tri naređenja vrhovnog komandanta. U prvom naređenju se traži da Štab 2. armije uputi ultimatum nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji za predaju, s tim što se svima garantuju životi. Osim toga, Štab 2. armije obavešten je da je 2. proleterska divizija stavljena pod komandu general-majora Ljuba Vučkovića, a da 8. srpska brigada 22. divizije ide direktno pod komandu Štaba 2. armije.⁵⁸¹ U drugom naređenju zahtevano je od Štaba 2. armije da se njegove jedinice što pre povežu sa 2. proleterskom divizijom na liniji Muslimanski Šepak - Rojčević i da sa linije Gradac (trig. 425) - Jasenice - Pećine (trig. 540) - kota 540 bočno napadaju neprijatelja od Kozluka prema Rojčeviću i Muslimanskom Šepku. Vrhovni komandant je s tim u vezi direktno naredio Štabu 3. korpusa da svoju 38. diviziju poveže sa 2. proleterskom divizijom i da obrati pažnju na mogućnost prodora neprijatelja od Bijeljine ka jugu kako bi se snage bjeljinskog garnizona spojile s nemačkom 22. pešadijskom divizijom.⁵⁸² U trećem naređenju Štabu 2. armije, stajalo je: »Za nas je od velikog značaja ne samo u operativnom već osobito političkom, da se uništi 22. nemačka

⁵⁷⁷ Isto, dok. br. 109; AVII, k. 405, reg. br. 27-8; Ahmet Đonlagić, n. d. str. 432-3.

⁵⁷⁸ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 84 i knj. 34, dok. br. 24; Milojica Pantelić, n. d., str. 168-169.

Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

⁵⁸⁰ Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

⁵⁸¹ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 114.

⁵⁸² AVII, k. 41, reg. br. 3-8/1.

⁵⁸³ Isto, k. 50, reg. br. 1-2/1.

divizija u rejonu Zvornika. Zato našim trupama, što vode borbu na tom sektoru, treba ovo da stavite na znanje». ⁵⁸⁴

Vrhovni komandant je politički značaj uništenja nemačke 22. divizije istakao jer je 16. februara trebalo u Beograd da stigne dr Ivan Šubašić, predsednik kraljevske vlade u Londonu radi konačnog postizanja sporazuma o strukturi privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije na osnovu Viškog sporazuma na Visu Tito - Šubašić od 16. juna, i Beogradskog sporazuma od 1. novembra 1944. godine, te imenovanju kraljevskih namesnika (regenata) na koje je kralj Petar II trebalo da prenese svoju vlast (do tada je otezao pod uticajem konzervativnih krugova na Zapadu i nekih svojih najbližih saradnika). Toga 21. februara, najavljena je i poseta feldmaršala Harolda Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju, radi dogovora oko koordinacije zajedničkih dejstava prema reci Soči, kao i oko rešavanja nekih drugih pitanja. ⁵⁸⁵

Nemačka 22. divizija nalazila se tih dana u skoro bezizlaznoj situaciji. Radi toga je Komanda Jugoistoka tražila izlaz za opkoljenu diviziju i odlučila da se za njeno deblokiranje uputi iz Brčkog, preko Bijeljine Borbeni grupa »Veke« koju je činio ojačani 734. pešadijski puk 104. lovačke divizije. Već 12. februara počelo je upućivanje delova 734. puka iz Brčkog za Bijeljinu, s tim što je trebalo da se ceo puk prikupi do 16. februara, kada će preći u nastupanje iz Bijeljine preko Janje, ka Muslimanskom Šepku, radi spajanja sa čelnim jedinicama 22. pešadijske divizije. ⁵⁸⁶

Žestoke borbe u dolini Drine nastavljene su 15. februara na odsecima 2. proleterske, 27. i 38. divizije. Štab 2. armije uputio je tog dana naređenje Štabu 2. proleterske divizije da po svaku cenu spreči prodiranje neprijatelja preko njenih položaja na sever ka Bijeljini. ⁵⁸⁷

Dve brigade 2. divizije (3. srpska i 4. proleterska brigada) pružale su žestok otpor nemačkom 47. grenadirskom puku koji je ulagao velike napore da se probije u pravcu Bijeljine. Četvrta proleterska brigada posle odbijanja neprijateljevih napada prešla je i sama u protivnapad u 16 časova i, do mraka, uz oštru borbu, uspela je da ovlada neprijateljevim položajem na liniji Gradac (trig. 452) - kota 185 (ispod sela Vrela) - kota 344 (iznad sela Barakova) - Crkvine (kota 325). Da bi se ojačali položaji 3. i 4. brigade Štab 2. divizije odlučio je da ubaci u borbu i 6. srpsku brigadu. Radi toga se 6. brigada do 23 časa prebacila kod Branjeva na levu obalu Drine. ⁵⁸⁸

Trideset osma divizija je sa 17. majevičkom brigadom napadala neprijatelja na Kokočima ali bez uspeh jer je neprijatelj i dalje tu kosu držao čvrsto u svojim rukama. Istovremeno je 18. hrvatska brigada uspela da izbije na samu komunikaciju kod Škočića ali je neprijatelj u

⁵⁸⁴> Isto, k. 41, reg. br. 1-7/2. Sva tri naređenja maršala Tita, čiji su arhivski brojevi naznačeni u ovim napomenama (581-3) objavljena su u njegovim *Sabranim djelima*, tom 26, čije će latinično izdanje (na hrvatskom jeziku) izašlo iz štampe 1988, a na makedonskom jeziku se već nalazi u prodaji.

⁵⁸⁵> Vid. u J. B. Tito, n. d., tom 26, str. 119-127.

⁵⁸⁶> Karl Hnilicka, n. d., str. 331-333.

⁵⁸⁷> AVII, k. 735, reg. br. 1-4.

⁵⁸⁸> Zbornik NOR, tom I, knj. 18. dok. br. 89; Jovo Vukotić, n. d., str. 493.

protivnapadu primorao da se povuče sa komunikacije na Kostur (trig. 384), brdo između Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića. Jednovremeno se aktivirala i 21. istočnobosanska brigada koja je napadala neprijatelja na Visokoj glavici (trig. 466) i Gredini (kota 381) jugozapadno od Kozluka, ali bez značajnijih rezultata.

Jedinice 27. divizije odmarale su se 14. februara u rejonu Kitovnica - Križevići i pripremale za večernji napad. Zbog međusobne udaljenosti brigada njihove jedinice nisu jednovremeno počele nastupanje iz polaznih rejonu. Prvo je pošla levokrilna 20. romanijska brigada 14. februara u 22 časa prema neprijateljevim položajima Pobrđe - Jankovina, a zatim desnokrilna, 16. muslimanska brigada, posle ponoći 14/15. februara. Obe brigade su se skoro u isto vreme 15. februara oko 3 časa sukobile s neprijateljem. Dvadeseta romanijska brigada uspela je pre svanuća da ovlada položajima na liniji Pobrđe - kota 189 i da potisne neprijatelja prema koti 305, zapadno od Tršića. Punih sedam časova, od 7 do 14 časova, trajale su borbe za kotu 305 koja je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku. U poslednjem protivnapadu Nemcima je pošlo za rukom da potisnu 20. brigadu prema Pobrđu. U međuvremenu je u 3 časa ujutru 16. muslimanska brigada izbila na most na reci Sapni preko puta Đulića, gde je bila sačekana od jače nemačke zasede. Posle kraće borbe zaseda je razbijena i 16. muslimanska brigada produžila je ka Đulićima koje je zauzela, odbijajući neprijatelja prema Mrakodolu i Jankovini oko kojih su se razvile devetočasovne borbe. U 22 časa obe brigade preduzele su napad - 20. romanijska brigada na kotu 305, a 16. muslimanska na Jankovinu. Posle žestoke borbe u kojoj su položaji nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke neprijatelj je zadržao kotu 305 i Jankovinu.⁵⁸⁹

Istog dana jedinice 25. divizije nisu imale dodir s neprijateljem, osim jedne brigade, pa je Štab 2. armije odlučio da tu diviziju izvuče u rezervu a da njene položaje preuzme delom 17. divizija a delom 8. srpska brigada 22. divizije. S tim u vezi 16. februara naredio je 8. brigadi da smeni jedinice 25. divizije na prostoru Glumine - Perunika (kota 528), da zatvara pravac Zvornik - Capardi i da deo snaga zadrži na liniji Mlađevac - Liplje.⁵⁹⁰

Na desnoj obali Drine nije bilo promena osim što je 6. srpska brigada do 23 časa 15. februara prešla na levu obalu Drine.

U ova dva dana borbi (14. i 15. februara) avijacija NOVJ sa 57 južnih aviona IL-2 mitraljirala je i bombardovala ciljeve u dolini Drine na putu Zvornik - Kozluk i Zvornik - Kula-Grad.⁵⁹¹

Borbe na celom frontu od Bijeljine do Zvornika, nastavljene su 16. februara. Tog dana ujutru iz Bijeljine je prešla u napad nemačka Borbeno grupa »Veker« (ojačani 734. pešadijski puk 104. lovačke divizije). Posle oštre borbe ona je uspela da probije odbranu jedinica 25. brodske brigade 28. divizije, koja je bila organizovana od Amajlija, preko Čardačina, do Janje, odnosno do rečice Modran. Pošto je ovladala Janjom, grupa »Veker« je izbila pred, na brzu ruku organizovane položaje 6.

⁵⁸⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 105. i knj. 34, dok. br. 11, 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 432-4.

⁵⁹⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 89 i 92.

⁵⁹¹> Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 261 i 264.

srpske brigade 2. proleterske divizije. Posle prelaska na levu obalu Drine, organizovala je položaj na liniji Branjevo - kota 242 - Pravoslavno Branjevo - Duga njiva, pozadi položaja 3. srpske brigade. Na taj način su jedinice 2. proleterske divizije zauzele dubinski raspored radi onemogućavanja proboja neprijatelja od Muslimanskog Šepka ka Janji, odnosno Bijeljini. Međutim, pošto su jedinice 28. divizije popustile pred Borbenom grupom »Veker« 6. srpska brigada, da bi sprečila upad neprijatelja u pozadinu 2. divizije, usiljenim maršem izbila je u 15 časova na položaj u visini trig. 108, pa severnije od rečice Brezovice i rečicom Glovačom na Jeliće i Dokniće gde je na brzinu organizovala odbranu.⁵⁹²

Ostale dve brigade 2. proleterske divizije (3. srpska i 4. crnogorska brigada) prešle su u napad na neprijatelja koji se utvrdio na dostignutim položajima. Tom prilikom 3. srpska brigada uspela je da ovlada neprijateljevim položajem kod Šenica ade da preseče komunikaciju i dovede nemački 47. grenadirski puk u tešku situaciju.⁵⁹³

Istog dana 38. divizija vršila je napad samo sa 18. hrvatskom brigadom sa linije Odžaci - Brđani - Pećine (trig. 540) u pravcu Kostura, koji je neprijatelj uspeo da zauzme prethodnog dana. Posle kraće borbe 18. brigada ovladala je tim brdom i ponovo ugrozila komunikaciju između Pravoslavnog i Muslimanskog Škočica.⁵⁹⁴ Dvadeset sedma divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom pokušavala je da ovlada kotom 305 i Jankovinom ali u tome nije uspela. Njena 19. birčanska brigada za to vreme čvrsto je držala u svojim rukama komunikaciju Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac.⁵⁹⁵ Osmu srpsku brigadu izvršila je napad u 2.30 časova 16. februara na neprijateljev položaj Mlađevac - Liplje, ali takođe, bez uspeha. Ostale jedinice 22. divizije (10. i 12. srpska brigada) bile su na desnoj obali Drine na starim položajima bez kontakta s neprijateljem.⁵⁹⁶

Vrhovni štab očigledno nije bio zadovoljan razvojem situacije u dolini Drine, pa je 16. februara u 13.15 časova naredio Štabu 2. armije:

»Ispoljite što jači pritisak za brzu likvidaciju opkoljene neprijateljske grupe severno od Kozluka u rejonu Rojčevića. Ovu grupu trebate likvidirati sa Drugom divizijom pre nego im stigne pomoć

⁵⁹²> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 33, dok. br. 145; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-6 i 44-7/14.

⁵⁹³> *Zbornik NOR*, tom I, knj. 18, dok. br. 89. General Helmut Fribe, komandant nemačke 22. pešadijske divizije, uputio je 16. februara 1945. Komandi 34. armijskog korpusa dramatičan telegram u kojem je izneo: da se nalazi u obruču pet kompletnih i delova tri dalje »Titove divizije«; da je, pre svega, teško napadnut sa severa sa mladim, ali dobro obučanim, naoružanim i borbenim protivnikom; da divizija ne veruje da će se Borbena grupa »Veker« uspeti sama probiti do Šepka i otvoriti komunikaciju ka Bijeljini; da se mora imati u vidu da se divizija zbog gubitaka nalazi u kritičnom položaju; da je odbrana moguća ako se avionima izvrši dotur municije iz vazduha; da je hitno potrebna pomoć sa severa; da je proboj moguć ako se ostavi sve teško naoružanje i motorizacija i masa ranjenika, i da je to moguće samo uz pomoć sa severa (vid. Karl Hnilicka, n. d., str. 363).

Kao što se vidi nemačka 22. pešadijska divizija nalazila se pred uništenjem, i da je samo 28. udarna divizija pružila jači otpor Borbenoj grupi »Veker« na reci Modranu i kod Janje, umesto što se jednostavno povukla u stranu, sudbina te nemačke divizije bila bi zapečaćena.

⁵⁹⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22.

⁵⁹⁵> Isto, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 435.

⁵⁹⁶> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

od Bijeljine. Dvadeset sedma divizija neaktivna, trebate je odmah jače angažovati. Imajte u vidu da je vreme dragoceno za vas s obzirom na neprijateljsko grupisanje u Bijeljini«. ⁵⁹⁷

Štab armije je odmah, čim je primio ovo naređenje obavestio vrhovnog komandanta da 27. divizija, u stvari, vodi vrlo oštre borbe kod Tršića i da mu nije poznato na osnovu čega se steklo takvo uverenje o aktivnosti 27. divizije. ⁵⁹⁸

Štab 2. armije izdao je, takođe naređenje Štabu 17. divizije: da dve brigade smene već premorenu 25. diviziju koja se delom snaga nalazila prema Zvorniku, i da jednu brigadu uputi u rejon Čelića da zatvori pravac Brčko - Tuzla i Bijeljina - Tuzla. ⁵⁹⁹

U zoru 16. februara krenule su jedinice sa šireg prostora Tuzle i do 22 časa se prikupile na prostoru Memići - Capardi gde su primile zapovest Štaba 17. divizije za dalja dejstva. Neposredno pre toga Štab 2. armije stavio je pod komandu 17. divizije i 8. srpsku brigadu 22. divizije, pa je Štab 17. divizije i njoj postavio zadatke. Ona je trebalo da 17. februara u 5 časova napadne neprijatelja pravcem Perunika - Lišina - Stan - Zmajevac, a manjim snagama da napada Mlađevac, južno od Zvornika. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak da se prikupi na prostoru Capardi - Perunike, a zatim da odmah krene preko Guštera i izbije na prostor Korduni - Panduri, odakle bi, bez obzira na delove 25. divizije, produžila nastupanje u dve kolone. Desna kolona trebalo je da zauzme Glumine i Lipovac (kota 347), da manjim delom snaga napada s juga Karakaju a većim delom snaga Suljin-Han i preseče komunikaciju Zvornik - Bijeljina kod Karakaje. Leva kolona trebalo je da zauzme Čolovnik a, zatim, obezbeđujući se prema Jardanu i Grabavcima, da napada Karakaju sa severne i južne strane. Pošto ovladaju Karakajom obe kolone trebalo je da se sjedine u jednu i preko Lipovca da napadnu i zauzmu Vratolomac (trig. 379) severno od Zvornika, a potom da zauzmu i Zvornik. Druga krajiška brigada dobila je zadatak da se prikupi u rejonu Caparda i, najkasnije u 22 časa, krene preko Ljeskovca, Marjanovog brda i Orahovca do Sahanića, gde je trebalo da formira dve napadne kolone. Desna napadna kolona trebalo je da napada Jordan s težnjom da izbije na komunikaciju Suljin-Han - Kučickula, a leva napadna kolona da očisti Grbavce, zauzme Pećinu i trig. 215, zapadno od Cera, i sa te strane sadejstvuje desnoj koloni u zauzimanju Jordana. Posle izvršenja zadatka 2. krajiška brigada trebalo je da se postavi na prostor Čolopek - Kučickula da bi sprečila prodiranje neprijatelja od Kozluka. Napad obe brigade trebalo je da počne 17. februara u 5 časova. ⁶⁰⁰

Avijacija NOVJ i tog 16. februara bila je aktivna i pored teškoća zbog raskvašenosti aerodroma na kojima je bazirala: 22. jurišna aviona izvršila su 42 avio-poletanja napadajući živu silu i tehniku neprijatelja u rejonu Zvornik - Bijeljina - Brčko i na komunikacijama Zvornik - Jordan, Bijeljina - Janja i Bijeljina - Brezovo Polje. ⁶⁰¹

⁵⁹⁷) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 121.

⁵⁹⁸) AVII, k. 274, reg. br. ^131/4.

⁵⁹⁹) Isto, k. 273, reg. br. 1-15/1 i 1-16/1.

⁶⁰⁰) Isto; Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 91.

⁶⁰¹) Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. br. 265.

Sutradan 17. februara nastavljene su žestoke borbe na drinskom frontu. Borbena grupa »Veker« uz pomoć samohodnih topova napala je svom žestinom položaje 6. srpske brigade 2. proleterske divizije koji su u toku dana »više puta menjali svog gospodara«. Pred mrak Borbena grupa »Veker« potisla je 6. brigadu do Skulića ade, južno od Janje. Zbog snažnih napada neprijatelja, Štab 2. proleterske divizije odlučio je da 3. srpska brigada napusti svoje položaje i da se, pod zaštitom 6. brigade povuče na desnu obalu Drine. Treća brigada prešla je Drinu do 18 časova i zauzela položaj na liniji od Donjevca (trig. 113) do Krndije (kota 118). Četvrta proleterska brigada, po naređenju Štaba 2. divizije, proširila je svoj položaj ulevo, zaposedajući na taj način dotadašnji položaj 3. srpske brigade. Time je odsek odbrane 4. proleterske brigade bio znatno proširen. Druga proleterska brigada prebacila je u 18 časova dva bataljona sa sektora Loznica - Šor na sektoru Lipnica - Lešnica, da bi se ojačala 16. makedonska brigada.⁶⁰²

U zoni dejstva 38. divizije tokom dana bilo je relativno mirno. U 23 časa dve brigade te divizije preduzele su noćni napad. Desna kolona (18. hrvatska brigada) napala je neprijatelja u Pravoslavnom i Muslimanskom Skočiću, a leva kolona (17. majevička brigada) na Kokoči i u Trnovici. Tom prilikom jedinice 17. majevičke brigade uspele su u prvi mah da zauzmu Kokoče. Međutim ujutro oko 6 časova 18. februara, zbog snažnih protivnapada neprijatelja, obe brigade morale su da se povuku na polazne položaje.⁶⁰³

Jedinice 27. divizije preko dana su održavale samo borbeni dodir s neprijateljem, pripremajući se za noćni napad na Jankovinu. Tačno u ponoć 17/18. februara, posle minobacačke pripreme i dejstva protivtenkovskih oruđa, 16. muslimanska i 20. romanijska brigada prešle su u silovit napad i na juriš zauzele prvu liniju rovova na istočnoj ivici sela Šulića. U isto vreme se jedan bataljon 20. romanijske brigade zabacio u pozadinu neprijatelja i napao s leđa kosu Jankovinu koju je zauzeo posle kraće borbe. Na taj način zauzeti su svi neprijateljevi položaji na širem prostoru Jankovine. Međutim, neprijatelj se nije odrekao tih položaja. Privukao je poslednje rezerve i u 2.30 časa 18. februara prešao u protivnapad na pravcu Kučickula - Mrakodo istovremeno vršeći frontalni pritisak. Do svanuća neprijatelj je ponovo zauzeo Jankovinu odbacujući obe brigade na njihove polazne položaje.⁶⁰⁴

Šesta proleterska i 2. krajiška brigada 17. divizije izbile su pre svanuća 17. februara u polazne rejone za napad. Obe brigade su za 24 časa usiljenog marša prešle oko 60 km, krećući se po hladnom vremenu, dubokom snegu, dobrim delom po bespuću i šumskim stazama. Njihovi borci i rukovodioci uložili su natčovečanske napore i iz pokreta u 5 časova napali neprijatelja. Desnokrilna 6. proleterska brigada napadala je na pravcu Glumina i Čolovnika, a levokrilna 2. krajiška brigada na liniju Hodžići - Grbavci - Vjenčac (trig. 495). Do 8 časova 6. brigada zauzela je predstražne položaje i izbila pred glavnu liniju otpora Čolovnik - Lipovac, gde je zaustavljena snažnim otporom neprijatelja. Ponovljeni

⁶⁰² Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 34, dok. br. 98.

⁶⁰³ Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20.

⁶⁰⁴ Isto, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 463.

napad u 19 časova završio se, takođe, bez uspeha jer je neprijatelj uporno branio kako taj svoj položaj, tako i svoju komoru u selu Jardanu. Slično je prošla i 2. krajiška brigada ispred neprijateljevih položaja kod Hodžića. U 13 časova naređeno je načelniku Štaba 17. divizije da hitno uputi 15. majevičku brigadu iz rejonu Bukinja, gde se nalazila na odmoru i sređivanju, na prostor između Lopara i Čelića sa zadatkom da tu uredi položaj zbog primećene koncentracije neprijatelja u Gunji i Brčkom. Brigada je to naređenje primila u 16 časova i odmah izvršila pokret pravcem Bukinje - Tuzla - Simin-Han i Gornja Tuzla - Lopare i postavila se na prostor Mačkovac - Kozjak - Vukosavci gde je uspostavila vezu sa 17. slavonskom brigadom 28. divizije. Prema naređenju Štaba 2. armije komandu nad svim jedinicama na pravcu Tuzla - Brčko preuzeo je načelnik Štaba 17. divizije, pukovnik Rajko Tanasković, jer se komandant 17. divizije, potpukovnik Blažo Janković nalazio na zvonničkom sektoru.⁶⁰⁵

Dve brigade 22. divizije (10. i 12. srpska brigada) i dalje su bile na starim položajima na desnoj obali Drine dok je 8. srpska brigada preuzela položaj 18. srpske brigade 25. divizije i napala delom svojih snaga u 4 časa ujutro 17. februara neprijatelja na Lišini, ali bez uspeha.⁶⁰⁶

Dvadeset peta divizija izvučena je iz borbe i razmeštena je na prostoru Memići - Capardi.⁶⁰⁷

Avijacija NOVJ i tog dana bila je aktivna. Dvadeset jurišnih aviona izvršilo je 36 borbenih letova bombardujući i mitraljirajući neprijateljevu živu silu i tehniku na komunikaciji Bijeljina - Janja i Bijeljina - Brčko, kao i most na Savi kod Brčkog, a 23 lovačka aviona izvršila su 43 izviđačka leta jednovremeno mitraljirajući, pored ostalog, neprijatelja na komunikaciji Janja - Bijeljina - Brčko.⁶⁰⁸

Vrhovni komandant maršal Tito da bi oslabio pritisak neprijatelja na pravcu Bijeljina - Janja - Muslimanski Šepak i obezbedio dovođenje svežih snaga iz Brčkog u Bijeljinu, naredio je Štabu 1. armije da njegove jedinice na sremskom frontu ispolje najveću aktivnost, naročito na levom krilu. Prva armija imala je na prvoj odbrambenoj liniji razvijene 5. i 11. krajišku i 6. proleterku diviziju, dok su se na drugoj odbrambenoj liniji, kao armijska rezerva, nalazile 1. proleterka i 21. divizija. Neprijatelj je, pak, s dve ojačane divizije nemačkog 34. armijskog korpusa držao u svojim rukama jako branjene tzv. Nibelunške položaje, tako da je svaki ozbiljniji napad na tom frontu između Dunava i reke Bosuta bio u to vreme praktično nemoguć. U vezi s naređenjem vrhovnog komandanta ispoljena je aktivnost samo na levom krilu 1. armije kada je 1. lička brigada 6. proleterke divizije ojačana 1. divizionom 1. konjičke brigade NOVJ, napadala neprijateljeva uporišta u Strašincima i Soljanima, južno od Bosuta prema Savi. Neprijatelju je pošlo za rukom, posle pristizanja pojačanja, da 1. ličku brigadu odbaci na polazni položaj, tako da to uopšte nije imalo uticaja na slabljenje neprijateljevog pritiska u dolini Drine.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 98 i knj. 34, dok. br. 30; AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

⁶⁰⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45; AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

«W AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

WV Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. br. 267.

«») Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 122.

Vrhovni komandant je, takođe, 17. februara zamerio Štabu 2. armije što je 28. divizija tako-reći, bez borbe napustila Janju »iako je imala uslova za žilav otpor«. U vezi s tim on je naredio da 28. divizija ponovo napada Janju i vrši jači pritisak na Bijeljину, pošto je to bio jedini način da se spreči prodor neprijatelja od Bijeljine ka Zvorniku. Međutim, to naređenje 28. divizija nije bila sposobna da sprovede u život, jer su se njene jedinice već bile rokirale zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Zvornik, pa je Štab 2. armije o tome obavestio Vrhovni štab.⁶¹⁰

U višednevnim borbama protiv žilavog neprijatelja gotovo sve angažovane jedinice 2. armije bile su iscrpljene. Izvesna malaksalost u borbenim dejstvima jedinica 2. armije u dolini Drine počela je da se oseća 18. februara. Pored toga imale su i visoke gubitke pa više nije bilo snage da se uspešno suprotstave svežim nemačkim snagama (grupi »Veker«) koje su prodirale od Bijeljine, preko Janje, ka Muslimanskom Šepku.

Treća srpska brigada 2. proleterske divizije da bi izbegla neprijateljev udarac sieda morala je dan ranije da se povuče na desnu obalu Drine tako da je celokupan teret borbe protiv nadirućih neprijateljevih jedinica od severa ka jugu primila na sebe 6. srpska brigada, koja se žilavo odupirala na liniji Begovo polje - Oštrice - Bjeločka Mahala - Branjevina. Četvrta proleterska brigada, razvučena na širokom frontu, posle preuzimanja dela položaja 3. srpske brigade nije praktički mogla ništa više da učini osim da održava borbeni dodir s neprijateljem.⁶¹¹

Izvesnu ofanzivnu aktivnost ispoljavale su jedinice 38. divizije koje su se nalazile desno od 4. proleterske brigade. Delovi njene 17. majevičke i 18. hrvatske brigade napadali su neprijatelja (47. grenadirski puk, 22. izviđački bataljon i 4. divizion 22. artiljerijskog puka) na Kosturu (trig. 384) i kod Škočića, ali bez uspeha.⁶¹²

Dvadeset sedma divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom vodila je celu noć borbe za kosu Jankovinu, između Mrkodola i Tršića, i u zoru 18. februara obe brigade su se zbog protivnapada neprijatelja, povukle na polazne položaje za napad da bi odatle ponovo prešle u novi napad, ali i ovog puta bez uspeha. Ni borci ni starešine više nisu imale snage za bilo kakve dalje juriše »niti za povlačenje ispred neprijatelja«.⁶¹³

Na južnom krilu drinskog fronta na kojem se borila 17. divizija i 8. srpska brigada 22. divizije, borbe su bile nešto intenzivnije i jače nego na drugim odsecima u dolini Drine. Šesta proleterska brigada se 18. februara nalazila samo u borbenom dodiru s neprijateljem. U 19 časova 6. brigada je po naređenju Štaba 17. divizije napala neprijatelja s linije Glumine - Panduri u pravcu Hodžića i Čolovnika, i do 24 časa ovladala linijom neprijateljevog položaja Vratolomac - Lipovac - Čolovnik. Druga krajiška brigada je do 11 časova 18. februara uspeła delom snaga da ovlada neprijateljevim rovovima na istočnoj i južnoj strani sela Hodžića,

⁶¹⁰) AVII, k. 41, reg. br. 1-8/2 i k. 274, reg. br. 6-4 (depeša od 17. februara).

⁶¹) » Zbornik NOR, tom I, knj. 18, dok. br. 89; Jovo Vukotić, n. d., str. 494.

⁶¹²) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 81.

⁶¹³) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, str. 436-7.

dok se njena glavina ukopala na liniji kota 167 - Pećina (kota 323) - Vjenačac. Uli časova delovi 16. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije pokušali su da zauzme brigadne položaje, ali im to nije pošlo za rukom. U 17.30 časova 2. krajiška brigada je, po naređenju Štaba 17. divizije, ponovo prešla u napad sa zadatkom da ovlada Hodžićima, Grbavcima i Ćirilovim Brdom. Neprijatelj je pružio žestok otpor tako da se borba produžila celu noć 18/19. februara kada su ta sela zauzeta. Posle toga 2. krajiška brigada izbila je na liniju Kućičkula - Đulići.⁶¹⁴

Za to vreme 8. srpska brigada 22. divizije, pod komandom Štaba 17. divizije, iskoristila je izvlačenje neprijatelja sa sektora Zvornika ka severu, i uspela da uz otpor nemačkih zaštitnih delova zauzme neprijateljeva uporišta oko Zvornika (Lišinu, Stan, Zmajevac, Mlađevac, Liplje i Kulu-Grad) i uđe u Zvornik, koji su napustili delovi 65. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije. Njene jedinice zaustavljene su kod Vratolomca, iznad Zvornika.⁶¹⁵

Na desnoj obali Drine 2. proleterska brigada uputila je dva bataljona na prostor Lipnica - Lešnica radi ojačanja položaja koje je držala 16. makedonska brigada, a s ostalim jedinicama nalazila se na ranijim položajima od izvora Zejtin vode, preko Koviljače do Krndije. Bataljoni upućeni na sektor Lipnica - Lešnica privremeno su stavljeni pod komandu Štaba 16. makedonske brigade, s tim da ih rasporedi južno od svojih jedinica na položaj od Gluhonić ade do Međuvođa. Konjički eskadron 2. proleterske divizije stavljen je pod komandu Štaba 16. makedonske brigade sa zadatkom da patrolira od Badovinaca do ušća Drine. Osmu srpsku brigadu, kojoj je bilo naređeno da pređe na desnu obalu Drine i da se razmesti u rejonu Loznice kao divizijska rezerva držeći i dalje jedan bataljon u Ljuboviji, bila je zauzeta borbama oko Zvornika tako da je prebacivanje na desnu obalu Drine počelo tek u noći 19. februara, a završeno 21. februara. Dvanaesta srpska brigada je 18. februara raspoređena na položaj od Samurovića do Gluhonjića ade, a 10. srpska brigada ostala je na starim položajima od Zejtin vode do Malog Zvornika. Treća artiljerijska brigada s jednim divizionom bila je na vatrenom položaju između Lipnice i Kozjaka radi podrške 16. makedonskoj brigadi, a sa dva divizona na vatrenom položaju kod Koviljače radi podrške jedinicama 2. proleterske divizije.⁶¹⁶

U međuvremenu Štab 2. armije izvestio je Vrhovni štab da je 17. februara, jedna nemačka ojačana SS divizija stigla prednjim delovima na sektor Bijeljina - Janja a glavninom u Brčko. Međutim, ti podaci su bili netačni jer je u to vreme na jugoslovenskom ratištu bila samo jedna nemačka SS divizija i to 7. SS dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«. Ona je u to vreme angažovana na drvarskome frontu protiv 12. korpusa NOVJ u operaciji »Vukodlak« (»*Wehrwolf*«). U stvari, radilo se o nemač-

⁶¹⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶¹⁵> Isto, dok. br. 45.

⁶¹⁶> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89; tom IV, knj. 33, dok. br. 100 i knj. 34, dok. br. 45. Osmu srpsku brigadu, koja se do 17. februara nalazila na levoj obali Drine, tog dana je po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ i POJ ponovo stavljena pod komandu Štaba 22. udarne divizije I (Vid. Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 100 i tom II, knj. dok. br. 126).

koj Borbenoj grupi »Veker«. Pošto su u Vrhovnom štabu cenili situaciju na osnovu primljenih obaveštajnih podataka to je u vezi s tim vrhovni komandant naredio depešom od 18. februara Štabu 2. armije da se dve brigade 2. proleterske divizije (4. proleterska i 6. srpska brigada) i 8. srpska brigada 22. divizije hitno povuku na desnu obalu Drine. Isto je naređeno i u posebnim depešama upućenim štabovima 2. proleterske i 22. divizije. Vrhovni komandant naredio je Štabu 2. armije da izvrši novi raspored jedinica i da se stalno vrši pritisak na neprijatelja na levoj obali Drine, kao i na Zvornik »kako bi se onemogućio eventualni neprijateljski prodor ka Tuzli«. Takvo naređenje je vrhovni komandant izdao pošto je u Vrhovnom štabu procenjeno da zadatak pomenute SS divizije nije samo da deblokira opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju, već i da delom snaga izvrši prodor ka Tuzli. To naređenje je izdato u vreme kada je je 65. grenadirski puk 22. pešadijske divizije već bio napustio Zvornik u svom izvlačenju na sever. Snage 2. proleterske divizije koje su se borile na levoj obali Drine (6. srpska i 4. proleterska brigada) nisu mogle da se prebace na desnu obalu kako je to vrhovni komandant zahtevao, jer su se zatekle u to vreme, posebno 6. srpska brigada, vezane u teškim borbama. Kada se Borbena grupa »Veker« spojila 18/19. februara s 47. grenadirskim pukom 22. pešadijske divizije kod Muslimanskog Šepka, obe brigade 2. divizije bile su odbačene na prostor zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Tuzla. One su na desnu obalu prešle tek 26. februara kada su se nemačke jedinice već nalazile u Janji.⁶¹⁷

Neposredno povezivanje Borbene grupe »Veker« i čelnog 47. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije kod Muslimanskog Šepka, spasio je tu diviziju od uništenja. Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije nije se mogla odupreti brojno i tehnički jačem neprijatelju, ali je ipak, svojom borbom omogućila 3. srpskoj brigadi da se bez gubitaka prebaci na desnu obalu Drine. Šesta srpska brigada se posle tih borbi postavila na prostor zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Zvornik i zauzela položaj zapadno od Donje Piliće, te preko Gornje Piliće do Počivala (kota 243) orijentišući se na bok neprijatelja. Za to vreme 4. proleterska brigada vršila je neznatan pritisak na neprijatelja.⁶¹⁸

Južno od 2. proleterske divizije nalazila se 38. divizija sa svojom 17. majevičkom i 20. romanijskom brigadom. Ni one, osim borbenog dodira s neprijateljem, nisu ispoljavale neku posebnu borbenu aktivnost.⁶¹⁹

Slično je bilo i na delu fronta 27. divizije, koja se sa 16. muslimanskom i 21. istočnobosanskom brigadom nalazila desno do 38. divizije. Po odluci Štaba 27. divizije, obe brigade su se 20. februara povukle na prostor Glumine - Capardi - Bulatovići, a njihove položaje privremeno su preuzele jedinice 17. divizije.⁶²⁰

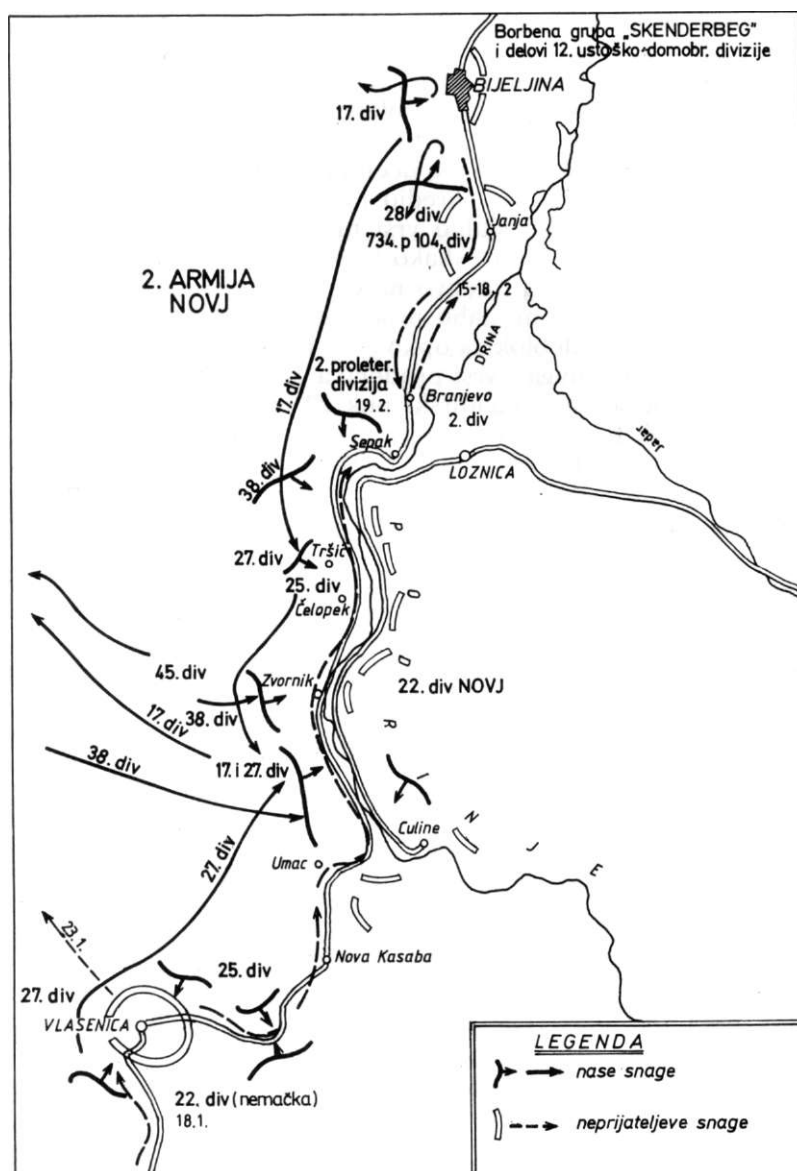
Sedamnaesta divizija je 19. februara vodila borbe protiv neprijateljevih zaštitnica između Vratolomca, iznad Zvornika, i Vjenčaca, zapadno od Kućickule. Njena 6. proleterska brigada je do 7 časova ovladala

⁶¹⁷ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 126.

⁶¹⁸ «I Zbornik NOR, tom I, knj. 18, dok. br. 89.

⁶¹⁹ Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22.

⁶²⁰ Isto dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 438-9.

Skica borbenih dejstava u dolini Drine od 18. januara do 19. februara 1945.

linijom Suljin-Han - Karakaja - Pašino brdo - Jordan - Čelopek i potisla neprijatelja prema Jankovini i Tršiću, a 2. krajiška brigada u toku dana zauzela je Vjenčac i Ćirilovo Brdo i izbila na liniju Kučičkula - Đulići. U takvoj situaciji Štab 17. divizije odlučio da se u 22 časa nastavi napad na pravcima Čelopek - Han i Jankovina - kota 305 - Tabanci. Na pravcu prema Hanu napadali su delovi 6. proleterske brigade a na

Nr. 18

Vorstoss von Sokolac über Vlasenica
nach Zvornik und Ausbruch nach Norden

Prozor nemačke 22. pešadijske divizije od Drinjače prema Bijeljini
(iz knjige Friedrich August v. Metzsch, »Die Geschichte
der 22. Infanterie-Division«)

pravcu Tabanaca delovi 2. krajiške brigade. U početku su obe brigade postigle izvestan uspeh. Međutim, neprijatelj je uskoro dobio pojačanja i u 4 časa ujutro 20. februara izvršio protivnapad te odbacio obe brigade na polazne položaje. Za to vreme 15. majevička brigada 17. divizije razbila je delove četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Stanovi - Sandrići - Buzekara - Slijepčevići i proterala ih prema Brčkom.⁶²¹

Avijacija NOVJ u ova dva dana (19. i 20. februara) bila je aktivna. Napadala je neprijatelja kod Branjeva, Janje, Brčkog i Bijeljine.⁶²²

Time su, 20. februara praktički završene operacije u dolini Drine i počelo je organizovano izvlačenje nemačkih jedinica prema Janji i Bijeljini.

*Dejstva 23. i 45. divizije kod Gradačca, Gračanice
i na Ozrenu (od 8. do 20. februara)*

U drugoj polovini januara i početkom februara 1945. godine 23. i 45. divizija 14. korpusa postigle su značajne rezultate na zapadnom delu fronta 2. armije prema Brčkom, Gradačcu, Gračanici i planini Ozrenu. U tim dejstvima one su nanele teške gubitke neprijatelju, naročito četničkim jedinicama, kojima je neposredno rukovođila četnička Vrhovna komanda. Ofanzivnim dejstvima jedinica tih dveju divizija od većih neprijateljevih garnizona u zapadnom delu severoistočne Bosne, posebno je bila ugrožena Gračanica, u kojoj su se nalazile znatne ustaško-domobranske snage (oko 3000 vojnika). Zbog teške situacije u kojoj se našla nemačka 22. pešadijska divizija u dolini Drine i garnizon Gračanica, nemačka Vrhovna komanda Oružanih snaga odobrila je, na predlog Komande Grupe armija »E«, da se jedan ojačani puk (734. puk, odnosno Borbena grupa »Veker«) 104. lovačke divizije (koja je, inače, trebalo da bude prebačena u rejon Bihaća pod komandu 15. brdskog armijskog korpusa) upotrebi na pravcu Bijeljina - Janja - Muslimanski Šepak, a drugi od Doboja prema Gračanici.⁶²³

Za napad na položaje 23. divizije 14. korpusa NOVJ angažovani su i četnički Južnomoravski, Valjevski, Timočki i Trebavski korpus. O učešću četničkih snaga u borbama protiv jedinica NOVJ dogovorili su se kapetan Neško Nedić, komandant Valjevskog četničkog korpusa i nemački komandant garnizona u Doboju. Pored toga uspostavljeni su i saveznički i prijateljski odnosi četnika sa ustašama i domobranima, kao i muslimanskom kvislinškom milicijom.⁶²⁴

Nemačko-ustaške snage iz Gračanice napale su 9. februara u 5.30 časova 14. srpsku brigadu 23. divizije, dok su od Gradačca u napad

⁶²¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 121 i knj. 34, dok. br. 30.

⁶²²> Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 271 i 273.

⁶²³, Erich Schmidt-Richberg, *Das Endkampf auf dem Balkan*, str. 90.

⁶²⁴> Zbornik NOR, tom XIV, dok. br. 156 i 192, str. 756 (dep. br. 784), 757 (dep. br. 793), 758 (dep. br. 794 i 795), 760 (dep. br. 822 i 823), 762 (dep. br. 843), 934 (dep. br. 474), 945 (dep. br. 475 i 476) i 939 (dep. br. 535). Draža Mihailović se saglasio sa kapetanom Neškom Nedićem u vezi sa saradnjom s nemačkim jedinicama, ali je rekao: »Gledajte da na taj način izvučete municiju za sve« i u »protivnom kažite da ćemo se mi svi povući, jer bez municije ne možemo raditi, a oni kako hoće« (dep. br. 535 na str. 939).

prešli četnici. Tog dana položaje jedinica 23. divizije napadalo je oko 8000 udruženih neprijateljevih vojnika. U žestokoj borbi, pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja, desno krilo 14. srpske brigade je popustilo; jedinice su se povukle na liniju Moranjci - kota 415 - Rašljevo - istočna ivica Turkovići - Kamenica na reci Spreči.⁶²⁵

Štab 2. armije, čim je obavešten o napadu nemačko-ustaško-domobranskih i četničkih snaga na 23. diviziju od Gradačca i Gračanice, uputio je depešu Vrhovnom štabu i izvestio ga da će se 9. februara uveče izvršiti protivnapad. U vezi s tim izdao je i radiogramsko naređenje Štabu 14. korpusa da u protivnapadu sadejstvuje jedna brigada sa sektora Brčkog, napadajući pravcem Brka - Bukvik - Srnice.⁶²⁶

Štab 14. korpusa preneo je to naređenje Štabu 23. divizije, a ovaj je naredio Štabu 7. srpske brigade da odmah uputi tri bataljona na prostor Srnice - Špionica i tu napadnu četnike. Tada se na širem prostoru Srnica, odnosno na liniji Vitanovići - Skakava nalazio Beogradski bataljon narodne odbrane a u rejonu Gornjeg Hrgova i Zuberovog Brda Posavsko-trebavski NOP odred. Prema Brčkom ostali su samo 9. srpska brigada i jedan bataljon 7. srpske brigade. Neprijatelj je imao inicijativu u svojim rukama, dok su snage 23. divizije bile razvučene na širokom frontu od Kamenice do Brčkog, pa se zbog toga nije mogao preduzeti predviđeni protivnapad.

Sutradan 10. februara, 7. srpska brigada na maršu ka sektoru Srnice - Špionica, tako-reći, u hodu je razbila četnike Južnomoravskog korpusa u selu Vučkovcima. Četrnaesta srpska brigada bila je primorana posle žestokih borbi da se istog dana povlači na novi položaj na liniji Morjanci - Mehići - istočno od Ratiša (trig. 596) - Gnojnica. Pošto je situacija na pravcu Gračanica - Tuzla postajala sve nepovoljnija, Štab 14. korpusa naredio je Štabu 45. divizije da najhitnije prebaci 20. srpsku brigadu iz rejona Gornje Brijesnice na desnu obalu Spreče. Brigada je počela usiljen marš 10. februara u 14 časova pravcem Puračić - Muslimanski Lukavac - Dobošnica - Miričina i izbila u 24 časa na položaje Miričina - Orahovica.⁶²⁷

Štab 2. armije uputio je više depeša u Vrhovni štab, u kojima ga je obaveštavao o situaciji kod Gračanice, dovođenju pojačanja iz Doboja prema Gračanici i nameri neprijatelja da napadne Tuzlu. Istovremeno ga je obavestio da će prema Trebavi, Gračanici i Ozrenu angažovati 23. i 45. diviziju sa zadatkom da spreče prodor neprijatelja ka Tuzli a zatim da napadnu na Gračanicu i Gradačac, i da će dve brigade 28. divizije ostati na sektoru Bijeljine, a jedna brigada zatvaraće pravac Brčko - Čelić.⁶²⁸

Na osnovu tako primljenih podataka, kao i brojnoj snazi neprijatelja, vrhovni komandant nije se složio s tim predlogom Štaba 2. armije, pa je izdao svoju direktivu 11. februara za dalja dejstva u severoistočnoj Bosni u vezi s novonastalom situacijom.⁶²⁹

«5) *zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 88 i 103.

626) *AVII*, k. 274, reg. br. 6-107/4 (dep. br. 39) i 6-110/4 (dep. br. 69).

«7) *zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 87, 88 i 103.

628) *AVII*, k. 274, reg. br. 6-112 i 6-114/4.

629) Vidi direktive iznete u izvorima u nap. 549, 552 i 553.

Međutim, već 11. februara napadi neprijatelja su počeli da malaksavaju. Štab 2. armije naredio je Štabu 28. divizije da svoju 21. slavonsku brigadu prebaci na sektor Brčkog, tu smeni 14. srpsku brigadu 23. divizije, i zatvori pravac Brčko - Celić.⁶³⁰

Istog dana 7. srpska brigada 23. divizije vodila je manje borbe prilikom napada na četnike i ustaše u selima Lušnici i Muratima. Na odbrambenom odseku 14. srpske brigade vladalo je relativno zatišje, uz nešto jače borbe oko Gnojnice. U borbu je stupila i 20. srpska brigada. Zbog toga se 14. brigada rokirala udesno i napravila prostor 20. srpskoj brigadi da se rasporedi na položaju Miričina - Nukići - Rašljeva - Mebići gde je ceo dan vođena borba sa promenljivim rezultatom. U 16 časova jedinice 20. brigade uspele su da zauzmu zaselak Brdo, ispod Rašljeve.⁶³¹

Sutradan 12. februara počeli su da pristižu delovi 9. srpske brigade na liniju Vučkovac - Cerik - Bijela, čime su ojačani položaji Beogradskog bataljona narodne odbrane i Posavsko-trebavskog NOP odreda. Sedma srpska brigada, koja se nalazila levo od 9. srpske brigade, napala je neprijatelja u Moranjcima, Seoni i na Ratišu (trig. 596), i zauzela ih. Četrnaesta srpska brigada napala je u 2 časa neprijatelja u Gornjim Moranjcima, ali napad nije uspeo. Ipak, na levom krilu brigadnog rasporeda zauzeta je kota 415, čime su se delovi brigade našli pred Omerbašićima. Za to vreme 20. srpska brigada držala je položaj na liniji kota 347 - Alići - Miričina, odbila pet napada neprijatelja i izvršila dva protivnapada na kosu kod Omerbašića.

Sledećeg dana, 13. februara, na desnom krilu borbenog poretka 23. divizije, njena 9. srpska brigada završila je pregrupisanje i prikupila svoje jedinice na liniji Bijela - Cerik - Vučkovci — Biberovo Polje. Levo od nje 7. srpska brigada vršila je pritisak na Gornjim Moranjcima i Huskićima dok se 14. srpska brigada nalazila u Donjim Moranjcima, Seoni i Mehićima, održavajući borbeni dodir s neprijateljem. Južnije od 14. srpske brigade nalazila se 20. srpska brigada 45. divizije kod koje je vladalo relativno zatišje. Oko 19. časova 20. brigada izvršila je napad prema Rašljevima, Omerbašićima i Durakovićima. Borba je bila vrlo oštra i trajala je do 24 časa. Tada se 20. brigada, zbog snažnog otpora nemačko-ustaških jedinica, morala povući na svoj polazni položaj.⁶³²

U toku 14. februara severno od reke Spreče održavan je borbeni dodir s neprijateljem, a u toku 15. februara brigade su razvile veću aktivnost. Deveta srpska brigada je u toku noći 14/15. februara uspela da ovlada linijom Vučkovac - Kerep - Biberovo Polje - Donja Međeđa - Buka - Trnovica i da preuzme kontrolu i obezbeđenje pravaca koji ka njenim položajima izvođe iz Brčkog, Posavine, Gradačca i Trebave. Deveta srpska brigada vodila je borbe protiv četničkog Valjevskog i Timočkog korpusa. Jednovremeno je 7. srpska brigada, napadajući sa linije Sladna - Murati - Kadino brdo (trig. 462) pokušala da ovlada Cekanićima, ali nije uspela. Na odseku 14. i 20. srpske brigade održavan je izviđački borbeni dodir s neprijateljem.⁶³³

⁶³⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 145.

⁶³¹> Isto, dok. br. 83, 87, 88 i 103.

⁶³²> Isto.

⁶³³> Isto, dok. br. 83, i 103 i knj. 34, dok. br. 1, 3, i 7; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156 i str. 762-5.

Izvlačenje svojih snaga prema Gračanici neprijatelj je nastavio 16. februara tako da su prema desnom krilu borbenog poretka jedinica 23. divizije ostale samo snage četničkog Timočkog, Valjevskog i Južnomoravskog korpusa. U toku dana 9. srpska brigada održavala je borbeni dodir s tim četnicima, dok je 7. srpska brigada ovladala selima Vranovićima, Guljanima, Hrvatima, Nasićima i Alibegovićima i u tvrđavi u Sokolu držala opkoljene ustaše. Četrnaesta srpska brigada ušla je u Gornje Moranjce, Orahovicu i Lohinju, pošto su se nemačko-utaško-domobranske snage povukle u Gračanicu. Sasvim na južnom krilu 23. divizije, 20. srpska brigada potisnula je neprijateljeve zaštitnice i izbila na liniju Jahinovac - Bukva - Radino brdo (kota 366).⁶³⁴

U naredna četiri dana, od 17. do 20. februara, na frontu prema Gračanici održavan je samo borbeni dodir, dok su u napadu između Sokola i Vučkovaca četnici pokušavali da povrate Biberovo Polje, Srnice, Džakule, Monj (kota 533), Vranjevac (trig. 459) i neka druga mesta. Nemci i ustaše uspjeli su 17. februara da deblokiraju opkoljenu ustašku posadu u tvrđavi u Sokolu. Sutradan, 18. februara u 20. časova, oslanjajući se na prostor Sokol - Gradačac - Porebrice - Dubrave, zapadno od komunikacije Srnice - Gradačac, četnički Valjevski, Timočki i Južnomoravski korpus napali su položaje 7. srpske brigade i delom 9. srpske brigade. Valjevski korpus ojačan Kozjačkom brigadom Južnomoravskog korpusa, kao desna kolona, prešao je u napad prema Monju, Južnomoravski korpus (Jablanička, Južnomoravska i Vlasinska brigada) kao srednja kolona, napadao je na pravcu Džakula, a Timočki korpus, kao leva kolona, u pravcu Buka i Biberovog Polja. Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja 7. srpska brigada povukla se do 20. februara na liniju Bandra - Stražba - Bukva - Borike - Debelo brdo (kota 484) istočno i južno od Sokola. Sa prostora Jelovče, Sela i Zelinje, istočno od komunikacije Srnice - Gradačac uvedeni su u napad Opšta rezerva četničke Vrhovne komande, Gorska garda, muslimanska milicija i delovi Trebavskog korpusa. Četnici su u prvom naletu uspjeli da ovladaju selima Vučkovcem, Dubravama, Hrgovima, Avramovinom i Skakavama, koje su držale jedinice 9. srpske brigade, Bataljon narodne odbrane i Posavsko-trebavski NOP odred. Međutim, u protivnapadu noću 19/20. februara četnici su odbačeni ka Dubravama, Porebricama i Gradačcu. Pošto je slomila taj napad neprijatelja 23. divizija je 20. februara zauzela ovaj raspored: 9. srpska brigada na položaju Vučkovac - Kerep - Prnjavor - Vranjevac; 7. srpska brigada na položaju Bandra - Bukva - Debelo brdo; 14. srpska brigada na liniji kota 399 - kota 327 - 345, zapadno od Čekanića i Avdića. Levo od 14. srpske brigade na položaju Durač (kota 322) - Tunjevac - Radino brdo nalazila se 20. srpska brigada 45. divizije.⁶³⁵

Za vreme tih borbi 23. divizije, 23. i 24. srpska brigada 45. divizije nalazile su se južno od reke Spreče. Izvlačenje nemačkih i ustaških jedinica zapadno od Bosanskog Petrovog Sela na desnu obalu reke Spreče u pravcu Gračanice, iskoristila je 23. srpska brigada, da se, posle kraćih borbi protiv neprijateljevih zaštitničkih delova postavi 16. februara

⁶³⁴> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 761-5.

⁶³⁵> Isto, str. 765-9, i tom IV, knj. 34, dok. br. 1, 3 i 7.

na liniji Bosansko Petrovo Selo - Krstac s isturenim izviđačkim grupama i borbenim obezbeđenjem prema Kakmužu. Levo od nje nalazila se 24. srpska brigada na položaju Todorovići - Lukavac - Vrbak. Do 20. februara na položajima obe brigade nije bilo jačih borbi, osim što su četnici Ozrenskog korpusa i domobrani u nekoliko navrata pokušali da zbace jedinice 23. srpske brigade sa njihovih položaja, ali im to nije pošlo za rukom.⁶³⁶

*Borbe 28. divizije na severnom delu fronta 2. armije
(od 7. do 20. februara)*

Dvadeset osma divizija pod neposrednom komandom Štaba 2. armije nalazila se početkom februara 1945. razmeštena na širem prostoru Janja - Bijeljina. Kada je nemačka 22. pešadijska divizija 7. februara prešla u proboj od Zvornika ka Bijeljini, njen raspored bio je ovakav: 25. brodska brigada nalazila se na položaju Amajlije - Cardačine - Janja; 21. slavonska brigada bila je raspoređena prema Bijeljini na liniji Cardačine - Leskovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Hase, levo od 25. brodske brigade, dok se 17. slavonska brigada nalazila na prostoru Obradovo Brdo - Gornja Čadavica - Korenita - Gornja Bukovica, između komunikacije Bijeljina - Suljin-Han - Novo Brezovo Polje - Brčko i Bijeljina - Suljin-Han - Koraj - Čelić. Takav raspored 28. divizije omogućavao joj je da sa istoka, juga i jugozapada dejstvuje ka Bijeljini, a delom snaga u Janji, da obezbeđuje pozadinu jedinica raspoređenih na liniji Amajlija - Cardačine - Leskovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Hase, i da zatvara komunikaciju od Novog Brezovog Polja i Čelića ka Bijeljini. Do 11. februara manje borbe je vodila 17. slavonska brigada protiv nemačkih delova i četnika kod Šubara i Glendića.⁶³⁷

Štab 2. armije, u vezi sa nastalom situacijom kod Gračanice, naredio je 11. februara Štabu 28. divizije da uputi jednu brigadu da zatvara pravac Brčko - Čelić i da smeni 9. srpsku brigadu 23. divizije. Za izvršenje tog zadatka određena je 17. slavonska brigada koja je u noći 11/12. februara izvršila pokret i razmestila se na prostoru sela Potočara, Gornjeg Boderišta, Stanova i Buzekara. U zoru 11. februara delovi nemačke Borbene grupe »Skenderberg« napali su položaje 25. brodske i 21. slavonske brigade. Dosta oštra borba je, s manjim prekidima, trajala ceo dan. Sutradan je neprijatelj preduzeo novi napad, verovatno, da bi ispitao položaje 28. divizije u vreme kada se ojačani 734. puk nemačke 104. lovačke divizije prikupljao u Brčkom za pokret prema Bijeljini, da bi odatle, 16. februara, prešao u napad u pravcu Janje, i deblokirao opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju u dolini Drine od Zvornika do Muslimanskog Šepka.

Navedenih dana, do 16. februara na delu fronta 28. divizije nije bilo značajnijih borbi. Nemački ojačani 734. puk (Borbena grupa »Veker«) prošao je od Brčkog do Bijeljine praktički nezapažen i bez ikakvog

⁶³⁶> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 3 i 7.

⁶³⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 45 i 145.

otpora jedinica 28. divizije, jer je komunikacija Brčko - Brezovo Polje - Bijeljina bila za neprijatelja potpuno otvorena posle prebacivanja 17. slavonske brigade prema Brčkom radi zatvaranja pravca Brčko - Čelić - Tuzla.⁶³⁸

Posle kraće artiljerijske pripreme Borbena grupa »Veker« prešla je u zoru 16. januara u napad iz Bijeljine ka Janji. Dvadeset peta brodska brigada 28. divizije pružila je manji otpor na Bukovoj gredi i povukla se na desnu obalu rečice Modran, od Janje do Modrana. Zbog slabog otpora koje su pružile jedinice 28. divizije, vrhovni komndant zamerio je Štabu 2. armije smatrajući da su jedinice 28. divizije imale uslove za »žilav otpor«.⁶³⁹

Sutradan, 17. februara, Borbena grupa »Veker« prešla je rečicu Modran kod Modrana uz slab otpor 25. brodske brigade koja je držala položaj na liniji Janja - Obrijež - Draginja - Jelić - Doknić - Zohovac - Mrkentića brdo. Prelazak neprijatelja na desnu obalu Modrana ozbiljno je ugrozio levo krilo 25. brodske brigade, koja je napustila Janju i na taj način omogućila Borbenoj grupi »Veker« da ugrozi pozadinu 2. proleterske divizije. Posle toga sve tri brigade 28. divizije do 20. februara nisu ispoljavale značajniju aktivnost prema neprijateljevim snagama.⁶⁴⁰

Tako je od 1. januara do 20. februara završena prva faza borbi jedinica 2. armije NOVJ u dolini Drine i sektoru Brčko - Gračanica - planina Ozren, kako je zapisano u izveštaju Štaba 2. armije od 10. juna 1945. godine.⁶⁴¹

UPOTREBA JEDINICA RODOVA I SLUŽBI U BORBAMA 2. ARMIJE (1. JANUAR - 20. FEBRUAR)

U borbama u severoistočnoj Bosni od 1. januara do 20. februara 1945. značajnu ulogu odigrali su, osim pešadije, i ostali rodovi i službe bez kojih bi, pešadijske jedinice 2. armije, iako najbrojnije, teško izvršavale uspešno postavljene zadatke.

Artiljerija

U 2. armiji nalazio se znatan broj artiljerijskih oruđa. Prebacivanjem 3. artiljerijske brigade iz Valjeva na front na Drini krajem januara 1945. znatno je ojačala udarna moć njenih jedinica. Štab 2. armije imao je na raspolaganju tri artiljerijske brigade: 1, 2. i 3. artiljerijsku brigadu. U svakoj od ovih nalazila su se po četiri divizion: protivtenkovski, pukovski, teški i minobacački divizion, koji su zvanično nosili nazive: 1. protivtenkovski, 2. pukovski, 3. teški i 4. minobacački divizion, mada su ih najčešće nazivali: protivtenkovski, pukovski, teški, minobacački divizion.

⁶³⁸> Isto, dok. br. 145 i izvori u nap. 635 i 637; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14; Zdravko Cvetković, n. d., str. 231.

⁶³⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 145; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14.

M0) Isto.

M1) AVII, k. 273, reg. br. 1-1.

Pošto su u svom naoružanju, mahom, imali oruđa sovjetske proizvodnje, pri štabovima brigada i diviziona nalazili su se sovjetski artiljerijski instruktori, koji su svojim znanjem doprinosili boljoj i racionalnijoj upotrebi artiljerijskih jedinica s obzirom na to da su kursevi u artiljerijskim nastavnim centrima trajali kratko vreme, a prvi kursisti iz Artiljerijske oficirske škole u Beogradu upućeni u sastav 1. 2. i 3. armije tek krajem januara 1945. godine.

Sve tri brigade nalazile su se pod komandom Štaba 2. armije. Međutim, radi izvršenja borbenih zadataka i celishodnije podrške Štab 2. armije pridao je 1. artiljerijsku brigadu 17. diviziji, a 2. artiljerijsku brigadu 23. diviziji, dok je 3. artiljerijsku brigadu privremeno stavio pod komandu Štaba 22. divizije. U januaru 1945. godine 1. i 2. artiljerijska brigada nalazile su se pod objedinjenom komandom načelnika Artiljerijskog odeljenja Štaba 2. armije, majora Vojislava Cerovića. Sve jedinice bile su s konjskom vučom, osim haubičkih baterija koje su bile motorizovane.

Posle prebacivanja 1. artiljerijske brigade pod komandu 17. divizije i na levu obalu Drine, ona je ostala pod komandom njenog štaba sve do ulaska 17. divizije, krajem marta 1945. u sastav 1. armije. Početkom februara 3. haubička baterija 3. teškog diviziona 1. artiljerijske brigade prebačena je iz rejona Brčkog na desnu obalu Drine. Zbog nestašice benzina ceo divizion prebačen je na konjsku, odnosno na volovsku vuču. Teški divizion 2. artiljerijske brigade, kao i cela 3. artiljerijska brigada nalazili su se sve do početka marta na desnoj obali Drine pod komandom Štaba 22. divizije. Tada je 3. artiljerijska brigada ušla u sastav 45. divizije. Za vreme teških borbi 1. armije na sremskom frontu u drugoj polovini januara 1945. godine, 3. teški divizion 2. artiljerijske brigade privremeno je, po naređenju vrhovnog komandanta, prebačen u selo Ravnje, gde je zajedno s teškim divizionom 1. armije formirao artiljerijsku grupu za podršku jedinica 1. armije i obezbeđenje prilaza koji od Šida izvode ka Sremskoj Mitrovici i ušću reke Bosut u Savu.

Za vreme borbi u januaru i februaru 1945. te artiljerijske jedinice vršile su artiljerijske pripreme napada (npr. na Bijeljinu, ili, pak, za vreme borbi protiv nemačke 22. pešadijske divizije na zborničko-drinjačkom sektoru). Doprinos i uloga tih artiljerijskih jedinica u borbama ocenjeni su pozitivno od pretpostavljenih komandi. Međutim, svi su se žalili na pomanjkanje municije. Na primer, prilikom napada jedinica 17. i 28. divizije na Bijeljinu 27. januara, bilo je odobreno 3. teškom divizionu 2. artiljerijske brigade i 3. haubičkoj bateriji 3. teškog divizionu 1. artiljerijske brigade pola baterijskog kompleta municije (šarže) za artiljerijsku pripremu od 20 minuta. Pri tome je potrošeno po oko 200 artiljerijskih zrna na bateriju, ili 50 zrna po artiljerijskom oruđu. A šta je ta količina municije značila za neprijatelja, navodimo, kao primer, da je nemačka 22. pešadijska divizija u kritičnoj situaciji imala samo po 10 granata na bateriju. Posle napada na Bijeljinu 27. januara 1. protivtenkovski divizion 1. artiljerijske brigade ostao je na 211 granata, 2. pukovski divizion na 349, a 3. teški divizion na 310 razornih, 108 pancirnih, 108 potkalibarnih i 38 kumulativnih (ukupno 564 granate), 4. minobacački divizion na 342 mine. U nastavku borbi količine municije su se

trošile, a popuna je išla slabije, pa je u jednom trenutku u artiljerijskim jedinicama došlo do kritične situacije u vezi sa stanjem municije, na što su se štabovi žalili. To je, svakako, bio rezultat i neracionalnog trošenja municije, naročito za vreme noćnih gađanja za koje je bilo potrebno veliko znanje i veliko iskustvo, a čime artiljerci 2. armije još nisu raspolagali.

U artiljeriji 2. armije posebnu teškoću predstavljale su konjske, odnosno volovske zaprege. Nedostajala je stočna hrana, tako da su i konji i volovi bili krajnje iscrpljeni. To je, opet, stvaralo velike probleme pri čestim promenama vatrenih položaja, jer su dnevni marševi iznosili i do 60 km. Stoka, a i ljudi, bili su na granicama fizičkih mogućnosti, što je znatno uticalo na borbenu gotovost artiljerijskih jedinica.⁶⁴²

Inžinjerija

Inžinjerijske jedinice 2. armije bile su u tom periodu vrlo angažovane u borbama u dolini Drine i prema Gračanici. Najkrupnija inžinjerijska formacija 2. armije bila je Inžinjerijska brigada 14. korpusa NOVJ. Jedan njen bataljon dejstvovao je prema Gračanici vršeći inžinjerijsko obezbeđenje dejstva 14. srpske brigade 23. divizije, dok je drugi inžinjerijski bataljon bio angažovan na usporavanju prodiranja nemačke 22. pešadijske divizije od Vlasenice, preko Drinjače ka Zvorniku i dalje na sever ka Bijeljini, zajedno s inžinjerijskim četama divizija 2. armije koje su se borile na tom pravcu. Rušenjem komunikacije, mostova i propusta i postavljanjem mina na pravcima prodiranja nemačkih jedinica, inžinjerci su znatno ometali njihovo nastupanje ka severu. Nemačkom 22. pionirskom bataljonu trebalo je puna dva dana da popravi most na reci Kamenici radi kojeg su nemačke motorizovane kolone bile blokirane i izložene dejstvima avijacije NOVJ i teških oruđa 22. divizije sa desne obale Drine. Da bi obezbedili izgradnju mosta i omogućili pokret svojih motorizovanih kolona ka Zvorniku, iskrcana su noću 7/8. februara na desnu obalu dva bataljona nemačkog 47. grenadirskog puka i tek posle toga bio je moguć dalji pokret nemačkih jedinica. U toku prodiranja dolinom Drine nemački pioniri uklonili su 164 mine i popravili 143 mosta i propusta na komunikaciji. Iz toga se može zaključiti kakav je bio učinak inžinjerijskih jedinica 2. armije. Pored radova na rušenjima komunikacije i zaprečavanjima druge vrste, inžinjerci su pomagali pešadijskim jedinicama u fortifikacijskom uređenju položaja na pravcima nadiranja neprijatelja. Uz to, Pontonirski bataljon Inžinjerijske brigade uspešno je obavio prevoženje jedinica, komora, ranjenika i dr. preko Drine u oba pravca na odsecima prelaza između Koviljače i Kozluka. U januaru 1945. inžinjerijske jedinice primile su i detektore za otkrivanje mina, sovjetske izrade, što je doprinelo bezbednijem podilaženju i jurišu boraca prilikom osvajanja neprijateljevih položaja i uporišta, koji su, najčešće, bili zaštićeni minskim eksplozivnim preprekama. Slične za-

⁶⁴² Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 45; tom IV, knj. 32, dok. br. 25, 30, 71, 125, 128, 138, 142, 158 i 174, knj. 33, dok. br. 10 i 103; A VII, reg. br. 6-87 i 6-91/4; Friedrich-August von Mestzsich, n. d., str. 80.

datke, kao Inženjerska brigada (čije je brojno stanje bilo oko 1400 boraca) izvršavao je Inženjerski bataljon 17. divizije. Na taj način doprinos inženjeraca u tim borbama bio je znatan.⁶⁴³

Veza

Jedinice veze 2. armije podnele su, takođe, veliki teret borbe u januaru i februaru 1945. Jaka zima, u kojoj se temperatura spuštala i do 30 stepeni ispod nule, dubok sneg, smetovi od po nekoliko metara, slaba odeća i obuća boraca, velike razdaljine između korisnika veze, čak i do 70 km, nisu mogli zaustaviti veziste u uspostavljanju veza, iako je, tu i tamo, bilo prekida jer su veze vrlo često išle preko teritorije kojom su krstarile manje grupe četnika, zelenog kadra i muslimanske milicije. Bila je potrebna stalna patrolna služba koja bi onemogućila kidanja linija od neprijatelja. Četa za vezu Štaba 2. armije, čete za vezu pri štabovima divizija i vodovi za vezu u brigadama uložili su dosta truda i umešnosti da telefonska veza bude redovna, pri čemu su korišćene i stalne i polustalne vazdušne linije, naročito na pravcima Tuzla - Zvornik, Tuzla - Čelić, Tuzla - Živinice.

Što se tiče radio-veza, jedinice 2. armije bile su slabije opremljene u odnosu na jedinice 1. i 3. armije. Broj radio-stanica jedva je zadovoljavao osnovne potrebe. Dvadeset treća divizija je posle dolaska na Drinu imala samo 2 radio-stanice, pa je tek u Tuzli krajem 1944. i početkom 1945. dobila 2 radio-stanice od Štaba 3. korpusa i s njima obezbeđivala vezu sa svojom 9. i 14. brigadom. Zbog opterećenosti Radio-centra Vrhovnog štaba radiogrami su u Radio-centru Štaba 2. armije primani sa zakašnjenjem od jednog dana, tako da se ni pojedine odluke nisu mogle donositi na vreme. Takav je primer i prilikom napada na Bijeljину kada je vrhovni komandant naredio da se dalji napadi na to neprijateljevo uporište obustave, a depeša je primljena u vreme, kada Štab 2. armije nije mogao više ništa da preduzme pošto je napad već bio u toku. Naročito slaba radio-veza bila je između Štaba 2. armije i štabova 22. i 2. proleterske divizije. Nekoliko dana Štab 2. armije nije mogao da uspostavi direktnu radio-vezu sa Štabom 22. divizije čije su se jedinice nalazile na desnoj obali Drine, pa je ta veza održavana relejnim putem preko Radio-centra Vrhovnog štaba. Slično je bilo i sa održavanjem radio-veze sa 2. proleterskom divizijom, s kojom, i pored svih pokušaja, Štab 2. armije nije mogao da uspostavi radio-vezu, a to je bila jedina veza sa Štabom 2. proleterske divizije. Radi toga se ta veza održavala relejnim putem preko radio-stanice 22. divizije, sve dok Radio-centru Štaba 2. armije nije pošlo za rukom da upostavi direktnu radio-vezu. To je, svakako uveliko otežavalo koordinaciju dejstva u dolini Drine. O tome je Štab 2. armije redovno obaveštavao Vrhovni štab NOV i POJ. Zbog slabe veze sa 22. divizijom, Štab 2. armije je neke detalje o prelasku dva nemačka bataljona 7/8. februara na desnu obalu Drine saznao kasno, tek 9. februara, i to od kurira Štaba 22. divizije. Napokon,

⁶⁴³> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 68 i 82 i knj. 33, dok. br. 39 i 103; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 81-2.

noću između 13/14. februara uspostavljena je radio-veza sa 22. divizijom. Iz toga se može zaključiti koliko se ovakvo stanje radio-veza odražavalo na komandovanje jedinicama na drinskom frontu, posebno u najkritičnijoj situaciji kada se nemačka 22. pešadijska divizija nalazila pred uništenjem, a odluke je trebalo donositi brzo i pravovremeno.⁶⁴⁴

Obaveštajna služba

Obaveštajna služba u celini je po najvažnijim pitanjima podbacila. Za duži period nije bilo na raspolaganju tačnih podataka o jačini i identifikaciji, kao i drugim podacima o neprijatelju na sektoru Vlasenice. U prvom momentu neprijateljeve snage su do te mere preuveličane, da su prema Vlasenici angažovane tri divizije 2. armije NOVJ. Tek oko 7. januara došlo se do približno tačnih podataka o neprijatelju. Ali bez obzira što se nisu u prvi mah znali podaci o snazi neprijatelja, svi šabovi su logično cenili da je to, ipak, prethodnica grupacije koja ima nameru da se poveže sa snagama u Bijeljini i Brčkom. Tek kada je Štab 3. korpusa uputio obaveštajnog oficira 38. divizije na teren, došlo se do prvih potpunijih podataka - do 12. januara snage i namere neprijatelja bile su otkrivene. Ta slabost u radu organa obaveštajne službe je rezultat te, pre svega, slabe organizacije, ali i pomanjkanja radio-stanica da bi podaci o neprijatelju stizali pravovremeno u pretpostavljene štabove. Bilo je potrebno da se organizuje obaveštajno-izviđačko-osmatrački punkt u rejonu Višegrada, a drugi kod Sokoca iz kojih bi se mogli pratiti neprijateljevi pokreti. Pošto toga nije bilo, neprijatelj je 1. januara 1945. iznenadio organe narodne vlasti, Okružni komitet KPJ, Odeljenje zaštite naroda i Srebrenički NOP odred, i ušao u Vlasenicu bez ikakvog otpora i na iznenađenje svih pomenutih organa, ustanova i jedinica. Prirodno je bilo da su se zbog slabih obaveštajnih podataka i donosile pogrešne odluke počev od štabova 2. armije i 14. korpusa do Vrhovnog štaba.

Drugi krupniji propust obaveštajne službe bio je što se na vreme nisu uočili pokreti četničke Opšte rezerve Vrhovne komande iz jugoistočne Bosne ka Spreči, kao i četnika iz Crne Gore, Sandžaka i Boke koji su iznenadili Kladanjski i delove Tuzlanskog NOP odreda u Kladnju.

Netačni su bili podaci koje je Štab 2. armije radiogramom dostavio Vrhovnom štabu da je u Vlasenicu 5. februara stigla cela nemačka 181. pešadijska divizija sa oko 140 kamiona. Doduše, rečeno je da su ti podaci neprovereni, ali je bila istina da je tada nemačka Borbena grupa »Hart« (ojačani 359. puk 181. pešadijske divizije) rasporedila svoje snage po uporištima od Sokolca do Vlasenice i time rasteretila 22. pešadijsku diviziju od obezbeđenja linija snabdevanja na tom pravcu. Na taj način 22. pešadijska divizija mogla je da povuče sve svoje snage i da se prikupe na prostoru od Nove Kasabe do Zvornika radi proboja ka Bijeljini.

⁶⁴⁴) Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 18, 60, 171; Dr Veseljko Huljić/Milovan Dželebdžić, *Veze u NOR-u 1943-1945*, str. 282-3; Grupa autora, *Ratna sećanja (Veze u NOR-u 1941-1945)*, knj. 5 str. 448¹158; AVII, k. 274, reg. 6-87/4 (dep. br. 39), 6-104/4 (dep. br. 10), 6-105/4 (dep. br. 15) 6-108/4, 6-113/4 (dep. br. 90), 6-120/4 (dep. br. 69) i 6-124/4 (dep. br. 13).

Taj nepotpuni podatak, kao i obaveštajni podatak Štaba 5. korpusa NOVJ da su iz Doboja 7. februara otišle jače snage u pravcu Gračanice, stvorio je sasvim drugi dojam o neprijateljevim namerama u Štabu 2. armije i u Vrhovnom štabu. Procenjeno je da je cilj neprijatelja da zauzme Tuzlu, pa je u vezi s tim Štab 2. armije izvukao s fronta u dolini Drine 17. diviziju u trenutku kada je trebalo, možda, samo nekoliko časova pa da 17. i 27. divizija preseku nemačku 22. pešadijsku diviziju kod sela Samana na dva dela, te time dovedu njene zaštitničke delove, pa i glavninu u bezizlazan položaj. Ovako, između rečica Jošanice i Kamenice ostala je samo 27. divizija, jer je 17. divizija povučena na širi prostor Tuzle radi njene zaštite, a praktički, stvarna opasnost za njeno ugrožavanje, nije ni postojala. U stvari, napad nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije na pravcu Doboj - Gračanica - Tuzla imao je samo jedan cilj - da oslabi pritisak jedinica 2. armije na opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju. U tome je i uspeo jer je izvučena 17. divizija kada je situacija za opstanak nemačke 22. pešadijske divizije bila najkritičnija.

Jedan od propusta obaveštajne službe bio je i to što nije potpuno otkrila nameru prikupljanja nemačkog 734. puka 104. lovačke divizije u Brčkom i njegovo prebacivanje u Bijeljinu, odakle je zatim prešao u napad na jug ka Muslimanskom Šepku radi deblokiranja nemačke 22. pešadijske divizije. Njegov prelazak u napad bio je toliko iznenadan za 28. diviziju, da njena 25. brodska brigada nije pružila skoro nikakav otpor već se povukla na rečicu Modran; to je stvorilo tešku situaciju jedinicama 2. proleterske divizije koje su se nalazile prema čelu nemačke 22. pešadijske divizije južno od Branjeva. Štab 2. armije izveštavao je Vrhovni štab da se jedna nemačka SS divizija prikuplja s glavinom u Brčkom, a da se njeni delovi nalaze na sektoru Bijeljine. Ti podaci nisu bili tačni, jer se radilo samo o pokretima nemačkog ojačanog 734. puka (Borbeno grupe »Veker«), Međutim, vrhovni komandant je na temelju toga doneo odluku da se cela 2. proleterska divizija izvuče na desnu obalu Drine.

To su bili neki od propusta u radu obaveštajnih organa 2. armije, što samo potvrđuje iskustvo da na teritoriji zauzetoj od neprijatelja treba zadržati obaveštajne organe s radio-stanicama, dobro vojnički obučene, koji znaju da razlikuju samohodno (jurišno) oruđe od tenka, da odrede karakter jedinice, da procenjuju namere, da se ne varaju u brojnoj snazi neprijateljevih jedinica, da ne nasedaju neprijateljevim dezinformacijama, i da sve prikupljene podatke šalju pravovremeno pretpostavljenim štabovima. Pošto 2. armija nije imala tada takvu službu u severoistočnoj Bosni, to se moralo negativno odražavati na donošenje odluka i efekat upotrebe jedinica.

Obaveštajna služba je, pored navedenih slabih rezultata, imala i dobrih. Dosta izveštaja o neprijatelju bilo je sa veoma preciznim podacima. Takva je, na primer, bila relacija Štaba 14. korpusa od 4. januara 1945. s podacima o četnicima iz Srbije, zatim podaci Štaba 2. armije o Borbenoj grupi »Skenderbeg«, podaci Obaveštajnog centra 38. divizije o nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji, kao i podaci o neprijatelju na širem prostoru Gračanice pre napada nemačkog 724. puka itd.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 16, 20, 25, 42, 60, 134 i 155, i knj. 33, dok. br. 28, 38, 66 i 91; AVII, k. 274, reg. br. 6-103/4 i 6-112/4.

Vrhovni štab NOVJ i POJ takođe je preduzeo izvesne mere da bi pobošljao rad obaveštajnih, izviđačkih i osmatračkih organa. Izdao je naređenje 25. januara 1945. o razradi plana obaveštavanja i koordinacije obaveštajnih sredstava, dok je Obaveštajno odeljenje Vrhovnog štaba istog dana (25. januara) izdalo i Uputstvo o izviđanju i osmatranju neprijatelja i zemljišta. Pri tome je kao osnova uzeto naređenje Vrhovnog štaba od 4. avgusta 1944. I u naređenju i u uputstvu težište je bilo na tome da se nikad ne desi da neprijateljeva akcija ne bude otkrivena, ili da se pretvori u iznenađenje i da, prema tome, »prikupljanje podataka 0 neprijatelju treba vršiti po smišljenom planu«. U Uputstvu o izviđanju 1 osmatranju neprijatelja i zemljišta detaljno su objašnjeni ciljevi izviđanja neprijatelja i zemljišta, pravovremenost izvršavanja postavljenih zadataka, značaj održavanja uspostavljenog borbenog dodira s neprijateljem, sredstva i organi izviđanja i osmatranja, način dobijanja podataka o neprijatelju, zadaci osmatranja i uloga partizanskih odreda u izviđanju.⁶⁴⁶

Pozadinski organi i službe

Rad pozadinskih organa 2. armije bio je vrlo složen. Ekonomska iscrpljenost teritorije, ogromna razaranja od okupatora i njegovih pomagača, veliki broj ranjenih i bolesnih boraca, mali stočni fond i iscrpljenost konja i volova, znatan broj boraca bez dobre odeće i sa pocepanom obućom, neredovno snabdevanje municijom, hranom i drugim potrebama, stavljalo je pozadinske organe 2. armije pred vrlo teške probleme. Teško je izdvojiti šta je u pojedinim trenucima bilo teže: da li fizička iscrpljenost boraca, pomanjkanje municije u borbi, ranjenici na bojnopolju, u snegu i na velikoj hladnoći, groznica tifusara ili lipsavanje stoke od iscrpljenosti i mraza koji je probijao kosti i ljudima i životinjama.

Ishrana boraca, bio je najteži problem, manje-više, svih jedinica. Baze sa hranom često vrlo udaljene, brigadne intendature male a broj konja koji su se nalazili u intendanturi i komorama ne samo da je bio mali već su oni bili toliko iscrpljeni zbog neprestanog boravka pod otvorenim nebom i slabe prehrane, da su teret često teško podnosili. Za vreme borbenih dejstava južno od Vlasenice 27. divizija sa svojom 19. birčanskom i 20. romanijskom brigadom nalazile su se na terenu potpuno ekonomski opustošenom, tako da, i pored dotura hrane koju je vršila 16. muslimanska brigada iz srebreničkog kraja i pomoći Štaba 3. korpusa, nije mogla da obezbedi bolju i uredniju ishranu jedinica, pa je njen Štab zahtevao od Štaba 3. korpusa da se depoi i baze približe što više njenim jedinicama. Stoga je Štab 3. korpusa sa svojim intendantskim organima dopremao hranu vozom u Živinice, a odatle je upućivana prema Šekovićima i južno od Kladnja.

Slična situacija bila je i u jedinicama pod neposrednom komandom Štaba 14. korpusa kada su se njegove tri divizije (23, 25. i 45. divizija)

⁶⁴⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 64 i 65; tom IV, knj. 32, dok. br. 20, 25, 134, 135, i knj. 33, dok. br. 38 i 91.

našle na širem prostoru Tuzle. Tu je oko 30000 boraca bilo oslonjeno u snabdevanju na komande mesta i Komandu Tuzlanskog vojnog područja. Tako je, na primer, za 15 dana u januaru 1945. izdato srbijanskim jedinicama 6924 kg kukuruznog brašna, 4861 kg belog brašna, 47964 kg pasulja, 23303 kg zobi, 56212 kg krompira, 16357 kg suvih šljiva, 146096 kg sena, 29343 kg mesa i 160555 kg hleba. Za 25 dana u januaru 1945. za vreme prolaska jedinica kroz Tuzlu, smešteno je u gradu 29720 vojnika, 3370 konja, a izdato je 363618 ljudskih i 65414 stočnih obroka hrane. U dolini Spreče za relativno kratko vreme vršeno je osam rekvizicija hrane. Posle tog ekonomskog iscrpljivanja tuzlanskog basena, Štab 2. armije preduzeo je mere da se glavno snabdevanje hranom više ne vrši s terena severoistočne Bosne, već iz zapadne Srbije. Međutim, i tu su postojale određene teškoće. Štab 2. armije je o tome obavestio 27. januara Vrhovni štab depešom u kojoj je, pored ostalog, stajalo:

»Snabdevanje hranom iz Srbije ide vrlo teško zbog nedostatka prevoznih sredstava. Od hiljadu kola na koje se obavezao Glavni štab Srbije još nijedna nisu stigla. Iz Novog Sada stiglo pedeset umesto sto. Umesto šeststotina dnevno iz Vojne oblasti zapadne Srbije, za osam dana stiglo svega četiristotinepedeset.

Čitavih nedelju dana predviđena tri manja šlepa takođe nisu donosili hranu. Pod ovim okolnostima snabdevanje isključeno.

U Vojnoj oblasti zapadne Srbije ima dosta kola, ali njihova nabavka sasvim labava, mirnodopskim stilom.

Zbog ovakvog smanjenja namirnica, potrošili smo male rezerve koje imali u Tuzli.

Kad se zna pasivnost istočne Bosne, da smo zbog operacija na potpuno pustim terenima morali napustiti neke bogatije krajeve, kako južni deo Posavine, kad se zna da nije potpuno isključeno da ćemo izvesno vreme izgubiti vezu sa Srbijom, razumeće se da je ovo pitanje postalo krajnje akutno i da se može rešiti samo radikalnim preokretom u razumevanju i radu«.

Glavni štab NOV i PO Srbije upoznat s tim primedbama Štaba 2. armije obavestio je Vrhovni štab da jedinice ove armije zadržavaju konvoje hrane, kolju volove i lože kola, i da se u baze ne vraća upućeni broj stočnih zaprega. U svakom slučaju greške su se nalazile i na jednoj i na drugoj strani, ali je, sigurno, da nije bilo lako nahraniti celu armiju u uslovima slabe snabdevenosti, vrlo nepovoljnih vremenskih uslova i slabijih komunikacijskih i saobraćajnih mogućnosti.

Ni u pogledu odeće i obuće stanje nije bilo ništa bolje. U tom pogledu malo su bolje stajale jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija) koje su vazдушnim putem snabdevali zapadni saveznici. Tako su, na primer, jedinice 27. divizije u januaru 1945. primile 1100 pari cipela, a nedostajalo im je samo oko 500 pari obuće pa da svi borci budu dobro obučeni. U vojnoj radionici Tuzlanskog vojnog područja izrađivano je svaki dan oko 210 pari rublja.

U Beogradu je 28. i 29. januara 1945. održan veliki miting Antifašističkog fronta žena Srbije. Prvog dana mitinga govorio je i vrhovni komandant. Tom prilikom uputio je apel ženama Srbije da pomognu borcima na frontu, polugolim i bosim, i naglasio da bi svako selo i svaki

grad trebalo da ulože napore kako bi pomogli borcima na frontu u snabdevanju potrebama nužnim za život. Pod parolom »Sve za front - sve za pobjedu« žene Srbije razvile su veliku aktivnost. Ispletano je na hiljade pari čarapa, prikupljeno hiljade pari rublja i obuće, na tone hrane i drugog materijala, i sve je to upućivano na sremski front i u severoistočnu Bosnu gde je situacija u tom pogledu bila i najteža. Dva deset druga divizija bila je naročito u teškoj situaciji, jer je oko 20% njenih boraca bilo boso. Zato je njen politički komesar, potpukovnik Živko Zivković, uputio 20. februara 1945. pukovniku Voju Kovačeviću, političkom komesaru Glavnog štaba Srbije, radiogram u kome je stajalo:

»Posle posete jedinicama na položaju lično sam se uverio da imamo oko 1500 vojnika bosih, kao od majke rođenih. To vrlo štetno utiče na moral boraca. Učini nekakav spas. Dajte barem kožu za opanke«.

Sanitetsko osoblje (lekari i bolničari) imalo je u januaru i februaru pune ruke posla. Gubici 2. armije od formiranja do 20. januara 1945. iznosili su 3218 poginulih ili umrlih i 8511 ranjenih. To je bila čitava ratna divizija. Zbog toga se brojno stanje 2. armije smanjilo od 70665 ljudi koliko ih je bilo 1. januara 1945. na 57031 boraca i rukovodilaca. Razlika od 1905 boraca i rukovodilaca otpada na bolesne od gripa, upale pluća i tifusare, i odsutne na raznim kursovima. Četni bolničari, nosioci ranjenika, bataljonska i brigadna previjališta, te divizijske, korpusne i armijske bolnice sa svojim stručnim i pomoćnim osobljem imali su tih dana pune ruke posla - prosečno oko 300 intervencija dnevno. (*Prilog br. 2,5, 10-15*)

Snabdevanje municijom i gorivom je takođe, povremeno nailazilo na teškoće. Naročito je bilo teškoća oko snabdevanja artiljerijskih brigada 2. armije municijom, koja se dopremala vozom do Koviljače. Zbog velike potrošnje granata snabdevanje nije bilo redovno. S benzinom i naftom situacija je bila još teža, pa su lakša artiljerijska oruđa u inače motorizovanim divizionima prelazila na konjsku vuču, a haubičke baterije 122 mm ukopavane su na desnoj obali Drine i upotrebljavane kao »tvrđavska artiljerija«.⁶⁴⁷

U jeku borbi Komanda pozadine Povereništva narodne odbrane Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije dostavila je Uputstvo za reorganizaciju pozadinskih jedinica i ustanova, odnosno organa. Tim Uputstvom od 18. januara 1945. predviđeno je da se sve jedinice i štabovi, neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu NOV i POJ ili Povereništvu NKOJ-a u pozadinskom pogledu, u vezi sa snabdevanjem svim materijalnim potrebama, potčine Komandi pozadine Povereništva narodne odbrane. Dalje je predviđeno:

1. Da u svakom pešadijskom vodu mora biti jedan podoficir zadužen za celokupnu materijalnu opremu i ishranu ljudstva i stoke, sa zadatkom da vrši pregled odeće i obuće, da se brine za krpljenje, nabavku, zamenu, opremu konja, kola, samara, za ishranu i isplatu i, uopšte, za sve materijalne službe snabdevanja;

⁶⁴⁷ Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 106, 113 i 146 i knj. 34, dok. br. 50; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, dep. br. 892; *AVII*, k. 292, reg. br. 1-3.

2. Da se komandni sastav četa (baterija) oslobodi svih pozadinskih poslova i posveti samo operativnim i nastavnim pitanjima, te da se u tom smislu u svakoj četi odredi podoficir (domaćin) u činu starijeg vodnika koji bi brinuo o ispravnosti oružja, popuni municijom, opravci odeće i obuće, za ishranu čete (baterije), opremi stoke i kola, kao i o građevinsko-inženjerijskom alatu. Taj podoficir bi po funkciji bio član komande čete i u stručnom pogledu odgovoran pretpostavljenom oga- nu u bataljonu (divizionu), od kojih bi dobijao stručne naredbe i uput- stva. Komanda čete (baterije), međutim, time nije bila lišena odgovor- nosti za stanje u četi pred pretpostavljenim štabom;

3. Da se u bataljonu (divizionu) pozadinska služba organizuje na vi- šem stepenu. Predviđeno je da se u bataljonima (divizionima) organi- zuju pozadinski vodovi sa stručnim oficirom na čelu. Vod se mogao sa- stojati iz dva odeljenja - jednog za naoružanje, municiju, eksploziv i dru- ge borbene potrebe, i drugog za ishranu, odeću, obuću i sve druge po- trebe za život ljudstva i stoke, kao i za razne isplate. Kad god situacija dozvoljava, kuhinje je trebalo koncentrisati u bataljonu, ali su mogle biti raspoređene i po četama, odnosno u samostalnim vodovima. Svako odeljenje trebalo je da ima svoja kola i tovarne konje, i da se upotreb- ljavaju po nahođenju vodnika;

4. Da je u brigadi za snabdevanje odgovorno lice - pomoćnik ko- mandanta za pozadinsku službu u rangi komandanta bataljona, ovlaš- ćen da samostalno vodi i odlučuje o celokupnom gazdinstvu brigade, da organizuje komandu pozadine brigade koja bi trebalo da ima svoje organe: za ubojnu opremu i materijal, ishranu, odeću i obuću, za vojno- tehničke potrebe i gradnju, sanitetske organe, veterinarske organe, fi- nansijske organe i komoru potrebnu za prevoz, transportni eksadron i auto-kolonu. Pozadinski organi brigada trebalo je da vrše dotur svih materijalnih potreba iz divizijskih predajnih stanica do bataljona;

5. Da u divizijama rukovodi pozadinskom službom zamenik koman- danta divizije za pozadinske službe, i da se u komandi pozadine obraz- uju ovi odseci: za ishranu, odeću i obuću, za ubojnu opremu, za vojno- tehničko snabdevanje, sanitetski, veterinarski i finansijski odsek. Svi od- seci (osim finansijskog) trebalo je da organizuju svoja slagališta. Pored toga u diviziji je trebalo organizovati i auto-kolonu za dotur materijal- nih potreba do brigada (samostalnih bataljona);

6. Da u armiji na čelu pozadinske službe stoji komandant komande pozadine armije koja bi imala ova odeljenja: za ubojnu opremu i ma- terijal, za ishranu, odeću i obuću, za građevinske i garnizonske potrebe, sanitetsko, veterinarsko, finansijsko i saobraćajno odeljenje. Armija bi organizovala i svoju bazu i auto-kolonu.⁶⁴⁸

Štab 2. armije primio je uputstvo tek 3. februara u 9.30 časova i o tome istog dana obavestio Komandu pozadine. Posle prijema uputstva u Štabu 2. armije detaljno je razmatrana situacija i zaključeno da je za organizovanje njene pozadinske službe po novom uputstvu, bilo potreb- no oko 1000 boraca. U vezi s tim dostavljen je zahtev Glavnom štabu NOV i PO Srbije za popunu, a ovaj je naredio Komandi Valjevske vojne oblasti da uputi traženo ljudstvo 2. armiji.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸> AVII, k. 128, reg. br. 8-4.

⁶⁴⁹> Isto, k. 189, reg. br. 22-3 i k. 274, reg. br. 6-97/4.

Posle ovog uputstva Komanda pozadine Povereništva narodne odbrane NKOKJ-a dostavila je 27. januara Uputstvo za organizaciju i uređenje saobraćaja, kojim je predviđen dotur materijala od glavnog skladišta Komande pozadine Povereništva do armijskih skladišta (baza), a od njih do divizijskih skladišta, odnosno do brigadnih prijemnih stanica.⁶⁵⁰ (*Prilog br. 16*)

Vazduhoplovstvo

Vazduhoplovstvo (avijacija) NOVJ pružalo je vazduhoplovnu podršku jedinicama 2. armije počev od 25. januara 1945. godine. Vazduhoplovna grupa »Vitruk« (10. gardijska jurišna vazduhoplovna divizija i 236. lovačka vazduhoplovna divizija, odnosno 42. jurišna vazduhoplovna i 11. lovačka vazduhoplovna divizija NOVJ) sa sovjetsko-jugoslovenskim posadama vršila je gotovo svakodnevno napade na neprijateljevu živu silu i tehniku na prostoru severoistočne Bosne. Pošto Štab 10. gardijske jurišne vazduhoplovne divizije, koji je ujedno i Štab Vazduhoplovne grupe »Vitruk«, nije dostavljao posebne izveštaje o broju aviona i avio-poleta na pojedinim delovima opšteg jugoslovenskog fronta, već zbirno za dejstva u dolini Drave, na sremskom frontu i u dolini Drine, odnosno u severoistočnoj Bosni, može se uzeti u proceni da je u vreme kada jedinice 3. i 2. armije nisu izvodile ofanzivne operacije, približno po 1/3 aviona i svih avio-poletanja bila podjednako upotrebljavana na svakom od tih delova opšteg jugoslovenskog fronta. Međutim, za vreme ofanzivnih operacija jedinica NOVJ, odnosno neprijatelja, broj aviona i avio-poletanja bio je i do 75%, pa i 100% angažovan na tim delovima fronta, jer se tu ispoljavao obostrani težišni pravac dejstava. Tako je, na primer, u vreme teških odbrambenih dejstava 1. armije 17. i 19. januara avijacija NOVJ izvršila samo tu 493 borbena leta, ili u napadu jedinica 2. armije 31. januara, 105 borbenih letova sa 68 jurišnih aviona IL-2. Pojava na nebu aviona s petokrakom i jugoslovenskom trobojkom podizala je borbeni moral boraca u jedinicama NOVJ, a njihovo dejstvo na neprijateljevu živu silu i tehniku povoljno se odražavalo na ukupna dejstva jedinica 2. armije.⁶⁵¹

Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad u jedinicama 2. armije

Potpuniji podaci o partijsko-političkom i kulturno-prosvetnom radu u periodu od 1. januara do 20. februara 1945. u jedinicama 2. armije NOVJ nisu, najverovatnije sačuvani. Za sve divizije ne postoje izveštaji partijsko-političkih rukovodilaca. Ali, pošto se partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad zasnivao na utvrđenim načelima, može se i na osnovu sačuvanih dokumenata dobiti gotovo potpuna slika tog rada u svim jedinicama 2. armije u tom periodu.

⁶⁵⁰) Zbornik NOR, tom IV, knj. 15, dok. br. 69.

⁶⁵¹) Isto, tom X, knj. 1, dok. od 25. januara do 20. februara 1945. godine.

Opšta karakteristika za sve ove izveštaje jeste da se u uvodnim delovima daju preseki borbenih dejstava jedinica za određeni period i to sa onim elementima s kojima se ne srećemo u operativnim izveštajima štabova brigada i divizija. Iz njih se vidi da su gotovo posle svake borbe vršene kritičke analize koje su obuhvatale ne samo držanje boraca, već i postupke i držanje rukovodilaca i štabova u celini, a pre svega držanje članova Komunističke partije i SKOJ-a. Tako se u izveštaju političkog komesara 17. slavonske brigade 28. divizije, majora Krste Bosanca od 5. februara 1945, navode divni primeri visoke svesti i herojstva boraca iz Srbije. U to vreme 17. i 28. divizija bile su popunjene oko 80% mladim borcima iz Srbije, a 27. i 38. divizija 3. korpusa oko 35%. Komesar Bosanac naveo je primer puškomitraljesca koji je odmah, nakon previjanja zadobijene rane, uzeo ponovo svoj puškomitraljez i vratio se u jedinicu na položaj. Navodio je i primer juriša prilikom napada na nemačku jedinicu u Srednjem Dragaljevcu, koji se pojačavao iako je deo boraca ginuo a drugi ranjavan ili, pak, primer tri mlada borca-mitraljesca iz Srbije koji, teško ranjeni, nisu pali živi u ruke neprijatelju već su se poubijali bombama. To su bili primeri dostojni heroja, ali, na žalost, njihova imena ostala su nezabeležena u tom izveštaju. Politički komesar iste brigade naveo je slučaj borca koji je zaplenio dva para potpuno novih cokolada, doneo ih na sabiralište ratnog plena a sam je išao samo u čarapama po ciči zimi i dubokom snegu. Politička aktivnost u 17. slavonskoj brigadi takođe je bila vrlo živa, naročito u vezi s izjavom kralja Petra II kojom je pokušao da obesnaži beogradski sporazum Tito - Šubašić od 1. novembra 1944. o obrazovanju jedinstvene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, prenošenju kraljevske vlasti na namensništvo (regenstvo) i održavanju slobodnih i demokratskih izbora za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) posle završetka rata, a na čijem bi se plenarnom zasjedanju odlučilo o obliku vladavine u zemlji. U 17. brigadi, kao i u ostalim jedinicama 2. armije, borci su bili redovno informisani o tekućim događajima u zemlji i svetu, kao i da su u brigadi na svim nivoima osnovani kulturno-prosvetni odbori shodno naredbi vrhovnog komandanta NOV i POJ od 13. decembra 1944. o organizaciji propagandnog i kulturno-prosvetnog rada u NOVJ.⁶⁵²

Partijsko-politički rad u jedinicama 3. korpusa (27. i 38. diviziji) bio je u periodu januar - februar 1945. vrlo plodan i dinamičan. Njegove jedinice su ta dva meseca prokrstarile pod borbom skoro celu severoistočnu Bosnu. Tako se 27. divizija borila u vlaseničkom, srebreničkom i romanijskom kraju, na prostoru između Zvornika i Drinjače i, na kraju, severno od Zvornika. Trideset osma divizija veći deo januara provela je na području planine Ozrena u borbi protiv četnika, a zatim je prebačena na zvornički sektor. Iako je sve to bilo vezano za napore i iscrpljujuće marševe i borbe, ipak se koristio svaki slobodan trenutak za partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad. Problemi koji su tom prilikom razmatrani bili su: odnos boraca i rukovodilaca prema narodu i narodnoj vlasti, organizacija narodne vlasti, zdravstveno stanje jedinica, problem dezerterstva, razvijanje i unapređenje kulturno-prosvetne de-

⁶⁵²> Isto, tom IX, knj. 8, dok. br. 104.

latnosti, političko obrazovanje i uzdizanje boraca, izvršenje borbenih zadataka, međusobni odnosi boraca i boraca i rukovodilaca u jedinicama, problem kadrova, prijem mladih boraca i jedinice i dr.

Odnos boraca i rukovodilaca prema narodu i narodnoj vlasti naročito je bio aktuelan u srebreničkom i romanijskom kraju gde jedinice NOVJ nisu boravile skoro 9 meseci. Uticaj NOP u tim krajevima, koji je ranije bio vrlo jak, opao je zbog dužeg odsustvovanja jedinica NOVJ ali i zbog četničkog i ustaškog uticaja na narod. Narodnooslobodilački odbori formirani 1944. godine bili su skoro potpuno iščezli, izuzev u opštini Fakovićima, gde je pojavom 16. muslimanske brigade i Srebreničkog NOP odreda ponovo otpočeo rad seoskih i opštinskih odbora. Za nedelju dana svog boravka na tom području 16. muslimanska brigada je formirala narodnooslobodilačke odbore u Srebrenici i u Osmaćama, najvećem selu u tom kraju. Međutim, konstatovano je da ti odbori, verovatno, neće raditi posle odlaska jedinica iz tog kraja jer politički radnici na tom terenu nisu mogli raditi sami. U okolini Bratunca situacija je bila povoljnija. Tu je 19. januara održan veliki narodni zbor na kojem je posebno objašnjen kraljev napad na beogradski sporazum Tito - Šubašić. Prikupljanje stoke i hrane u srebreničkom kraju 16. muslimanska brigada je obavljala sama »jer je narod bježao i ispred nas tjerao u prvom redu stoku«. Prilikom rekvizicije izdavane su potrebne priznanice osim za stoku, koja je pronalazena bez vlasnika po vrtućama i jarugama. Na organizaciji Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF-a) nije se u tom kraju uopšte moglo raditi, osim u Bratuncu.

Na području Milan-planine i Romanije (prema Zepi) bilo je vrlo malo naroda, jer su skoro sav narod i svi politički radnici u decembru 1944. napustili taj kraj s jedinicama NOVJ zbog prodora četnika iz jugoistočne Bosne. Sasvim druga situacija bila je u Biraču gde su u svakom selu postojali i, uglavnom, funkcionisali organi narodne vlasti.

Na političkom obrazovanju i uzdizanju boraca radilo se na političkim časovima (održano ih je 127 samo u 27. diviziji) gde su prorađivane teme: »Borba porobljenih naroda Jugoslavije«, »Tekovine narodnooslobodilačke borbe«, »Naša pobjeda u Srbiji«, teme o Jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu, govor Edvarda Kardelja održan 28. decembra 1944. u Skoplju na Drugom zasjedanju Antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije i dr.

Izvršenje borbenih zadataka bilo je stalno prisustvo na četnim i bataljonskim konferencijama u analizama posle završenih akcija. Samo u januaru 1945. u jedinicama 27. divizije održano je 175 četnih i bataljonskih konferencija na kojima je ocenjivan rad boraca, štabova i komandi u proteklom borbama i usvajani naredni zadaci.

Jedinice 3. korpusa bile su više nego druge jedinice 2. armije sastavljene od pripadnika raznih nacionalnosti i verskih konfesija. Zbog toga su međusobni odnosi i pitanje osnovne tekovine narodnooslobodilačke borbe bratstva i jedinstva bili stalno prisutni na svim sastancima. Razvijalo se drugarstvo, pravilan odnos starijih boraca prema mladima. Za to su bile pogodne četne i bataljonske konferencije, razni oblici kulturno-prosvetne delatnosti, mešoviti sastavi odeljenja i vodova i druge forme rada koje su unapređivale te odnose.

Kulturno-prosvetna delatnost bila je, takođe, vrlo /iva. Uvežbavani su horovi, priređivane vesele večeri za vojnike, organizovane priredbe za narod u mnogim gradovima i selima. Godišnjica Lenjinove smrti (umro je 21. januara 1924. godine) iskorišćena je za prigodne svečanosti na kojima su se evocirale uspomene na vođu oktobarske revolucije i osnivača prve socijalističke države u svetu. Svečano je proslavljen i Dan Crvene armije - 23. februar, kao uspomena na stvaranje Crvene armije dekretom sovjetske vlasti od 23. februara 1918. godine. Te prigodne svečanosti iskorišćene su za dodeljivanje prvih ratnih odlikovanja (279 u 27. diviziji) najhrabrijim borcima i rukovodiocima. Kulturno-prosvetni odbori organizovali su i razna predavanja iz geografije, uzrocima ratova itd.

Propagandni i kulturno-prosvetni organi su, takođe, intenzivno radili na upoznavanju boraca i rukovodilaca s tekućom problematikom. Na čitalačkim grupama su čitani aktuelni članci iz tekuće dnevne štampe (»Borbe« i »Politike«), koja je redovno stizala u jedinice na frontu i u pozadini. Takođe su izdavani četni, bataljonski, brigadni i divizijski listovi, kao, na primer, »Borac« u 25. diviziji, »XXVII divizija« u 27. diviziji, »Ratne novosti« u 45. diviziji i dr. Osim toga u četama su izlazile redovne džepne novine. List 3. korpusa se takođe zvao »Borac«, dok je Propagandno odeljenje Štaba 2. armije izdavalo armijski list »Naš front«. Tako je kulturno-prosvetni rad u jedinicama 2. armije bio sadržajniji i zanimljiviji, a svi ti listovi (novine) donosili su članke koji su uticali na podizanje borbenog morala boraca 2. armije.

Zdravstvenom stanju u jedinicama 2. armije poklonjena je odgovarajuća pažnja. Početkom januara 1945. u 27. diviziji pojavio se pegavi tifus. Do toga je došlo zbog vrlo loših smeštajnih uslova - koristile su se štale, kolibe i drugi objekti koji nisu bili dezinfikovani, a pošto su preko tih terena prolazili i četnici među kojima je harao pegavi tifus, to se vašima bolest prenela i na borce 27. divizije. Ipak, upornim zalaganjem sanitetskog osoblja pegavac je u 27. diviziji suzbijen, tako da nije imao veće razmere.

Problem kadrova, naročito u obe divizije 3. korpusa, bio je, takođe, prisutan zbog velikih gubitaka u borbama protiv neprijatelja. Samo u januaru 1945. u jedinicama 38. divizije poginulo je oko 40 nižih i viših rukovodilaca, a ranjeno oko 100. Među poginulima nalazila su se i dva komandanta bataljona, jedan politički komesar bataljona, sedam komandira četa, tri politička komesara četa i drugi. Zbog toga je Partija bila pred velikim problemom kako da se na najbolji način popune upražnjena mesta izginulih ili ranjenih rukovodilaca.

Dezerterstvo je, takođe, bila pojava protiv koje su partijsko-politički radnici i komandni kadar ulagali puno napora da se to zlo iskoreni u jedinicama. Najviše su dezertirali bivši pripadnici zelenog kadra i legionari koji su bili prešli u redove NOVJ. Neki su se vraćali posle nekoliko dana u svoje jedinice, a neki su hvatani i upućivani u disciplinske (kaznjeničke) jedinice. Kod partijsko-političkih radnika smatralo se da na dezerterstvo utiču i rođaci mladih boraca koji su im dolazili u posetu iz Srbije i bili pročetnički nastrojeni. Zbog toga su sve te posete borcima na frontu zabranjene. Ipak, osnovni uzroci dezertiranja bili su u

nedovoljnoj političkoj zrelosti mladih boraca i fizičkoj, psihološkoj i političkoj pripremljenosti da mogu da podnesu sve tegobe koje nisu bile male. Nenaviknuti na gladovanje, borbe, zimu, slabu odevenost, fizičke napore i drugo, mladi borci odlučivali su se na najgore rešenje - na dezertertstvo. Pored tih pojava samovoljnog napuštanja svojih jedinica, zabeleženi su pojedinačni slučajevi samoranjavanja, izlaganja samosmrzavanju, trovanju raznim travama, pušćanim podmazom (masti) i, na taj način, izbegavanju svoje patriotske obaveze.

To su bili problemi s kojima su se hvatali u koštac partijsko-politički radnici u jedinicama 2. armije. Ali, i pored svih tih teškoća i problema, oni su strpljivim radom ili potpuno uklanjani, ili su se pak svodili na najmanju meru.⁶⁵³

U izveštaju pomoćnika političkog komesara 23. divizije od 11. marta 1945. Centralnom komitetu KPJ izneto je da je u februaru 1945. »pored neprijatelja s kojim smo vodili borbu, glavna bitka vođena i još uvek se vodi s neprijateljem br. 1, a to je pegavi tifus«. Iznosi se da je to bio glavni problem za partijsku i skojevsku organizaciju, kao i za celu 23. diviziju »gde se postavlja da ovom zlu stanemo na put«. Radi toga je 15. februara održan i sastanak divizijskog komiteta KPJ na kome su razmatrani problemi pegavog tifusa i odnosa štabova brigada i štabova bataljona. Izneto je da se pegavi tifus pojavio u januaru, kad je bilo 80 slučajeva, da bi se u februaru popeo na 223. slučaja. U međuvremenu su preduzete mere da se borci ošišaju i da se izvrši parenje odeće u partizanskim buradima pod parolom »Tifus - neprijatelj br. 1«.

U ovom izveštaju dato je brojno stanje članova KPJ u jedinicama 23. divizije, iz kojeg se vidi da je bilo 829 članova KPJ i 234 kandidata za člana Partije i da je broj članova i kandidata skoro ravnomerno raspoređen po brigadama, osim u 2. artiljerijskoj brigadi, gde ih je bilo manje. Članova Skoja u 23. diviziji bilo je 1670.

U izveštaju je zabeležen i slučaj nebrige Štaba 9. srpske brigade o ranjenicima u brigadnom previjalištu. Naime, kada se 9. brigada 18. februara premestila na drugi prostor, ostavljeno je brigadno previjalište s malim obezbeđenjem, pa su ga četnici napali i zarobili lekara i 60 ranjenih boraca. U borbi je izginulo nekoliko boraca iz obezbeđenja, a izvuklo se svega desetak, i izgubljeno je 25 automata. U vezi s tim propustom čitav Štab 9. brigade oštro je kažnjen partijskim i vojničkim kaznama; sa dužnosti su smenjeni politički komesar 9. brigade, njegov pomoćnik i politički komesar brigadnog previjališta. Kažnjeni su partijski ili vojnički, ili je stavljeno pod vojni sud još pet vojnih i političkih rukovodilaca četa. Jedan politički rukovodilac čete stavljen je pod sud što je upirao prstom u političkog komesara brigade jer je on bio trgovac, smatrajući da se protiv trgovaca treba boriti, da bi komesara trebalo otpustiti iz NOVJ i »da bi trebalo da ide da trguje i špekuliše«. Drugi je isključen iz Partije i smenjen sa dužnosti jer je tražio da ide u pozadinu gde bi više doprineo nego na frontu pošto ratne napore nije mogao da izdrži. Neki su isključeni iz Partije i smenjeni sa dužnosti jer su samovoljno napuštali položaj s jedinicom, ili su bežali s položaja.

⁶⁵³ Isto, dok. br. 100 i 101, i knj. 9, dok. br. 52 i 71.

Za uzdizanje ideološkog nivoa članova Partije pomoćnik političkog komesara 23. divizije žalio se da imaju samo dva primerka »Istorije SKP (b)« i jedan primerak »Osnova Lenjinizma«.

Kulturno-prosvetni rad u 23. diviziji skoro i da nije postojao. Mahom su borbama čitani članci iz »Borbe« i obrađivane teme iz razvoja narodnooslobodilačkog pokreta.

Kritikovani su, takođe, i odnosi u Štabu 23. divizije a posebno između komandanta i političkog komesara, kao i odnos prema drugaricama. Na kraju je zaključeno da »i pored ovih gore navedenih mnogih nedostataka, naša divizija može da izvrši povereni joj zadatak.«⁶⁵⁴

Pomoćnik političkog komesara 25. divizije u svom izveštaju od 12. aprila 1945. Centralnom komitetu KPJ, dao je opširan prikaz kadrova u štabu ove divizije, kao i prikaz odnosa prema potčinjenim štabovima, za koje su, takođe, date karakteristike. U jednom delu izveštaja, on je o nekim pitanjima iz borbene aktivnosti 25. divizije u to vreme doslovno ovako informisao Centralni komitet KPJ:

»Divizija je s prelaskom Drine vodila teške svakodnevne borbe punih 2 meseca od Vlasenice - Zvornika i Kozluka prema Bijeljini s neprijateljem koji se povlačio. U tim borbama ispoljile su se greške i krupniji nedostaci rukovodilaca, a i divizije kao cjeline. Što se više vodila borba, borbenost jedinica sve je više opadala tako isto opadao je i moral. Partija je vrlo slabo radila i nije se osjećala kao rukovodeća snaga. Sastanci se nisu redovno održavali, a u nekim bataljonima, kao, na primjer, u III bataljonu 16. brigade za čitav mjesec dana nije se sastao bataljonski biro. Zbog toga se i udarnost bataljona srozala na vrlo nizak nivo. U tim akcijama pokazalo se da rukovodioci ne umiju da vladaju većom masom ljudstva. To naročito važi za štabove bataljona, koji su se često gubili u teškoj situaciji i nijesu umjeli da iskoriste sva sredstva i iskustva stečena kroz borbu. To utoliko prije što su naglo od desetara ili borca izdizani na rukovodeća mjesta, pa nijesu bili u stanju da se postave u ulozi stariješine zbog svoje mladosti i pomanjkanja znanja. Tu partijska organizacija nije učinila dovoljno od sebe da im pomogne i osposobi ih. U tim borbama izbačeno je iz stroja 309 rukovodilaca. Smatramo da za tolike gubitke snosimo krivicu uglavnom mi zbog toga što nijesmo bili dovoljno u stanju da prevaspitamo i pripremimo ljudstvo za borbu, te tako su nam najbolji drugovi većinom partijci i skojevci izbačeni iz stroja«.

Centralni problem, prema izveštaju, bilo je pitanje discipline i odgovornosti rukovodilaca i boraca. Iznet je podatak da je zbog toga smenjeno s dužnosti 12 vojnih i političkih rukovodilaca.

U izveštaju je dalje rečeno da se na teoretskim sastancima prorađuju teme »O masovnom partijskom radu«, »Teorija partije« i »Organizaciono pitanje Partije«.⁶⁵⁵

Jedan od vrlo značajnih partijskih dokumenata koji je tih dana razrađivan u rukovodstvu partijske organizacije jedinica 2. armije, bilo je

⁶⁵⁴> Arhiv Centralnog komiteta SKJ, Fond KPJ 1945/57.

⁶⁵⁵> Isto, 1945/92.

direktivno pismo Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije od 14. januara 1945. svim centralnim, pokrajinskim, oblasnim i divizijskim komitetima KPJ. U pismu je dat presek opšte političke i vojne situacije u svetu i u zemlji, i konstatovano da je došlo do naglog priliva novih boraca u redove NOVJ iz oslobođenih krajeva, uglavnom iz Srbije, Bačke i Banata. Povezivanje s jedinicama Crvene armije i prelaz na frontalni način ratovanja stavio je pred partijsku organizaciju posebne zadatke, pa je u vezi s tim CK KPJ, kao prvo, postavljao vaspitavanje »mase novih vojnika u duhu narodnooslobodilačke borbe«, koje je trebalo sistematski upoznavati sa razvojem, ciljevima i tekovinama te borbe. Kao osnove političkog vaspitanja CK KPJ je postavio da se ono vrši:

»1. Na osnovu opšteg plana političkog vaspitanja, koji treba da sadrži sve osnovne probleme narodnooslobodilačke borbe;

2. Kroz sistematsko upoznavanje i proučavanje aktuelnih problema vojno-političke situacije i unutarnjeg stanja jedinica;

3. Kroz svakodnevno objašnjavanje dnevnih događaja onako kako ih postavlja partijski organ »Borba«.

U pismu je naglašeno da se posveti puna pažnja u sprovođenju Naredbe vrhovnog komandanta NOV i POJ o organizaciji propagandnog i kulturno-prosvetnog rada u NOVJ od 13. decembra 1944. Ukazano je na potrebu stvaranja čvrste disciplinovane vojne organizacije, na značaj obuke mladih vojnika i ovladavanja modernim oružjem, na nužnost obuke komandnog kadra za rukovođenje frontalnim borbama. Naglašeno je da bi u tome trebalo da prednjače članovi Partije.

Posebno je naglašeno da »stojeći pred zadatkom pobedonosnog okončanja rata i izgradnje naše nove države, čitava Partija mora smelo prići omasovljenju svojih redova, jer za to postoje svi objektivni uslovi«. Pa je u vezi s tim stavljeno u zadatak da se likvidira sektaštvo i posveti puna pažnja članovima SKOJ-a i kandidatima za članove Partije.

Podvučen je i značaj teoretske izgradnje članova KPJ u partijskim ćelijama jer je »čvrsta i jaka partijska organizacija glavna garancija rešavanja ozbiljnih i teških zadataka, koji stoje pred našim vojnim jedinicama«.

U pismu su date instrukcije za reorganizaciju i sastav divizijskih komiteta, zadaci za političke komesare divizija, te organizaciju štapskih ćelija pri štabovima armija, korpusa i divizija.

U vezi sa likom člana KPJ i profilom komandnog kadra, u direktivnom pismu doslovno je rečeno i ovo:

»Članovi Partije dužni su služiti primerom kako u pogledu izučavanja vojne veštine i izvođenja obuke, tako i u pogledu tačnog izvršavanja postavljenih zadataka. Naročitu pažnju partijske organizacije treba da posvete podizanju komandnog kadra, razvijanju upornosti i ofanzivnosti. Za komandni kadar, a naročito viših jedinica, nije dovoljan lični heroizam, nego je nužno osposobiti komandante da rukovode jedinicom tako da ona kao celina izvršava postavljene zadatke. Ne sme se dozvoliti da komandanti zapadnu u položaj da ličnom hrabrošću nadoknađuju nedostatke u komandovanju«.⁶⁵⁶

⁶⁵⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 27.

Formacijske promene, obuka i popuna 2. armije

Druga armija je u formacijskom pogledu bila različito organizovana. Sve tri divizije 14. korpusa (23, 24. i 25. divizija) bile su formirane saglasno naređenju Glavnog štaba Srbije od 8. oktobra 1944. godine, dok je formacija jedinica 3. korpusa i 17. i 28. divizije bila drugačija. Pošto su 17. i 28. divizija bile u organskom sastavu 2. armije, a 3. korpus samo u operativnom pogledu, Štab 2. armije dostavio je 17. i 28. diviziji privremenu formaciju brigade, koju je izdao Glavni štab Srbije, i po kojoj je brigade tih divizija trebalo postepeno preformirati, vodeći računa da to ne utiče na borbenu gotovost jedinica i da ne izazove pometnju. Po toj formaciji brigada je u svom sastavu imala štab, četiri pešadijska bataljona, protivkolsku (protivtenkovsku) četu i vod za vezu.

Štab brigade sastojao se iz opšteg dela s komandantom i političkim komesarom na čelu, obaveštajnog centra, intendature, saniteta i pomoćnog dela - ukupno 50 rukovodilaca i boraca.

Protivkolska četa sastojala se iz komande čete topovskog voda, protivkolskog voda, minerskog voda, streljačkog voda, bojne komore i pomoćnog dela - ukupno 141 borac i rukovodilac.

Bataljon je u svom sastavu imao: štab, tri streljačke čete, četu pratećih oruđa i bojnu komoru. U štabu bataljona nalazili su se opšti deo (s komandantom i političkim komesarom i dr.), obaveštajni centar, intendatura, sanitet i pomoćni deo - ukupno 49 boraca i rukovodilaca. Streljačka četa je imala komandni deo (komandir, politički komesar i dr.), tri streljačka voda od po tri desetine (odeljenja) i pomoćni deo - ukupno 151 borac i rukovodilac. U četi pratećih oruđa nalazili su se komandni deo (komandir, politički komesar i dr.), mitraljeski vod s dva odeljenja, vod teških minobacača sa dva odeljenja i pomoćni deo - ukupno 80 boraca i rukovodilaca. Bojna komora sastojala se iz opšteg dela (komandir, politički komesar, i dr.), tri municijska voda od po dva odeljenja u svakom vođu, i pomoćnog dela - ukupno 120 boraca i starešina.

Vod za vezu brigade sastojao se od vodnika voda, političkog delegata voda, dve telefonske desetine i telefonske centrale - ukupno 28 boraca i rukovodilaca. Radio-telegrafisti nisu bili predviđeni, jer kad se pravila privremena formacija Glavnog štaba Srbije broj radio-stanica bio je izuzetno mali, a neke ih jedinice nisu ni imale. Tako, na primer, 23. divizija za jedan duži period imala je samo dve radio-stanice.

Ukupno u svakoj brigadi predviđeno je da se nalazi 1419 boraca i rukovodilaca, a preostali broj boraca (neobučenih i bez oružja) raspoređivan je u dopunske bataljone u divizijama. Prelaz na tu formaciju izvršen je postepeno. Tako je 17. divizija, koja je imala po pet bataljona u brigadama, krajem januara i početkom februara 1945. prešla na novu formaciju.⁶⁵⁷

U jedinicama 2. armije nalazio se dobar deo novomobilisanih i neobučenih boraca, kao i boraca bez oružja (ili kako su ih zvali »bespuškarima«). To je predstavljalo problem i u drugim jedinicama koji je pravovremeno uočio Vrhovni štab i na osnovu toga je vrhovni komandant

⁶⁵⁷> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 17.

25. i 30. decembra 1944. izdao naređenja za formiranje dopunskih brigada i regrutnih centara u kojima se vršila obuka novomobilisanih boraca za popunu jedinica. U vezi s tim i depešom od 1. januara 1945, Štab 2. armije izdao je 10. januara naređenja svim potčinjenim divizijama da formiraju dopunske (regrutne) bataljone u kojima bi se prikupilo sve ljudstvo divizija »kojima je potrebna prethodna vojnička obuka«, te da nastava počne 15. januara i traje 30 dana prema priloženom programu. Štab 14. korpusa je u vezi s tim izdao naređenje 12. januara, a tako su postupili i ostali štabovi. Do kraja januara u svim divizijama oformljeni su dopunski bataljoni, a u 25. diviziji čak takva dva bataljona.⁶⁵⁸

Prvi zimski dani, velika hladnoća i dubok sneg doneli su sa sobom i prve veće teškoće za jedinice 2. armije. Pokreti su bili usporeni, a borci na položajima i pri kretanju po snegu vrlo uočljive mete za neprijatelja, posebno za izviđačke jedinice. U borbama protiv nemačkih jedinica primećeno je da njihovi vojnici, uglavnom izviđači, upotrebljavaju skije i bele mantile, što im je omogućavalo da se brzo i lako kreću po dubokom snežnom pokrivaču i na teže prohodnom zemljištu. Zbog toga je Štab 2. armije naredio da se u svim divizijama formiraju skijaški izviđački vodovi. Iz naređenja Štaba 14. korpusa od 8. januara vidi se da je izveštaj o formiranju skijaških jedinica, izradi belih mantila od padobrana i organizaciji skijaškog kursa, prema naređenju Štaba 2. armije, trebalo podneti do 20. januara. Predviđeno je da 23, 25. i 45. divizija dobiju po 10 belih padobrana iz intendanture korpusa u Tuzli, da izvrše prikupljanje skija po naseljenim mestima i organizuju kurs skijanja s nastavnikom. Naređeno je, takođe, da se »dok se skije ne nabave i borci obuče skijanju«, izviđačke čete, vodovi i desetine upotrebljavaju kao pešačke, bez skija, ali obavezno sa belim mantilima.⁶⁵⁹

Iskustva u borbama protiv neprijatelja pokazala su da se najbolji rezultati u upotrebi lakog automatskog oružja postižu, ako se ona koncentrišu u okviru četa i većim delom na jednom mestu. U vezi s tim Štab 2. armije naredio je da se formiraju automatičarski vodovi po streličkim četama. Isto naređenje izdao je i Štab 14. korpusa 26. decembra. Međutim, pošto štabovi divizija »ovo nisu shvatili sa dovoljnom ozbiljnošću«, Štab 14. korpusa obnovio je naređenje 13. januara i stavio do znanja da »svako odstupanje od ovog naređenja povlači za sobom kaznu za krivicu neizvršenja naređenja«. Neki štabovi divizija razradili su i uputstva, kao na primer, Štab 17. divizije 12. januara.⁶⁶⁰

Za vreme jednomesečnih dejstava u severoistočnoj Bosni stečena su i određena iskustva u borbenom obezbeđenju štabova, regulisanju saobraćaja na oslobođenoj teritoriji, osiguravanju pojedinih komunikacija, raskrsnica, mostova, prelaza preko reke, kontroli kretanja pojedina i grupa, kontroli saobraćaja i prikupljanju trofeja. Štab 2. armije izdao je 16. januara naređenje za formiranje štabnih bataljona pri štabovima korpusa u jačini od tri čete (svaka četa po 60 boraca svrstanih u dva voda), štabnih četa pri štabovima divizija jačine 120 boraca (svaka

⁶⁵⁸) Isto, dok. br. 49, i izvori u nap. 219 i 220.

⁶⁵⁹) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 43.

⁶⁶⁰) Isto, dok. br. 63; *AVII*, k. 983, reg. br. 12-1.

četa po tri voda) i štabnih četa pri štabovima brigada jačine 90 boraca (svaka četa po tri voda). Sve te jedinice trebalo je formirati do kraja januara 1945. godine.⁶⁶¹

Inženjerska brigada 14. korpusa prvobitno je u svom sastavu imala tri inženjerska bataljona koji su, po potrebi, pridavani divizijama. Međutim, iskustva u forsiranju Drine pokazala su da je nužno imati organizovane pontonirske jedinice, pa su preduzete mere da se formira pontonirski bataljon, kao četvrti bataljon brigade, a u svakom inženjerskom bataljonu da se formira pontonirska četa. Međutim, pošto se u tome odugovlačilo, Štab 14. korpusa nastojao je 16. januara kod Štaba Inženjerske brigade da se što pre sprovede u život formiranje pontonirskog bataljona i pontonirskih četa.⁶⁶²

Popuna jedinica 2. armije vršena je, uglavnom, preko odgovarajućih vojnoteritorijalnih organa u Srbiji, u čijoj se nadležnosti nalazila mobilizacija obveznika za potrebe NOVJ. Za popunu tih jedinica Glavni štab Srbije formirao je 2. dopunsku brigadu sastava pet bataljona sa 4358 boraca. Štab 2. dopunske brigade i jedan bataljon nalazili su se u Valjevu, a po jedan bataljon u Užicu, Šapcu, Bogatiću i Ubu. U Valjevu je bio organizovan i Artiljerijski nastavni centar za potrebe artiljerijskih jedinica 2. armije.⁶⁶³

Formiranjem 2. dopunske brigada za popunu 2. armije, 1. dopunske brigade za popunu 1. armije i 3. dopunske brigade kao rezerve Vrhovnog štaba NOV i POJ Srbija je bila u mobilizacijskom pogledu potpuno iscrpljena. Bilo je vojnih područja koja nisu više mogla mobilisati gotovo ni jednog vojnika. Srbija je od oslobođenja Beograda do kraja januara 1945. mobilisala, prema nepotpunim podacima, oko 280000 boraca i uputila ih u jedinice 1. 2. i 3. armije, za popunu jedinica pod komandom Glavnog štaba Srbije, jedinica 2. i 3. korpusa i divizija Korpusa narodne odbrane. Tako je, na primer, Valjevska vojna oblast (ranija Vojna oblast zapadne Srbije) mobilisala 73650 boraca, Kragujevačka vojna oblast (ranija Vojna oblast centralne Srbije) 115637 boraca, ili Vojna oblast istočne Srbije (ranija korpusna oblast 14. korpusa) 91553 boraca.⁶⁶⁴

Jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija) popunjavale su se delom iz Srbije (oko 3500, a po nekim podacima i oko 4000 boraca), a delom s teritorije korpusne oblasti 3. korpusa, tj. iz severoistočne Bosne. U toku januara i februara 1945. mobilisan je i na tom prostoru gotovo poslednji slobodni borac, pa se posle toga 3. korpus popunjavao iz 1. i 2. dopunske brigade Vrhovnog štaba koje su se nalazile u Vršcu i Beloj Crkvi, u kojima su obučavani borci s Kosova i iz Metohije.⁶⁶⁵

Veliki gubici jedinica 2. armije u januaru i februaru 1945, naročito u rukovodećem kadru, zahtevali su svakodnevnu popunu novim kadrovima. Zato su neprestano radili mnogi kursevi pri štabovima korpusa,

⁶⁶¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 80.

⁶⁶²> Isto, dok. br. 82.

⁶⁶³) J. B. Tito, n. d., tom 27, nap. 52 (izdanje na makedonskom jeziku); AVII, k. 23, reg. br. 21-1.

⁶⁶⁴) AVHI 188) re& br 18—2 i k. 1915, reg. br. 5-4 i 20-6. Treba imati, takođe, u vidu da je do oslobođenja Beograda u završnim operacijama u jedinicama NOVJ stupilo dobrovoljno više od 50000 boraca, ne računajući oko 70000 boraca koji su u redove NOVJ stupili od ustaničke 1941. i od kojih mnogi nisu dočekali kraj rata.

⁶⁶⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 146, i knj. 34, dok. br. 51.

divizija i brigada. Organizovan je minerski kurs pri Štabu Inženjerske brigade 14. korpusa. Nastava je izvođena u vojnoj školi 14. korpusa, kao i u vojnoj školi 3. korpusa. U vojnoj školi 3. korpusa radili su, artiljerijski, intendantski, sanitetski i apotekarski kurs a u decembru 1944. rad su završili srednji vojni pešadijski kurs, obaveštajni vojni kurs i veterinarski vojni kurs. Stalni kurs u vojnoj školi 3. korpusa bio je radio-telegrafski, a u četi za vezu telefonsko-telegrafski kurs i kurs za signaliste. Upućen je i veći broj starešina jedinica 2. armije u razne vojne škole i na kurseve koje je organizovao Vrhovni štab u Beogradu.⁶⁶⁶

Druga armija vodila je od 1. januara do 20. februara 1945. najteže borbe od svog osnivanja (formiranja) do kraja rata uopšte. Te borbe protiv nemačke ojačane 22. pešadijske divizije (oko 16000 vojnika) bile su daleko teže nego one koje je vodila Južna operativna grupa divizija u dolini Drine protiv nemačkih jedinica u decembru 1944. godine.

Druga armija bila je brojno vrlo jaka operativno-strategijska formacija. Njeno brojno stanje iznosilo je 1. januara 1945. godine (ne računajući 3. korpus) 62845 boraca, a u 3. korpusu je bilo 11305 boraca. Međutim, za 51 dan borbi njeno brojno stanje zbog velikih gubitaka smanjilo se na 47771 borac, a u 3. korpusu na 9260 boraca. U jedinicama 2. armije, u pomenutom periodu, poginulo je 1959, a ranjeno 5393 boraca. Dakle, gotovo čitava divizija izbačena je iz stroja. U istom periodu je u 3. korpusu poginulo 569, a ranjeno 1180 boraca i rukovodilaca. (*Prilog br. 2, 5. i 11-15*).

Veći broj ljudstva bio je izbačen iz stroja zbog razboljevanja od upale pluća i smrztotina, a bilo je dosta i obolelih od pegavog tifusa. Vrlo loša odeća i obuća, slabi smeštajni uslovi, spavanje u štalama, podrumima, bajtama, na terenu preko kojeg su prešli četnici koje je uveliko kosio pegavi tifus, noćivanje pod vedrim nebom kraj založenih vatri u dubokom snegu - sve se to odražavalo na moral i borbenu gotovost jedinica 2. armije zbog čega je bilo pojava dezerterstva, samosmrzavanja, samoranjavanja, trovanja raznim travama, živom, itd.

Velika hladnoća, teške borbe koje su se vodile danonoćno, naporni marševi i drugi pokreti, dani i noći bez odmora i sna, morali su ostaviti tragove na borce. Uostalom, i nemačka 22. pešadijska divizija, a da se ne govori o četnicima, bila je na ivici poraza; nemački štabovi cenili su da su to bile najteže borbe u istoriji te elitne nemačke jedinice.

Osposobljenost štabova i obučenost novopridošlih boraca za borbu nije bila na toj visini da bi se mogli ravnopravno nositi u borbi protiv iskusnijih i bolje naoružanih i opremljenih nemačkih vojnika. Ali, istina je i to da su i takvi štabovi i takvi novi mladi borci doveli nemačku 22. diviziju u bezizlazan položaj koju je, samo intervencija nemačke Borbene grupe »Veker«, spasila od uništenja. Nemačka 22. divizija je, po njihovim podacima za vreme probijanja od Sokolca do Bijeljine (od

⁶⁶⁶ Isto, knj. 32, dok. br. 82, 88 i 106.

15. januara do 25. februara) imala 346 poginulih, 862 ranjena, 22 nestala i 718 obolelih vojnika.

Sadejstvo između jedinica 2. armije u borbi često nije bilo na visini. Veza između jedinica bila je slaba, neprijatelj nije uvek napadan tačno u naređeno vreme, što je imalo uticaja na konačan uspeh u borbi. Takav je slučaj bio prilikom napada na Vlasenicu, u borbi na drinjačko-zvorničkom sektoru, i prilikom tri napada na Bijeljinu. Međutim, te napade nije bilo lako izvesti tačno u određeno vreme. Temperatura se spuštala i ispod -30°, sneg je bio dubok više od metra, a na nekim mestima smetovi su bili i po nekoliko metara. Borci i rukovodioci ulagali su sve svoje znanje i napore, ali, najčešće nije bilo moguće doći na vreme u polazne rejone za napad. Maršovalo se peške i po 60 km u toku 24 časa, što je bilo izvan ustaljenih normi. I zadaci su se često menjali. Karakterističan je slučaj sa 17. divizijom: vrhovni komandant je odlučio da se likvidira Vlasenica pa je 17. divizija iz rejona Brčkog upućena ka tom gradu. Iznenada, vrhovni komandant doneo je drugu odluku - da se napadne i zauzme Bijeljina. To je, praktički, značilo zaokret za 180° za 17. diviziju koja je bila na maršu ka Vlasenici, i onda je iz pokreta napala Bijeljinu.

Specifičan položaj 2. armije koja se bila duboko uklinila u neprijateljev raspored, čiji su bokovi bili ugroženi postojanjem jakih nemačko-ustaških snaga u Bijeljini i Vlasenici, kao i jakih neprijateljevih uporišta u Brčkom, Gračanici i Doboju, zahtevao je često manevrisanje snaga 2. armije, a to je, opet, bilo skopčano s napornim marševima. Zbog jakih četničkih grupacija koje su se nalazile na raznim delovima već oslobođene teritorije trebalo je deo snaga odvajati za čišćenje tog terena od četnika. Za to su bile angažovane jedinice 38. i 45. divizije i Brigada narodne odbrane Korpusa narodne odbrane NOVJ. U tim akcijama 45. divizija prokrstarila je skoro celu oslobođenu teritoriju severoistočne Bosne - iz Birača je prebačena ka Ozrenu, otuda na istočne padine Majevice ka dolini Drine, a onda opet ka Ozrenu.

Borci i rukovodioci jedinica 2. armije nisu bili vični da uporno i čvrsto drže u svojim rukama već osvojene položaje (na primer Velike njive, Mlađevac, Vratolomac, Zmajevac, Lisinu i druge), već su ih gubili za nekoliko časova, a kada ih je ponovo trebalo zauzeti, neprijatelj ih je držao i po nekoliko dana.

Obaveštajna služba, kao što smo već govorili, imala je više podbacača. Najveći su bili u proceni jačine neprijatelja u Vlasenici i u Gračanici. U Vlasenici je procenjeno da su neprijateljeve snage bile jače nego što su to stvarno bile, a u Gračanici suprotno. To je dovodilo do pogrešne odluke rasporeda sopstvenih snaga i nepotrebnih gubitaka.

No, bez obzira na sve te nedostatke i propuste zaključak je da su se i borci i starešine maksimalno zalagali. Nije bilo lako kada se izgubi u jednoj diviziji preko 300 starešina, a onda se popuna izvrši iz boračkog sastava, i nastavi da vodi borba protiv bolje obučenog i iskusnog neprijatelja. Na kraju, nemačka 22. pešadijska divizija probijala se prosečno oko 4,6 km na dan, što samo po sebi govori o težini borbi i upornosti boraca 2. armije.⁶⁶⁷

Isto, dok. br. 2, 26, 60, 70, 71, 72, 77, 106 i 145, i knj. 33, dok. br. 33, 36, 40, 44, 94, 105, 107, 124, 125 i 126; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-83.

DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA JANUARA I FEBRUARA 1945. GODINE

Za vreme borbi u severoistočnoj Bosni, na susednim frontovima vodile su se, takođe, žestoke borbe.

Šesnaesta (vojvođanska) divizija pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (od 1. januara 3. armije), prešla je s delom jedinica Crvene armije u prvoj polovini decembra 1944. na desnu obalu Drave, kod Virovitice, sa zadatkom da ovlada selom Moslavinom i da preko Donjeg Miholjca nadire na istok desnom obalom Drave, uz sadejstvo jedinica 6. korpusa NOVJ. Na taj način stvoren je mostobran na reci Dravi, jer su se između jedinica 6. i 10. korpusa NOVJ i 16. divizije isprečile jake nemačko-ustaške-domobranske snage.

Vrhovni komandant NOV i POJ nije bio zadovoljan razvojem situacije na dravskom frontu. Zbog toga je naredjenjem od 15. januara 1945. ubrzao prebacivanje i ostalih divizija 3. armije na desnu obalu Drave imajući u vidu duboki prodor neprijatelja početkom januara u pravcu položaja 16. divizije i 10. korpusa da bi ovladao Podravskom Slatinom. Maršal Tito smatrao je da se neprijatelj neće zadovoljiti početnim uspesima, tako da je u pomenutom naredjenju upozorio Štab 3. armije na sledeće:

»Imajte u vidu da se neprijatelj neće zadržati na ovom uspehu, već će verovatno iz područja Pisanice - Pavlovci jednovremeno sa obnovljenim napadima iz Pitomače i Moslavine preduzeti novu koncentričnu ofanzivu na naš mostobran Virovitica - Podravska Slatina u cilju njegove likvidacije. Zato ova situacija nalaže hitno prebacivanje vaših snaga na desnu obalu Drave. Da bi ubrzali ovo prebacivanje zatražite pomoć od Rusa za prelaz preko same reke».⁶⁶⁸

Prelaženje preko Drave iz Mađarske i dela Jugoslavije na njenu desnu obalu, nije išlo bez teškoća. U stvari, zakasnilo se, jer je kasnila u dolasku bugarska 1. armija sa sremskog fronta, koja je trebalo da smeni snage 3. armije na levoj obali Drave. Radi toga 36. divizija prebacila se 16. januara kod Barča na desnu obalu Drave i usiljenim maršem uputila preko Virovitice prema Spišić-Bukovici, gde je 17. januara smenila 33. diviziju 10. korpusa. Pedeset prva divizija prešla je Dravu tek noću 18/19. januara i 20. januara smenila 16. diviziju koja se rokirala udesno od Adolfovcu (Adolfovog Sela) prema Dravi.

U međuvremenu dok su se te divizije 12. korpusa 3. armije prebacivale na desnu obalu Drave, nemački 34. armijski korpus izvršio je 17. januara napad na 1. armiju na sremskom frontu i doveo je u vrlo tešku situaciju. Vrhovni komandant maršal Tito, da bi olakšao položaj 1. armije, izdao je naredjenje štabovima 2. i 3. armije da aktivnim dejstvima vežu za sebe neprijateljeve snage i time stvore uslove 1. armiji da konsoliduje odbranu. Tako je vrhovni komandant 18. januara naredio Štabu 3. armije sledeće:

⁶⁶⁸) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 29.

Radi olakšanja situacije na sremskom frontu i vezivanju što jačih neprijateljskih snaga za sebe, pojačajte 16. diviziju sa 51. divizijom i preduzmite ofanzivne akcije prema Našicama i Miholjcu.

S tim u vezi Štab 3. armije naredio je 16. i 51. diviziji da preduzmu ofanzivna dejstva na svojim sektorima, prema Čađavici i Novidravskom kanalu, i da na taj način olakšaju položaj 1. armiji na sremskom frontu.

Borbe su bile teške. Velika hladnoća (čak do -25°C) osetno je uticala na udarnu snagu sve tri divizije 12. korpusa, pogotovo ako se ima u vidu da je, na primer, samo u 16. diviziji od 9000 boraca 400 bilo bosih, 350 slabo obuvenih i oko 1500 slabo odevenih. Gubici su bili visoki. Tako je 7. vojvođanska brigada 51. divizije u borbama 20. i 21. januara kod Adolfovog Sela imala 63 poginula, 254 ranjena i 38 promrzlih boraca i starešina, a 8. vojvođanska brigada iste divizije 38 poginulih, 117 ranjenih i 10 nestalih boraca. Ništa manje gubitke nije imala ni 16. divizija: 51 poginulog i 211 ranjenih. Do kraja januara jedinice 12. korpusa nisu uspele da razbiju neprijateljev обруч oko virovitičkog mostobrana iako su se žestoko borile. Poginulo je 654, ranjeno 1792, a nestalo 192 boraca 12. korpusa, dok su ukupni gubici 3. armije (računajući gubitke i 6. i 10. korpusa) iznosili 977 poginulih, 3123 ranjena i 296 nestalih boraca.

Pošto tokom decembra 1944. i januara 1945. nemačke jedinice nisu uspele da ovladaju Podravinom, a jedinice 3. armije NOVJ da razbiju обруч, nemačka Komanda Jugoistoka rešila je da po svaku cenu likvidira virovitički mostobran, sa čime se saglasila i nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga. Odlučeno je da se, uz dovođenje svežih snaga na dravski front, preduzme operacija »Vukodlak« (»Wehrwolf«), i da nju izvedu snage nemačkog 69. i 91. armijskog korpusa, pod rukovodstvom general-pukovnika Aleksandera Lera, komandanta Grupe armija »E«.

- Radi toga obrazovane su dve napadne grupe:
- istočna, pod komandom general-lajtnanta Vernerà fon Erdmanskendorfa, komandanta 91. armijskog korpusa, sastava: Borbeni grupa »Fišer«, 297. pešadijska, 7. SS brdska »Princ Eugen« i Policijska divizija »Stefan« - ukupno oko 30000 nemačkih vojnika i
 - zapadna, pod komandom general-lajtnanta Helge Auleba, komandanta 69. armijskog korpusa, sastava: 1. kozačka konjička, ustaško-domobranske 1. hrvatska i 7. hrvatska brdska divizija, te jurišna brigada »Jugoistok« — ukupno oko 30000 vojnika.

Obe grupe prešle su u napad na virovitički mostobran 6. februara u 6,30 časova uz snažnu podršku tenkova i artiljerije. Napadajući u četiri kolone, nadmoćni neprijatelj je posle ogorčene borbe uspeo da potisne jedinice 6, 10. i 12. korpusa i da ih primora na povlačenje. Zbog mogućnosti da neprijatelj nabaci jedinice 12. korpusa na Dravu, vrhovni komandant je 9. februara u 9 časova izdao direktivu 3. armiji da se 12. korpus povuče na levu obalu Drave, a 6. i 10. korpus ka Papuku i Psunju.

Borbe na virovitičkom mostobranu dostigle su 9. februara kulminaciju. Istog dana Virovitica je zauzeta, a 12. korpus, pod zaštitom protivtenkovskih oruđa, počeo je da se prebacuje preko pontonskog mosta na levu obalu reke. Noću 9/10. februara povukle su se preko Drave sve jedinice 12. korpusa i Osječka brigada 12. divizije 6. korpusa. U toj borbi

izginuli su mnogi komandanti bataljona, komandiri četa i politički rukovodioci. Među poginulim nalazio se i major Josip Ružička, komandant Čehoslovačke brigade »Jan Žižka«. Poginuo je prvog dana neprijateljeve ofanzive kod sela Gornjeg Pištana. Inače, ukupni gubici 3. armije bili su: 347 poginulih, 656 ranjenih i 347 nestalih boraca i rukovodilaca.

Posle povlačenja 12. korpusa na levu obalu Drave, vrhovni komandant NOV i POJ naredio je 11. februara Štabu 3. armije da se 12. korpus razmesti, radi odmora i sređivanja, po direktivi maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, a da 6. i 10. korpus obezbede prostor istočni deo Bilogore - Papuk - Psunj, uključujući varoši Daruvar, Pakrac, Lipik i da dejstvuju u bok neprijateljeve grupacije koja je nadirala pravcem Našice - Podravska Slatina - Virovitica. Međutim, neprijatelj se nije povukao prema Varaždinu, kako je predviđao vrhovni komandant, nego je preduzeo novu napadnu operaciju »Papuk« da bi uništio 6. i 10. korpus koji su se, sa svoje četiri divizije i oko 20000 ljudi u zbegu kao i većim brojem teških ranjenika, nalazili na širem prostoru planine Papuka i Dilja.

Operacija »Papuk«, u stvari, produženje operacije »Vukodlak«, izvedena je u dve etape od 14. do 22. februara. U jednom momentu jedinice 6. korpusa našle su se u okruženju ali su se vešt看 manevrom uspele izvući iz obruča.

Neprijatelj je u toku operacije uspeo da ovlada većim delom slobodne teritorije, ali ne i da uništi živu silu 3. armije.⁶⁶⁹

Krajem decembra 1945. na sremskom frontu vladalo je relativno za-tišje. Jedinice nemačkog 34. armijskog korpusa uspele su da održe svoj položaj na liniji Sotin - Berak - Orolik - Privlaka - Otok - reka Spačva, na tzv. Zelenoj liniji. U Štabu 1. armije pogrešno se procenjivalo da neprijatelj neće preduzimati nikakve ofanzivne operacije. Međutim, situacija se, ipak, drugačije razvijala. Komanda Grupe armija »E« nije se mirila sa gubitkom tzv. Nibelunških položaja, koje su jedinice NOVJ i Crvene armije zauzele u decembarskoj ofanzivi, jer su ti položaji štitili prugu Brčko - Vinkovci - Vukovar - Osijek koju su stalno ugrožavale jedinice 1. proleterskog korpusa, a od 1. januara 1. armije NOVJ, a time i položaj nemačkih jedinica u severoistočnoj Bosni. Zato je odlučila da tim položajima ponovo ovlada. Taj zadatak dobio je nemački 34. armijski korpus, pa je s tim u vezi njegova komanda izdala 26. decembra avizo-naređenje 7. SS brdskoj diviziji »Princ Eugen« da se pripremi za napad na pravcu Otok - Komletinci - Nijemci. Time bi se ubacile sveže nemačke snage i poboljšao sopstveni položaj za predstojeću veliku ofanzivu u Sremu. Posle toga Komanda 34. armijskog korpusa uputila je 27. decembra u 5 časova radiogram Komandi Grupe armija »E« s molbom da joj se stavi na raspolaganje 41. tvrđavska divizija. U radiogramu je dalje stajalo:

»U rejonu Otoka potrebno je da se dovedu nove snage da bi se izvojevao skroman uspeh u napadu, pošto je borbena vrednost

«9) isto, dok. br. 40 i 107; Ljubivoje Pajović i dr., n. d., str. 201-206 i 275-288.

pridošlih delova različita, a njihova krajnja jačina vrlo slaba. Od pojedinačno navedenih jedinica moraju se znatni delovi izvući da bi se upotrebili na drugim mestima, tako da se sa preostalim delovima jedva može posesti jedna trećina sremskog fronta i to sa podnošljivom jačinom. Komanda korpusa namerava da upotrebi jedan ojačani puk 7. SS divizije radi zauzimanja Komletinaca. Dalje slabljenje snaga južno od Save s obzirom na Titove snage koje se tamo bore, ne bi moglo proći bez velikih poraza i ugrožavanja mostobrana u Brčkom. Držanje Bijeljine zahteva da se zadrži jedan puk. Pojačavanje neprijateljskih snaga, koje se očekuje, i loše stanje izgrađenih položaja dozvoljavaju zasad samo neznatna pregrupisavanja i oduzimanje samo pojedinih bataljona.

Za ostvarenje postavljenog zadatka Komanda 34. armijskog korpusa je kod Otoka ubacila ojačani 21. lovački puk 11. vazduhoplovne poljske divizije i Borbenu grupu »Burgermajster« (ojačani 524. grenadirski puk 297. pešadijske divizije). Zatim je u najvećoj tajnosti prebacila 14. SS puk 7. SS divizije »Princ Eugen« iz rejonu Brčkog u pravcu Otoka. Sve te nemačke jedinice bile su spremne za napad 3. januara 1945.

Toga dana ujutru, posle artiljerijske pripreme koja je trajala od 3.30 do 4.30 časa, prešle su u napad Borbena grupa »Burgermajster«, Borbena grupa 7. SS divizije (14. SS puk, delovi 21. lovačkog puka i 11. fizilirski izviđački bataljon 11. vazduhoplovne poljske divizije, 1. vazduhoplovni bataljon za osiguranje i 1010. tvrđavski pešadijski bataljon) i Borbena grupa »Ajzele«. Sve tri grupe, uz podršku 202. tenkovskog bataljona, Jurišnog (samohodnog) artiljerijskog divizionu »Skenderbeg« i artiljerijskih i inženjerijskih delova 118. lovačke divizije, sručile su se kao lavina na malobrojnu 21. diviziju koja je branila mostobran preko Bosuta, na frontu širine oko 40 km. Napad je bio iznenadan i silovit. Neke jedinice 21. divizije zahvatila je panika. Stab 1. armije intervenisao je upućivanjem jedinica koje su na brzinu izvučene sa drugih delova fronta, a vrhovni komandant uputio je usiljenim maršem iz Beograda 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla« koja se do tada nalazila na odmoru, preoružanju i popuni.

U teškim borbama do 6. januara, nemačke jedinice su postigle svoj cilj: zauzele su Komletince, uvedena je na front 41. tvrđavska divizija, čiju je upotrebu dozvolila Komanda Grupe armija »E«, a 21. divizija privremeno je izbačena iz stroja i morala se izvući na prostor Adaševci - Bačinci - Gibarac. Samo u toku borbe 3. januara 21. divizija imala je 182. poginula, 308 ranjenih i 315 nestalih vojnika (od kojih se jedan manji broj kasnije uspeo probiti kroz neprijateljeve položaje i priključiti svojim jedinicama).

Na sremskom frontu je zavladao kratko zatišje pred novi, još jači i neočekivani neprijateljev napad.

Posle kratke, ali snažne artiljerijske pripreme, koja je imala više psihološko nego stvarno dejstvo, 7. SS divizija »Princ Eugen«, 117. lovačka i 41. pešadijska divizija i Borbena grupa »Burgermajster« napale su 17. januara u 4.30 časa 6. proletersku, 1. proletersku i 5. (krajishku) diviziju. Zametnule su se vrlo teške borbe, najteže koje je 1. armija vodila od svog formiranja pa do kraja rata. U takvoj situaciji vrhovni komandant je intervenisao kod štabova 3. i 2. armije, naredivši im da pomognu

ofanzivnim akcijama odbranu jedinica 1. armije. Maršal Tito je iz Beograda uputio i 2. proletersku diviziju da konsoliduje odbranu 1. armije koja je 17. i 18. januara preživljavala teške trenutke.

Devetnaestog januara front je bio stabilizovan na liniji Šarengrad - Berkasovo - Adaševci. Napadi neprijatelja su počeli malaksavati jer je postigao svoj cilj: ovladao je Nibelunškim položajima istočno od Mohova, preko Lovaša, Tovarnika i Ilinaca do Morovića na Bosutu. Štab 1. armije, dolaskom 2. proleterske divizije na front, pripremio je protivudar s kojim se složio i vrhovni komandant. Svih šest divizija 1. armije (1, 2. i 6. proleterska, 5, 11. i 21. divizija) i 1. konjička brigada NOVJ, kao bočno obezbeđenje na prostoru Bosutskih šuma, otpočele su 22. januara u 18 časova protivudar. Ponovo su se razvile vrlo žestoke borbe.

Sutradan, 23. januara u 18 časova, 1. armija prešla je u poslednji juriš na neprijatelja koji je čvrsto držao Nibelunške položaje ne dozvoljavajući da se oni probiju jer bi to omogućilo jedinicama 1. armije da ponovo izbiju na svoje položaje pre početka koncentričnog napada nemačkih snaga. Jedinice 1. armije bile su već iscrpljene, pa je Štab 1. armije odlučio da se obustavi dalji napad i o svojoj odluci obavestio 24. januara vrhovnog komandanta telegramom ove sadržine:

»I pored upornosti nismo mogli probiti neprijateljsku liniju kod Tovarnika i Lovaša. I neprijateljski i naši gubici su veliki. Prelazimo u odbranu i napustićemo nešto terena zbog smeštaja i onako iscrpljenih jedinica. Naš raspored biće tri divizije u prvoj liniji, a tri divizije u rezervi na prihvatnim položajima«.

U tim borbama znatnu ulogu odigrala je avijacija NOVJ, odnosno Vazduhoplovna grupa »Vitruk« koja je u kritičnim danima (17, 18. i 19. januara) izvršila 493 borbena leta, a od 20. do 23. januara 148 borbenih letova. Tukući neprijatelja iz niskog leta s raketama i bombama, avijacija je usporavala njegova dejstva i u priličnoj meri paralisala dejstva tenkova i jurišnih oruđa.

Prva armija NOVJ u borbama od 17. do 24. januara imala je 1532 poginula, 4668 ranjenih i 2233 nestala borca, od kojih se jedan deo kasnije vratio u svoje jedinice, probijajući se kroz međuprostore neprijatelja, dok je deo zarobljen. Neprijatelj je, prema proceni Štaba 1. armije imao oko 9000 izbačenih iz stroja. Međutim, prema Ratnom dnevniku nemačke Vrhovne komande oružanih snaga (Vermahta) gubici 34. armijskog korpusa iznosili su 188 poginulih i 1047 ranjenih vojnika.

Posle tih borbi na sremskom frontu zavladao je relativno zatišje, uz jaču povremenu izviđačku aktivnost.⁶⁷⁰

U jugozapadnoj Srbiji, zapadnom delu Sandžaka i severozapadnom delu Crne Gore borbe za oslobođenje tih krajeva krajem decembra

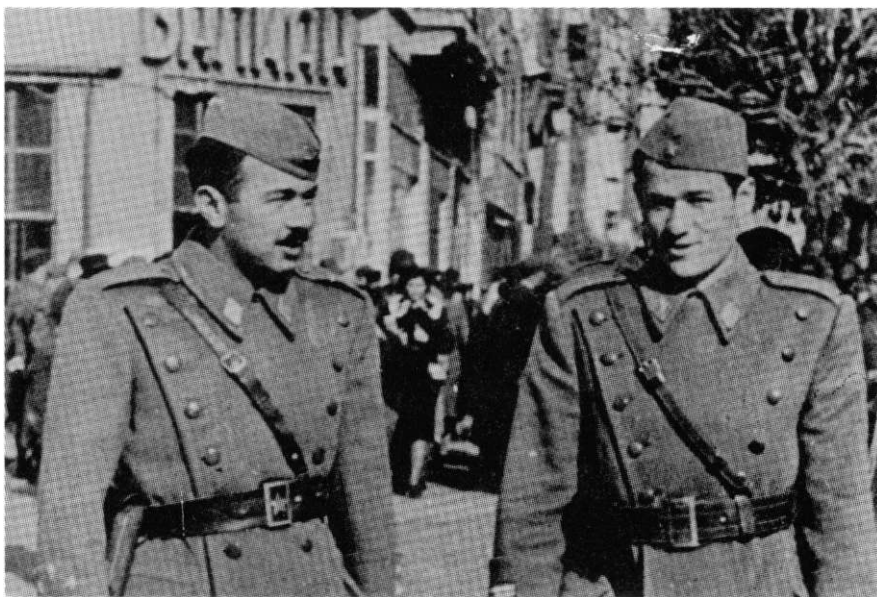
⁶⁷⁰) Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, str. 1132-4, 1204-5; Ljubivoje Pajović i dr., n. d.m str. 154-197; Otto Kumm, n. d., str. 351-3; Percy Ernst Schramm, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, tom IV, druga polusveska (IV²), str. 980, 996, 1020, 1021, 1026. 1029 i 1031.

1944. i u prvoj polovini januara 1945. privodile su se kraju. Nemačka Komanda Jugoistoka donela je odluku da zaprečni položaj kod Kremne, zapadno od Uzica, napusti Borbena grupa »Hart« (ojačani 724. puk 104. lovačke divizije) 30. decembra 1944. i da 31. decembra organizuje mostobran na širem prostoru Višegrada radi prihvata jedinica 21. brdskog i 91. armijskog korpusa koje su se povlačile iz Crne Gore i Sandžaka u jugoistočnu Bosnu, a otuda ka Sarajevu.

Poslednje nemačke jedinice napustile su Crnu Goru 11. januara a 13. januara i zapadni Sandžak. Do tada je 22. (srpska) divizija NOVJ oslobodila Sjenicu, a 37. (sandžačka) divizija Prijepolje i Priboj.

Oslobođenjem Crne Gore i Sandžaka stvoreni su povoljni uslovi za dejstva jedinica 2. korpusa u jugoistočnoj Bosni. Jedinice 3. udarne (crnogorske) i 37. udarne (sandžačke) divizije zatim su produžile dejstva na širem prostoru Goražde - Višegrad, gde su u februaru vodile borbe protiv nemačke 181. pešadijske divizije.⁶⁷¹

⁶⁷¹ > *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 152 i 155; *AVII*, k. 396, reg. br. 11-86 - 11 - 89, i k. 274, reg. br. 6-146/4.

Pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, komandant i pukovnik Đuro Lončarević, politički komesar 14. udarnog korpusa NOVI

Pukovnik Miladin Ivanović, komandant 23. udarne divizije i major Vojin Jovanović, komandant 7. srpske brigade, u selu Gornjem Rahiću kod Brčkog, na proslavi godišnjice formiranja 7. brigade 4. februara 1945.

Borci 25. udarne divizije za vreme kraćeg odmora na položaju kod Vlasenice januara 1945.

Artiljerci 25. udarne divizije na vatrenom položaju kod Drinjače krajem januara 1945.

Osamnaesta srpska brigada 25. udarne divizije na maršu na zvorničko-drinjačkom sektoru krajem januara 1945.

Puškomictraljesci 25. udarne divizije na položaju kod Zvornika februara 1945.

Štabovi 2. armije, 3. i 14. udarnog korpusa pozdravljaju učesnike svečane parade povodom 23. februara - Dana Crvene armije (U prvom redu, sleva nadesno): potpukovnik Rudolf Petovar Rudi, načelnik Štaba 3. korpusa, pukovnik Blažo Đuričić, politički komesar 3. korpusa, pukovnik Đuro Lončarević, politički komesar 14. korpusa, pukovnik Pero Kosorić, komandant 3. korpusa, general-lajtnant Koča Popović, komandant 2. armije, pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije, pukovnik Paramoškin, sovjetski instruktor pri Štabu 2. armije, pukovnik Radivoje Jovanović, komandant 14. korpusa, Pašaga Mandžić, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, i jedan oficir iz Štaba 2. armije (Tuzla, 23. februara 1945)

Učesnici defilea u Tuzli povodom Dana Crvene armije
(Tuzla 23. februara 1945)

Članovi Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu (sleva nadesno): Slavko Mićanović, Stevo Popović, Zora Nikolić, Cvijetin Mijatović (sekretar), Dane Olbina, Desa Koštan i Svetolik Gospić (Tuzla, kraj 1944)

Članovi Izvršnog odbora Oblasnog NO odbora za istočnu Bosnu (sede sleva nadesno): Miloš Skorić i Jure Begić; stoje sleva nadesno: Boro Popović, Mujo Hodžić, Stevo Popović, Tomo Manjkalović, Seja Jovanović i Brano Savić

Jedinice 23. udarne divizije forsiraju reku Bosnu aprila 1945. u dobojskoj operaciji

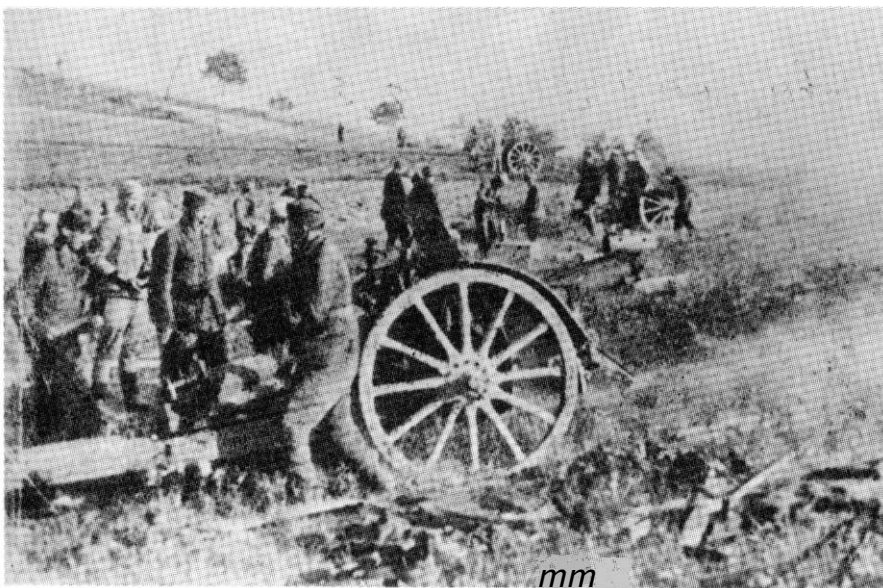
Delovi 45. udarne divizije forsiraju reku Bosnu u dobojskoj operaciji aprila 1945.

Artiljerci 2. armije u JA u dobojskoj operaciji aprila 1945.

Iz borbi za oslobođenje Dervente u aprilu 1945.: artiljerija 2. armije u dejstvu

mm

*Na kraju rata (sleva nadesno): pukovnik Rajko Tanasković, komandant
i potpukovnik Milojica Pantelić, politički komesar 25. udarne divizije
u pratnji majora Ante Milića, komandanta 18. srpske brigade,
vrše smotru jedinica 18. brigade u Samoboru kod Zagreba
pri predaji odlikovanja*